

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΝΤΙΝΑΣ
ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ: 20116

**Ο ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΚΑΙ
ΟΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΜΑΧΕΣ ΣΤΟ ΠΡΩΤΟ ΜΙΣΟ ΤΟΥ 14^{ου} ΑΙΩΝΑ.**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΓΝΩΣΤΙΚΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ «ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΩΝ-
ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΧΡΟΝΩΝ».

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΑΛΕΞΙΟΣ ΣΑΒΒΙΔΗΣ (ΠΑΝ/ΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ)
ΣΥΝΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ: ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ (ΟΜΟΤΙΜΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Α.Π.Θ).
ΠΟΛΥΜΝΙΑ ΚΑΤΣΩΝΗ (ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ Α.Π.Θ.)

Θεσσαλονίκη- Καλαμάτα 2016

Ο ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ
ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΜΑΧΕΣ ΣΤΟ ΠΡΩΤΟ ΜΙΣΟ ΤΟΥ 14^{ου} ΑΙΩΝΑ.

Εικόνα εξωφύλλου: Μαρμάρινο ανάγλυφο, σταυρός με πυρέκβολα από τα νότια θαλάσσια τείχη της Κωνσταντινούπολης, του Ανδρόνικου Β' (1282-1328), Αρχαιολογικό Μουσείο Κωνσταντινούπολης. Τα οποία υποδεικνύουν το ρητό, *Βασιλεὺς Βασιλέων Βασιλεύων Βασιλευόντων*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ Σελ. 5- 7.

ΜΕΡΟΣ Α΄

1. Τα χρόνια της βασιλείας του Ανδρόνικου Β΄ και οι εξωτερικές σχέσεις έως το 1321.

Σελ. 8- 21.

2. Ο Πρώτος Εμφύλιος 1321- 1328. Σελ. 22- 32.

3. Η βασιλεία του Ανδρόνικου Γ΄ (1328- 1341) και η προέλαση των Οθωμανών στη Μικρά Ασία. Σελ. 33- 37.

4. Ο Δεύτερος Εμφύλιος των Βυζαντινών 1341- 1347. Σελ. 38- 50.

5. Η βασιλεία του Ιωάννη ΣΤ΄ Καντακουζηνού 1347- 1354. Σελ. 51- 61.

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. Βιογραφικά Γρηγορίου Ακίνδυνου. Σελ. 62- 67.

2. Έναρξη της ηττησαστικής διαμάχης και η κορύφωση της. Σελ. 68- 81.

3. Οι Σύνοδοι του 1341 και η μεταστροφή του Ακίνδυνου στην πλευρά των αντιηττησαστών. Σελ. 81- 92.

4. Ανανέωση της έριδας και αντιηττησαστική σύνοδος του 1342, τα γεγονότα πριν τη σύνοδο του 1344. Σελ. 92- 102.

5. Η αντιηττησαστική σύνοδος του 1344 και τα γεγονότα ως τις αρχές του 1346. Σελ. 102- 108.

6. Οι Σύνοδοι του 1347, η πτώση του Ιωάννη Καλέκα και το τέλος του Ακίνδυνου το 1348. Σελ. 109- 123.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ Σελ. 124- 127.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟΙ ΣΤΟΡΙΚΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ Σελ. 128- 139.

ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΠΟΡΤΡΑΙΤΑ Σελ. 140- 155.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ Σελ. 155- 206.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το ενδιαφέρον μου για την ιστορία και γραμματεία των Βυζαντινών χρόνων, ήδη είχε ξεκινήσει από τα πρώτα χρόνια των προπτυχιακών μου σπουδών στο Τμήμα Θεολογίας, της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ. Το ενδιαφέρον μου εντάθηκε ακόμα περισσότερο, μετά το πέρας των μεταπτυχιακών μου σπουδών. Η μελέτη μιας χρονικής περιόδου ιδιαίτερα αντιφατικής, όπως το πρώτο μισό του 14^{ου} αιώνα και η μελέτη μιας αμφιλεγόμενης προσωπικότητας, όπως ο Γρηγόριος Ακίνδυνος αποτέλεσε πρόκληση για μένα. Η έρευνα για τη συγκέντρωση της βιβλιογραφίας και η μελέτη των πηγών, αποτέλεσαν άλλη μια ευχάριστη πρόκληση παρά τις δυσκολίες που συνάντησα, κατά την διάρκεια της παρούσας διατριβής.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον Καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου κ. Αλέξιο Σαββίδη, ο οποίος ήταν σύμβουλος καθηγητής μου. Ο κ. Αλέξιος Σαββίδης παρακολούθησε από πολύ κοντά ολόκληρη την ερευνητική μου προσπάθεια, συμβάλλοντας με τις υποδείξεις του στην αρτιότερη διαπραγμάτευση του θέματος.

Θερμές ευχαριστίες οφείλω επίσης στα υπόλοιπα μέλη της Συμβουλευτικής Επιτροπής, προς τον Ομότιμο Καθηγητή του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ, κ. Βασίλειο Κατσαρό, την Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ, κα. Πολύμνια Κατσώνη για τις πολύτιμες συμβουλές και κατευθύνσεις κατά τη διάρκεια της συγγραφής. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Επίκουρο Καθηγητή του Τμήματος Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ. και σύμβουλο της μεταπτυχιακής μου εργασίας κ. Ηλία Ευαγγέλου, για τη συνεργασία μας στο θεολογικό κομμάτι της διατριβής.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω προς το προσωπικό της Βιβλιοθήκης της Θεολογικής Σχολής Θεσσαλονίκης, της Κεντρικής Βιβλιοθήκης του Α.Π.Θ., της Βιβλιοθήκης της Βυζαντινής και Μεσαιωνικής Ιστορίας του Α.Π.Θ., της Βιβλιοθήκης του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών του Α.Π.Θ., της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου “Sv. Kliment Ohridski” της Σόφιας, της Βιβλιοθήκης της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, της Βιβλιοθήκης του Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου και τέλος της Βιβλιοθήκης του Τομέα Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών Σπουδών. Οφείλω να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου προς την οικογένεια μου και τον άνθρωπό μου, που όλα αυτά τα χρόνια συμπορεύτηκαν μαζί μου, με στήριξαν και μοιράστηκαν τις δυσκολίες και τις αγωνίες αυτής της πορείας.

Η παρούσα εργασία αναπτύσσεται σε δύο κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται να δοθεί μια εκτενής αναφορά του ιστορικού πλαισίου του πρώτου μισού του 14^{ου} αιώνα. Παρουσιάζονται με ακριβής χρονολογική σειρά τα γεγονότα σε πολιτικό, στρατιωτικό και

θεολογικό επίπεδο είτε σε σχέση με το εσωτερικό μέτωπο, είτε όσον αφορά τις σχέσεις συμμαχίας και αντιπαλότητας με ξένες δυνάμεις της εποχής.

Παρατίθενται στοιχεία με βιβλιογραφική κάλυψη, προσώπων, γεγονότων, πληθυσμιακών και θρησκευτικών ομάδων κ.α. Παρουσιάζονται οι κύριοι φορείς αφύπνισης, πολιτικής και εκκλησιαστικής χειραφέτησης των Βυζαντινών, οι οποίες κατέληξαν σε συγκρούσεις και δύο εμφυλίους πολέμους. Τα αποτελέσματα των οποίων είχαν καταστροφικές επιδράσεις, για το μέλλον της αυτοκρατορίας.

Το δεύτερο κεφάλαιο ακολουθεί με χρονολογική σειρά τη ζωή του Γρηγορίου Ακίνδυνου, λόγιου και αντιησυχαστή. Παρουσιάζονται οι κυριότεροι σταθμοί της ζωής του Ακίνδυνου, με επίκεντρο τα στοιχεία που προκύπτουν από τις επιστολές και τα συγγράμματά του. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στον πρωταγωνιστικό ρόλο στην ησυχαστική διαμάχη και τις θεολογικές του θέσεις, οι οποίες μεταλλάσσονται σε μικρό χρονικό διάστημα κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1341. Η προσπάθεια της ανάδειξης των αμφιλεγόμενων στοιχείων της δράσης και του χαρακτήρα του Ακίνδυνου, έχουν κεντρικό ρόλο στην παρούσα διατριβή. Όλα τα παραπάνω φωτογραφίζονται από τα γραπτά του που μας διασώθηκαν, πολλά από αυτά σε παρέμμεναν ανέκδοτα μέχρι και πριν λίγα χρόνια. Η πολυμαθία του Ακίνδυνου καθώς και η άκρατη φιλοδοξία του, όσο και η σθεναρή του στάση και διδασκαλία παρά τις διώξεις, θεωρείται σε σημαντικό βαθμό μέσα στο πόνημα.

Τα τελευταία είκοσι χρόνια υπήρξαν μονογραφίες, διδακτορικές διατριβές και μεταπτυχιακές εργασίες, οι οποίες ασχολήθηκαν με τα πρόσωπα που έπαιζαν καθοριστικό ρόλο στις ησυχαστικές διαμάχες και ιδιαίτερα από την πλευρά των αντιησυχαστών. Στην παρούσα διατριβή χρησιμοποιήθηκαν, άλλες σε μικρότερο και άλλες σε μεγαλύτερο βαθμό, οι παρακάτω: Η διατριβή του Δ. Κουτσούρη, *Σύνοδοι και θεολογία για τον ήσυχασμό, Η συνοδική διαδικασία με άφορμή τις ήσυχαστικές έριδες*. Η σημαντική μονογραφία για την ιστορική κάλυψη των ησυχαστικών συνόδων του Β. Χριστοφορίδη, *Οι ησυχαστικές έριδες κατά τον ΙΔ΄ αιώνα, Θεσσαλονίκη* 2005. Η μονογραφία του Δ. Μόσχου, που αναλύει διεξοδικά το πνευματικό υπόβαθρο της φιλοσοφικής και θεολογικής σκέψης του Γρηγορά: Δ. Μόσχου, *Πλατωνισμός ή Χριστιανισμός; Οι φιλοσοφικές προϋποθέσεις του Αντιησυχασμού του Νικηφόρου Γρηγορά (1293-1361)*, Αθήνα 1998.

Όσον αφορά ειδικά τον Γρηγόριο Ακίνδυνο η μεταπτυχιακή εργασία της Α. Θωμαΐδου, *Ο Γρηγόριος Ακίνδυνος μέσα από τις επιστολές του*, παρουσιάζει την επιστολογραφία του Ακίνδυνου με βάση κυρίως την έκδοση των επιστολών της Α. Constantinides- Hero, *Letters of Gregory Akindynos*, (Corpus Fontium Historiae Byzantinae 21), Washington 1983. Ο Ρωμαιοκαθολικός ιερέας J. Nadal- Cañellas, έχει ασχοληθεί εκτεταμένα με το πρόσωπο του

Ακίνδυνου, αποκλειστικά όμως όσον αφορά τις θεολογικές του γραμματείες και κυρίως ως εκδότης ανέκδοτων έργων του. *Gregorii Acindyni refutations duae operis Gregorii Palamae cui titus Dialogus inter Orthodoxum et Barlaamitam*, εκδ. J. Nadal- Cañellas, (Corpus Christianorum. Series Graeca 31), Louvain, 1995 και J. Nadal- Cañellas, *La resistance d'Acindynos à Grégoire Palamas. Enquête historique, avec traduction et commentaire de quatre traités édités récemment. I-II*, (Spicilegium Sacrum Lovaniense. Études et documents 50-51), Louvain 2003. Η παρούσα διατριβή έχει ως στόχο της, να φωτίσει μέσα από τα ιστορικά γεγονότα τη δράση του Ακίνδυνου και να τονίσει τον πρωταγωνιστικό ρόλο του στον αντιησυχαστικό αγώνα, μετά την αποχώρηση του Βαρλαάμ του Καλαβρού στην Ιταλία.

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1. Τα χρόνια της βασιλείας του Ανδρόνικου Β΄ και οι εξωτερικές σχέσεις έως το 1321.

Την αποδιοργάνωση και αποσύνθεση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, ακολουθεί η εδαφική συρρίκνωσή της κατά τη διάρκεια του 14^{ου} αιώνα. Η οποία παράλληλα διαπλέκεται με την αναγέννηση των γραμμάτων και τεχνών, τη θεολογική και πνευματική άνθηση. Η πνευματική άνθηση ωριμάζει, ως αποτέλεσμα των ανησυχιών που δημιουργεί η παρακμή.¹ Ακολουθούν τα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα εκείνης της εποχής, τα οποία σφράγισαν σε μεγάλο βαθμό και το μέλλον της αυτοκρατορίας έναν αιώνα αργότερα.

Η ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους το 1261, από τον Μιχαήλ Η΄ τον Παλαιολόγο είχε ως αποτέλεσμα, τη δημιουργία προσδοκιών για δυναμική επανεμφάνιση της αυτοκρατορίας στη διεθνή σκηνή της εποχής και ανάκτηση των εδαφών της στον ευρύτερο βαλκανικό χώρο.² Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Μιχαήλ Η΄ και με σειρά υποχωρήσεων σε εκκλησιαστικά θέματα, οι αντιπρόσωποι της Ανατολικής Εκκλησίας υπογράφουν στη Λυών την 6^η Ιουλίου του 1274, συμφωνία ενώσεως με τη Δυτική Εκκλησία. Η συμφωνία αυτή όπως και όλες όσες προηγήθηκαν ή ακολούθησαν δεν εφαρμόστηκαν διότι, ο κλήρος και ο λαός ποτέ δεν τις δέχθηκαν, μένοντας σταθερά προσηλωμένοι στα δογματικά πιστεύω της Ορθόδοξης Ανατολικής Εκκλησίας.³

---

¹ E. Gibbon, *The Decline and fall of Roman Empire, II- III: 395- 1081, 1081- 1453*, New York 1923, σ. 290- 295. Ed. Fryde, *The Early Palaeologan Renaissance (1261- 1360)*, Leiden- Bristol- Köln 2000, σ. 110- 145. Π. Βαλλιάνος, *Βυζαντινός και Δυτικός Κόσμος Β΄, Αναγέννηση και Ουμανισμός*, Πάτρα 2000, σσ. 43- 65, 78- 85. S. Čurčić, D. Mouriki, *The Twilight of Byzantium. Aspects of cultural and religious history in the late Byzantine Empire*, Princeton U.P., 1991 (συλλογικό έργο), σσ. 33- 43, 57- 65, 82- 87.

² C. Chapman, *Michel Paléologue, restaurateur de l'Empire Byzantin*, Paris 1936, σσ. 82- 99, 106- 112. D. J. Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus and the West*, Cambridge- Massachusetts, 1959. W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz, «Μιχαήλ Παλαιολόγος», *Tusculum*, σ. 344. A. M. Talbot, «Michael VII Palaiologos», *ODB* 2, σ. 1367. Γ. Μ. Δημητριάδης, «Παλαιολόγων δυναστεία», *ΑΒΠ*², σ. 318- 322.

³ *Acta Urbani IV, Clementis IV, Gregorii X (1261- 1276)*, εκδ. A. L. Täutu Fontes, (Catholic Church. Pontificia Commissio ad Redigendum Codicem Iuris Canonici Orientalis 3), v. 5, τ. 1, Vatican 1953, σ. 116- 121. B. Roberg, *Die Union zwischen der griechischen und der lateinischen Kirche auf dem II. Konzil von Lyon (1274)*, Bonn 1964, σσ. 34- 47, 65- 87, 120. H. Wolter, H. Holstein, *Lyon I et Lyon II*, Paris 1966, σσ. 34- 42, 60- 81, 102- 134. D. Nicol, *Byzantium. Its Ecclesiastical History and Relations with the Western World*, London 1973, σσ. 23- 39, 56- 78. J. Gill, *Byzantium and the Papacy 1198- 1400*, New Brunswick- New York 1979, σ. 97- 141. Α. Παπαδάκης- J. Meyendorff, *Χριστιανική*

Ο Ανδρόνικος Β΄ διαδέχθηκε τον πατέρα του στο θρόνο το 1282, υπό το φως εντονότατων οικονομικών δυσκολιών τις οποίες κληρονόμησε.⁴ Πρωταρχικό μέλημα του Ανδρόνικου Β΄, ήταν να τερματίσει τον διχασμό που προκάλεσε ο πατέρας του στην κοινωνία και την Εκκλησία, με την ένωση των εκκλησιών το 1274. Μετά από την προτροπή των ανθρώπων του στενού του περιβάλλοντος, όπως η αδερφή του Ειρήνη και μετέπειτα μοναχή Ευλογία,⁵ προχώρησε σε αποκλήρυξη της «Ένωσης τῶν Ἐκκλησιῶν».⁶ Ο Ανδρόνικος Β΄ αντιμετώπισε το ζήτημα των Αρσενιτών ή Αρσενιατών, που είχαν αποσχιστεί από την επίσημη Εκκλησία το 1265. Μόλις το 1310 έγιναν δεκτά τα αιτήματα των Αρσενιτών, με αποτέλεσμα την πλήρη επανένταξή τους στους κόλπους της Εκκλησίας.⁷

Ανατολή, σ. 335- 336. D. Nicol, *Τέλος*, σ. 128-132. Α. Παπαδάκης- J. Meyendorff, *Η Χριστιανική Ανατολή*, σ. 335- 336.

⁴ Γ. Κόλιας, «Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος», *ΘΗΕ* 2 (1962), σ. 711- 716. G. Weiss, «Andronikos II Palaiologos», *LM* 1 (1978), στήλ. 613- 614. *PLP* 21436. A. M. Talbot, «Andronikos II Palaiologos», *ODB* 1, σ. 94- 95. P. Zavoronkon, «Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος», *ΕΠΛΒΠΠ* 2, σ. 183- 184. Κοντογιαννοπούλου Α., *Η εσωτερική πολιτική του Ανδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου (1282-1328). Διοίκηση - Οικονομία*, [Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 36], Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 25- 34, 55-68, 112- 116. Δ. Κασαπίδης, «Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος», *ΑΒΠ*², σ. 45- 46.

⁵ *PLP* 21360.

⁶ Γ. Παχυμέρης, *Χρονικόν τοῦ πρωτεκδίκου* III, σ. 23- 47.

⁷ Ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Αρσένιος (κατά κόσμον *Γεώργιος*) ο Αυτωρειανός, διετέλεσε πατριάρχης με δύο θητείες μεταξύ των ετών 1254- 1260 και 1261- 1267. Γεννήθηκε και μεγάλωσε στη Κωνσταντινούπολη. Εξελέγη κατόπιν πιέσεων του αυτοκράτορα Θεόδωρου Β΄ Λάσκαρη, παρά την αντίθεση των συνοδικών ιεραρχών. Το 1258 μετά τον θάνατο του Θεοδώρου, ανέλαβε να προστατεύσει τον 7 χρόνο υιό του και διάδοχο του θρόνου Ιωάννη Δ΄, από τις φιλοδοξίες του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου. Ο Μιχαήλ Η΄, κατόρθωσε να τυφλώσει τον Ιωάννη Δ΄ και να σφετεριστεί το θρόνο, γεγονός στο οποίο ο πατριάρχης Αρσένιος αντέδρασε σθεναρά. Για τη στάση του αυτή, ο νέος αυτοκράτορας τον εξόρισε στην Προικόνησο όπου και πέθανε το 1273.

Η εξορία του δημοφιλούς πατριάρχη Αρσενίου είχε συνέπειες στην Εκκλησία, καθώς πολλοί αντέδρασαν στην απομάκρυνσή του και προκάλεσαν το Σχίσμα των Αρσενιτών. Οι Αρσενίτες συνέχισαν τη ριζοσπαστική τους δράση μετά την παραίτηση του φιλενωτικού Ιωάννη Βέκκου το 1282, καθώς η επιλογή του Ανδρόνικου Β΄ να ανεβάσει στο θρόνο τον Ιωσήφ Α΄ (1266- 1275 και 1282- 1283) παλαιό αντίπαλο του Αρσενίου, τους προκάλεσε έντονη δυσαρέσκεια. Ο Ανδρόνικος Β΄ κράτησε διαλλακτική στάση απέναντί τους, μέχρι το 1310 και την αποκατάστασή τους στους κόλπους της Εκκλησίας. V. Laurent, «Les grandes crises religieuses à Byzance: La fin du schisme arsénite», *BShAcRoum* 26 (1945), σ. 225- 313. X. Πατρινέλης, «Αρσενίτες», *ΘΗΕ* 3 (1963), σ. 236- 237. G. M.

Περιορίσε τα φορολογικά προνόμια των μεγαλογαιοκτημόνων, αύξησε τους φόρους και καθόρισε νέο φόρο σε είδος, το *σιτόκριθον*.⁸ Η περιεκτικότητα του νομίσματος σε χρυσό από τα 14 καράτια, έπεσε στα 12 στις αρχές του 14ου αιώνα. Το αποτέλεσμα της νόθευσης του νομίσματος από τον Ανδρόνικο, ήταν η ύψωση των τιμών των βασικών αγαθών, γεγονός που βάρυνε κυρίως τα λαϊκά στρώματα.⁹

Ο Ανδρόνικος κατά τη διάρκεια των πρώτων ετών της βασιλείας του, επιδίωξε τη διατήρηση φιλικών σχέσεων με τις ξένες δυνάμεις, με τη σύναψη συμμαχιών και συμφωνιών γάμου. Νυμφεύθηκε σε δεύτερο γάμο,¹⁰ την κόρη του κόμητος Γουλιέλμου του Ζ΄ του Μομφερά, Γιολάντα- Ειρήνη.¹¹ Ο κόμης του Μομφερά παραιτήθηκε από τα δικαιώματά του, ως τιτουλάριος βασιλιάς της Θεσσαλονίκης, καθώς η κόρη του έγινε αυτοκράτειρα του Βυζαντίου.¹²

Ο διάδοχος του θρόνου και συμβασιλέας Μιχαήλ Θ΄, νυμφεύθηκε το 1296 με την πριγκίπισσα της Αρμενίας Ρίτα- Μαρία,¹³ εξασφαλίζοντας τη συμμαχία του βασιλείου της Μικράς Αρμενίας.¹⁴ Η απειλή από τη Δύση και τον μεγάλο αντίπαλο της βυζαντινής αυτοκρατορίας, το βασίλειο της Σικελίας του Καρόλου d' Ανζου,¹⁵ μετά τον «*Σικελικό Εσπερινό*» είχε εξασθενήσει.¹⁶

Weiss, «Arseniten», *LM* I (1980), στήλ. 1053- 1054. Π. Ροδάκης, «Αρσενίτες», *ΜΓΕΥ* 11 (1980), σ. 12. – Α. Μ. Talbot, «Arsenites», *ODB* 1, σ. 188. Α. Κοντογιαννοπούλου, «Το σχίσμα των Αρσενιατών (1265- 1310). Συμβολή στη μελέτη της πορείας και της φύσης του κινήματος», *Βυζαντικά* 18 (1998), σ. 177- 235. 203- 229. Π. Γουναρίδης, *Το κίνημα των Αρσενιατών (1261- 1310). Ιδεολογικές διαμάχες την εποχή των πρώτων Παλαιολόγων*, Αθήνα 1999, σσ. 19-35, 62-82, 91- 112.

⁸ Γ. Παχυμέρης, *Χρονικόν τοῦ πρωτεκδίκου* IV, σ. 539. Ι. Καραγιαννόπουλος, *Κράτος*, τ. Β΄, σ. 249. Α. Laiou, «Le débat sur les droits du fisc et les droits régaliens au début du 14e siècle», *REB* 58 (2000), σ. 97- 122. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 179- 180. Α. Laiou, «The agrarian Economy, Thirteenth-Fifteenth Centuries», *EHB* 1 (2002), σ. 311- 375. Α. Κοντογιαννοπούλου, *Εσωτερική πολιτική*, σσ. 84, 237, 245- 246.

⁹ Α. Κοντογιαννοπούλου, *Εσωτερική πολιτική*, σ. 265- 270.

¹⁰ Η πρώτη σύζυγος του Ανδρόνικου Β΄ Άννα της Ουγγαρίας, πέθανε το 1282. Α. Failler, «Le second mariage d'Andronic II Palaiologos», *REB* 57 (1999), σ. 225- 235.

¹¹ *PLP* 21361. Γ. Παχυμέρης, *Ιστορία* II, σ. 629- 633. D. Nicol, *Δεσποσύνες*, σ. 87- 103.

¹² Α. Laiou, *Constantinople*, σ. 45- 48.

¹³ *PLP* 21394.

¹⁴ Α. Laiou, *Constantinople*, σ. 48- 56.

¹⁵ *PLP* 11232. E. G. Léonard, *Les Angevins de Naples*, Paris 1954, σ. 13- 160. V. Mattejiet, R. Manselli, Th. V. Bogyay, «Anjou», *LM* 1 (1980), στήλ. 645- 652. J. Gillingham, *The Angevin Empire*, London

Ο Φίλιππος του Τάραντα,¹⁷ στον οποίο είχε μεταβιβάσει ο Κάρολος τα δικαιώματά του στον βαλκανικό χώρο το 1294, στο όνομα του βασιλιά της Νεάπολης, απαιτούσε την επικυριαρχία των φραγκικών κτήσεων στον ελλαδικό χώρο. Ο Φίλιππος, νυμφεύθηκε την κόρη του δεσπότη της Ηπείρου Νικηφόρου, Θαμάρ.¹⁸ Η συμμαχία που προέκυψε δεν ενίσχυσε ουσιαστικά τη θέση του Φιλίππου, αντιθέτως αναζωπύρωσε την έριδα με τον σεβαστοκράτη Κωνσταντίνο της Θεσσαλίας. Οι αξιώσεις του Φιλίππου για ηγεμονία προκάλεσαν μεγάλη δυσαρέσκεια στους Θεσσαλούς. Η εισβολή του στρατού της Ηπείρου και του Φιλίππου το 1295 στην Θεσσαλία, δεν είχε σημαντικά αποτελέσματα.¹⁹

Η κατάσταση στα αυτόνομα κράτη της Ελλάδας ευνόησε το Βυζάντιο, ιδιαίτερα μετά τον θάνατο των ηγεμόνων τους το 1296, καθώς την αντιβασιλεία του δεσποτάτου της Ηπείρου για λογαριασμό του ανήλικου υιού της Θωμά, ανέλαβε η ανιψιά του Μιχαήλ Η', Άννα.²⁰

Οι Σέρβοι άδραξαν την ευκαιρία και κατέλαβαν το Δυρράχιο το 1296, που πριν λίγο καιρό είχαν ανακαταλάβει οι Βυζαντινοί. Ο Ανδρόνικος προσπάθησε να προσεγγίσει

1984, σ. 121-145. M. Finley, D. Smith, C. Duggan, *History of Sicily*, London 1986, σ. 70-90. P. Lock, *The Franks in the Aegean, 1204- 1500*, London- New York, 1995, σσ. 66- 84, 92- 102. A. M. Talbot, «Charles I of Anjou», *ODB* 1, σ. 414. N. Νικολούδης, «Ανδηγαβών/ Ανδεγαυών οίκος (Ανζού)», *ΕΠΛΒΙΠ* 2, σ. 163- 165. Θ. Σανσαρίδου- Hendrickx, B. Hendrickx, «Ανζού», *ΑΒΠ*², σ. 48- 50.

¹⁶ Ο Μιχαήλ Παλαιολόγος σε συνεργασία με τον Πέτρο Γ' της Αραγωνίας έχει υποστηριχθεί, ότι αναμείχτηκαν στον ξεσηκωμό του λαού κατά του καθεστώτος των Ανδεγαυών. Τελικά η Σικελία πέρασε υπό αραγωνικό έλεγχο, χωρίς βέβαια να υποτιμηθεί η διάθεση των ιδίων των Σικελών να διώξουν τους καταπιεστές τους. Η επανάσταση ονομάστηκε έτσι, γιατί ξεκίνησε κατά τη διάρκεια των Εσπερινών της Μεγάλης Δευτέρας τη 30^η Μαρτίου 1282, από την εκκλησία της Αγίας Τριάδας, λίγο έξω από το Παλέρμμο και διαδόθηκε σε όλο το νησί. Επί έξι εβδομάδες, σφαγιάζονταν Γάλλοι στρατιώτες και κάτοικοι. Ήταν η απαρχή του *Πολέμου των Εσπερινών* που κράτησε για 20 χρόνια, μέχρι το 1302. Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 146. A. M. Talbot, «Sicilian Vespers», *ODB* 3, σ. 1891. St. Runciman, *The Sicilian Vespers: A History of the Mediterranean World in the Later Thirteenth Century*, London 1958, σσ. 65- 81, 123- 142, 206. D. Geanakoplos, *Michael Palaeologus*, σ. 247- 268. A. Franchi, *I Vespri Siciliani e le relazioni tra Roma e Bisanzio*, Palermo 1984, σσ. 25- 65, 88-124.

¹⁷ *PLP* 298.

¹⁸ D. Nicol, *Δεσποτάτο*, σ. 57- 68.

¹⁹ D. Nicol, *Δεσποτάτο*, σ. 68- 69.

²⁰ D. Nicol, *Family Kantakuzenos*, σ. 20- 24, *PLP* 10933.

τον Σέρβο βασιλιά Milutin²¹ δια της διπλωματικής οδού, συνάπτοντας συνθήκη ειρήνης δίνοντας του το χέρι της αδελφής του Ευδοκίας.²² Η Ευδοκία αρνήθηκε τη σύναψη του γάμου με τον Σέρβο ηγεμόνα.²³ Ο Ανδρόνικος Β΄, καθώς δεν μπορούσε πλέον να υποχωρήσει αποφάσισε να δώσει την ανήλικη κόρη του Σιμωνίδα, ως σύζυγο στον Milutin το 1299. Ο Ανδρόνικος Β΄ με αυτό το συνοικέσιο, απάλλαξε την αυτοκρατορία από τον σερβικό κίνδυνο για τα επόμενα τριάντα έτη.²⁴

Ο Ανδρόνικος Β΄, προχώρησε σε δραστικές περικοπές των στρατιωτικών δαπανών, με σημαντικότερο μέτρο την πλήρη κατάργηση του Βυζαντινού Ναυτικού το 1285. Έτσι γρήγορα βρέθηκε εκτεθειμένος, στους εκβιασμούς και τις απειλές των Γενουατών και των Βενετών, προκειμένου να αναπληρώσει τις αμυντικές ανάγκες που δημιουργήθηκαν, από την έλλειψη του Βυζαντινού Ναυτικού.²⁵ Η Βενετία κυριαρχούσε στο νότιο Αιγαίο, ενώ οι Γενουάτες εδραιώθηκαν στον Γαλατά, ελέγχοντας τη θαλάσσια συγκοινωνία από τη Μεσόγειο προς τη Μαύρη Θάλασσα.²⁶

---

²¹ PLP 21184, J. Stanojević- Allen, «Stefan Uroš III Milutin», *ODB* 3, σ. 1949- 1950.

²² PLP 12064. Η Ευδοκία ήταν χήρα του αυτοκράτορα της Τραπεζούντας Ιωάννη Β΄ Κομνηνού (PLP 12106). Α. Γ.Κ. Σαββίδης, *Ιστορία της αυτοκρατορίας των Μεγάλων Κομνηνών της Τραπεζούντας (1204-1461)*, Θεσσαλονίκη, 2009², σ. 200- 218.

²³ Γ. Παχυμέρης, *Χρονικόν τοῦ πρωτεκδίκου* III, σ. 299- 303.

²⁴ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 203- 204.

²⁵ D. Nicol, *Βενετία*, σ. 212.

²⁶ Η διείσδυση της Γένοβας στον ελλαδικό χώρο, θα προχωρήσει με πολύ γρήγορο ρυθμό κυρίως μετά την υπογραφή της συνθήκης του Νυμφαίου την 10 Ιουλίου του 1261, με τον αυτοκράτορα της Νίκαιας Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο (1259-1282), ο οποίος της παραχώρησε σημαντικά εμπορικά προνόμια, ως αντάλλαγμα για τη βοήθεια που θα του παρείχε στην προσπάθειά του να ανακαταλάβει την Κωνσταντινούπολη. Μετά την ανακατάληψη της βυζαντινής πρωτεύουσας την 25^η Ιουλίου του ίδιου έτους, οι Γενουάτες εγκαταστάθηκαν στο Γαλατά, στην ανατολική ακτή του Κεράτιου κόλπου, ο οποίος λόγω της προνομιακής του θέσης, εξελίχθηκε γρήγορα στο σπουδαιότερο εμπορικό κέντρο της Γένοβας στην Ανατολή. Οι Γενουάτες, επωφελούμενοι από τη συνθήκη του Νυμφαίου εμφανίζονται στα τέλη του 13^{ου} αιώνα, σε πολυάριθμα λιμάνια του Αιγαίου, Θεσσαλονίκη, Λήμνο, Χίο, Φώκαια, Σμύρνη, Αδραμύττιο.

Ο Μιχαήλ Η΄ προκειμένου να αντιμετωπίσει τους εχθρούς της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, δε δίστασε να προχωρήσει στη σύναψη συμμαχιών, όχι μόνο με ισχυρά κράτη, αλλά και με μεμονωμένα άτομα, τα οποία ήταν ικανά να του παρέχουν τις στρατιωτικές τους υπηρεσίες. Γενουάτης ήταν ο πειρατής Ιωάννης ντε λο Κάβο (de lo Cavo), στον οποίο παραχωρήθηκαν περίπου το 1278 η Ανάφη και η Ρόδος ως ανταμοιβή, των στρατιωτικών του επιτυχιών εναντίον των αντιπάλων της αυτοκρατορίας. Μετά τον Ιωάννη ντε λο Κάβο, η Ρόδος παραχωρήθηκε το 1282/1283, στον επίσης Γενουάτη πειρατή

Ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο ισχυρών ναυτικών δημοκρατιών, σύντομα έφθασε στα όρια της Κωνσταντινούπολης. Ο αυτοκράτορας προσέφερε προστασία στους Γενουάτες, που δέχθηκαν επίθεση στο Γαλατά, οι Βενετοί ως αντίποινα λεηλάτησαν τα προάστια της πόλης. Οι δυο αντιμαχόμενες ναυτικές δυνάμεις λίγο αργότερα συμμάχησαν μεταξύ τους με την υπογραφή συνθήκης «αιώνιας ειρήνης» το 1299, αφήνοντας εκτεθειμένη την αυτοκρατορία.²⁷ Ο πόλεμος του Βυζαντίου ενάντια στη Βενετία, τελείωσε το 1302 με σημαντικές οικονομικές θυσίες και ταπεινώσεις για την αυτοκρατορία. Η αυτοκρατορία αναγκάστηκε, να επαναφέρει τα παλαιότερα αποκλειστικά εμπορικά προνόμια στους Βενετούς και να πληρώσει υπέρογκες αποζημιώσεις.²⁸

Το Βυζάντιο στην αυγή του 14^{ου} αιώνα χωρίς στόλο, βρέθηκε σε πολύ δεινή θέση απέναντι στους εχθρούς του καθώς και η αποδυνάμωση του αμυντικού συστήματος στη Μικρά Ασία, είχε δώσει το δικαίωμα για τουρκικές εισβολές των τουρκομανικών εμιράτων ή μπεηλικίων της Μικράς Ασίας.²⁹ Το αμυντικό σύστημα που είχε οργανωθεί στα χρόνια

Αντρέα Μορέσκο (Andrea Moresco) μέχρι την κατάκτηση του νησιού από το τάγμα των Ιωαννιτών Ιπποτών, μεταξύ των ετών 1306 και 1309. J. Sauvaget, *Notes sur la colonie génoise de Péra, Syria* 15 (1934), σ. 252- 275. G. Ostrogorsky, *Ιστορία*, τ. Γ', σ. 180. C. Manfroni, *Le relazioni fra Genova, l' impero bizantino e i Turchi, Genoa*, 1986, σ. 791- 809. D. Geanakoplos, *Michael Palaeologus*, σ. 81- 91. M. Balard, *La Romanie génoise: XIIIe- XVe siècles*, London 1989, σ. 486- 489. C. Mango, «Galata», *ODB* 2, σ. 815- 816. Kazhdan, A. Cutler, «Genoa», *ODB* 2, σ. 831- 832. A. Kazhdan, «Nymphaion Treaty of», *ODB* 3, 1506. Π. Καλλιγά, *Μελέται*, σ. 20.

²⁷ D. Nicol, *Βενετία*, σ. 274- 286.

²⁸ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 135- 137.

²⁹ Η μογγολική επικυριαρχία στους Σελτζούκους του Ικονίου, από τα μέσα του 13^{ου} αιώνα είχε ως αποτέλεσμα την ίδρυση ορισμένων ανεξάρτητων τουρκομανικών κρατιδίων σε διάφορες περιοχές της Μικράς Ασίας, όπου έμελλε να διατηρηθεί η ιδεολογία του «ιερού πολέμου» ή "Jihad", καθώς και των πολεμιστών των συνόρων «γαζήδων». Γ. Παχυμέρης *Χρονικόν τοῦ πρωτεκδίκου* I, σ. 291- 293. W. Barthold, *Histoire des Turcs d'Asie Centrale*, Paris 1945, σ. 80- 88. R. Peters, *Jihad in Mediaeval and Modern Islam*, Leiden 1977, σ. 32-65. F. Sümer, *Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990, σ. 18. E. A. Zachariadou, «Seljuks», *ODB* 3, σ. 234- 240. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 227- 237. D. Cook, *Understanding Jihad*, Berkeley and Los Angeles 2005, σ. 30- 110. M. Bonner, *Jihad in Islamic History: Doctrines and Practice*, Princeton 2006, σ. 15-81. Το πρώτο από αυτά τα εμιράτα των Καραμανιδών, εγκαινιάζει για πρώτη φορά στη Μικρά Ασία την χρήση της τουρκικής γλώσσας ως επίσημης γλώσσας του εμιράτου, αντί της υιοθετημένης ως τότε από τα προηπάρχοντα τούρκικα κράτη (και τους Σελτζούκους) περσικής. Το εμιράτο ιδρύθηκε περίπου το 1256, στα βόρεια σύνορα μικρής Αρμενίας (Κιλικίας) από τον Καραμάν, οι Καραμανίδες, γρήγορα αμφισβήτησαν την κυριαρχία των Ιλχανιδών Μογγόλων στη Μικρά Ασία. Το 1277 το εμιράτο αυτό συμμάχησε με τους Μαμελούκους της Αιγύπτου,

της Αυτοκρατορίας της Νικαίας είχε καταρρεύσει, πλέον ελάχιστες πόλεις της Μικράς Ασίας ήταν υπό τον έλεγχο του Βυζαντίου. Η Νικομήδεια, η Σμύρνη, η Ηράκλεια Ποντική, οι Σάρδεις, η Φιλαδέλφεια, είναι μερικές από τις πόλεις που ακόμα αντιστέκονταν σθεναρά στην Οθωμανική πίεση.³⁰

κατά των Μογγόλων. Από τα υπόλοιπα εμιράτα, σημαντικότερα υπήρξαν των Τζεργιανιδών (Κιουτάχεια) 1300–1429, των Γιανδαριδών (Κασταμονή) που προσάρτησε αργότερα και την Σινώπη. Από τα τέλη του 13^{ου} και τις αρχές του 14^{ου} αιώνα εμφανίζονται σταδιακά, στη δυτική Μικρά Ασία, τα εμιράτα του Μεντεσέ (Μύλασα) 1291–1461, των Αϊδινόγληδων (Birgi) 1300–1425, των Σαρουχανιδών (Μαγνησία) 1300–1410, των Καρασιδών (Balikesir) 1296–1357, του Τεκέογλου (Αττάλεια) 1321–1423 και του Οσμάν, γενάρχη των Οθωμανών. Ιδιαίτερα τα εμιράτα του Μεντεσέ, Αϊδινίου, Σαρουχανιδών και Καρασιδών, ήρθαν σε επανειλημμένες συγκρούσεις, όχι μόνο με το εξασθενημένο Βυζάντιο στην περιοχή του Αιγαίου και στα δυτικά μικρασιατικά παράλια, αλλά και με τους σταυροφορικούς συνασπισμούς των Δυτικών κρατών, υπό την αιγίδα των Παπών. Τελικά, όλα υποτάχτηκαν στους Οθωμανούς, τον 15ο αιώνα. Για τα τουρκομανικά εμιράτα. Για τους Αϊδινόγληδες. P. Lemerle, *L' emirat d' Aydin, Byzance et l' Occident*, Paris 1957, σσ. 25-78, 89-120. I. Melikoff- Sayar, «Aydin oğullari», *EF* I, σ. 783-787. E. A. Zachariadou, «Aydin», *ODB* 1, σ. 239. H. Akin, *Aydin oğullari tarihi hakkinda bir arastirma*, Ankara 1968², σ. 18- 42, 62-90. A. Γ.Κ. Σαββίδης, «Αϊδινίου Εμιράτο», *ΕΠΛΒΙΠ* 1, σ. 158- 161. Για τους Καραμανίδες. Sümer, «Karamân oğullari», *EF* IV, 643- 649. I. H. Konyali, *Karamân tarihî*, Istanbul 1967. A. Γ.Κ. Σαββίδης, «Καραμανίδες- Καραμάνογλου», *ΜΓΕΥ*, σσ. 31, 94. E. A. Zachariadou, «Karaman», *ODB* 2, σ. 1106. F. Sümer, *Anadolu`da Moğollar, Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 1, Ankara 1969, σ. 1- 147. Για τους Καρασί. I. H. Uzunçarçili, *Karasi vilâeti tahriçes*, Istanbul 1925, σσ. 22-60, 82-88. X. De Planhol, «Karasi», *EF* IV, σ. 652- 653. B. Tolun-Denker, *Balikesir Ovasında Yerleşme ve İktisadi Faaliyetler*, Istanbul 1970. A. Σαββίδης, «Καρασί Εμιράτο», *ΜΓΕΥ*, σσ. 31, 108. E. A. Zachariadou, «Karasi», *ODB* 2, σ. 1107. Για τους Μεντεσεόγλου. P. Wittek, *Das Fürstentum Mentesehe*, Istanbul 1934, σσ. 28- 32, 43-50, 78. E. A. Zachariadou, *Trade and Crusade, Venetian Crete and the emirates of Mentesehe and Aydin (1300- 1416)*, Venice 1983, σ. 20-128. E. A. Zachariadou, «Menteshe», *ODB* 2, σ. 1343-1344. Για τους Σαρουχανίδες. E. A. Zachariadou, «Sarukhan», *EF* IX, σ. 72. E. A. Zachariadou, «Sarukhan», *ODB* 3, σ. 1844- 1845. Για τους Τεκέογλου. G. Leiser, «Teke oğullari», *EF* X, σ. 442- 443. G. Hill, *A history of Cyprus*, II, Cambridge 1948, σσ. 320- 323, 351, 376- 377. B. Flemming, *Landschftsgeschichte von Pampylien, Pisidien und Lykien im Spätmittelalter*, Wiesbaden 1964, σ. 93- 126. Για τους Τζεργιανίδες. I. H. Uzunçarçili, *Kütahya tahriçes*, Istanbul 1932, σ. 41- 68. I. Melikoff- Sayar, «Germiyan oğullari», *EF* II, σ. 987. E. A. Zachariadou, «Germiyan», *ODB* 2, σ. 848. M. C. Varlik, *Germiyan oğullari tarihi (1300- 1429)*, Ankara 1974, σ. 24-75.

³⁰ Για τους Οθωμανούς. H. A. Gibbons, *The Foundation of the Ottoman Empire*, A history of the Osmanlis up to death of Beyazid I, 1300- 1403, Oxford 1916, σ. 25-100. P. Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire*, London 1938, σ. 23- 41. Γ. Γ. Αρνάκης, *Οθωμανοί*, Αθήνα 1947, σ. 26- 60. G.

Ο Ανδρόνικος Β΄ έχοντας ανάγκη από μάχιμο στρατό, προσέλαβε ως μισθοφόρους Αλανούς, οι οποίοι στις αρχές του 1302 κατέβηκαν από τον Δούναβη ζητώντας άσυλο στις βυζαντινές περιοχές.³¹ Ο αυτοκράτορας αποδέχθηκε τους Αλανούς, ως θεόσταλη ενίσχυση για τον στρατό του, παράλληλα αναγκάστηκε να επιβάλει περισσότερους φόρους στον λαό του για να πληρώσει τους μισθοφόρους.³² Οι Αλανοί ενσωματώθηκαν στις στρατιωτικές δυνάμεις του υιού του Ανδρόνικου Β΄, Μιχαήλ Θ΄ ο οποίος στρατοπέδευσε στη Μαγνησία κοντά στον Έρμο ποταμό.³³

Οι Αλανοί δημιουργούσαν αρκετά προβλήματα στο στράτευμα, αφού δυσανασχετούσαν να πειθαρχήσουν στους βυζαντινούς αξιωματικούς θεωρώντας τους θηλυπρεπείς.³⁴

Οι Οθωμανοί προχώρησαν σε επίθεση περικυκλώνοντας τους Βυζαντινούς, προέβησαν σε τρομερές καταστροφές στη γύρω περιοχή. Το μεγαλύτερο μέρος των Αλανών λιποτάχτησαν, αφήνοντας τον Μιχαήλ Θ΄ αποκλεισμένο στη Μαγνησία από χιλιάδες Τούρκους. Εγκατέλειψε τη Μαγνησία από τη μοναδική δίοδο που παρέμενε σχετικά ασφαλής, στα δυτικά της ακτής μέσω Αδραμυττίου και Λαμψάκου έφθασε στην Κωνσταντινούπολη, έχοντας σημαντικές απώλειες σε ανθρώπινο δυναμικό και σε εδάφη. Σχεδόν ταυτόχρονα ένα τμήμα του στρατού που εγκλωβίστηκε στην πεδιάδα του Βαφέως κοντά στην Νικομήδεια, υπέστη βαριά ήττα. Η πρώτη εισβολή των Οθωμανών στο χώρο

Ostrogorsky, *Ιστορία*, τ. Γ΄, σ. 182. C. Cahen, *Pre-Ottoman Turkey: a general survey of the material and spiritual culture and history c. 1071-1330*, trans. J. Jones-Williams, New York 1968, σ. 180-215. Sp. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Los Angeles 1971, σσ. 32- 35, 109- 123. N. Itzkowitz, *Ottoman Empire and Islamic tradition*, New York 1972, σσ. 13-34, 120-139. Sp. Vryonis, *Studies on Byzantium, Seljuks and Ottomans*, Malibu 1981, σσ. 14-67, 88-142. Ευ. Μαλάμογλου, «Οθωμανοί Τούρκου», *ΜΓΕΥ* 41, σ. 355- 357. C. Imber, *The Ottoman Empire, 1300- 1481*, Istanbul, 1990, σσ. 42- 77, 134- 178. E. A. Zachariadou, «Ottomans», *ODB* 3, σ. 1543- 1544. M. F. Köprülü, *The Origins of the Ottoman Empire*, transl. by G. Leiser, New York 1992, σσ. 32- 41, 61- 76. C. E. Bosworth, *The New Islamic Dynasties: A Chronological and Genealogical Manual*, Edinburgh 2004, σσ. 21-27, 45- 62, 78- 93, 109- 111. Α. Γ.Κ. Σαββίδης, *Δοκίμια Οθωμανικής Ιστορίας*, Αθήνα 2007, σσ. 28- 42, 54- 67.

³¹ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 204- 207. Γ. Παχυμέρης, *Χρονικόν τοῦ πρωτεκδίκου* IV, σ. 337- 347. Α. Γ.Κ. Σαββίδης, *Οι Αλανοί του Καυκάσου και οι μεταναστεύσεις τους την ύστερη αρχαιότητα και τον μεσαίωνα*, Αθήνα 2003, σσ. 28- 32, 59-107.

³² Α. Laiou, *Constantinople*, σ. 89- 90. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 202.

³³ *PLP* 21529. Α. Μ. Talbot, Α. Cutler, «Michael IX Palaiologos», *ODB* 2, σ. 1367- 1368.

³⁴ Γ. Παχυμέρης, *Χρονικόν τοῦ πρωτεκδίκου* II, σ. 307- 310.

της Βιθυνίας δεν αποτελούσε κάποια μόνιμη εγκατάσταση, αλλά η εγκατάλειψη της υπαίθρου από τους χωρικούς ύστερα από τη καταστροφή των καλλιεργειών και την ερήμωση των αγροκτημάτων είχε μόνιμο χαρακτήρα.³⁵

Μετά τις απώλειες που υπέστη ο στρατός το καλοκαίρι του 1302, ήταν αναγκαία η άμεση ανασυγκρότηση και αναδιοργάνωση του από τον αυτοκράτορα. Ο Ανδρόνικος Β' εξέδωσε διάταγμα, με το οποίο οι εισπράξεις από όλα τα εκκλησιαστικά κληροδοτήματα, συμπεριλαμβανομένων και των εγγείων περιουσιών των μονών, θα διατίθεντο για στρατιωτικούς σκοπούς.³⁶ Ο πατριάρχης Αθανάσιος ο Α',³⁷ ως απάντηση για το σχέδιο

---

³⁵ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 214- 215. Γ. Παχυμέρης, *Χρονικόν τοῦ πρωτεκδίκου* IV, σσ. 327- 335, 359- 367. A. Laiou, *Constantinople*, σ. 90- 91. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 202- 204. C. W. Foss, «Barheus», *ODB* 1, 251. Ηγέτης των Οθωμανών στη Μάχη του Βαφέως ήταν ο Osman I Gazi (1288/9-1326).

³⁶ Γ. Παχυμέρης, *Χρονικόν τοῦ πρωτεκδίκου* II, σ. 380- 386. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 205.

³⁷ Ο Αθανάσιος Α' διετέλεσε Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως κατά τα έτη 1289-1293 και 1304-1310. Καταγόταν από την Ανδρούσα της Μεσσηνίας (ενώ υπάρχει και μια εκδοχή ότι καταγόταν από την Αδριανούπολη της Ανατολικής Θράκης). Το λαϊκό του όνομα ήταν Αλέξιος. Σε μικρή ηλικία εκάρη μοναχός και μόνασε στο όρος Γάνος της Θράκης και κατόπιν στο Άγιο Όρος. Εκεί έζησε σε σπήλαιο κοντά στη Μονή Ιβήρων, το οποίο σώζεται μέχρι σήμερα. Επί Ιωάννη Βέκκου διώχτηκε για την σταθερά ανθενωτική του στάση και θεωρήθηκε από τους συγχρόνους του ως Ομολογητής. Επελέγη, από τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β' Παλαιολόγο ως πατριάρχης και εξελέγη στις 14 Οκτωβρίου 1289.

Διακρινόταν για την ασκητικότητά του, την αυστηρότητα του ήθους και των αντιλήψεών του, καθώς και για την αντίθεσή του στην Ένωση με την Καθολική Εκκλησία. Προσπάθησε να επιβάλει αυστηρούς κανόνες στους μοναχούς, οι οποίοι περιφέρονταν ανά τις επαρχίες αντί να εγκαταβιούν στις μονές τους, αλλά και σε επισκόπους, οι οποίοι διέμεναν στην Κωνσταντινούπολη αντί να βρίσκονται στις επαρχίες τους. Τα μέτρα αυτά του δημιούργησαν πολλούς εχθρούς, οι οποίοι κατόρθωσαν να τον εξωθήσουν σε παραίτηση δύο φορές, το 1293 και το 1310. Αθανάσιος Α' Πατριάρχης, *The Correspondence of Athanasius I Patriarch of Constantinople*, εκδ. A. M. Talbot, Washington 1975. J. Lawrence- Boojamra, *Church Reform in the late Byzantine Empire, A study for the Patriarchate of Athanasios of Constantinople*, [Ανάλεκτα Βλατάδων 35], Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1982, σσ. 16-45, 68- 82. *PLP* 415. J. M. Hussey, *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*, Oxford 1990, σ. 249- 252. Μ. Πατεδάκη, «Η διαμάχη του πατριάρχη Αθανασίου Α' (1289-1293. 1303- 1309) με τον κλήρο της Αγίας Σοφίας (1306- 1307), μέσα από ένδεκα επιστολές», *Ελληνικά* 56 τεύχ. 2 (2006), σ. 279- 319. W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz, «Αθανάσιος Α'», *Tusculum*, σ. 344. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 164- 170.

του αυτοκράτορα έστειλε ένα κλαδί ελιάς. Ενώ το υπόλοιπο των μοναχών και του κλήρου δεν έδωσαν τη συγκατάθεσή τους, ως αποτέλεσμα είχε τη μη εφαρμογή του σχεδίου.³⁸

Αργότερα το 1312, οι σχέσεις του Ανδρονίκου Β΄ με την Εκκλησία ομαλοποιήθηκαν, καθώς με χρυσόβουλο λόγο ο Ανδρόνικος Β΄ όρισε ότι οι μονές του Αγίου Όρους θα υπάγονταν διοικητικά στον εκάστοτε πατριάρχη και όχι στον αυτοκράτορα.³⁹ Ανανέωσε τους εκκλησιαστικούς καταλόγους των επισκοπών και των μητροπόλεων της αυτοκρατορίας, εξαιτίας της εδαφικής συρρίκνωσης ιδιαίτερα στη Μικρά Ασία, παράλληλα κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Ανδρόνικου η Εκκλησία έζησε περίοδο ακμής. Η συνεργασία του με τον πατριάρχη Αθανάσιο Α΄, υπήρξε αρμονική σε ζητήματα καταπολέμησης της διαφθοράς των εκκλησιαστικών λειτουργών, καθώς και στην αναζωογόνηση του μοναστικού βίου.⁴⁰

Η κατάσταση στη Μικρά Ασία ήταν κρίσιμη και ο Ανδρόνικος Β΄, για να αντιμετωπίσει τον τουρκικό κίνδυνο, έλαβε την αστοχότερη ίσως από τις αποφάσεις του στον τομέα της στρατιωτικής πολιτικής του, που ήταν η πρόσληψη των μισθοφόρων στρατιωτών της Καταλανικής Εταιρείας το 1302,⁴¹ υπό τη διοίκηση του Ρογήρου του

---

³⁸ Γ. Παχυμέρης, *Ιστορία* II, σ. 386- 390.

³⁹ *Actes du Protaton*, εκδ. D. Papachrysanthou, [Archive de l' Athos 7], Paris 1975, σ. 32- 33. Α. Αγγελόπουλος, «Ο οικουμενικός πατριάρχης ως κύριος επίσκοπος της μοναστικής πολιτείας του Αγίου Όρους κατά το χρυσόβουλλο Ανδρονίκου Β΄ του 1312», *Το Άγιον Όρος. Χθες-σήμερα-αύριο. Διεθνές Συμπόσιο Θεσσαλονίκη 1993*, (Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών. Μακεδονική Βιβλιοθήκη 84), Θεσσαλονίκη 1996, σ. 13- 22. Ν. Ι. Παπαδημητρίου- Δούκας, *Αγιορείτικοι Θεσμοί (843- 1912/ 1913)*, *Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte*: Αθήνα 2002, σσ. 88- 100, 134- 148, 170- 180.

⁴⁰ J. Lawrence- Booramra, *Church Reform*, σσ. 20- 27, 84- 90.

⁴¹ Γ. Παχυμέρης, *Χρονικόν τοῦ πρωτεκδίκου* IV, σσ. 431- 433, 527- 531. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 206- 213. Η εταιρεία είχε υποστηρίξει το βασιλιά της Σικελίας Φρειδερίκο στον αγώνα εναντίον των Αηίου, που επιχειρούσαν να ανακαταλάβουν την χώρα, ύστερα όμως από την συνθήκη ειρήνης της *Caltabellota*, οι μισθοφόροι Καταλανοί έμειναν άνεργοι. A. Rubió i Lluch (εκδ.), *Diplomatari de l' Orient Català 1301- 1409*, Barcelona 1947, σσ. 34- 54, 88- 93. Lowe A., *The Catalan vengeance*, London 1972, σσ. 43- 48, 69- 89, 110. H. W. Hazard, K. M. Setton, (general editor), *A History of the Crusades: Volume III — The Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Madison 1975, σσ. 50- 52, 63- 70, 88- 100. Α. Σαββίδης, «Καταλανική Εταιρεία», *ΜΓΕΥ* 31, σ. 414. Φρανθίσκο ντε Μονκάδα, *Εκστρατεία των Καταλανών και Αραγωνέζων κατά Τούρκων και Ελλήνων*, Μετάφραση στα ελληνικά Ι. Ιατρίδη, Αθήνα 1984, σσ. 28-32, 45- 48, 67- 88. T. Ruiz, «Almogavares», *DMA* I, 91982, σ. 190. Ν. Νικολούδης, «Αλμογάβαροι», *ΕΠΛΒΙΠ* 1, σ. 266- 268. R. Muntaner, *Cronicle*, transl. Lady Goodenough, [Catalan Series 1], Cambridge- Ontario, 2000, σσ. 45- 68, 90- 104. A. M. Talbot, «Catalan Grand Company»,

Φλορ.⁴² Ο αυτοκράτορας ήρθε σε συμφωνία με τον Ρογήρο, δεχόμενος να προκαταβάλει το μισθό των Καταλανών για τέσσερις μήνες, καθώς επίσης ενέταξε τον Ρογήρο στους κόλπους της βυζαντινής αριστοκρατίας, δίνοντάς του ως σύζυγο την ανιψιά του Μαρία Ασέν⁴³, αλλά και το αυλικό αξίωμα του μεγάλου δουκός.⁴⁴

Στις αρχές του 1304 οι Καταλανοί προωθήθηκαν στην Κύζικο, απώθησαν τους Οθωμανούς Τούρκους αλλά παράλληλα προκάλεσαν μεγάλες καταστροφές, ο ίδιος ο Ρογήρος δεσμεύτηκε να αποζημιώσει τους κατοίκους της. Οι Καταλανοί τον Απρίλιο του ίδιου έτους, προέλασαν μέχρι την Φιλαδέλφεια όπου εκδίωξαν τους Τούρκους. Στη συνέχεια προέβησαν σε λεηλασίες και καταστροφές βυζαντινών κτήσεων στην περιοχή και ιδιαίτερα στη Μαγνησία.⁴⁵ Οι Καταλανοί προέβαλαν συχνά ως δικαιολογία των πράξεων τους, τη μη έγκαιρη καταβολή των μισθών τους από τον αυτοκράτορα.⁴⁶

Η δολοφονία του Ρογήρου και άλλων τριακοσίων Καταλανών στην Αδριανούπολη, από μια ομάδα μισθοφόρων Αλανών ως αντίποινα για την δολοφονία του υιού ενός από τους αρχηγούς των Αλανών, προκάλεσε τη βίαιη αντίδραση της ομάδας του. Οι Καταλανοί κατηγορήσαν τους Βυζαντινούς, για την δολοφονία του αρχηγού και των συντρόφων τους.⁴⁷

Με τις συνεχείς επιδρομές τους ερημώνουν όλη την Θράκη. Με το πέρας της «καταλανικής εκδίκησης», οι Καταλανοί δημιουργούν το «συμβούλιο των Δώδεκα» (Consell de Dotze) για να τους κυβερνήσει. Οι Καταλανοί, αποφασίζουν να επιτεθούν στη Θεσσαλονίκη αλλά αποτυγχάνουν. Την Θεσσαλονίκη υπερασπίζεται ο βυζαντινός δούκας

ODB I, σ. 389. R. B. Hitchner, «Catalans», *ODB* I, σ. 389. Δ. Κασαπίδης, «Καταλανική Εταιρεία», *ΑΒΠ*², σ. 187- 190.

⁴² *PLP* 24386.

⁴³ *PLP* 16890. Η Μαρία Ασέν ήταν η κόρη του Ιωάννη Γ' Ασέν, τσάρου των Βουλγάρων και της αδελφής του Ανδρόνικου Β' Ειρήνης Παλαιολογίνας. Γ. Ε. Τυπάλδος, «Ασάνης», *ΘΗΕ* 3 (1964), σ. 355- 356. Β. Κρεκιά, «Contribution à l' étude des Asanes à Byzance», *TM* 5 (1973), σ. 347- 355. Ε. Trapp, «Beiträge zur Genealogie der Asanen in Byzanz», *JÖB* 25 (1976), σ. 163- 167. Δ. Κασαπίδης, «Ασάναι», *ΑΒΠ*², σ. 67- 69.

⁴⁴ Γ. Παχυμέρης, *Χρονικόν τοῦ πρωτεκδίκου* IV, σ. 431- 433. Α. Laiou, *Constantinople*, σ. 128- 134. G. Ostrogorsky, *Ιστορία*, τ. Γ', σ. 183. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 207.

⁴⁵ Γ. Παχυμέρης, *Χρονικόν τοῦ πρωτεκδίκου* IV, σ. 463- 471. G. Ostrogorsky, *Ιστορία*, τ. Γ', σ. 183-184. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 209.

⁴⁶ Γ. Παχυμέρης, *Χρονικόν τοῦ πρωτεκδίκου* IV, σσ. 49, 553- 555.

⁴⁷ Γ. Παχυμέρης, *Χρονικόν τοῦ πρωτεκδίκου* II, σσ. 445- 448, 489- 516. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 212.

και στρατηγός Ιωάννης Χανδρηνός που απομακρύνει τους Καταλανούς από τα εδάφη της Μακεδονίας.⁴⁸ Το 1309 στρέφονται κατά του Αγίου Όρους και συγκεκριμένα κατά της Μονής Χιλανδαρίου, η οποία αντιστάθηκε επιτυχώς. Στη συνέχεια λεηλάτησαν για ένα χρόνο την θεσσαλική πεδιάδα⁴⁹ και κατέλυσαν το δουκάτο των Αθηνών το 1311, του οποίου την ηγεμονία ανέλαβαν μέχρι το 1380.⁵⁰

Η Βουλγαρία την ίδια περίοδο αναγεννάται και δυναμώνει εκμεταλλευόμενη την εκθρόνιση του Χάνου της Χρυσής Ορδής Nogaj το 1299, ως επακόλουθο της οποίας απετέλεσε η χαλάρωση της Μογγολικής κατοχής της χώρας.⁵¹ Ο Θεόδωρος Svetoslav⁵² ανήλθε στο βουλγαρικό θρόνο το 1300, επωφελήθηκε από την αδυναμία των Βυζαντινών και επέκτεινε την κυριαρχία του ως τη Μεσημβρία, την Αγχίαλο και την Αγαθούπολη. Ο Ανδρόνικος Β΄ συνθηκολόγησε το 1307 με τους Βούλγαρους, αναγνωρίζοντας τις κατακτήσεις τους.⁵³

Τα δυτικά σύνορα της αυτοκρατορίας απειλούνταν από μια ισχυρή αντιβυζαντινή συμμαχία την περίοδο 1306- 1309, υπό την ηγεσία του Καρόλου του Valois⁵⁴ αδελφού του Φιλίππου Δ΄ της Γαλλίας και συζύγου της τιτουλάριας αυτοκράτειρας της Αικατερίνης του Courtenay.⁵⁵ Στη συμμαχία συμμετείχαν η Δημοκρατία της Βενετίας, η Σερβία, βυζαντινοί αξιωματούχοι ενώ παράλληλα ο Κάρολος εξασφάλισε και την υποστήριξη του πάπα Κλήμη Ε΄,⁵⁶ ο οποίος είχε αναθεματήσει ήδη από το 1307 τον Ανδρόνικο Β΄. Τα σχέδια όμως του Καρόλου δεν καρποφόρησαν, καθώς στις αρχές του 1310 η Βενετία έκλεισε

---

⁴⁸ A. Laiou, *Constantinople*, σ. 226- 229. G. Ostrogorsky, *Ιστορία*, τ. Γ΄, σ. 184- 185. A. Laiou, *Constantinople*, σ. 226- 229.

⁴⁹ A. G.K. Savvides, «Splintered medieval Hellenism: the semi-autonomous state of Thessaly (A.D. 1213/1222 to 1454/1470) and its place in history», *Byzantion* 68.2 (1998), σ. 406-418.

⁵⁰ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 246- 254. K. M. Setton, *Catalan Domination of Athens 1311-1380*, London 1975², σ. 42- 180. Κ. Ηλιόπουλος, «Το Δουκάτο των Αθηνών υπό τους Καταλανούς και Φλωρεντιανούς 1311-1456», *Ελληνορθόδοξος Βυζαντινός Πολιτισμός* 7/2 (2005), σ. 31-36.

⁵¹ G. Ostrogorsky, *Ιστορία*, τ. Γ΄, σ. 185.

⁵² *PLP* 27251.

⁵³ Γ. Παχυμέρης, *Χρονικόν τοῦ πρωτεκδίκου* IV, σσ. 611- 615, 661- 663. G. Ostrogorsky, *Ιστορία*, τ. Γ΄, σ. 185.

⁵⁴ *PLP* 11234. A. M. Talbot, «Charles of Valois», *ODB* 1, σ. 414. Θ. Σανσαρίδου- Hendrickx, B. Hendrickx, «Βαλουά», *ΛΠΒ*², σ. 80. J. Petit, *Charles de Valois*, Paris 1900, σσ. 22- 34, 48-89, 122- 130. W. Miller, *Η Φραγκοκρατία*, σ. 348- 349. A. Bon, *Le Morée franque*, τ. Α΄, σσ. 189, 200, 207, 214.

⁵⁵ G. Ostrogorsky, *Ιστορία* τ. Γ΄, σ. 187- 188.

⁵⁶ S. Menache, *Clement V*, Cambridge 2001, σσ. 25- 45, 69- 78, 111.

πολεμική εκεχειρία με το Βυζάντιο, θέλοντας να εξασφαλίσει τα οικονομικά της συμφέροντα στην ευρύτερη περιοχή. Το παράδειγμα της Βενετίας λίγο αργότερα το ίδιο έτος, ακολούθησε η Σερβία που αποχώρησε από τη συμμαχία, ανακουφίζοντας την αυτοκρατορία από ένα επιπρόσθετο κίνδυνο.⁵⁷

Ο Ανδρόνικος Β΄ δύσκολα μπορούσε να αντιμετωπίσει, την επεκτατική ορμή των τουρκικών φύλων. Απευθύνθηκε για βοήθεια στους Μογγόλους της Περσίας το 1303 και στον αρχηγό τους Ilkhan Gazan, απογόνου του Ilkhan Abagha Khan που υπήρξε γαμπρός του, καθώς νυμφεύθηκε την ετεροθαλή αδερφή του Ανδρόνικου Β΄, Μαρία γνωστή ως Δέσποινα των Μουγουλίων ή η Κυρία των Μογγόλων.⁵⁸ Η φήμη μιας συμμαχίας μεταξύ Μογγόλων και Βυζαντινών, ανησύχησε τους Οθωμανούς. Όμως ο Gazan πέθανε το 1304 και τον διαδέχθηκε ο αδερφός του Oljeitu, ο Ανδρόνικος Β΄ έστειλε πρεσβεία στην αυλή του το 1305. Ο Oljeitu απέστειλε μια δύναμη 20.000 ανδρών, προς βοήθεια των Βυζαντινών χωρίς ουσιαστικό αποτέλεσμα, καθώς οι πολεμιστές του Osman εδραίωναν την κυριαρχία τους στο μικρασιατικό χώρο.⁵⁹

Στον ελλαδικό χώρο η θέση του Βυζαντίου, ενισχύθηκε κυρίως στην Πελοπόννησο. Ο Ανδρόνικος Β΄, επέφερε μια σημαντική αλλαγή στο διοικητικό σύστημα του Δεσποτάτου του Μορέως το 1308. Εξέδωσε διάταγμα με το οποίο σταματούσε ο διορισμός του διοικητή (*κεφαλή*), των βυζαντινών εδαφών της Πελοποννήσου με ετήσια θητεία και όριζε ότι οι διοικητές θα παρέμεναν ισοβίως σε αυτή τη θέση (*επίτροπος*). Το

---

⁵⁷ A. Laiou, *Constantinople*, σ. 200- 216.

⁵⁸ D. Spuler, «Ilkhans», *EI²* III, σ. 1148- 1151. B. Lewis, «The Mongols, the Turks and the Muslim policy», *RHS (Fifth Series)* 18 (1968), σ. 49- 68. B. Lewis, *Die Mongolen in Iran*, Berlin 1968³, σ. 667- 677. Br. Lippard, *The Mongols and Byzantium, 1243–1341*, Ph. D. dissertation Department of Uralic and Altaic Studies, Indiana University, Indianapolis 1983, σσ. 56- 65, 82- 84, 152- 156, 161- 166. D. Morgan, *The Mongols*, Oxford 1986, σσ. 89- 91, 110- 114, 153- 163. D. Morgan, *Medieval Persia 1040- 1797*, London- New York 1988, σ. 62- 63, 71- 89. O. Pitsak, A. Cutler, «Mongols», *ODB* II, σ. 1395. J.- P. Roux, *Histoire de l'Empire Mongol*, Paris 1993, σσ. 379-388, 405, R. A. Preiss, *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Īlkhānid War, 1260-1281*, New York 1995, σσ. 24- 34, 56- 89. C. E. Bosworth, A. Γ.Κ. Σαββίδης, «Αμπακά», *ΕΠΛΒΙΠ* II, σ. 99- 101. C. Atwood, *The Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, (Facts on File I), New York 2004, σσ. 34- 36, 48- 56, 69- 73, 117. A. Γ.Κ. Σαββίδης, *Η ίδρυση της Μογγολικής Αυτοκρατορία:ο Τζένγκις Χαν, οι επίγονοί του και ο κόσμος της Ανατολής*, 1206-1294 μ.Χ., Αθήνα 2009², σ. 110- 145.

⁵⁹ Γ. Παχυμέρης, *Χρονικόν τοῦ πρωτεκδίκου* II, σσ. 637- 638, 650- 651.

αξίωμα του επιτρόπου δόθηκε στον Μιχαήλ Καντακουζηνό, πατέρα του μετέπειτα αυτοκράτορα Ιωάννη ΣΤ΄.

Η θητεία του (1308- 1316) ως διοικητή της βυζαντινής Πελοποννήσου, έδωσε μια ανάσα στον τοπικό πληθυσμό που μέχρι τότε ταλαιπωρείται από την πρακτική των ως τότε διοικητών, να προσπαθούν να πλουτίσουν γρήγορα από την περιοχή, μέχρι να φύγουν στο τέλος της θητείας τους. Στα χρόνια της διοίκησής του, σημειώθηκε σταθεροποίηση της οικονομίας στην περιοχή. Έδωσε τη δυνατότητα στον επόμενο επίτροπο Ανδρόνικο Ασέν (1316- 1323), υιού του άλλοτε τσάρου των Βουλγάρων Ιωάννη Γ΄ Ασέν⁶⁰ και της αδελφής του αυτοκράτορα Ειρήνης, να επιχειρήσει να επεκτείνει την επαρχία του Μοριά σε βάρος των φραγκικών κτήσεων στη Πελοπόννησο.⁶¹

Το 1318 το Βυζάντιο απέκτησε μεγαλύτερο έλεγχο στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία, ο δεσπότης της Ηπείρου Θωμάς (1296- 1318)⁶² δολοφονήθηκε από τον ανιψιό του Nicola Orsini της Κεφαλληνίας (1318- 1324). Ο Nicola Orsini ανέλαβε τη διακυβέρνηση της Ηπείρου στο όνομα του βυζαντινού αυτοκράτορα, μεταστράφηκε στην Ορθοδοξία και νυμφεύθηκε τη χήρα του δολοφονημένου Άννα, κόρη του Μιχαήλ Θ΄.⁶³ Τα Ιωάννινα, ωστόσο το 1324 αναγνώρισαν την επικυριαρχία του ετεροθαλή αδερφού του Νικολάου, του Giovanni Orsini⁶⁴ και χάθηκαν από τον ουσιαστικό έλεγχο του Βυζαντίου.⁶⁵

Στη Θεσσαλία μετά το θάνατο του ηγεμόνα της Ιωάννη Β΄ Αγγέλου (1303- 1318), η ηγεμονία έχασε την αυτονομία της και ο Ανδρόνικος Β΄ διεκδικούσε την επαρχία ως ακέφαλο αυτοκρατορικό φέουδο. Ωστόσο, μόνο το βόρειο μέρος της Θεσσαλίας αναγνώρισε την εξουσία του αυτοκράτορα περισσότερο τυπικά, στα υπόλοιπα εδάφη

---

⁶⁰ J. V. A. Fine Jr., *The Late Medieval Balkans*, Ann Arbor 1987, σ. 182- 190.

⁶¹ Χ. Μαλτέζου, Δεσποτάτο του Μοριά, *ΙΕΕ Θ΄*, 282- 291. G. Ostrogorsky, *Ιστορία*, τ. Γ΄, σ. 188- 189. Β. Φειδάς, «Δεσποτάτο του Μοριά», *ΜΓΕΥ* 43, σ. 263- 264. Α. Γ.Κ. Σαββίδης, «Δεσποτάτο του Μοριά», *ΕΕΕ*, σσ. 25, 228- 229. Θ. Σανσαρίδου- Hendrickx, *Εθνικισμός και εθνική συνείδηση στον Μεσαίωνα με βάση το Χρονικό του Μορέως. Σχέσεις των Ελλήνων με Φράγκους, Τούρκους και άλλους λαούς στην φραγκοβυζαντινή κοινωνία του 13^{ου} και 14^{ου} αιώνα*, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 23- 38, 49- 52, 90- 94. Δ. Κατσαρής, «Μορέως δεσποτάτον», *ΑΒΠ*², σ. 282- 288.

⁶² *PLP* 197.

⁶³ Α. Γ.Κ. Σαββίδης, *Ιστορία*, τ. Γ΄, σ. 115- 120. Α. Laiou, *Constantinople*, σ. 258. Σπ. Ασωνίτης, «Το πρόβλημα της χρονολόγησης της βυζαντινής επιχειρήσης κατά της Ηπείρου επί Ανδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου», *Βυζαντικά* 18 (1998), σ. 61- 81.

⁶⁴ *PLP* 207.

⁶⁵ D. Nicol, *Δεσποτάτο*, σ. 130- 131.

ισχυροί γαιοκτήμονες και ιδιαίτερα η οικογένεια των Μελισσηνών επιδίωκαν την πλήρη ανεξαρτησία τους.⁶⁶

2. Ο Πρώτος Εμφύλιος 1321- 1328

Ο μεγαλύτερος από τους δύο υιούς του Μιχαήλ Θ΄ διαδόχου του Ανδρόνικου Β΄, ο Ανδρόνικος Γ΄ στέφθηκε συναυτοκράτορας τον Φεβρουάριο του 1316, όταν ήταν 19 ετών. Με αυτόν τον τρόπο ο γηραιός αυτοκράτορας Ανδρόνικος Β΄, ήλπιζε να εξασφαλίσει τη διαδοχή στη δυναστεία για τουλάχιστον δυο ακόμη γενεές, μέσω του γιου του Μιχαήλ του Θ΄ και του εγγονού του Ανδρόνικου του Γ΄.⁶⁷ Ο εγγονός του Ανδρόνικου Β΄, από μικρός είχε λάβει βασιλική παιδεία και την εύνοια του παππού του, καθώς προορίζονταν για διάδοχος του θρόνου.⁶⁸

Η ροπή του νεαρού Ανδρόνικου σε διασκεδάσεις ιδιαίτερα δαπανηρές, καθώς και η φιλική σχέση με τους πλούσιους Λατίνους του Γαλατά και η οικονομική εξάρτησή του από αυτούς, προκάλεσε τις επικρίσεις του Ανδρόνικου Β΄ και μάλιστα πολλές φορές δημόσια. Ο Ανδρόνικος Γ΄ αντιδρούσε στην αντιμετώπιση αυτή, καθώς έβλεπε ότι απείχε σημαντικά η περίοδος της βασιλείας του, άρχισε να απαιτεί ανεξαρτησία αλλά αυτή δεν του παραχωρήθηκε από τον αυτοκράτορα. Ο νεαρός βασιλιάς αναζήτησε την εναλλακτική λύση της πολιτικής και οικονομικής αυτονομίας του, στην πιθανότητα διακυβέρνησης της Αρμενίας (μητρικού του κλήρου), είτε της Πελοποννήσου, είτε τέλος κάποιων νησιών του Αιγαίου.⁶⁹ Τα σχέδια αυτά έγιναν γνωστά στον αυτοκράτορα και ενίσχυσαν την αρνητική στάση απέναντι στον εγγονό του.

---

⁶⁶ Α. Γ.Κ. Σαββίδης, *Ιστορία*, τ. Γ΄, σ. 127- 131. Α. Γ.Κ. Σαββίδης, «Μελισσηνός», *ΜΓΕΥ* 38, σ. 156. *PLP* 206. Α. Kazhdan, «Melissenos», *ODB* II, 1334-1335. Δ. Κασαπίδης, «Μελισσηνοί», *ΑΒΙΤ*², σ. 263-264.

⁶⁷ Α. Laiou, *Constantinople*, σ. 285. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 241- 242.

⁶⁸ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 283- 284. U. Bosch, *Andronikos III Palaiologos. Versuch einer Darstellung der byzantinischen Geschichte in dem Jahren 1321- 1341*, Amsterdam 1965, σ. 32- 64. Γ. Κόλιας, «Ανδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος», *ΘΗΕ* 2 (1962), σ. 716- 717. Α. Weiss, «Andronikos III Palaiologos», *LM* 1, σ. 614. *PLP* 21437. Α. Μ. Talbot, «Andronikos III Palaiologos», *ODB* 1, σσ. 1, 95. R. Radić, «Ανδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος», *ΕΠΛΒΙΠ* 2, σ. 184- 186.

⁶⁹ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 285.

Ο Ανδρόνικος Γ΄ παντρεύτηκε το 1318 με την Ειρήνη του Brunswick, κόρη του Ερρίκου Α', δούκα του Brunswick-Lüneburg η οποία πέθανε το 1324.⁷⁰ Απέκτησαν ένα υιό, που πέθανε λίγο μετά τη γέννησή του το 1321.

Η ένταση μεταξύ των δύο Ανδρόνικων κορυφώθηκε με την εκούσια δολοφονία του νεαρότερου αδερφού του Ανδρόνικου Γ΄, δεσπότη Μανουήλ το 1320.⁷¹ Οι σωματοφύλακες θεώρησαν μέσα στο σκοτάδι της νύχτας, ότι ήταν ο αντεραστής μιας εταίρας, με την οποία διατηρούσε σχέσεις ο νεαρός Ανδρόνικος Γ΄. Το γεγονός προκάλεσε και τον θάνατο του Μιχαήλ Θ΄ στην Θεσσαλονίκη τη 12 Οκτωβρίου του 1320, μετά από σύντομη ασθένεια.⁷²

Μετά τον θάνατο του Μιχαήλ Θ΄, σύμφωνα με την τακτική των Παλαιολόγων παύθηκαν οι διοικητές των επαρχιών και κλήθηκαν να ανανεώσουν τους όρκους πίστης προς τον βασιλιά.⁷³ Ο Ανδρόνικος Β΄, ζήτησε να εξαιρεθεί το όνομα του εγγονού του από τους όρκους, πράξη που θορύβησε και ανησύχησε σημαντικά τους παρισταμένους ευγενείς. Η πράξη του αυτοκράτορα, ουσιαστικά αναιρούσε τον θεσμό της συμβασιλείας, ο οποίος στη συνείδηση της άρχουσας τάξης, ήταν ο εγγυητής της σταθερότητας των πολιτικών εξελίξεων.⁷⁴

Σύμφωνα με τον Γρηγορά, οι περισσότεροι ευγενείς αρνήθηκαν να ορκιστούν και ο αυτοκράτορας δεν τους πίεσε περισσότερο,⁷⁵ ενώ κατά τον Καντακουζηνό ορκίστηκαν όλοι εκτός από τον Ανδρόνικο Καντακουζηνό.⁷⁶ Ο νεαρός Ανδρόνικος άρχισε να συνειδητοποιεί ότι όχι μόνο ο παππούς του σκόπευε να τον αποκλείσει από την διαδοχή αλλά είχε βρει ως αντικαταστάτη τον εξάδελφο του Μιχαήλ Καθαρό, που είχε κερδίσει την εύνοια του αυτοκράτορα.⁷⁷

---

⁷⁰ D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 243.

⁷¹ Κ. Κύρρης, *Η πρώτη φάσις*, σ. 46- 48. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 244. Μ. Κουμπής, «Ένας παράξενος Θάνατος. Η περίπτωση του Μανουήλ Παλαιολόγου», *Βυζαντικά* 23 (2003), σ. 271-286.

⁷² Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 285- 286. Α. Laiou, *Constantinople*, σ. 285. Για τον Μανουήλ, *PLP* 21511.

⁷³ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 16.

⁷⁴ Λ. Μαυρομάτη, *Οί πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 53.

⁷⁵ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 296.

⁷⁶ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 17- 18. *PLP* 10955.

⁷⁷ *PLP* 10141. Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 293- 296. Ο Μιχαήλ Καθαρός ήταν νόθος γιός του δεσπότη Κωνσταντίνου, εγγονός του Ανδρόνικου Β΄.

Ο αυτοκράτορας δεν περιορίστηκε στην προσωρινή απομάκρυνση του Ανδρονίκου Γ΄ από τον θρόνο, αλλά αποφάσισε να θέσει κάτω από τον έλεγχό του τις κινήσεις του εγγονού του, για να προλάβει ενδεχόμενη φυγή του από την Κωνσταντινούπολη, η οποία εγκυμονούσε μεγαλύτερο κίνδυνο διασπαστικού κινήματος. Ο Ανδρόνικος Β΄, φοβήθηκε ότι ο εγγονός του θα ζητούσε την οικονομική βοήθεια από τους φίλους του Λατίνους του Γαλατά, για να στασιάσει εναντίον του.⁷⁸

Ο αυτοκράτορας ανέθεσε την παρακολούθηση των σχεδίων του Ανδρονίκου Γ΄, στον Συργιάννη (Παλαιολόγο Φιλανθρωπινό),⁷⁹ τον οποίο αποφυλάκισε για να εκτελέσει την αποστολή που του ανέθεσε. Ο Συργιάννης αποκάλυψε το σχέδιο στον νεαρό Ανδρόνικο Γ΄, του πρότεινε να εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη να καταλάβει τις πόλεις και την ύπαιθρο της Θράκης. Οι κάτοικοι της Θράκης, θα προσχωρούσαν εύκολα στο πλευρό του, αν τους απάλλασσε από τη βαρύτερη φορολογία που κατέβαλλαν στον αυτοκράτορα.⁸⁰ Επιπλέον ο Συργιάννης μαζί με τον Ιωάννη Καντακουζηνό, κέρδισε την εμπιστοσύνη της διοίκησης των πόλεων της Θράκης. Τα αποτελέσματα των ενεργειών τους είχαν θετική έκβαση, μετέβησαν εκεί και άρχισαν να συγκεντρώνουν στρατό.⁸¹

Ο Ανδρόνικος Γ΄ κλήθηκε στις αρχές Απριλίου του 1321 να ορκιστεί πίστη στον Ανδρόνικο Β΄, ενώπιον του πατριάρχη Γερασίου και άλλων αρχιερέων και ευγενών.⁸² Ο Ανδρόνικος Γ΄, ορκίστηκε ότι δε θα βλάψει τον αυτοκράτορα και την αυτοκρατορία, παράλληλα έξω από το παλάτι, παρευρίσκονταν οπλισμένοι πλήθος υποστηρικτών του

---

⁷⁸ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 296.

⁷⁹ Ο Συργιάννης είχε αριστοκρατική καταγωγή, συγγένευε με την αυτοκρατορική οικογένεια από την πλευρά της μητέρας του και είχε υπηρετήσει σε ηλικία 25 ετών ως επαρχιακός διοικητής στην περιοχή της Αλβανίας. Πολύ γρήγορα άρχισε να προσοικειώνεται Αλβανούς, σαν μέσο χρησιμοποίησε τα έσοδα από την επαχθή φορολογία που επέβαλε στους αγρότες της επαρχίας του. Παραβίαζε συστηματικά τη συνθήκη ειρήνης με τους Σέρβους και τους Ηπειρώτες, έχοντας αποσχιστικές τάσεις στην περιφέρεια που διοικούσε. Αποτέλεσμα των ενεργειών του, ήταν η παύση και η ανάκληση του στην Κωνσταντινούπολη όπου φυλακίστηκε το 1320. Με την παρέμβαση της μητέρας του Συργιάνη Ευγενίας Παλαιολογίνας, ο Ανδρόνικος Β΄ του χορήγησε χάρη και απαίτησε γραπτούς όρκους. Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 297- 302. *PLP* 27167. A. M. Talbot, «Syrgiannes», *ODB* 3, σ. 1997. M. C. Bartusis, *The Late Byzantine*, σ. 26. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σσ. 247- 253, 267- 268, 281- 283.

⁸⁰ D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 246.

⁸¹ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 299- 302. U. Bosch, *Andronikos III*, σ. 19.

⁸² Κ. Κύρρης, *Η πρώτη φάσις*, σ. 52- 56. Σύμφωνα με τον Γρηγορά παρόντες ήταν ο πατριάρχης Γεράσιμος, ο μητροπολίτης Φιλαδελφείας Θεόκλητος, ο μέγας λογοθέτης Θεόδωρος Μετοχίτης και ο Νικηφόρος Χούμνος. Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 302.

Ανδρόνικου Γ΄. Ο Ανδρόνικος Γ΄ την 20^η Απριλίου, με την πρόφαση ότι θα πήγαινε για κυνήγι, εγκατέλειψε την Κωνσταντινούπολη κατευθύνθηκε προς την Αδριανούπολη, όπου συνάντησε τους συντρόφους του.⁸³ Οι κυριότεροι συμπαραστάτες στον αγώνα του Ανδρόνικου Γ΄ για την κατάληψη της εξουσίας ήταν ο Ιωάννης Καντακουζηνός,⁸⁴ ο Θεόδωρος Συναδηνός⁸⁵ και ο Αλέξιος Απόκαυκος.⁸⁶

Η φυγή του Ανδρόνικου Γ΄ έγινε αμέσως γνωστή στη Κωνσταντινούπολη, ο Ανδρόνικος Β΄ κάλεσε όλους τους αρχιερείς που έτυχε να βρίσκονται εκεί για να συντάξουν *επιτίμιο*, με το οποίο χαρακτηρίζονταν ως αποστάτες ο Ανδρόνικος Γ΄ και οι σύντροφοί του. Η καταδίκη του Ανδρόνικου έλαβε δημόσιο χαρακτήρα, όταν αξιωματούχοι περιέφεραν το Ευαγγέλιο σε όλη τη πόλη, διατάσσοντας το λαό να αποκηρύξει τον αποστάτη.⁸⁷

Ο Ανδρόνικος Γ΄ βρήκε θετική ανταπόκριση από τους Θράκες, εκμεταλλευόμενος τη δυσαρέσκεια τους για την οικονομική πολιτική του Ανδρόνικου Β΄.

---

⁸³ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 312- 316. Ί. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 56- 92.

⁸⁴ D. Nicol, *The byzantine family of Kantakouzenos, ca 1100–1460: a genealogical and prosopographical study*, Washington D.C. 1968, σσ. 35-44, 56- 88. G. Weiss, *Joannes Kantakouzenos-Aristokrat, Staatsmann, Kaiser und Mönch in der Gesellschaftsentwicklung von Byzanz im 14. Jahrhundert*, Wiesbaden 1969, σσ. 32- 41, 78- 84, 98- 115. *PLP* 10973. A. Kazhdan, «L' Historie de Cantacuzène en tant qu' oeuvre littéraire», *Byzantion* 50 (1980), σ. 279- 335. W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz, «Ιωάννης Καντακουζηνός», *Tusculum*, σ. 344. J. Gill, «John VI Cantacuzenos and the Turks», *Βυζαντινά* 13/1, 1985. A.M. Talbot, «John V Kantakouzenos», *ODB* 2, σ. 1050- 1051. D. Nicol, *Καντακουζηνός*, σσ. 45- 63, 71- 88.

⁸⁵ *PLP* 27120. – Lj. Maksimović, «Poslednje godine protostratora Teodora Sinadina», *ZVRI* 10 (1967), σ. 177-185. C. Hannick, G. Schmalzbauer, «Die Synadenoï», *JÖB* 25 (1976), σ. 125- 161. – A. Kazhdan, «Senadenos», *ODB* 3, σ. 1990.

⁸⁶ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 301. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 247. Κ. Βαρζός, «Αλέξιος Απόκαυκος», *ΜΓΕΥ* 5, σ. 460- 461. S. Eyice, «Alexis Apokauque et l' église byzantine de Sélymbria (Silivri)», *Byzantion* 37 (1967), σ. 77- 104. O. Feld, «Noch einmal Alexios Apocaukos und die byzant. Kirche von Selebria (Silivri)», *Byzantion* 37 (1967), σ. 55- 65. A. Laiou, *Constantinople*, σ. 299. G. Weiss, «Alexios Apocaukos», *LM* I, στήλ. 757- 758. Lj. Maksimović, «Aleksije Apokavk I društvena kretnja u Carigradu», *ZRVI* 18 (1978), σ. 165- 188. *PLP* 1180. Β. Γεωργιάδου, «Και προδότης σαφής καθιστάμενος. Σχετικά με την κοινωνική προέλευση και απήχηση του μεγάλου δουκός Αλεξίου Απόκαυκου (1281/2-1345)», στα *Πρακτικά Ι΄ Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο*, Θεσσαλονίκη, 1989, σ. 75-85. A. M. Talbot, «Alexios Apocaukos», *ODB* 1, σ. 134- 135. S. Mergiali, *L' enseignement*, σ. 55- 60. Ν. Νικολούδης- Α. Σαββίδης, «Απόκαυκος», *ΕΠΛΒΙΠ* 3, σ. 115-116.

⁸⁷ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, 319. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 250- 251.

Η φορολογική απαλλαγή που διακήρυξε ο Ανδρόνικος Γ΄, συνετέλεσε στο γεγονός, οι Θράκες να προσχωρήσουν μαζικά ένοπλοι στο στρατόπεδο του. Ο λαός της Θράκης συνέλαβε τους φορολόγους και διαμοίρασε τα χρήματα που προορίζονταν για την Κωνσταντινούπολη.⁸⁸

Ο στρατός του Ανδρονίκου Γ΄ με επικεφαλής τον Συργιάννη, ετοιμάστηκε να βαδίσει κατά της Κωνσταντινούπολης, με την βεβαιότητα ότι θα στασίαζε ο λαός της υπέρ του νεαρού Ανδρονίκου. Στρατοπέδευσε στη Συλημβρία, όπου δέχθηκε πρεσβεία ειρήνης του Ανδρόνικου Β΄, φοβούμενος ότι δε θα μπορέσει να ελέγξει τις αντιδράσεις του λαού της Κωνσταντινούπολης, αν έφθανε μέχρι την πόλη ο ίδιος ο Ανδρόνικος Γ΄. Επικεφαλής της πρεσβείας ήταν ο μητροπολίτης Φιλαδελφείας Θεόληπτος και η μητέρα του Συργιάννη, Ευγενία Παλαιολογίνα. Ο Συργιάννης πείσθηκε από τα επιχειρήματα της πρεσβείας και επέστρεψε στην Ορεστιάδα, όπου βρίσκονταν ο Ανδρόνικος Γ΄ εκεί πραγματοποιήθηκε η συνάντηση των δύο πλευρών και ολοκληρώθηκαν οι διαπραγματεύσεις για την σύναψη ειρηνικής συμφωνίας.⁸⁹

Διαφορετική είναι η παρουσίαση του υπόβαθρου της συμφωνίας, κατά τον Καντακουζηνό. Ο Ανδρόνικος Γ΄ πριν δώσει οποιαδήποτε απάντηση, ζήτησε τη γνώμη των συντρόφων και του στρατεύματος του. Ο στρατός αρχικά όχι μόνο αρνήθηκε τη σύναψη ειρήνης, αλλά ήθελε να προελάσει προς την Κωνσταντινούπολη. Ο Ανδρόνικος Γ΄ συναντήθηκε στο Μέλανα ποταμό, λίγο έξω από την Κωνσταντινούπολη εκ νέου με την μεγάλη δομεστίκισσα Ευγενία. Η οποία του μετέφερε τη θέληση του αυτοκράτορα, να κρατήσει ο εγγονός του το στρατό μακριά από την Κωνσταντινούπολη, μέχρις ότου μεταβεί σε κάποια Μονή για να σώσει τη ζωή του. Ο Ανδρόνικος Γ΄, κατάφερε να πείσει τον στρατό του να συνάψουν ειρηνική συμφωνία και να μη θίξουν την Κωνσταντινούπολη και τον Ανδρόνικο Β΄.⁹⁰

Η συμφωνία επιτεύχθηκε τον Ιούνιο του 1321 στο Ρήγιο. Η συμφωνία των δύο πλευρών προέβλεπε, ότι η αυτοκρατορία και η εξουσία θα διαιρούνταν σε δύο μέρη. Ο Ανδρόνικος Γ΄ θα έπαιρνε την περιοχή από τη Συλημβρία ως τη Χριστούπολη (Καβάλα), ενώ ο Ανδρόνικος Β΄ θα διατηρούσε τις υπόλοιπες κτήσεις της αυτοκρατορίας και την πρωτεύουσα. Την εξωτερική πολιτική θα ασκούσε ο Ανδρόνικος Β΄, ενώ ο εγγονός του στη δικαιοδοσία του θα είχε τη διοίκηση των πόλεων, των στρατευμάτων και τη διαχείριση

---

⁸⁸ Λ. Μαυρομάτη, *Οί πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 61.

⁸⁹ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 320- 321. Α. Μ. Talbot, «Theoleptos», *ODB* 3, σ. 2057.

⁹⁰ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 93- 113.

των δημοσίων φόρων.⁹¹ Οι όροι της συνθήκης γράφτηκαν σε δύο έγγραφα, το καθένα από τα οποία περιείχε τη συνθήκη κατανομής των εξουσιών, τους όρκους για την τήρηση της και τις υπογραφές με ερυθρά μελάνη των δύο βασιλέων.⁹²

Οι Οθωμανοί που παρακολουθούσαν την εμφύλια διένεξη και την αποδυνάμωση της αυτοκρατορίας, ναυπηγούσαν πλοία και λεηλατούσαν περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης. Άμεση συνέπεια των επιδρομών στις περιοχές αυτές ήταν η οικονομική δυσπραγία, ως επακόλουθο της μείωσης των εσόδων του κράτους. Ο Ανδρόνικος Β΄ διέταξε να εκποιηθούν, τα αυτοκρατορικά κειμήλια που υπήρχαν στα ανάκτορα.⁹³

Ο Συργιάννης, αποφάσισε τον Νοέμβριο του 1321 να αλλάξει στρατόπεδο και να προσφέρει τις υπηρεσίες του στον Ανδρόνικο Β΄, εξαιτίας της δυσαρέσκειας του από την προφανή μεροληψία του νεαρού Ανδρονίκου υπέρ του φίλου του Ιωάννη Καντακουζηνού, ισχυριζόμενος ότι προσβλήθηκε και η τιμή της συζύγου του.⁹⁴

Η συνεργασία του Συργιάννη με τον Ανδρόνικο Β΄, επικυρώθηκε αυτή τη φορά με την ανταλλαγή επισήμων όρκων με την ελπίδα του αυτοκράτορα, για επανάκτηση των κεκτημένων του πριν την συμφωνία του Ιουνίου του 1321.⁹⁵

Ο διορισμός του δεσπότη Κωνσταντίνου Παλαιολόγου στη Θεσσαλονίκη, ως διοικητή και επιτρόπου της Μακεδονίας με διπλή αποστολή πολιτική και στρατιωτική, ήταν το πρώτο βήμα του σχεδίου δράσης Ανδρόνικου Β΄ και Συργιάννη. Κύριος στόχος ήταν η αναχαίτιση και καταστολή του κινήματος στην πόλη υπέρ του Ανδρόνικου Γ΄, ως πρώτη επίδειξη δύναμης απετέλεσε η σύλληψη και αποστολή στη Κωνσταντινούπολη της μητέρας του νεαρού Ανδρόνικου, Μαρίας- Ξένης.⁹⁶

Ο Συργιάννης μαζί με τον στρατοπεδάρχη Ανδρόνικο Παλαιολόγο και με τη βοήθεια Τούρκων μισθοφόρων, κατελάμβαναν θρακικές πόλεις και εγκαθιστούσαν εκεί φρουρές. Από τον Νοέμβριο του 1321 μέχρι την άνοιξη του 1322 τα στρατεύματα του Ανδρόνικου Β΄, παραβίαζαν την επικράτεια του Ανδρόνικου Γ΄.⁹⁷ Ο Ανδρόνικος Γ΄

---

⁹¹ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 94- 114. Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 320- 321.

⁹² Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 115- 116. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 250.

⁹³ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 351.

⁹⁴ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 119.

⁹⁵ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 352.

⁹⁶ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 354.

⁹⁷ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 126- 128.

επιχείρησε με σειρά διαβημάτων και πρεσβείες προς τον Ανδρόνικο Β΄, τον τερματισμό των εχθροπραξιών χωρίς αποτέλεσμα.⁹⁸

Ο Ανδρόνικος Γ΄ αποφάσισε τη στρατιωτική αναμέτρηση με τον αυτοκράτορα. Στις αρχές Μαρτίου 1322, κάλεσε τη στρατιά του στο Διδυμότειχο, για την επιχείρηση ανάκτησης όλων των θρακικών πόλεων από τον Ανδρόνικο Β΄. Επειδή δεν επαρκούσαν τα χρήματα για να πληρώσει μισθοφόρους, ανέλαβαν την καταβολή των μισθών ο *μέγας Δομέστικος* Ιωάννης Καντακουζηνός⁹⁹ και η μητέρα του Θεοδώρα Παλαιολογίνα Καντακουζηνή, θεία του νεαρού Ανδρόνικου.¹⁰⁰

Ο Ανδρόνικος Γ΄ ανακατέλαβε τις πόλεις τις Θράκης και τα φρούρια, παράλληλα τα πράγματα άρχισαν να παίρνουν άσχημη τροπή για τον Ανδρόνικο Β΄ και στη Θεσσαλονίκη. Η διαταγή του αυτοκράτορα προς τον δεσπότη Κωνσταντίνο να συλλάβει τους επιφανέστερους οπαδούς του Ανδρόνικου Γ΄, με τη κατηγορία της συνωμοσίας, προκάλεσε βίαιες αντιδράσεις στο λαό της Θεσσαλονίκης. Ο δεσπότης Κωνσταντίνος προκειμένου να σώσει τη ζωή του έγινε μοναχός, αλλά συνελήφθη και μεταφέρθηκε δέσμιος στο Διδυμότειχο όπου φυλακίσθηκε.¹⁰¹

Ο Ανδρόνικος Β΄ ζήτησε τη μεσολάβηση των μοναχών του Αγίου Όρους και μετέφερε μέσω του *πρώτου* Ισαάκ, τις προτάσεις του για ειρήνη στον Ανδρόνικο Γ΄. Οι δύο Ανδρόνικοι συμφώνησαν εκ νέου ειρήνη στους Επιβάτες, τον Ιούλιο του 1322.¹⁰² Ο Ανδρόνικος Β΄ επανέκτησε την κυριαρχία του στη Θράκη, οι στρατιώτες του νεαρού Ανδρόνικου διατήρησαν τα κεκτημένα που τους είχαν δοθεί. Ο Ανδρόνικος Β΄ πήρε στα χέρια του όλες τις κρατικές υποθέσεις.¹⁰³

Οι Βούλγαροι την ίδια περίοδο κατέλαβαν την Φιλιππούπολη και άλλες πόλεις, οι Μογγόλοι λεηλατούσαν περιοχές της Θράκης, ενώ οι Οθωμανοί είχαν προχωρήσει στη Φιλαδέλφεια. Μετά το θάνατο του τσάρου της Βουλγαρίας Γεωργίου Terter Β΄, πολλές πόλεις από τη Μεσημβρία μέχρι τη Στίλβνο κοντά στη Φιλιππούπολη, ακολούθησαν τους

---

⁹⁸ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 133- 134. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 251.

⁹⁹ A. Kazhdan, «Megas Domestikos», *ODB* 2, σ. 1329- 1330. Μέγας Δομέστικος, ο ανώτατος στρατιωτικός διοικητής, ιεραρχικά τοποθετείται μετά τον πρωτοβεστιάριο και το μέγα στρατοπεδάρχη, ενώ το 14ο αιώνα μετά τον καίσαρα. Ως ανώτατος τίτλος δινόταν επίσης σε στενούς συγγενείς του αυτοκράτορα.

¹⁰⁰ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 136- 138.

¹⁰¹ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 149.

¹⁰² Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σσ. 135- 138, 149. Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 351- 357.

¹⁰³ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 152- 159.

Βυζαντινούς ενώ ο στρατός του Ανδρόνικου Γ΄, ανακατάλαβε την Φιλιππούπολη με την βοήθεια των κατοίκων της.¹⁰⁴

Το 1324 ο Ανδρόνικος Β΄ έδωσε συγχώρεση στον Αλέξιο Φιλανθρωπινό, τον στρατηγό που είχε καταδικάσει για προδοσία στη Μικρά Ασία σχεδόν τριάντα χρόνια πριν και τον έστειλε να ανακουφίσει την πόλη της Φιλαδέλφειας από τον τουρκικό αποκλεισμό.¹⁰⁵ Τον Απρίλιο του 1326 οι Οθωμανοί με τον Orhan (1326- 1362) ανάγκασαν τους κατοίκους της Προύσας να παραδοθούν, καθιστώντας την πρωτεύουσα του κράτους τους.¹⁰⁶

Ο Ανδρόνικος το 1324 έμεινε χήρος, άρχισαν οι διαπραγματεύσεις για τον γάμο του με την Άννα της Σαβοΐας την οποία νυμφεύθηκε το 1326, με την οποία απέκτησαν τον υιό τους το 1332, μετέπειτα αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄.¹⁰⁷ Την 2^α Φεβρουαρίου του 1325, ο Ανδρόνικος στέφθηκε επίσημα αυτοκράτωρ από τον παππού του, σε μεγαλοπρεπή τελετή από τον πατριάρχη Ησαΐα. Τηρήθηκε μάλιστα το παλαιό έθιμο, της ανόδου του νέου αυτοκράτορα σε ασπίδα.¹⁰⁸

---

¹⁰⁴ Ί. Καντακουζηνός, *Ίστορία* I, σ, 172. G. Ostrogorsky, *Ίστορία*, Γ΄, σ. 194.

¹⁰⁵ Ν. Καλομενόπουλος, «Φιλανθρωπινόι», *ΜΓΕΥ* 52, σ. 418. *PLP* 29752. Β. Γεωργιάδου, « Η παρουσία και το κίνημα του πιγκέρνη Αλεξίου Φιλανθρωπινού στη Μικρά Ασία (1293-1295). Ένα παράδειγμα αποκλίσεων στις ιστορικές εκτιμήσεις του Παχυμέρη και του Γρηγορά», *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 10 (1996), σ. 143-162. Δ. Κασαπίδης, Ν. Νικολούδης, «Φιλανθρωπινόι», *ΑΒΙΠ*², σ. 392- 394.

¹⁰⁶ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ίστορία* I, σ. 361- 362. S. J. Shaw, *History of the Empire and Modern Turkey. Vol. 1: Empire of Ghazis*, Cambridge 1976, σσ. 32- 42, 61- 69. Α. Γ.Κ. Σαββίδης, *Βυζαντινοτουρκικά μελετήματα. Ανατύπωση άρθρων 1981-1990*, Αθήνα, 1991, σ. 6- 100. P. F. Sugar, *Southeastern Europe Under Ottoman Rule, 1354-1804*, Washington 1996, σ. 15-16. Α. Γ.Κ. Σαββίδης, *Μελετήματα βυζαντινής, μεσαιωνικής και ισλαμικής ιστορίας*. Α. Γ.Κ. Σαββίδης, *Ανατύπωση άρθρων 1984-1994*, Θεσσαλονίκη- Φάρσαλα 1997. σσ. 28-40, 62- 67. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 246- 247. Α. Γ.Κ. Σαββίδης, *Βυζαντινά-τουρκικά-μεσαιωνικά (ανατύπωση άρθρων 1995-2000)*, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 14- 25, 38- 50. Α. Γ.Κ. Σαββίδης, *Οι Τούρκοι και το Βυζάντιο, Α΄: Προ-οθωμανικά φύλα στην Ασία και στα Βαλκάνια*, Αθήνα 2006². Α. Γ.Κ. Σαββίδης, *Δοκίμια οθωμανικής ιστορίας*, Αθήνα, 2007³, σσ. 40- 49, 62- 78. D. Nicolle, A. Hook, *Ottoman Fortifications 1300-1710*, Oxford 2010, σ. 120-165.

¹⁰⁷ Ί. Καντακουζηνός, *Ίστορία* I, 136. D. Muratore, «Una principessa sabauda sul trono di Bizansio. Giovanna di Savoia imperatrice Anna Palaeologina», *Mémoires del' Académie de Savoie*⁴ 11 (1909), σ. 221- 475. U. Bosch, *Andronikos III*, σ. 106- 107. D. Nicol, S. Bendall, «Anna of Savoy in Thessalonica: The Numismatic Evidence», *RN* 19 (1977), σ. 87- 102. A. M. Talbot, A. Cutler, «Anna of Savoy», *ODB* 1, σ. 105. D. Nicol, *Βυζαντινές Δεσποσύνες*, σ. 139- 160.

¹⁰⁸ Ί. Καντακουζηνός, *Ίστορία* I, σ. 196- 204. Νικηφ. Γρηγοράς, *Ίστορία* I, σ. 373.

Η συμφιλίωση των δύο Ανδρόνικων και η εξομάλυνση των σχέσεων τους δεν επαρκούσαν για να εξαιρεθούν, οι αντιθέσεις των δύο πλευρών. Ο Ανδρόνικος Γ΄ έλειπε στην Αίγυπτο, για διαπραγματεύσεις με τους Μαμελούκους της Αιγύπτου το 1326. Το γεγονός ότι άφησε στους οικείους του την ασφάλεια των θρακικών πόλεων, παίρνοντας υπέρογκο ποσό από τους φοροεισπράκτορες του Ανδρόνικου Β΄, χρησιμοποιήθηκαν έντεχνα από το περιβάλλον του γηραιού αυτοκράτορα. Η προσπάθεια να τον πείσουν ότι ο Ανδρόνικος Γ΄, ετοιμαζόταν να πάει στην Κωνσταντινούπολη, να τον καθαιρέσει και να τον υποχρεώσει να περιβληθεί το μοναχικό σχήμα ήταν πετυχημένη.¹⁰⁹

Ο Ανδρόνικος Β΄, απαγόρευσε την είσοδο του Ανδρόνικου Γ΄ στην πόλη και διέταξε τον πατριάρχη Ησαΐα να μη μνημονεύεται πλέον ο νέος αυτοκράτορας στις εκκλησίες, όχι γιατί παρέβη το δόγμα της Εκκλησίας, αλλά για να τον νουθετήσει και να τον σωφρονίσει.¹¹⁰ Συγκλητικοί και αρχιερείς μετέφεραν στον νεαρό Ανδρόνικο τις κατηγορίες που τον βάρυναν. Ταυτόχρονα ο Ανδρόνικος Β΄, ζήτησε εγγράφως τη συμμαχία του κράλη της Σερβίας Stefan Uroš III Dečanski (1322-1331), του επιτρόπου Θεσσαλονίκης δεσπότη Δημητρίου, καθώς και των ανιψιών του Ανδρόνικου και Μιχαήλ Ασέν, οι οποίοι ήταν επίτροποι Βελεγράδων και του υπολοίπου Μακεδονίας.¹¹¹

---

¹⁰⁹ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 393- 394. H. Lammens, «Correspondances diplomatiques entre les sultans mamluks d' Egypte et les puissances Chrétiennes», *ROC* 9 (1904), σ. 151-187. D. Ayalon, P. M. Holt, «Mamluks» *EF²* VI, σ. 314- 331. P. Schmid, *Die diplomatischen Beziehungen zwischen Konstantinopel und Kairo Beginn des 14 Jahrhunderts*, München 1960², σσ. 22- 43, 62- 88. P. Schreiner, «Byzanz und die in der 2. Hälfte Des 14 Jahrhunderts», *der Islam* 56 (1979), σ. 296- 304. A. Kazhdan, A.- M. Talbot, «Mamluks», *ODB* 2, σ. 1279. A. Allouche, *Mamluk Economics: A Study and Translation of Al-Maqrizi's Ighathat*, Salt Lake City 1994, σσ. 22- 40, 78- 80, 90- 106. D. Nicolle, A. McBride, *The Mamluks 1250-1517*, [Osprey Men at Arms Series 259], Oxford 1998, σσ. 110- 114, 123- 130, 148- 162. D. Nicolle, A. McBride, *Armies of the Muslim Conquest*, [Osprey Men at Arms Series 255], Oxford 2000,² σσ. 132- 145, 206.

¹¹⁰ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 403- 405.

¹¹¹ Ί. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 232- 236. Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 394- 395. J. Stanojević- Allen, «Stefan Uroš III Dečanski», *ODB* 3, σ. 1950. J. V. Fine Jr., *Late Balkans*, σ. 270-275. J. Stanojević- Allen, «Nemanjid Dynasty», *ODB* 2, σ. 1451- 1452. Α. Γ.Κ. Σαββίδης, «Οι Σέρβοι Νεμανίδες και το Βυζάντιο. Επισκόπηση σχέσεων διακοσίων χρόνων», *Νέα Εστία* 136 (Χριστούγεννα 1994, *Αφιέρωμα στους λαούς της Χερσονήσου του Αίμου*), σ. 214-220.

Ο Ανδρόνικος Γ΄, παρουσιάζεται με διάθεση συμφιλίωσης και διαλλακτικός προς τον παππού του, για να διαφυλαχθεί η ακεραιότητα της αυτοκρατορίας και η ειρήνη.¹¹² Στις κατηγορίες που του προσήψαν, ο Ανδρόνικος Γ΄ απάντησε ότι από τους φοροεισπράκτορες πήρε ελάχιστα χρήματα, σε σχέση με αυτά που του οφείλονταν, συμπληρώνοντας ότι τα χρησιμοποίησε κυρίως για την αμοιβή των μισθοφόρων. Όσον αφορά τους επιτρόπους, αντικατέστησε μόνο εκείνους οι οποίοι, φέρονταν στους Θράκες τυχοδιωκτικά και τους επέβαλλαν βαρύτατους φόρους. Μπροστά σ' αυτή την κατάσταση ο Ανδρόνικος Γ΄, με τις ενέργειες του ανακούφισε τους Θράκες, απαλλάσσοντας τους από τους φόρους.¹¹³

Οι ενέργειες του Ανδρόνικου Γ΄ θορύβησαν τον γηραιό αυτοκράτορα, θεωρήθηκαν από τον ίδιο και την ομάδα του ικανές να μεταστρέψουν υπέρ του την άρχουσα τάξη, που δεν είχε πεισθεί για την αναγκαιότητα ενός νέου εμφυλίου πολέμου. Ο Ανδρόνικος Γ΄, θέλησε να του δοθεί η ευκαιρία να παρουσιάσει στους ευγενείς τα επιχειρήματά του για την ορθότερη άσκηση της εξουσίας. Η κοινοποίηση των επιχειρημάτων του Ανδρόνικου Γ΄ στην Εκκλησία και την αριστοκρατία παρακολούθηκε, από το περιβάλλον του Ανδρόνικου Β΄. Η αντίδραση του πατριάρχη Ησαΐα και μερίδας αρχιερέων ήταν άμεση και έντονη η απάντηση στην ανυπακοή της Εκκλησίας, ήταν ο περιορισμός του πατριάρχη στα Μάγγανα και των αρχιερέων κατ' οίκον.¹¹⁴

Ο Ανδρόνικος Γ΄ αποφάσισε να δράσει δυναμικά στις προκλήσεις, σχεδιάζοντας να καταλάβει τη Μακεδονία, εγχείρημα καθόλου εύκολο εξαιτίας των άνισων στρατιωτικών δυνάμεων. Τελικά με επιδέξιους χειρισμούς του Ανδρόνικου Γ΄ και των συντρόφων του, τον Ιανουάριο του 1328 του παραδόθηκε αναίμακτα η πόλη της Θεσσαλονίκης, επίσης σε σύντομο χρονικό διάστημα όλες οι πόλεις της Μακεδονίας άρχισαν να προσχωρούν στον Ανδρόνικο Γ΄.¹¹⁵

Ο εμφύλιος έδωσε την ευκαιρία σε Σέρβους και τους Βούλγαρους να αναμιχθούν στα εσωτερικά θέματα του Βυζαντίου, συμμαχώντας οι μεν Σέρβοι με τον Ανδρόνικο Β΄ και οι δε Βούλγαροι με τον Ανδρόνικο Γ΄. Η σέρβικη στρατιά κατά την διάρκεια της κατάληψης των μακεδονικών πόλεων με επικεφαλής τον Hrelja Ohmυέενιέ, παρέμεινε απλός παρατηρητής. Αντίθετα οι Βούλγαροι πήραν ενεργό μέρος στις συγκρούσεις,

¹¹² Ί. Καντακουζηνός, *Ίστορία* I, σ. 219- 220.

¹¹³ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ίστορία* I, σ. 405- 407. Ί. Καντακουζηνός, *Ίστορία* I, σ. 251- 252.

¹¹⁴ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ίστορία* I, σ. 402. Ί. Καντακουζηνός, *Ίστορία* I, σ. 237.

¹¹⁵ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ίστορία* I, σ. 410-411. Ί. Καντακουζηνός, *Ίστορία* I, σ. 273- 279. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 255.

κατέλαβαν εξ ονόματος του Ανδρόνικου Γ΄ την Αχρίδα, με τον Voisil.¹¹⁶ Οι στρατηγοί του Ανδρόνικου Β΄, αυτομόλησαν ο ένας μετά τον άλλον στον κράλη της Σερβίας, ο οποίος ανέμενε την επιστροφή του Hrelja από την Μακεδονία για να αναλάβει δράση. Επειδή ο Hrelja επιστρέφοντας στη πατρίδα του τάχθηκε υπέρ της ειρήνης, οι βυζαντινοί στρατηγοί εγκατέλειψαν τη Σερβία.¹¹⁷

Οι στρατοί των δύο βασιλέων συγκρούστηκαν κοντά στον Μέλανα ποταμό, όπου νικήθηκε κατά κράτος ο στρατός του Ανδρόνικου Β΄ και συνελήφθη ο στρατηγός τους Κωνσταντίνος Ασέν με το επιτελείο του.¹¹⁸ Ο Ανδρόνικος Β΄ έκανε μια ύστατη προσπάθεια να κερδίσει τον πόλεμο, ζητώντας τη συμμαχία του Μιχαήλ Asen Šišman, ο οποίος εγκατέλειψε τον νεαρό Ανδρόνικο και έστειλε προς την Κωνσταντινούπολη τρεις χιλιάδες ιππείς.¹¹⁹

Την ίδια εποχή ο πόλεμος μεταξύ Γενουατών και Βενετών είχε αποκλείσει τον ανεφοδιασμό της Κωνσταντινούπολης από τη θάλασσα και το δέος του Ανδρόνικου Β΄, για τους συμμάχους του Βούλγαρους. Όσο για την άφιξη του Ανδρόνικου Γ΄, τον οδήγησαν να κλείσει τις πύλες γεγονός που έφερε την Κωνσταντινούπολη σε κατάσταση λιμού. Ο Ανδρόνικος Γ΄ διαπραγματεύθηκε, την ειρηνική αποχώρηση των Βουλγάρων από τα προάστια της πόλης, οι οποίοι επέστρεψαν στη χώρα τους.¹²⁰

Ο νεαρός Ανδρόνικος με τη βοήθεια οπαδών του, μπήκε κρυφά στην Κωνσταντινούπολη αρχές Μαΐου του 1328, συνάντησε τον Ανδρόνικο Β΄ και του απέδωσε τις προσήκουσες αυτοκρατορικές τιμές. Ο Ανδρόνικος Β΄ παρέδωσε το βασιλικό σκήπτρο παραιτούμενος από την εξουσία, αποχώρησε σε μοναστήρι με το όνομα Αντώνιος, όπου παρέμεινε ως το θάνατό του από σύντομη αρρώστια το 1332. Κηδεύτηκε στη Μονή Λιβός,

---

¹¹⁶ Ί. Καντακουζηνός, *Ίστορία* I, σ. 277.

¹¹⁷ Ί. Καντακουζηνός, *Ίστορία* I, σ. 280- 281.

¹¹⁸ Ί. Καντακουζηνός, *Ίστορία* I, σ. 286. Νικηφ. Γρηγοράς, *Ίστορία* I, σ. 415.

¹¹⁹ A. Burmov, «Istorija na Bălgarija prez vremeto na Šišmanovci», *GSU FIF 43.1* (1946- 1947), σ. 1- 58. 1365. Α. Μαυρομάτη, *Οί πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 75. R. Radić, I. Dujčev, «Aseniden», *LM* I, στήλ. 1106- 1107. J. V. A. Fine Jr., *Late Balkans*, σ. 268- 273. R. Browning, «Bulgaria», *ODB* 1, σ. 334- 335. R. Browning, «Michael Asen Šišman III», *ODB* 2, σ. I. Božilov, *Bălgarija na Asenevci*, Sofija 1985, σ. 80- 85. P. Beron, I. Božilov, *Familijata na Asenevci (1186–1460)*, Sofija 1994², σ. 220- 280. Α. Γ.Κ. Σαββίδης, «Ασέν- Ασενίδες», *ΕΠΛΒΙΠ* 3, σ. 244- 247. J. Andreev, I. Lazarov, P. Pavlov, *Koj koj e v srednovekovna Bălgarija*, Sofija 1999, σσ. 44- 51, 57- 82.

¹²⁰ Α. Μαυρομάτη, *Οί πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 76.

(Fenari Isa Camii) στην Κωνσταντινούπολη.¹²¹ Ο εμφύλιος πόλεμος που προηγήθηκε και διήρκεσε με διαλείμματα από το 1321 ως το 1328, εξάντλησε την αυτοκρατορία.¹²²

3. Η βασιλεία του Ανδρόνικου Γ' (1328- 1341) και η προέλαση των Οθωμανών στην Μικρά Ασία.

Μετά τη λήξη του εμφυλίου ο νικητής Ανδρόνικος Γ' και η ομάδα του, ανέλαβαν ολοκληρωτικά τη διακυβέρνηση της αυτοκρατορίας. Η νέα εξουσία είχε να αντιμετωπίσει τα τεράστια εσωτερικά ζητήματα, που προϋπήρχαν του εμφυλίου πολέμου και ενισχύθηκαν στα επτά χρόνια που διήρκεσε. Οι στενοί συνεργάτες του νεαρού αυτοκράτορα, ενίσχυσαν τη θέση τους όταν έληξε ο πόλεμος. Ο Θεόδωρος Συναδηνός, έγινε *έπαρχος* της Κωνσταντινούπολης. Ο Συργιάννης διορίστηκε διοικητής της Θεσσαλονίκης, ο Αλέξιος Απόκαυκος διορίστηκε ελεγκτής του αυτοκρατορικού ταμείου, ενώ ο Ιωάννης Καντακουζηνός διατήρησε το αξίωμα του *μεγάλου Δομέστικου*.¹²³ Ο Ανδρόνικος Γ' προέτρεψε τον Καντακουζηνό να αποδεχθεί τον τίτλο του *συναυτοκράτορα*, αυτός όμως προτίμησε να κρατήσει τις αυξημένες αρμοδιότητες που είχε χωρίς τον τίτλο.¹²⁴

Ο Μιχαήλ Asen Šišman αθέτησε τις συμφωνίες του με τον Ανδρόνικο Γ' και εισέβαλλε στη βόρεια Θράκη τον Ιούνιο του 1328, φέρνοντας το βουλγαρικό στρατό μέχρι την Αδριανούπολη. Ο Ανδρόνικος Γ' ανταπέδωσε, οδηγώντας το στρατό του μέχρι τα σύνορα, καταλαμβάνοντας ένα βουλγαρικό φρούριο. Τον Αύγουστο ο Μιχαήλ επανέλαβε την πρόκληση, αντιμετωπίζοντας αυτή τη φορά τον έτοιμο παραταγμένο στρατό για μάχη του Ανδρόνικου Γ'. Οι Βούλγαροι αιφνιδιάστηκαν από την επιθετικότητα των Βυζαντινών και προτίμησαν τη μη σύγκρουση, υπογράφοντας αμέσως συνθήκη ειρήνης η οποία επικυρώθηκε το 1330. Οι Βούλγαροι, δε ξαναενόχλησαν την αυτοκρατορία κατά την διάρκεια της βασιλείας του Ανδρόνικου Γ'. Η αυτοκρατορία έδωσε δυναμικό μήνυμα στους εξωτερικούς εχθρούς της, ότι παρά την εξάντλησή της παραμένει ισχυρή.¹²⁵

Η προέλαση των Οθωμανών στην Μικρά Ασία, παρά τις προσπάθειες του Ανδρόνικου Γ' ήταν ασταμάτητη, κυρίως λόγω των αποθεμάτων τους σε έμψυχο δυναμικό. Ο Ανδρόνικος Γ' και ο Ιωάννης Καντακουζηνός ήταν αποφασισμένοι να σώσουν τουλάχιστον την κατάσταση, σταματώντας την προέλαση των Οθωμανών προς την

¹²¹ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 425- 426. G. Ostrogorsky, *Ιστορία*, τ. Γ', σ. 191-196.

¹²² A. Laiou, *Constantinople*, σ. 299.

¹²³ D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 267- 268.

¹²⁴ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 337- 339.

¹²⁵ U. Bosch, *Andronikos III*, σ. 69- 77.

Κωνσταντινούπολη, κατά μήκος του κόλπου της Νικομήδειας. Αρχές Ιουνίου του 1329, οδήγησαν έναν στρατό από περίπου 4.000 άνδρες, ο μεγαλύτερος που θα μπορούσαν να συγκεντρώσουν, κατά μήκος της θάλασσας του Μαρμαρά προς το κόλπο της Νικομήδειας.¹²⁶

Ο βυζαντινός στρατός κατά την τρίτη ημέρα της πορείας του αντίκρισε το στρατό του Orhan, που είχε στρατοπεδεύσει στους λόφους πάνω από την ακτή με 8.000 περίπου άνδρες, η περιοχή ονομαζόταν Πελεκάνος.¹²⁷ Οι ιππείς τοξότες του Orhan επιτέθηκαν στο βυζαντινό στρατό στην πεδιάδα, ενώ το κύριο σώμα του στρατού του περίμενε στους λόφους. Δύο ακόμα επιθέσεις των Οθωμανών αποκρούστηκαν, όμως το σούρουνπο ο Καντακουζηνός συνέστησε στον αυτοκράτορα, εφόσον οι αντίπαλοι δε θα πολεμούσαν με ίσους όρους να αποσυρθούν στο στρατόπεδο, σημαίνοντας πειθαρχημένη υποχώρηση και ανασυγκρότηση για αντεπίθεση την επόμενη ημέρα.¹²⁸

Μια φήμη διαδόθηκε, ότι πληγώθηκε θανάσιμα ο αυτοκράτορας και το ηθικό του στρατεύματος έπεσε κατακόρυφα, με αποτέλεσμα την πανικόβλητη υπαναχώρηση των θέσεων και την εγκατάλειψη του στρατοπέδου. Οι Οθωμανοί καταδίωξαν το στρατό κατά τη φυγή του προς την ακτή. Την 11^η Ιουνίου δόθηκε μάχη έξω από τα τείχη της Φιλοκρήνης ο Καντακουζηνός ηττήθηκε, αλλά κατάφερε να ανασυντάξει τα υπολείμματα του στρατού με κάποια σχετική τάξη προς τη Χρυσούπολη, όπου άφησαν τα μεταγωγικά τους πλοία.¹²⁹ Η κατάρρευση της βυζαντινής αντίστασης στη Βιθυνία ήταν γοργή και ολική μετά το 1329. Η Νίκαια παραδόθηκε στον Orhan το 1331 και η Νικομήδεια το 1337.¹³⁰

Οι στρατιωτικές ενέργειες του Ανδρόνικου Γ΄ ήταν επιτυχείς στον κυρίως ελλαδικό χώρο με τη προσάρτηση της Χίου, της Θεσσαλίας και της Ηπείρου, ενισχύοντας πολιτικά και οικονομικά την αυτοκρατορία. Με ναυτικές δυνάμεις και την υποστήριξη του

---

¹²⁶ M. C. Bartusis, *The Late Byzantine*, σ. 88- 91. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 269. M. C. Bartusis, *The Late Byzantine*, σ. 88- 91.

¹²⁷ D. E. Pitcher, *An Historical Geography of the Ottoman Empire from Earliest Times to the End of the Sixteenth Century*, Leiden 1972, σσ. 38- 39, 46- 47. M. C. Bartusis, *The Late Byzantine*, σ. 91. Π. Καλλιγιάς, *Μελέται*, σ. 410- 411. Cl- F.W. Foss, «Pelekanos», *ODB* 3, σ. 1620. Η περιοχή του Πελεκάνου, είναι κοντά στο σημερινό Gebze- Δακύνβιζα των Βυζαντινών.

¹²⁸ W. Treadgold, *A History*, σ. 759- 761.

¹²⁹ Γ. Γ. Αρνάκης, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, σ. 117- 187. U. Bosch, *Andronikos III*, σ. 152- 158. Η Φιλοκρήνη είναι το σημερινό Tavşancıl.

¹³⁰ U. Bosch, *Andronikos III*, σ. 158- 163.

δήμου της Χίου το 1329, ο Ανδρόνικος Γ΄ προσάρτησε το νησί στην αυτοκρατορία, αποσπώντας το από τη *επιτροπεία* του γενουάτη Martino Beneto.¹³¹

Εξίσου εύκολη υπήρξε η προσάρτηση της Θεσσαλίας, μετά το θάνατο του *επιτρόπου* της Θεσσαλίας Στέφανου Γαβριηλόπουλου το 1332, ο *επίτροπος* Θεσσαλονίκης ύπαρχος Μιχαήλ Μονομάχος, επιτέθηκε στη Θεσσαλία, όπου και την κατέλαβε.¹³²

Η προσάρτηση της Ηπείρου παρουσίασε μεγαλύτερες δυσκολίες, μετά το θάνατο του *δεσπότη* Ιωάννη Orsini το 1335 και τις φιλοδοξίες τόσο της χήρας του Άννας, όσο και των ευγενών της περιοχής. Αρχικά, η Άννα και οι ευγενείς είχαν αποφασίσει να επαναφέρουν την περιοχή στην αυτοκρατορία και ο Ανδρόνικος Γ΄, είχε ονομάσει *επίτροπο*

---

¹³¹ Το 1304 ο Zacharia Beneto, βρήκε την ευκαιρία και κατέλαβε τη Χίο υπό περιστάσεις που δεν είναι γνωστές με σαφήνεια, αναγνωρίζοντας την επικυριαρχία του βυζαντινού αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου (1282-1328). Η συμφωνία φοροαπαλλαγής της νήσου, υπογράφηκε μεταξύ του γενουάτη *επιτρόπου* Zacharia Beneto και του Ανδρόνικου Β΄ με δεκαετή ισχύ. Οι Γενουάτες πέτυχαν κάποιες παρατάσεις της κυριαρχίας τους στο νησί, με απώτερο σκοπό την οριστική απόσπαση της Χίου από την αυτοκρατορία. Οι Ζακαρία απέκτησαν επιπλέον ερείσματα στα απέναντι μικρασιατικά παράλια, καθώς εκτός από τη Φώκαια φαίνεται, πως το 1326 κατείχαν και το λιμάνι της Σμύρνης. Το Βυζάντιο είχε οικονομική απώλεια 200.000 χρυσών νομισμάτων κάθε χρόνο, από τη φορολογική απαλλαγή της Χίου.

Το 1329 ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος (1328-1341), έδωσε μετά από μια σύντομη ναυτική εκστρατεία τους Γενουάτες Ζακαρία από τη Χίο και τη Φώκαια, αποκαθιστώντας τη βυζαντινή κυριαρχία, η οποία όμως δεν έμελλε να διαρκέσει για μεγάλο χρονικό διάστημα. Το 1346 ο Γενουάτης Simone Vignoso, επωφελούμενος από τη συγκεχυμένη κατάσταση που είχε επικρατήσει στο Αιγαίο με τη σταυροφορία των συνασπισμένων δυτικών δυνάμεων για την κατάληψη της Σμύρνης το 1344, στην οποία συμμετείχε και η Γένοβα, κατέλαβε μετά από τρίμηνη πολιορκία τη Χίο ενώ λίγο αργότερα τη γειτονική Φώκαια.

Το 1347 τη διοίκηση της Χίου και της Φώκαιας, ανέλαβε ένας γενουατικός οικονομικός οργανισμός εφοπλιστών που ονομαζόταν Maona ή Mahona. Η Γένοβα αρκέστηκε στην επικυριαρχία της Χίου και της Φώκαιας, η οποία εκδηλωνόταν κυρίως με τον διορισμό του ποτεστάτου, του ανώτερου δηλαδή διοικητή. Η Maona, τα μέλη της οποίας ανήκαν στην οικογένεια των Giustiniani, εκμεταλλευόταν τις προσόδους και το εμπόριο των δύο αυτών περιοχών και ήταν υπεύθυνη για την άμυνά τους μέχρι το 1566, οπότε η Χίος καταλήφθηκε από τους Οθωμανούς (η Φώκαια είχε κατακτηθεί ήδη το 1455). Ί. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 370- 388. Ph. Argenti, *The occupation of Chios by the Genoese and their Administration of the Island, 1346- 1566*, τ. 3, Cambridge, 1958, σ. 32- 70. M. Balard, «Les Grecs de Chio sous la domination Génoise au XIVe siècle», *ByzF* 5 (1977), σ. 5- 15. T. E. Gregory, «Chios», *ODB* 1, σ. 423- 424. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 184- 185.

¹³² Ί. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 473- 474. F. Barisić, «Mihajlo Monomah, eparh I veliki kontostavl», *ZRVI* 11 (1968), σ. 215- 234. B. Ferjančić, *Tesalija u XII- XIV veku*, Beograd 1974, σσ. 14- 18, 34- 56.

τον Θεόδωρο Συναδηνό. Μια μειοψηφία όμως αριστοκρατών, θέλησε να επιβάλλει τον Νικηφόρο Orsini ως ηγεμόνα της Ηπείρου. Το πραξικόπημα αντιμετωπίστηκε στρατιωτικά και διπλωματικά προσωπικά από τον Ανδρόνικο Γ', η Ήπειρος εντάχθηκε τελικά στη βυζαντινή επικράτεια, χωρίς φαινομενικά να παραβλεφθούν τα δικαιώματα του δούκα Νικηφόρου από την πατρική κληρονομιά.¹³³

Ο Ανδρόνικος Γ' ασθένησε το 1332 και με ρητή εντολή του, την ευθύνη του κράτους ανέλαβε ο μέγας Δομέστικος Ιωάννης Καντακουζηνός. Ο Καντακουζηνός επανέφερε στις τάξεις των αξιωματούχων και ονόμασε το Συργιάννη στρατηγόν της Δύσης, με έδρα την Θεσσαλονίκη. Ο Ανδρόνικος Γ' κατά την ανάρρωση του έδωσε αρχικά, σχετικό πρόσταγμα ανάκλησης του Συργιάννη από το αξίωμά του, αλλά τελικά δεν ακυρώθηκε η πράξη του διορισμού του Συργιάννη από τον Καντακουζηνό.¹³⁴

Ο Συργιάννης κατόρθωσε να προσεταιρισθεί τους ευγενείς της Θεσσαλονίκης και την ίδια την μητέρα του αυτοκράτορα Μαρία- Ξένη και να τους πείσει να ορκισθούν πίστη και υπακοή αποκλειστικά σε εκείνον, αν ο Ανδρόνικος Γ' πέθαινε. Ο μέγας παπίας Αρσένιος Τζαμπλάκων,¹³⁵ αποκάλυψε την συνωμοσία στον αυτοκράτορα, ο οποίος αποφάσισε να γίνει δίκη στην Κωνσταντινούπολη με παρουσία όλων των εμπλεκομένων στην υπόθεση. Το αδίκημα που αποδίδεται στον κατηγορούμενο, είναι της άπιστίας προς τον αυτοκράτορα.¹³⁶

Η ενοχή του Συργιάννη δεν αποδείχθηκε και έτσι αφέθηκε προσωρινά ελεύθερος, με τον όρο να παραμείνει στην Κωνσταντινούπολη. Φοβούμενος όμως την εξέλιξη των πραγμάτων έφυγε κρυφά για την Εύβοια, έστειλε επιστολή στον Ανδρόνικο Γ' ζητώντας του συγγνώμη και την παραχώρηση κάποιας μεθοριακής μακεδονικής περιοχής.¹³⁷ Επειδή δεν έλαβε απάντηση, μετακινήθηκε προς τη Σερβία, για να συναντήσει το νέο κράλη Stefan Uroš IV Dušan (1331- 1355) και να ζητήσει τη συνεργασία του για την πραγματοποίηση των φιλοδοξιών του. Πρότεινε την εκχώρηση του μακεδονικού χώρου

---

¹³³ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 495- 498, Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 544- 546. *Actes de Lavra*, III, εκδ. A. Guillou, P. Lemerle, D. Papachryssanthou, N. Svoronos, [Archives de l'Athos 10], Paris 1978, σ. 100- 104.

¹³⁴ Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 411- 413, Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 544- 546.

¹³⁵ Κατά την παλαιολόγια περίοδο ο τίτλος μέγας Παπίας, απονέμεται σε ανώτερα μέλη της αριστοκρατίας, καθαρά τιμητικό τίτλος στον 14ο αιώνα. Γ. Ι. Θεοχαρίδης, «Οι Τζαμπλάκωνες», *Μακεδονικά* 5 (1961-1963) 1990, σ. 125- 189.

¹³⁶ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 437- 446.

¹³⁷ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 489- 490.

στους Σέρβους, σε αντάλλαγμα την ανάρρηση του ίδιου του Συργιάννη στον αυτοκρατορικό θρόνο.¹³⁸

Ο Συργιάννης προσπάθησε να πετύχει τη σύμπραξη βυζαντινών αριστοκρατών, υποσχόμενος χρήματα, κληροδοτήματα και αξιώματα. Η απάντηση της πλειοψηφίας ήταν θετικά διακείμενη με τις προτάσεις του Συργιάννη και με προθυμία ανταποκρίθηκε στην άμεση πολιτική και οικονομική του ενίσχυση. Ουσιαστικά με τις πράξεις της η βυζαντινή αριστοκρατία, ήταν έτοιμη να δηλώσει υποταγή στον Συργιάννη τον επίδοξο αυτοκράτορα, παραχωρώντας ουσιαστικά το ρόλο του ρυθμιστή των βυζαντινών υποθέσεων στον Stefan Uroš Dušan.¹³⁹

Η αθρόα συρροή των αριστοκρατών στις τάξεις των Σέρβων, η προέλαση του σερβικού στρατού καθώς και οι καταλήψεις πόλεων και φρουριών, ανάγκασαν τον Ανδρόνικο να συλλάβει σχέδιο δολοφονίας του Συργιάννη, ο οποίος βρισκόταν με τον κράλη προ των τειχών της Θεσσαλονίκης.¹⁴⁰ Το σχέδιο του φόνου εκτέλεσε, ο *συγκλητικός* Σφραντζής Παλαιολόγος, ο οποίος προσποιήθηκε και αυτός τον φυγάδα.¹⁴¹

Με την εξόντωση του Συργιάννη εξαφανίσθηκε ένας σημαντικός κίνδυνος για τη δυναστεία των Παλαιολόγων, για την αντικατάσταση της από άλλη, όσο και από την απειλή επέμβασης στα βυζαντινά εσωτερικά ζητήματα των Σέρβων. Οι πόλεις που προσχώρησαν στο Συργιάννη, έτυχαν της αυτοκρατορικής συγγνώμης και αμνηστίας, ενώ τον Αύγουστο του 1344, ο Stefan Uroš IV Dušan και ο Ανδρόνικος Γ΄ συναντήθηκαν στο Γαλυκό ποταμό και σύναψαν συνθήκη ειρήνης και συμμαχία.¹⁴²

---

¹³⁸ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 490. J. Stanojević- Allen, A. Kazhdan, «Stefan Uroš Dušan», ODB 3, σ. 1950- 1951. G. Ch. Soulis, *The Serbs and Byzantium during the reign of Emperor Stephen Dušan (1331–1355) and his successors*, Washington 1995, σ. 56- 140. Serdjan Pirivatrić, «Entering of Stefan Dušan into the Empire», *ZRVI* 44 (2007), σ. 381- 409.

¹³⁹ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 495.

¹⁴⁰ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 498- 499. Ί. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 450- 451.

¹⁴¹ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 496- 501. Ί. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 451- 457. Ο Γρηγοράς αναφέρεται σε προαποφασισμένο σχέδιο εξόντωσης του Συργιάννη, ενώ ο Καντακουζηνός αποδίδει το φόνο στον πανικό του Σφραντζή.

¹⁴² Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 501. Ί. Καντακουζηνός, *Ιστορία* I, σ. 457.

4. Ο Δεύτερος Εμφύλιος των Βυζαντινών 1341- 1347.

Βασικό στοιχείο ισχύος της διακυβέρνησής του Ανδρόνικου Γ΄, ήταν η παρουσία στο πλευρό του στενού φίλου του, ικανότατου στρατηγού και *μεγάλου Δομέστικου* Ιωάννη Καντακουζηνού, που συνέβαλλε δραστικά στις επιτυχίες του Ανδρόνικου Γ΄. Η κατάσταση σταθερής παρακμής και αποδυνάμωσης συνεχίζονταν σταθερά, παρά τις κοινές τους προσπάθειες. Ακόμα και οι εχθροί του αναγκάζονταν να παραδεχθούν, ότι ο Καντακουζηνός δεν είχε καταχραστεί ή προδώσει την εμπιστοσύνη του αυτοκράτορα σ' αυτόν.¹⁴³

Ο Ανδρόνικος πέθανε στις 15 Ιουνίου του 1341, μετά από σύντομη ασθένεια χωρίς να έχει ορίσει διάδοχο.¹⁴⁴ Η απρονοησία του Ανδρόνικου Γ΄ να ορίσει διάδοχο έφερε το κράτος σε ένα επικίνδυνο καθεστώς ακυβερνησίας και σε μια πολιτική κρίση που εξελίχθηκε σε εμφύλιο.¹⁴⁵

Ο Ανδρόνικος Γ΄ απέκτησε τρεις υιούς, αλλά ο μεγαλύτερος από αυτούς ο ανήλικος γιος του Ιωάννης Ε΄,¹⁴⁶ δεν είχε στεφθεί συναυτοκράτορας και έτσι δημιουργήθηκε σοβαρό πολιτικό πρόβλημα.

Ο Ιωάννης Καντακουζηνός, θεώρησε καθήκον του να μεριμνήσει για την ευημερία και την παρηγοριά της χήρας αυτοκράτειρας Άννας της Σαβοΐας και των παιδιών της, να κάνει τις απαραίτητες ρυθμίσεις για την επίσημη κηδεία. Μετακόμισε στο παλάτι και συνέχισε να απασχολείται με τις κρατικές υποθέσεις, διατηρώντας τη τάξη σε ολόκληρη την αυτοκρατορία, σαν να μην είχε συμβεί ο θάνατος του Ανδρόνικου Γ΄.¹⁴⁷

Έστειλε περί τις 15.000 περίπου επιστολές, στη διάρκεια ενός μήνα στους διοικητές όλων των επαρχιών και των πόλεων καθώς και στους φοροεισπράκτορες, διατάσσοντας να μη παρεκκλίνουν από τη νομιμότητα.¹⁴⁸ Ο Ιωάννης Καντακουζηνός θεωρούσε αυτονόητο ότι θα συνέχιζε να ασκεί τα καθήκοντα του, όπως και επί Ανδρόνικου Γ΄ και ότι τον βάραινε η ευθύνη για την διοίκηση και επιτροπή των

---

¹⁴³ D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 294.

¹⁴⁴ Ι. Λασκαράτος, «Το θανατηφόρο νόσημα του Ανδρόνικου Γ΄ Παλαιολόγου 1328- 1341», *BM* 6 (1995), σ. 525- 555.

¹⁴⁵ D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 294-295.

¹⁴⁶ F. Tinnefeld, «Kaiser Ioannes V. Palaiologos und der Gouverneur von Phokaia 1356- 1358», *RSBS* 1 (1981), σ. 259- 271. Α. Μ. Talbot, Α. Cutler, «John V Palaiologos», *ODB* 2, σ. 1050. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, 294.

¹⁴⁷ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 576- 577. Ί. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, σ. 14- 15.

¹⁴⁸ Ί. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, σ. 15.

εσωτερικών και εξωτερικών ζητημάτων της αυτοκρατορίας.¹⁴⁹ Ο Γρηγοράς, παρά την ρήξη του αργότερα με τον Ιωάννη Καντακουζηνό, θεωρεί ότι όφειλε να πάρει την εξουσία στα χέρια του, ώστε να αποφευχθεί η κρίση.¹⁵⁰

Ο Αλέξιος Απόκαυκος, προσπάθησε να πείσει τον Ιωάννη Καντακουζηνό να ανακηρυχθεί αυτοκράτορας. Θα μπορούσε να ικανοποιήσει έπειτα και τις δικές του φιλοδοξίες, όμως ο Ιωάννης Καντακουζηνός αρνήθηκε να μελετήσει την πρόταση. Ο Απόκαυκος μετά από την άρνηση, στράφηκε εναντίον του Καντακουζηνού.¹⁵¹

Η διαλλακτική στάση του Ιωάννη Καντακουζηνού συνέβαλε μετά από διαπραγματεύσεις με την Άννα της Σαβοΐας, να υιοθετηθεί ένα πολιτικό σχήμα το οποίο θα διασφάλιζε την ομαλή διακυβέρνηση του κράτους. Η αυτοκράτειρα και βασιλομήτωρ Άννα της Σαβοΐας και ο *μέγας Δομέστικος* Ιωάννης Καντακουζηνός, θα διαχειρίζονταν ως αντιβασιλείς τα ζητήματα της αυτοκρατορίας και θα ήταν θεματοφύλακες της δυναστείας των Παλαιολόγων.¹⁵²

Ο πατριάρχης Ιωάννης ΙΔ΄ Καλέκας,¹⁵³ συντασσόμενος με τον Αλέξιο Απόκαυκο κατέβαλλε κάθε προσπάθεια για να απομακρυνθεί ο Ιωάννης Καντακουζηνός από την ηγεσία της αυτοκρατορίας. Σαν στόχο είχε να διασφαλίσει για τον εαυτό του το ρόλο του *παραδυναστεύοντος*, δηλαδή του άμεσου πολιτικού συνεργάτη της αυτοκράτειρας και χρησιμοποιούσε ως επιχειρήματα, το αδιάσπαστο της ενότητας Κράτους και Εκκλησίας και το περιεχόμενο ενός εγγράφου του 1334. Το έγγραφο το οποίο ο Ανδρόνικος Γ΄ του είχε αφήσει τις τύχες του κράτους, όταν μαζί με τον Ιωάννη Καντακουζηνό άφηναν την Κωνσταντινούπολη, για να αντιμετωπίσουν τον Συργιάννη και τους Σέρβους στη Μακεδονία.¹⁵⁴

Ο πατριάρχης Ιωάννης Καλέκας, για να υπονομεύσει ακόμη περισσότερο τη θέση του Καντακουζηνού, διακήρυττε ότι αν αναλάβει την βασιλεία οι Βυζαντινοί θα

---

¹⁴⁹ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ίστορία* II, σσ. 580, 583- 584.

¹⁵⁰ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ίστορία* II, σ. 590.

¹⁵¹ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ίστορία* II, σ. 576- 585. Καντακουζηνός, *Ίστορία* II, σ. 25- 35. Π. Καλλιγά, *Μελέται*, σ. 457. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 298.

¹⁵² Ι. Καντακουζηνός, *Ίστορία* II, σ. 45- 46.

¹⁵³ P. Joannou, «Joannes XIV. Kalekas Patriarch von Konstantinopel, unedierte Rede zur Krönung Joannes V.», *OCP* 27 (1961), σ. 38- 45. *PLP* 10288. A. M. Talbot, «John XIV Kalekas», *ODB* 2, σ. 1055- 1056. W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz, «Ιωάννης Καλέκας», *Tusculum*, σ. 250- 251.

¹⁵⁴ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ίστορία* II, σ. 579. Μ. Κουμπής, *Ο εμφύλιος πόλεμος*, σ. 56- 60.

βρίσκονταν μπροστά σε μια νέα περίπτωση σφετερισμού, όπως εκείνη του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου, εις βάρος του νόμιμου διαδόχου Ιωάννη Λάσκαρη.¹⁵⁵

Ο Καντακουζηνός αναγκάστηκε τον Ιούλιο του 1341 να εγκαταλείψει την πρωτεύουσα, ως διοικητής των αμυντικών δυνάμεων της αυτοκρατορίας. Ο Stefan Uroš IV Dušan, επιτέθηκε κατά των μακεδονικών εδαφών, οι Τούρκοι του Saroukhan έκαναν επιδρομές στα παράλια της Θράκης, ενώ οι Βούγαροι απειλούσαν να επιτεθούν από τα βόρεια. Μέσα σε διάστημα μόλις λίγων εβδομάδων ο Καντακουζηνός με το στρατό του, απώθησε τους εξωτερικούς εχθρούς συνάπτοντας συμφωνίες ειρήνης μαζί τους, καταγράφοντας διπλωματικούς θριάμβους, όπως η συμφωνία ειρήνης με τον ισχυρό Orhan.¹⁵⁶

Ο Καντακουζηνός στις 23 Σεπτεμβρίου εγκατέλειψε για δεύτερη φορά την Κωνσταντινούπολη, οδηγώντας το στρατό του στο Διδυμότειχο για να κάνει προετοιμασίες ώστε να επιβάλλει ή να αποδεχθεί τις προτάσεις πρεσβευτών από το Μοριά, οι οποίοι διατείνονταν ότι θα επιτύχουν την παράδοση στην αυτοκρατορία του Φραγκικού πριγκιπάτου της Αχαΐας.¹⁵⁷

---

¹⁵⁵ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 579. Λ. Μαυρομάτη, *Οί πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 91.

¹⁵⁶ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 579- 586. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 299- 300.

¹⁵⁷ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 603- 605. Το Πριγκιπάτο της Αχαΐας ήταν ένα κρατίδιο που δημιουργήθηκε από τον *Guillaume de Champlitte* του γαλλικού πριγκιπικού οίκου των Βιλλεαρδουΐνων (De Villeardouin) κατά την Δ' Σταυροφορία (1205-1210) στα εδάφη της Πελοποννήσου (Μοριά), τα οποία μοιράστηκαν σε φέουδα μεταξύ των Φράγκων Σταυροφόρων. Η πρωτεύουσα του πριγκιπάτου ήταν η Ανδραβίδα. Κύριο λιμάνι του ήταν η Γλαρέντζα ή Clarence (στη θέση Παλαιόκαστρο, δυτικά της σημερινής Κυλλήνης) και ένα σημαντικό του κάστρο ήταν το Χλεμούτσι ή Clermont λίγο πιο νότια. Η κατάκτηση του πριγκιπάτου άλλαξε πολλές φορές χέρια μέχρι το 1452, οπότε και επανήλθε στη Βυζαντινή αυτοκρατορία από τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο τον τελευταίο αυτοκράτορα του Βυζαντίου, για να περάσει μετά από λίγο στους Οθωμανούς Τούρκους. K. Hopf, *Chroniques Gréco-romanes*, Berlin 1873, σ. 414- 468. H. F Tozer, «The Franks in the Peloponnese», *JHS* 4 (1883), σ. 165- 236. W. Miller, *Η Φραγκοκρατία*, 61, 77-78, 94-96, 137, 176, 196-197, 232, 336, 351, 409, 433, 499- 556. J. H. Finley Jr., «Corinth in the Middle Ages», *Speculum* 7, 4 (1932), σ. 477- 499. D. Zakythinos, *Le despotat grec*, τ. Α΄, σσ. 34, 3, 38, 50, 65, 110, τ. Β΄, 5, 41, 155- 156. St. Runciman, *Even A History of the Crusades, Volume III: The Kingdom of Acre and the Later Crusades*, Cambridge 1951, σσ. 24- 34, 56- 67, 89- 92. W. A. Bon, *Le Morée franque*, τ. Α΄, σσ. 60, 130- 131, 166, 170, 191- 193, 205- 209, 212, 318- 320, 352, 547- 553, 677- 678. Α. Τζαμαλής, *Τα νομίσματα της Φραγκοκρατίας στην Ελλάδα, 1204-1566*, Αθήνα 1981, σ. 51-83. Α. Ilieva, *Frankish Morea*, σσ. 65, 98, 129, 132, 147, 187, 192, 198, 214, 218, 221- 222, 228, 233. Ν. Ζαχαρόπουλος, *Η εκστρατεία στην Ελλάδα κατά την Φραγκοκρατία*,

Η απουσία του Καντακουζηνού άφησε ελεύθερο το πεδίο για την ολοκλήρωση της συνωμοσίας και του σφετερισμού της εξουσίας από τους παράγοντες της εξουσίας, όπως η αυτοκράτειρα και χήρα του Ανδρόνικου Γ΄ Άννα της Σαβοΐας, ο πατριάρχης Ιωάννης ΙΔ΄ Καλέκας και ο στρατηγός Αλέξιος Απόκαυκος. Ο πατριάρχης εγκαταστάθηκε στα ανάκτορα συμπεριφερόμενος σαν αυτοκράτορας, διόρισε τον Απόκαυκο *διοικητή* και *επίτροπο* Κωνσταντινουπόλεως.¹⁵⁸

Η Άννα της Σαβοΐας συνέταξε έγγραφο, το οποίο καθαιρούσε τον Καντακουζηνό και τον διέτασσε να ιδιωτεύσει στο Διδυμότειχο και να στείλει το στράτευμα στην Κωνσταντινούπολη. Αυτοκρατορικά έγγραφα ενημέρωναν τους διοικητές των πόλεων για την αλλαγή και χαρακτήριζαν τον Καντακουζηνό εχθρό της αυτοκρατορίας.¹⁵⁹ Ως επίδειξη ισχύος φυλάκισαν τη μητέρα του, Θεοδώρα Καντακουζηνή, δήμευσαν την περιουσία της οικογένειας και έθεσαν σε συστηματικό διωγμό την ευρύτερη οικογένεια του μετέπειτα αυτοκράτορα.¹⁶⁰

Ο Ιωάννης Καντακουζηνός αντέδρασε στις πράξεις των αντιπάλων του και την 26^η Οκτωβρίου του 1341, αυτοανακηρύχθηκε αυτοκράτορας ως Ιωάννης ΣΤ΄ στο Διδυμότειχο, μπροστά στην εικόνα της Παναγίας.¹⁶¹ Η στέψη του Καντακουζηνού συμβολίζει την επίσημη έναρξη του εμφυλίου πολέμου, κατά τον Γρηγορά.¹⁶² Ο Ιωάννης Καντακουζηνός παράλληλα συνέχισε με επιστολές και πρεσβείες τις προσπάθειες του να πείσει την αυτοκράτειρα Άννα για την αναγκαιότητα συνεργασίας τους στην εξουσία, ως

Θεσσαλονίκη 1984, σ. 79- 94. Μ. Κορδώσης, «Η κατάκτηση της Νοτίου Ελλάδος από τους Φράγκους», *ΙστΓεωγρ* 1 (1986), σ. 53-194. Σ. Δοανίδου, *Το πριγκιπάτο*, σ. 35- 43. Α. Μ. Talbot, «Achaia Principality of», *ODB* 1, σ. 11- 12. J. A. Alfred, *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, Leiden 2000, σσ. 56- 67, 89- 101, 220. Th. Evergates, *The Aristocracy in the County of Champagne, 1100-1300*, Harrisburg 2007, σ. 201- 234. Θ. Σανσαρίδου- Hendrickx, B. Hendrickx, «Ανδραβίδα», *ΑΠΒ*², σ. 43. B. Hendrickx, *Αχαΐας πριγκιπάτον*, *ΑΠΒ*², σ. 75- 79. Δ. Κασεπίδης, «Βιλλεαρδουΐνοι (De Villeardouin)», *ΑΠΒ*², σ. 90- 95. Θ. Σανσαρίδου- Hendrickx, B. Hendrickx, «Γλαρέντζα», *ΑΠΒ*², σ. 112- 113.

¹⁵⁸ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 605. Ι. Καραγιαννόπουλος, *Κράτος*, σ. 255- 260.

¹⁵⁹ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 605. Ί. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, σ. 144- 145.

¹⁶⁰ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 608- 609. Ί. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, σ. 219- 222. Η Θεοδώρα σύντομα ασθένησε και πέθανε στις 6 Ιανουαρίου του 1342.

¹⁶¹ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 611- 612. Ί. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, σ. 165- 167. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 303.

¹⁶² Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 613.

μόνης εγγυήσεως για την συνοχή της αυτοκρατορίας. Οι πρεσβείες του Καντακουζηνού, δέχονταν την φυλάκιση και τη διαπόμπευση των μελών τους.¹⁶³

Το Άγιον Όρος, έλαβε ενεργό ρόλο στην προσπάθεια αποκατάστασης των σχέσεων Καντακουζηνού και Κωνσταντινούπολεως. Η πρεσβεία με επικεφαλής τον *πρωτον* Ισαάκ, αντιμετώπιστηκε εξαρχής με εχθρότητα από τον Αλέξιο Απόκαυκο και τον πατριάρχη Ιωάννη, φοβούμενη μήπως πεισθεί η αυτοκράτειρα να προχωρήσει σε διάλογο με τον Ιωάννη Καντακουζηνό. Ο Ισαάκ τιμωρήθηκε να μείνει έγκλειστος στη Μονή της Πέτρας, άλλοι μοναχοί εξαγοράστηκαν ή απομονώθηκαν, με αυτό τον τρόπο ένα ισχυρό έρεισμα του Ιωάννη Καντακουζηνού εξέλειψε.¹⁶⁴

Η Άννα της Σαβοΐας και οι συνεργάτες της, για να νομιμοποιήσουν το πολιτικό τους ρόλο αλλά και για να μειωθεί ο αντίκτυπος της στέψης του Καντακουζηνού, προέβησαν στη στέψη του ανήλικου Ιωάννη, την 19^η Νοεμβρίου του 1341 σε αυτοκράτορα, με την συγκατάθεση της συγκλήτου. Η τελετή πραγματοποιήθηκε στην Αγία Σοφία από τον πατριάρχη Ιωάννη Καλέκα.¹⁶⁵ Ο Ιωάννης Καντακουζηνός παρουσιαζόταν τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό ως σφετεριστής του θρόνου, για τον οποίο δεν υπήρχε θέση στην εξουσία, ως επακόλουθο οι φίλοι του και οι οπαδοί του να αντιμετωπίζονταν ως ένοχοι εσχάτης προδοσίας.¹⁶⁶ Με απόφαση της αυτοκράτειρας και του πατριάρχη απονεμήθηκαν, υψηλοί αυλικόι τίτλοι στους πιστότερους οπαδούς τους, στην προσπάθεια για συγκρότηση ισχυρής και οργανωμένης αυτοκρατορικής αυλής.¹⁶⁷

Η διογκούμενη δυσαρέσκεια των λαϊκών τάξεων έναντι των ευγενών, που υποστήριζαν τον Καντακουζηνό, έφερε τη στάση των Ζηλωτών το 1342 στη Θεσσαλονίκη. Το κίνημα δεν περιορίστηκε μόνο στην αντίθεση του προς την ιθύνουσα τάξη αλλά έθεσε

---

¹⁶³ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 620. Ί. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, σσ. 199- 203, 209. Μ. Κουμπής, *Ο εμφύλιος πόλεμος*, σ. 92- 96.

¹⁶⁴ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 620. Ί. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, σ. 209- 213. *Actes du Protaton*, σ. 135- 137.

¹⁶⁵ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 616. Ί. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, σσ. 64- 65, 218. Α. Χριστοφιλοπούλου, *Έκλογή και αναγόρευσις*, σ. 190. Ήδη μετά το θάνατο του Ανδρόνικου Γ', ο Ιωάννης Καντακουζηνός είχε προτείνει την επίσημη στέψη του διαδόχου Ιωάννη, πρόταση που είχε αποριφθεί από την Άννα της Σαβοΐας.

¹⁶⁶ A. Guillou, *La civilisation*, σ. 103- 107.

¹⁶⁷ Ί. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, σ. 218- 219.

σύντομα ως στόχο την κατάληψη της εξουσίας.¹⁶⁸ Η πόλη της Θεσσαλονίκης ήταν σημαντικό λιμάνι και χερσαίος διαμετακομιστικός σταθμός αλλά και σημείο συνυπάρξεως ποικίλων ιδεολογιών, εθνοτήτων και πολιτικών ρευμάτων. Η άρχουσα τάξη απολάμβανε ειδικά προνόμια, γεγονός που διεύρυνε την κοινωνική και οικονομική απόσταση που χώριζε πλούσιους και φτωχούς.¹⁶⁹ Η αφορμή για την εξέγερση δόθηκε όταν ο διοικητής της Θεσσαλονίκης Θεόδωρος Συναδηνός, θέλησε να παραδώσει την πόλη στον Καντακουζηνό, ο οποίος με το στρατό του βρίσκονταν στα περίχωρα της.¹⁷⁰

Στις αρχές του έτους ο λαός της Θεσσαλονίκης, συντασσόμενος με την πλευρά της Άννας της Σαβοΐας και του Απόκαυκου και καθοδηγούμενος από τους Ζηλωτές, στασίασε λεηλάτησε και δήμευσε τα σπίτια του διοικητή της πόλης και των εύπορων ευγενών. Αφού επιβλήθηκαν απόλυτα μέσα στην πόλη, οι Ζηλωτές ανέλαβαν την εξουσία. Η κατάληψη της πόλης από τις επαναστατημένες μάζες, εξώθησε σε φυγή τον διοικητή της πόλης Συναδηνό και τους οικείους του, οι οποίοι σώθηκαν από βέβαιο θάνατο καθώς κατέφυγαν στο Γυναικόκαστρο.¹⁷¹

Η πολιτική της Κωνσταντινούπολης είχε βοηθήσει σημαντικά, ώστε να εκλαμβάνεται ο Καντακουζηνός από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, ως ο κατεξοχήν εκπρόσωπος των ευγενών και επομένως ο κύριος ταξικός τους αντίπαλος.¹⁷² Ο Αλέξιος Απόκαυκος, λίγο αργότερα μπαίνει στη Θεσσαλονίκη ως υποστηρικτής των επαναστατών,

---

¹⁶⁸D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 310- 311. Κορδάτος Γ., *Η Κομμοῦνα τῆς Θεσσαλονίκης, 1342–1349*, Αθήνα 1928, σσ. 18- 32, 40- 44, 80- 82. Κ. Κύρρη, *Η πρώτη φάσις*, σ. 77. Γ. Χατζούλη, *Ζηλωτές και Ησυχασμός*, σ. 73- 74. A. Kazhdan, A. M. Talbot, «Zealots», *ODB* 3, σ. 2221- 2222. St. Runciman, *Βυζαντινή Θεοκρατία*, σ. 153. Κ. Κωτσιόπουλος, «Οι Ζηλωταί της Θεσσαλονίκης και η λαϊκή τους βάση», *Βυζαντινά* 18 (1995- 1996), σ. 277- 284. Κωτσιόπουλος Κ., *Το κίνημα των Ζηλωτών στη Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 71- 75. Π. Κατσώνη, «Η κοινωνική διαστρωμάτωση της Θεσσαλονίκης στα χρόνια του κινηματος των Ζηλωτών», *ΚΔ' Διεθνές Συνέδριο Μονής Βλατάδων*, υπό έκδοση, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 1-25. M.- H. Congourdeau, *Les Zélotes. Une révolte urbaine à Thessalonique au 14e siècle. Le dossier des sources*, Paris 2013, σσ. 21- 32, 45- 62.

¹⁶⁹ Α. Αδαμαντίου, *Η βυζαντινή Θεσσαλονίκη: ιστορία, κοινωνικός βίος, τέχνη*, Αθήνα 1914, σσ. 54- 65, 77- 87. Α. Παπαγιαννόπουλου, *Ιστορία της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 88- 114. Χ. Μαυροπούλου- Τσιούμη, *Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 11- 32. Ο. Tafrahi, *Η Θεσσαλονίκη από τις απαρχές έως τον 14ο αιώνα*, επιμ. Αγγελική Νικολοπούλου, Α. Γ.Κ. Σαββίδης, Αθήνα 1994, σ. 165- 208.

¹⁷⁰ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 631- 633. Ί. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, σ. 236.

¹⁷¹ Γ. Χατζούλη, *Ζηλωτές και Ησυχασμός*, σ. 73- 76.

¹⁷² Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 674.

οδηγώντας πολλά πολεμικά πλοία στο λιμάνι της πόλης.¹⁷³ Ο οργανωμένος πυρήνας των Ζηλωτών, δεν είναι γνωστό αν συσπείρωσε γύρω του τις μάζες και καθοδήγησε την εξέγερση από την αρχή, ή αν ενώθηκε με το αυθόρμητο αντιαριστοκρατικό κίνημα, του οποίου γρήγορα ηγήθηκε για την κατάληψη της εξουσίας.¹⁷⁴

Η γνώση της κυρίαρχης ιδεολογίας των Ζηλωτών, προέρχεται από τους συγχρόνους τους ιστορικούς, οι οποίοι ανήκαν στην άρχουσα τάξη και κατέγραψαν με τα μελανότερα χρώματα, τις καταστροφές που προκάλεσαν ο ὄχλος και οι Ζηλωτές.¹⁷⁵ Ο Δ. Ζακυθινός, θεωρεί ότι η στάση ή το κίνημα των Ζηλωτών στην Θεσσαλονίκη εγκαθίδρυσε επαναστατική κυβέρνηση.¹⁷⁶

Οι Ζηλωτές κάθε φορά που υποπτεύονταν ότι απειλούνταν από τον Ιωάννη Καντακουζηνό, εξαπέλυαν διωγμούς εναντίον των αριστοκρατών, δηλώνοντας σε κάθε περίπτωση την υποστήριξη τους και την πίστη τους στον Ιωάννη Ε'.¹⁷⁷ Χαρακτηριστικό παράδειγμα της παραπάνω στάσης, αποτελεί η περίπτωση της ισχυρής παρουσίας τουρκικού στρατού του εμίρη του Αϊδινίου Umur και οι καταστροφές στα περίχωρα της πόλης το 1343. Οι κάτοικοι των περιχώρων έντρομοι, κατέφυγαν στη πόλη της Θεσσαλονίκης, αντιμετωπίζοντας έντονο πρόβλημα επισιτισμού.¹⁷⁸

Ο Umur Beg,¹⁷⁹ ο οποίος ήταν στενός φίλος και σύμμαχος του Ιωάννη Καντακουζηνού, ζήτησε να παραδοθεί η πόλη στον Καντακουζηνό. Οι Ζηλωτές

---

¹⁷³ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 635.

¹⁷⁴ L. Mavromatis, *Storia del pensiero politico, La Civiltà bizantina dal XII al XV secolo*, Bari 1978, Roma 1982, σ. 80.

¹⁷⁵ Δημητρίου Κυδώνη, «Μονωδία επί τοῖς ἐν Θεσσαλονίκη πεσοῦσι», *PG 109*, σ. 640- 652. Α. Βακαλόπουλος, «Η Μονωδία επί τοῖς ἐν Θεσσαλονίκη πεσοῦσι (1346) του Δημητρίου Κυδώνη και τα ιστορικά της στοιχεία για την ψυχολογία των επαναστατημένων μαζών στη στάση του 1342 κ.ε», *Θεσσαλονίκη 4* (1994), σ. 79- 99.

¹⁷⁶ D. A. Zakythinos, *Crise monétaire et crise économique a Byzance du XIIIe au XV siècle*, Athènes, 1948, σ. 46- 47. *Actes de Lavra*, IV, εκδ. A. Guillou, P. Lemerle, D. Papachryssanthou, N. Svoronos, [Archives de l'Athos 13], Paris 1982 σ. 36- 38.

¹⁷⁷ R. Browning, «Kommunata na Zilotie v Solunu 1342- 1349», *Istoričeski Pergled 4-5* (1950), σ. 509- 526.

¹⁷⁸ D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 317-318.

¹⁷⁹ Irène Mélikoff- Sayar, *Le Destan d' Umur Pacha (Düsturname-i Enveri)*, [Bibliothèque byzantine Études 2], Paris, 1954. E. Werner, «Johannes Kantakuzenos, Umur Pasa und Orhan», *BSI 26* (1956), σ. 255- 276. P. Lemerle, *L' emirat*, σ. 144- 179. E. A. Zachariadou, «Umur Pasha», *EF² X*, 935. Α. Γ.Κ.

φοβούμενοι ότι η πρόταση θα είχε απήχηση στο λαό, έστρεψαν το πλήθος σε βιαιοπραγίες προς τους αριστοκράτες και φίλους του Καντακουζηνού, με πρόσχημα ότι ο Καντακουζηνός είναι ο υπαίτιος των δυστυχιών τους.¹⁸⁰

Η Θεσσαλονίκη συνδιοικήθηκε από εκπροσώπους των Ζηλωτών και μέλη της βυζαντινής αριστοκρατίας του οίκου των Παλαιολόγων. Πρώτος διοικητής της πόλης, ήταν ο τέως *έπαρχος* Μιχαήλ Μονομάχος την περίοδο 1342-1346 για την διοίκησή της δεν είναι γνωστό, αν υπήρξε κατακερματισμός των αρμοδιοτήτων και σε ποιο βαθμό καθώς και των πολιτικών ευθυνών, των δύο συγκυβερνητών της Θεσσαλονίκης.¹⁸¹

Ο Ιωάννης Καντακουζηνός βρέθηκε σε αδιέξοδο και αναγκάστηκε να μεταβεί ο ίδιος στην αυλή του Σέρβου κράλη Stefan Uroš IV Dušan, ζητώντας βοήθεια ώστε να ανακαταλάβει βυζαντινές πόλεις και επαρχίες. Την συνάντηση των δύο ηγεμόνων ρύθμισε και οργάνωσε ο δεσπότης Oliver, ίσως ο σημαντικότερος αξιωματούχος της σερβικής αυλής.¹⁸²

Οι διαπραγματεύσεις των δύο ηγεμόνων υπήρξαν επίπονες για μια σε αρχική συνθήκη, ο Stefan Uroš προσέφερε συμμαχία στον Καντακουζηνό με αντάλλαγμα όλες τις βυζαντινές πόλεις δυτικά της Χριστούπολης ή έστω δυτικά της Θεσσαλονίκης. Οι όροι δεν έγιναν αποδεκτοί από τον Καντακουζηνό, οποίος δεν δεχόταν ούτε την ονομαστική εκχώρηση βυζαντινών εδαφών, προκειμένου να εξασφαλίσει βοήθεια στον αγώνα του εναντίον της Κωνσταντινούπολης. Η αμετακίνητη θέση του Καντακουζηνού έγινε τελικά αποδεκτή από τον Stefan Uroš και την πλειονότητα της σέρβικης αριστοκρατίας.¹⁸³

Η συμμαχία επισφραγίστηκε με την έγγραφη διατύπωση των όρων της συνθήκης, οι οποίοι προέβλεπαν τα εξής: α) Η συμμαχία θα διαρκούσε εφ' όρου ζωής των δύο ηγεμόνων. β) Οι βυζαντινές πόλεις που είχαν καταληφθεί από τους Σέρβους μέχρι το θάνατο του Ανδρόνικου Γ' το 1341, θα παρέμειναν υπό σερβική κυριότητα. γ) Οι βυζαντινές πόλεις που θα καταλαμβάνονταν από την έναρξη ισχύος της συνθήκης είτε από τους δύο ηγεμόνες, είτε μόνο από τον κράλη θα περιέρχονταν στον Ιωάννη Καντακουζηνό.

Σαββίδης, «Ουμούρ Μπέης», *ΜΓΕΥ* 42, σ. 244- 245. Α- Μ. Talbot, «Umur Beg», *ODB* 2, σ. 2141. Α. Γ.Κ. Σαββίδης, *Ιστορία*, τ. Γ', σ. 90. R. C.H. Witt, «Ουμούρ μπέης», *ΑΒΙΠ*², 367- 368.

¹⁸⁰ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 671- 677. Ί. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, σ. 391-393.

¹⁸¹ Α. Μαυρομάτη, *Οί πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 101- 102.

¹⁸² J. Radonič, «Ο despot J. Oliveru I njegovoj ženi Ani Mariji», *Glas* 94 (1918), σ. 88- 97. G. Ostrogorsky, *Serpska oblast posle Dušanove smrti*, Beograd, 1965, σ. 15

¹⁸³ Ί. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, σ. 266- 271. Γ. Θεοχαρίδης, *Ιστορία της Μακεδονίας*, σ. 306. Μ. Κουμπής, *Ο εμφύλιος πόλεμος*, σ. 157- 158.

δ) Ο κράλης θα ήταν εχθρός της Άννας και του Ιωάννη Ε΄, μέχρι την οριστική εγκατάσταση στην εξουσία του Ιωάννη Καντακουζηνού. ε) Ο κράλης θα παρέμεινε σύμμαχος, μετά την επικράτηση του Ιωάννη Καντακουζηνού και εχθρός των εχθρών του. στ) Ο Stefan Hrelja παρ' ότι Σέρβος θα είχε επικυρίαρχο τον Ιωάννη Καντακουζηνό, διότι είχε ορκισθεί πίστη σ' αυτόν. Αντίθετα περιοχές που είχαν καταληφθεί από τον Hrelja, μέχρι το θάνατο του Ανδρόνικου Γ΄ θα περιέρχονταν στον κράλη.¹⁸⁴

Η μακρά παραμονή του Ιωάννη Καντακουζηνού στη Σερβία έδωσε την ευκαιρία στην αντίπαλη παράταξη να περιλάβει όλες σχεδόν τις μακεδονικές πόλεις υπό τη σφαίρα επιρροής της και να απειλεί το Διδυμότειχο. Η θέση του Καντακουζηνού βελτιώνεται σημαντικά, όταν οι Θεσσαλοί ηγεμόνες τον αναγνωρίζουν ως επικυρίαρχο τους το 1342. Ο Ιωάννης Καντακουζηνός ονομάζει τον εξάδελφο του Ιωάννη Άγγελο, *επίτροπον* Θεσσαλίας. Συντάχθηκε χρυσόβουλλος λόγος για να ρυθμίσει τις σχέσεις Καντακουζηνού, Ιωάννη Αγγέλου και Θεσσαλών.¹⁸⁵

Η συμμαχία Καντακουζηνού και Stefan Uroš δεν είχε μεγάλη διάρκεια, καθώς ο κράλης θεώρησε ως παράβαση της συμφωνίας, την κατάληψη της Βέροιας από τον Καντακουζηνό με τη συνεργασία των ευγενών της πόλης.¹⁸⁶ Το πολιτικό και στρατιωτικό κενό στις βυζαντινές επαρχίες και η έλλειψη αντίστασης στη σερβική προέλαση, επέτρεψε να καταληφθούν όλες σχεδόν οι περιοχές της Μακεδονίας.¹⁸⁷

---

¹⁸⁴ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, σ. 271- 274.

¹⁸⁵ Το χρυσόβουλλο αυτό είναι ίσως το μοναδικό φεουδαρχικό συμβόλαιο, που έχει διασωθεί και μαρτυρεί τους δεσμούς εξαρτήσεως, προνόμια και υποχρεώσεις των ευγενών της Θεσσαλίας, τους οποίους εκούσια συνάπτουν μέσω του Ιωάννη Αγγέλου με τον Καντακουζηνό. Το χρυσόβουλλο αυτό είναι ίσως το μοναδικό φεουδαρχικό συμβόλαιο, που έχει διασωθεί και μαρτυρεί τους δεσμούς εξαρτήσεως, προνόμια και υποχρεώσεις των ευγενών της Θεσσαλίας, τους οποίους εκούσια συνάπτουν μέσω του Ιωάννη Αγγέλου με τον Καντακουζηνό. Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, σ. 309- 322. Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σσ. 644, 656- 658. D. B. Ferjančić, *Tesalija u XII- XIV veku*, Beograd 1990, σ. 214-226. H. Hunger, «Urkuden und Memoiren text: Der Crysoboullus, Logos der Johannes Kantakuzenos für Johannes Angelos», *JÖB* 27 (1978), σ. 107- 125. D. Nicol, *The Byzantine Family*, σσ. 52- 53, 147- 148.

¹⁸⁶ Ι. Καντακουζηνός II, σ. 351- 355. Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 654.

¹⁸⁷ Γ. Σούλης, «Η πρώτη περίοδος τής σερβοκρατίας εν Θεσσαλία», *E.E.B.Σ* 20 (1950), σ. 56- 67. Κατσαροπούλου Μ., *Ένα πρόβλημα της ελληνικής μεσαιωνικής ιστορίας. Η σερβική επέκταση στη δυτική κεντρική Ελλάδα στα μέσα του ΙΔ΄ αιώνα*, Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 12-19, 54- 63, 100- 104.

Οι Σέρβοι δεν ενεπλάκησαν σε σχέδια κατάληψης της Θεσσαλονίκης και της Κωνσταντινούπολης, έχοντας πλήρη συνείδηση ότι και τα δύο εγχειρήματα, χωρίς την συγκατάθεση των κατοίκων των δύο πόλεων, θα ήταν ατελέσφορα και χρονοβόρα.¹⁸⁸

Η κατάληψη των Σερρών το 1345 από τους Σέρβους, καθώς και η αναγόρευση του Stefan Uroš σε βασιλέα και αυτοκράτορα το 1346 στα Σκόπια, ήταν η αρχή της ολοκληρωτικής κυριαρχίας των Σέρβων στα βυζαντινά μακεδονικά εδάφη και η ανάδειξη τους στο ισχυρότερο κρατικό μηχανισμό του 14^{ου} αιώνα στο χώρο της βαλκανικής χερσονήσου.¹⁸⁹

Η παρουσία εκπροσώπων του Αγίου Όρους στη στέψη του Stefan Uroš στα Σκόπια, εξέφραζε την άμεση αναγνώριση του νέου σερβικού πολιτικού συστήματος από το ισχυρότερο μοναστικό ορθόδοξο κέντρο. Τα οικονομικά προνόμια που παραχώρησε ο Σέρβος ηγεμόνας στο Άγιον Όρος, είναι η έμπρακτη έκφραση ευγνωμοσύνης του.¹⁹⁰

Ο Ιωάννης Καντακουζηνός ζήτησε την βοήθεια του Εμίρη του Αϊδινίου Umur, όταν αισθάνθηκε ότι παγιδεύτηκε από τους μέχρι πρότινος συμμάχους του Σέρβους και τις δυνάμεις της Άννας της Σαβοΐας. Ο Umur το χειμώνα το 1343 πήγε να βοηθήσει την άμυνα του Διδυμοτείχου, πλέοντας με το στόλο του τον ποταμό Έβρο και οδήγησε τον στρατό του μέχρι την κοιλάδα. Αυτή ήταν η πρώτη ευρεία παρέμβαση των Τούρκων στον εμφύλιο πόλεμο, παρέμειναν όσο χρειαζόταν φροντίζοντας για την άμυνα του Διδυμοτείχου, άφησαν ισχυρή φρουρά και αναχώρησαν για τη Σμύρνη.¹⁹¹

Η σέρβικη κατάκτηση προστέθηκε στους παράγοντες που όξυναν την οικονομική κρίση κατά την διάρκεια του εμφυλίου. Η προσπάθεια προσέλκυσης οπαδών και συμμάχων, η οποία ακολουθήθηκε και από τις δύο αντίπαλες βυζαντινές μερίδες, όπως και η χρησιμοποίηση του θεσμού της *πρόνοιας*¹⁹² με τον ίδιο τρόπο προκειμένου να

---

¹⁸⁸ Α. Μαυρομάτη, *Οί πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 111.

¹⁸⁹ L. Mavromatis, «Peut-on parler d'un Etat medieval serbe?», *Byzantion* 57 (1979), σ. 417- 429. I. Božic, *Nemirno Pomorje XV veka*, Beograd 1979 σσ. 29- 41, 90- 104. M. Dinič, *Srpske zemije u srednjem veku*, Beograd 1978, σσ.67- 72, 98- 109, 119- 132.

¹⁹⁰ Α. Μαυρομάτη, *Οί πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 112.

¹⁹¹ D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 314- 315.

¹⁹² Ο θεσμός της *Πρόνοιας* ήταν πολιτική που εφαρμόστηκε από τη Δυναστεία των Κομνηνών τον 11^ο αιώνα και χαρακτηρίστηκε ως αριστοκρατικός πατριωτισμός. Αφορούσε την παραχώρηση αγροκτημάτων και φορολογικών εσόδων καθώς και εκχώρηση εσόδων και γαιών στους ευγενείς με αντάλλαγμα την παροχή στρατιωτικών υπηρεσιών. Οι ευγενείς αποδέκτες των προνομίων αυτού του θεσμού ονομάζονταν προνοϊάριοι ή στρατιώτες και έγιναν η άρχουσα τάξη. Τρ. Μανιάτη- Κοκκίνη, *Ο*

εξασφαλίσουν την υποστήριξη της βυζαντινής αριστοκρατίας. Η μετατροπή της πρόνοιας σε κληρονομική κτήση, έλαβε μεγάλες διαστάσεις.¹⁹³

Η πτωχοποίηση των μεσαίων και μικρών ιδιοκτητών γης, η οποία οφείλονταν στις αναγκαστικές και βίαιες πολλές φορές μεταβιβάσεις γαιών στους μεγαλογαιοκτήμονες, δημιουργούσε έντονες αλλαγές στη κοινωνική υπόσταση των πρώτων. Συχνά η ανάγκη για επιβίωση, τους εξώθουσε στη συσπείρωση γύρω από τους μεγάλους γαιοκτήμονες.¹⁹⁴ Η γη παρέμεινε σε πολλές περιοχές *άσπορος* και *άγεώργητος*, τα περισσότερα αγαθά είτε είχαν εξαφανισθεί εξαιτίας των καταστροφών είτε είχαν δημευθεί, από τους πλούσιους γαιοκτήμονες και αριστοκράτες.¹⁹⁵

Ένας σημαντικός επιβαρυντικός παράγοντας της κρατικής οικονομίας και των αγροτών ήταν, η συμμαχία των δύο παρατάξεων με τα τουρκικά φύλα της Μικράς Ασίας. Η πολιτική αυτή όχι μόνο δεν απέδωσε τα αναμενόμενα, γιατί τα τουρκικά φύλα με ή χωρίς πρόσχημα προέβησαν σε λεηλασίες βυζαντινών περιοχών και πόλεων και στο εξανδραποδισμό των κατοίκων.¹⁹⁶

Η Άννα της Σαβοΐας, έστειλε το καλοκαίρι του 1343 έναν από τους Σαβοΐους ιπότες της στην Ανίγνον με επιστολές, δηλώνοντας την υποταγή της στην Άγια Έδρα και τον πάπα Κλήμη ΣΤ΄. Την ίδια στιγμή ζήτησε στρατιωτική βοήθεια από τη Δύση, πρώτα από τη Γένουα και έπειτα από τη Βενετία. Τον Αύγουστο του 1343 η Άννα κατέφυγε σε ένα απεγνωσμένο μέτρο, την κατάθεση των αυτοκρατορικών κοσμημάτων σε βενετικό ενεχυροδανειστήριο έναντι 30.000 δουκάτων, ξοδεύοντας κάθε ίχνος αυτοκρατορικού χρυσού που υπήρχε διαθέσιμο.¹⁹⁷

Ο Αλέξιος Απόκαυκος έφθασε στη Θεσσαλονίκη με ισχυρό στόλο στα τέλη του 1343, ο Ιωάννης Καντακουζηνός αποκλείστηκε στη Μακεδονία και σχεδόν αποκόπηκε. Ο Umur κατέφθασε στο κόλπο της Θεσσαλονίκης προς βοήθεια του συμμάχου του,

---

Βυζαντινός θεσμός της Πρόνοιας. Συμβολή στη μελέτη του χαρακτήρα του. [Διδακτορική Διατριβή που υποβλήθηκε στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΑΠΘ], Θεσσαλονίκη, 1990, σ. 23- 34.

¹⁹³ Λ. Μαυρομάτη, *Οί πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 113.

¹⁹⁴ Α. Laiou, *Peasant society in the late byzantine empire*, Princeton 1977, σ. 3- 23.

¹⁹⁵ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 751-754.

¹⁹⁶ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σσ. 747, 764.

¹⁹⁷ J. Gay, *Le Pape Clément VI et les affaires d' Orient (1342- 1352)*, Paris 1904, σσ. 33- 34, 41-44, 47- 49. T. Bertelè, «I gioielli della corona bizantina dati in pegno alla repubblica veneta nel sec. XIV e Mastino della Scala», *Studi in onore di Amintore Fanfani, II: Medioevo* (1962), σ. 90- 117. D. Nicol, *Βενετία*, σσ. 259- 262, 270- 271.

επικεφαλής στόλου διακοσίων πλοίων. Η καλή οχύρωση της πόλης καθώς και η επίπονη και δυναμική αντίσταση των κατοίκων της, απέκρουσε επιτυχημένα το στρατό του Umur. Η μεσολάβηση του Umur, διευκόλυνε τη τάχιση επιστροφή του Ιωάννη Καντακουζηνού στο Διδυμότειχο και την αναδιοργάνωση του στρατού του.¹⁹⁸

Ήδη από τα τέλη του 1343, άρχισε να παρατηρείται ξανά η μετατόπιση της αριστοκρατίας προς το μέρος του Ιωάννη Καντακουζηνού. Ο Ιωάννης Βατάτζης όμως, διοικητής της Θράκης και συγγενής εξ αγχιστείας τόσο με τον πατριάρχη όσο και με τον Απόκαυκο, αποσκίρτησε στο στρατόπεδο του Ιωάννη Καντακουζηνού το 1344. Ο ίδιος ο γιος του Απόκαυκου ο Μανουήλ διοικητής της Αδριανούπολης, εγκατέλειψε τη θέση του και άλλαξε στρατόπεδο, όπως και οι κάτοικοι της πόλης που παραδόθηκαν στον Ιωάννη Καντακουζηνό στις αρχές του 1345.¹⁹⁹

Το 1345 φθάνουν στη Θράκη τουρκικά στρατεύματα των Οθωμανών του Orhan, με την βοήθεια αυτών ο Ιωάννης Καντακουζηνός κυκλώνει την Κωνσταντινούπολη και προτείνει κατάπαυση του πολέμου, ζητώντας αποκατάσταση των φίλων του. Ζήτησε να δικασθεί, θέλοντας να αποφασίσουν για το δίκαιο ο κλήρος, η σύγκλητος και ο λαός, η πρόταση όμως απορρίφθηκε.²⁰⁰

Η κατάσταση που δημιουργήθηκε οδήγησε στην Άννα της Σαβοΐας και τον πατριάρχη Ιωάννη Καλέκα να παραχωρήσουν αυξημένες εξουσίες στον Αλέξιο Απόκαυκο, οι οποίες θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως δικτατορικές.²⁰¹

Ο Αλέξιος Απόκαυκος άρχισε να χάνει τα ερείσματα που είχε στις μεγάλες αριστοκρατικές οικογένειες της Κωνσταντινούπολης. Οι παράγοντες που συνετέλεσαν στην απομόνωση του Απόκαυκου είναι, η αποτυχία των στρατιωτικών του επιχειρήσεων και των πολιτικών του αγώνων εναντίον του Καντακουζηνού, οι νίκες του Καντακουζηνού και η αυταρχικότητα που έδειχνε προς τους υπόλοιπους αυτοκρατορικούς αξιωματούχους.²⁰²

Το 1344 ο Αλέξιος Απόκαυκος, αποφάσισε να φυλακίσει τους αντιπολιτευόμενους αριστοκράτες, ο φόβος και η καχυποψία όμως που είχε προς το δήμο και τους υπόλοιπους ευγενείς τον ανάγκασαν να περιφρουρείται. Την 11^η Ιουνίου 1345 ο Απόκαυκος, επισκέφθηκε μια ειδική φυλακή που προετοίμαζε στην Κωνσταντινούπολη για

¹⁹⁸ D. Nicol, *Byzantine Family*, σ. 54- 56.

¹⁹⁹ D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 318- 319.

²⁰⁰ Ι. Καντακουζηνός, *Ίστορία II*, σ. 478- 529.

²⁰¹ Ι. Καντακουζηνός, *Ίστορία II*, σ. 479.

²⁰² Ι. Καντακουζηνός, *Ίστορία II*, σ. 527. LJ. Maksimovič, «Aleksije Apokavk», σ. 165- 188.

τους αντιπολιτευόμενους, σε κάποια στιγμή εισήρθε μόνος του και αφύλακτος στην αυλή της φυλακής, στην οποία ήδη υπήρχαν κάποιοι φυλακισμένοι αριστοκράτες οι οποίοι βρήκαν την ευκαιρία και τον δολοφόνησαν.²⁰³

Η Άννα της Σαβοΐας δεν αποδεχόταν τις επανειλημμένες προτάσεις του Ιωάννη Καντακουζηνού για συμφιλίωση και ειρηνική λύση. Η άρνηση της Άννας να τον δεχθεί στην Κωνσταντινούπολη, οδήγησε τον Ιωάννη Καντακουζηνό στην απόφαση να στεφθεί από τον πατριάρχη Ιεροσολύμων Λάζαρο στην Αδριανούπολη, «*βασιλεύς και αυτοκράτωρ Ρωμαίων*» την 21^η Μαΐου του 1346.²⁰⁴ Ο Ιωάννης Καντακουζηνός αντιστάθηκε σθεναρά στην πρόταση των συνεργατών και των οπαδών του να ανακηρύξει ταυτόχρονα, το μεγαλύτερο υιό του Ματθαίο συναυτοκράτορα. Η πρόθεση του να στηρίξει ακόμα τα δικαιώματα του οίκου των Παλαιολόγων ήταν σταθερή και αμετακίνητη, ο Ιωάννης Παλαιολόγος και όχι ο γιος του θα γινόταν συναυτοκράτορας, μόλις τελείωνε η εμφύλια διαμάχη.²⁰⁵

Η αυτοκράτειρα Άννα είχε κατορθώσει να εξασφαλίσει τη βοήθεια του τουρκικού στρατού του Sarukhan, που έστειλε έξι χιλιάδες στρατιώτες που ληηλάτησαν ότι έχει απομείνει πια στη Θράκη και στα περίχωρα της Κωνσταντινούπολης.²⁰⁶ Τη νύχτα της 2^{ης} Φεβρουαρίου του 1347, ο Ιωάννης Καντακουζηνός με τη βοήθεια συνωμοτών εντός της πόλης, μπήκε στην Κωνσταντινούπολη μέσω ενός ρήγματος που υπήρχε κοντά στη Χρυσή Πύλη. Είχε μαζί του χίλιους άνδρες, δε συνάντησαν καμία αντίσταση και με το χάραμα της ημέρας παρέταξε τα στρατεύματά του έξω από τα τείχη του παλατιού των Βλαχερνών.²⁰⁷

Οι πύλες του παλατιού παρέμεινες κλειστές, όμως την 8^η Φεβρουαρίου του 1347 κατέληξαν σε μια συμφωνία ειρήνης, οι όροι της προέβλεπαν ότι ο Ιωάννης Καντακουζηνός και ο νεαρός Ιωάννης Παλαιολόγος, θα βασιλεύαν μαζί ως συναυτοκράτορες. Ο πρώτος θα αναγνωριζόταν ως πρεσβύτερος αυτοκράτορας για ένα διάστημα δέκα ετών, μετά το οποίο θα κυβερνούσαν ως ισότιμοι συνάδελφοι. Ο Ιωάννης Καντακουζηνός υποσχέθηκε να μην πραγματοποιήσει αντίποινα εναντίον όλων όσων είχαν

---

²⁰³ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, σ. 543- 544. Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 731- 734. Μ. Κουμπής, *Ο εμφύλιος πόλεμος*, σ. 221- 223. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 320.

²⁰⁴ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, σ. 564- 565. Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 762. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 326. Ο Νικηφόρος Γρηγοράς τοποθετεί ως τόπο τελετής της στέψης την Ορεστιάδα. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 326.

²⁰⁵ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, σ. 564- 568. D. Nicol, *Byzantine Family*, σ. 54- 56.

²⁰⁶ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 748.

²⁰⁷ D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 328. C. Mango, «Blachernai, Church and Palace», *ODB* 1, σ. 293.

αγωνιστεί εναντίον του και να μην κρατήσει καμία έχθρα εναντίον της αυτοκράτειρας και του υιού της. Όλοι οι πολιτικοί κρατούμενοι αμφίπλευρα θα απελευθερώνονταν και όσο το δυνατόν γρηγορότερα θα γίνονταν προσπάθειες να αμβλυνθούν οι διαφορές μεταξύ των δυο πλευρών.²⁰⁸

5. Η βασιλεία του Ιωάννη Στ' Καντακουζηνού 1347- 1354.

Την 13^η Μαΐου του 1347 έλαβε χώρα μια νέα τελετή στέψης, ο Ιωάννης Καντακουζηνός στέφθηκε αυτοκράτορας στο ναό της Παναγίας των Βλαχερνών από τον νέο πατριάρχη Ισίδωρο Α' Βουχερά,²⁰⁹ που είχε αντικαταστήσει νωρίτερα τον Φεβρουάριο του 1347 τον Ιωάννη Καλέκα.²¹⁰ Συγχρόνως την 21^η Μαΐου του 1347 έδωσε ως σύζυγο στον νεαρό αυτοκράτορα Ιωάννη την κόρη του Ελένη, τους γάμους τέλεσε και ευλόγησε ο πατριάρχης.²¹¹ Δημιουργήθηκε ένας πνευματικός δεσμός με τη νόμιμη δυναστεία, που νομιμοποιούσε τη θέση του πνευματικού πατέρα και προστάτη των δικαιωμάτων του νόμιμου αυτοκράτορα.²¹²

Ο Ιωάννης Καντακουζηνός με τη λήξη του εμφυλίου πολέμου, ανέλαβε ένα κράτος που ουσιαστικά κατέρρεε εδαφικά και οικονομικά καθώς ο λαός βρισκόταν σε άθλια κατάσταση.²¹³ Επίσης το 1347, ξέσπασε στην Κωνσταντινούπολη επιδημία

---

²⁰⁸ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 773- 779.

²⁰⁹ Γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη περίπου το 1300, όπου σπούδασε και εκάρη μοναχός. Αργότερα μετέβη στο Άγιο Όρος. Εκεί μαθήτευσε κοντά στο Γρηγόριο το Σιναΐτη, ο οποίος είχε εισάγει τον Ησυχασμό στο Άγιον Όρος και συνδέθηκε φιλικά με το Γρηγόριο Παλαμά. Ο Ισίδωρος συνέστησε αδελφότητα, από την αδελφότητα αυτή έμαθε ο Βαρλαάμ ο Καλαβρός τα σχετικά με την τεχνική της μεθόδου, της ησυχαστικής προσευχής και άρχισε την πολεμική του, προς τους μοναχούς. Το 1341 εξελέγη Μητροπολίτης Μονεμβασίας, αλλά λόγω εμφύλιας διαμάχης δεν μπόρεσε να ενθρονιστεί και επαύθη μετά από τρία χρόνια για πολιτικούς λόγους. Στις 17 Μαΐου 1347 εξελέγη Οικουμενικός Πατριάρχης. *Acta et Diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, τ. 1- 2, ed. Miklosich F.– Müller I., Vindobonae, 1862. Τ. Γριτσόπουλος, «Ισίδωρος Α', πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως», *ΘΗΕ* 6 (1965), σ. 1017. Π. Χρήστου, «Ισίδωρος Α' Βουχεράς, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως», *Τό Αγιολόγιον τῆς Θεσσαλονίκης*, τ. Α', Κέντρου Ἀγιολογικῶν Μελετῶν Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 326- 333. S. Mergiali, *L' enseignement*, σ. 115.

²¹⁰ Ἰ. Καντακουζηνός, *Ιστορία* III, σ. 20- 29. Δ. Τσάμης, *Βίος τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου*, σ. 49- 50. Φιλοθέου Κοκκίνου, *Αγιολογικά έργα*, Θεσσαλονίκη, 1985, σ. 391.

²¹¹ Ἰ. Καντακουζηνός, *Ιστορία* III, σ. 29- 30.

²¹² G. Ostrogorsky, *Ιστορία*, τ. Γ', σ. 217. Μ. Κουμπής, *Ο εμφύλιος πόλεμος*, σ. 250- 251.

²¹³ G. Ostrogorsky, *Ιστορία*, τ. Γ', σ. 221- 222. Ἰ. Καντακουζηνός, *Ιστορία* III, σ. 33- 34.

πανούκλας που οδήγησε στο θάνατο, κατά ορισμένες εκδοχές έως και τα 2/4 του πληθυσμού της Βασιλεύουσας.²¹⁴

Η κρίση που ταλάνισε κατά την περίοδο αυτή την αυτοκρατορία, επεκτάθηκε και στο χώρο της Εκκλησίας, η οποία την ίδια περίοδο είχε περιέλθει στη δίνη των ησυχαστικών ερίδων, η ησυχαστική διαμάχη δίχασε τον ορθόδοξο λαό και κλήρο. Αντίπαλοι στην έριδα αυτή, ο Γρηγόριος Παλαμάς²¹⁵ από την πλευρά των ησυχαστών²¹⁶

²¹⁴ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 797.

²¹⁵ V. Losky, «La théologie de l' lumière chez saint Grégoire de Thessalonique», *Dieu Vivant* 1 (1945), σ. 93- 118. J. Meyendorff, *Introduction à l' étude de Grégoire Palamas*, Paris 1959, σ. 75- 120. C. Journet, «Palamisme et Thomisme», *Revue Thomiste* 60 (1960), σ. 429- 452. G. Florovsky, «Saint Gregory Palamas and the Tradition of the Fathers», *Sobornost* 4 (1961), σ. 165- 176. Γρ. Παλαμάς, *Συγγράμματα*, τ. Α', *Λόγοι Αποδεικτικοί, Αντεπιγραφαί, Έπιστολαί πρὸς Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνον, Ὑπὲρ Ἡσυχάζοντων*, εκδ. Β. Bobrinsky, Π. Παπαευαγγέλου, J. Meyendorff, Π. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 8- 320. Gregory Palamas, *The concept of theosis in Saint Gregory Palamas; with critical text of the Contra Akindynum*, I- II, εκδ. L.Contos, Los Angeles 1963. J. Meyendorff, *A study of Gregory Palamas*, transl. by G. Lawrence, New York, 1974², σ. 49- 103. J. Meyendorff, *Le tome synodal de 1347, Recueil des Travaux de l' Institut d' Etudes Byzantines, Mélanges G., Ostrogorsky* 8, Belgrade 1963, σ. 209-227. I. Καρμίρης, «Γρηγόριος ὁ Παλαμάς», *ΘΗΕ* 4 (1964), σ. 775- 796. Γρ. Παλαμάς, *Συγγράμματα*, τ. Β', *Διάλεξις ὀρθοδόξου μετὰ Βαρλααμίτου, Πραγματεῖαι καὶ ἐπιστολαί γραφεῖσαι κατὰ τὰ ἔτη 1340- 1346*, (πρόλ. Π. Χρήστου), εκδ. Γ. Μαντζαρίδης, Θεσσαλονίκη 1966, σ. 15- 287. Γρ/ς Παλαμάς, *Συγγράμματα*, τ. Γ', *Ἀντιρρητικοὶ πρὸς Ἀκίνδυνον*, (πρόλ. Π. Χρήστου), εκδ. Λ. Κοντογιάννης, Β. Φανουργάκης, Θεσσαλονίκη 1970, 8- 190. J. Meyendorff, *Trinitarian Theology East and West: Saint Thomas Aquinas-Gregorios Palamas*, Brooklyn Massashusets 1977, σ. 23- 58. W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz, «Γρηγόριος Παλαμάς», *Tusculum*, σ. 391- 392. Ε. Θ. Τσολάκης, «Ἀνώνυμος λόγος για τον Γρηγόριο Παλαμά (:)», Μνήμη Λίνου Πολίτη, Φιλολογικό μνημόσυνο και επιστημονική συνάντηση, Επιστημονική Συνάντηση Τομέα Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών Σπουδών, Τμήματος Φιλολογίας ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 109-115. Papadakis, «Palamas Gregorios», *ODB* 3, σ. 1560. A. Papadakis, «Palamism», *ODB* 3, σ. 1560-1561. A. M. Petzolt, «Palamas», *LM* I (1993), σ. 1629- 1630. Α. Σαββίδης, «Γρηγόριος ο Παλαμάς», *ΕΠΛΒΙΠ* 6, σ. 59- 61. A. Rigo, *Gregorio Palamas e oltre: studi e documenti sulle controversie teologiche del XIV secolo bizantino*, Fondazione Giorgio Cini, (Orientalia Venetiana 16), Istituto Venezia e l'oriente, Firenze 2004. S. Mergiali, *L' enseignement*, σ. 84- 89.

²¹⁶ Ο Ησυχασμός, «ὡς ζωὴ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι», συνιστά την πεμπτουσία της εκκλησιαστικής παράδοσης διότι ταυτίζεται ακριβώς με αυτό που περικλείει και εκφράζει ο όρος Ορθοδοξία. Ο Ησυχασμός νοείται κυρίως ως πορεία προς τη θέωση και εμπειρία θεώσεως και δευτερευόντως ως θεολογική καταγραφή αυτής της μεθόδου εμπειρίας. Η ησυχαστική δε πρακτική είναι η «λυδία λίθος» για την αναγνώριση της αυθεντικής χριστιανικότητας ως ασκητική θεραπευτική αγωγή και έγκειται στην προσπάθεια αποκατάστασης της νοεράς λειτουργίας στην καρδιά του πιστού.

και οι Βαρλαάμ ο Καλαβρός²¹⁷ Νικηφόρος Γρηγοράς²¹⁸ και Γρηγόριος Ακίνδυνος²¹⁹ από τους ενάντιους. Η έριδα αυτή αν και βαθειά θεωρητική, αποτέλεσε σημαντικό πρόβλημα

Ο νους εκκλησιαστικά εδρεύει στην καρδιά, είναι ο οφθαλμός της ψυχής, όργανο θεογνωσίας και προσεύχεται αδιάλειπτα, ετοιμάζοντας τον άνθρωπο για την ένωσή του με το Θεό (θέωση). Η προσευχητική λειτουργία του νου μέσα στην καρδιά είναι ένα μνημονικό σύστημα, παράλληλα με το κυτταρικό και εγκεφαλικό, αλλά ασύλληπτο και γι' αυτό άγνωστο στην επιστήμη. Σκοπός του Ησυχασμού είναι η κάθαρση της καρδιάς και του νου από τα πάθη και τους λογισμούς. Η διαδικασία αυτή ονομάζεται πατερικά *θεραπεία*, διότι μέσω αυτής θεραπεύεται ο νους και ανακτά τη φυσική λειτουργία του. Τότε το Άγιο Πνεύμα προσεύχεται «έντυγχάνει» σε αυτόν «ἀδιαλείπτως», ενώ η διάνοια συνεχίζει τη δική της φυσική λειτουργία. Α. Papadakis, «Hesychasm», *ODB* 2, σ. 923- 924. G. Podskalsky, «Hesychia», *ODB* 2, σ. 923- 924. I. Hausherr, «La méthode d' oraison des hésychastes», *OCA* 9 (1927), σ. 97- 209. I. Hausherr, *L' Hésychasme*, *OCP* 22 (1956), σσ. 5- 40, 241- 285. G. Podskalsky, «Zur Gestalt und Geschichte des Hesychasmus», *OstkSt* 16 (1967), σ. 15- 32. J. Meyendorff, *Byzantine Hesychasm: Historical, Theological and Social Problems*, London 1974, σσ. 13- 34, 91- 97. J. Meyendorff, «L' Hésychasme: Problèmes de sémantique, Mélanges d'histoire des religions offerts à Henri Charles Puech» Paris, 1974, σ. 543- 547. M. Hussey, *The orthodox Church in the Byzantine Empire*, Oxford 1986, σ. 257- 260. Καρπόζηλος Α., «Η ησυχαστική έριδα και η Κύπρος», *EKEEK* 11 (1981- 1982), σ. 491-498. J. Meyendorff, Ο άγιος Γρηγόριος Παλαμάς και η ορθόδοξη μυστική παράδοση, Αθήνα 1989², σσ. 28- 34, 49- 61. M. Hebert La Bauve, *Hesychasm, Word- Weaving and Slavic Hagiography. The Literary School of Patriarch Euthymius*, München 1992, σσ. 12- 14, 20- 35, 43- 56. Μ. Δ. Κουτσούρη, *Σύνοδοι και θεολογία για τον ησυχασμό. Η συνοδική διαδικασία με αφορμή τις ησυχαστικές έριδες*, Αθήνα, 1997, σσ. 21- 30, 41-44, 56- 67.

²¹⁷ Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: Βαρλαάμ Καλαβρού, «Κατά Λατίνων», *PG* 151, σ. 1255- 1280. *Barlaam Calabro Epistole Greche: primordi episodici e dottrinari delle lotte esicaste*, εκδ. G. Schirò (Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neogreci. Testi I), Palermo 1954, σσ. 26-45, 85- 112. G. Schirò, *Ο Βαρλαάμ καί η φιλοσοφία εις τήν Θεσσαλονίκην τόν δέκατον τέταρτον αἰώνα*, [*Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν* 32], Θεσσαλονίκη 1959, σσ. 19- 34, 46- 48, 76- 82. Π. Χρήστου, «Βαρλαάμ», *ΘHE* 3 (1963), σ. 624–627. Barlaam Calabro, *Epistole a Palamas*, εκδ. A. Fyrigos, Roma 1975, σ. 23- 43. *PLP* 2284. P. Leone, «Barlaam in Occidente», *Studi in onore di Mario Marti*, Lecce 1981, σ. 427- 446. W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz, «Βαρλαάμ Καλαβρός», *Tusculum*, σ. 91. P. E. Sinkewicz, «The Doctrine of the Knowledge of God in the Early Writings of Barlaam the Calabrian», *MedSt* 44 (1982), σ. 181- 242. A. Fyrigos, «Barlaam Calabro tra l' aristotelismo scolastico e il neoplatonismo bizantino», *Il Veltro* 27 (1983), σ. 185- 224. – A. M. Talbot, «Barlaam of Calabria», *ODB* 1, σ. 257. S. Mergiali, *L' enseignement*, σσ. 73- 78, 84- 89. Ν. Νικολούδης, «Βαρλαάμ ο Καλαβρός», *ΕΠΛΒΙΠ* 4, σ. 212- 213.

²¹⁸ *Nicephoros Gregoras, Byzantina Historia Graece et Latine*, εκδ. L. Schopen, II, Bonn 1829-1855, σ. 16- 274. *Nicephoros Gregoras, Essai sur Nicéphore Grégoras*, εκδ. R. Guiland, Paris 1926, σ. 6- 322.

I. Ševčenko, «Some autographs of Nicephore Gregoras», *ZVRI* 8.2 (1964), σ. 435-450. H.-V. Beyer, «Nikephoros Gregoras als Theologe und sein erstes Auftreten gegen die Hesychasten», *JÖB* 20 (1971), σ. 171- 188., Nikephoros Gregoras, *Rhomäische Geschichte*, εκδ. J. L. van Dielen, Stuttgart 1973- 1988, σ. 11- 340. Nikephoros Gregoras, *Antirrhethika I. Einleitung, Textausgabe, Übersetzung und Anmerkungen*, εκδ. H.-V. Beyer, (Wiener Byzantinistische Studien 12), Wien 1976, σσ. 10- 17, 32- 65. *PLP* 4443. *Nicephori Gregorae Epistulae*, εκδ. P. L. Leone, Matino 1982-1983, σ. 10- 22. 49- 65. J. Mogenet, A. Tihon, R. Royez, A. Berg, *Nicéphore Grégoras - Calcul de l'éclipse de soleil du 16 Juillet 1330*, [*Corpus des astronomes byzantins* I], Gleben 1983, σσ. 24- 32, 43- 48, 62- 67. A. M. Talbot, «Nikephoros Gregoras», *ODB* 2, σ. 874- 875. Akkaya T., *Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğlisi)'nin tarihi gelişimi ve eski eserleri (Herakleia Pontike, Geschichte und historische Denkmäler)*, Istanbul 1994, σ. 34- 45. P. Zhavoronkov, A. Σαββίδης, «Νικηφόρος Γρηγοράς», *ΕΠΙΛΗΠ* 6, σ. 43- 45. Η. Παρασκευοπούλου, *Τα αγιολογικά έργα του Νικηφόρου Γρηγορά*, Διδακτορική Διατριβή που εκπονήθηκε στο Τμήμα Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 21- 185. W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz «Νικηφόρος Γρηγοράς», *Tusculum*, σ. 134- 135. S. Mergiali, *L' enseignement*, σσ. 54, 57- 60, 73- 83. Δ. Μόσχος, *Πλατωνισμός ή Χριστιανισμός; Οι φιλοσοφικές προϋποθέσεις του Αντισησυχασμού του Νικηφόρου Γρηγορά (1293-1361)*, Αθήνα 1998, σσ. 14-20, 41- 67.

²¹⁹ Γρηγ. Ἀκίνδυνος, «Κατά τῶν αἰρέσεων τοῦ Παλαμᾶ Ἰάμβου», *PG* 150, στήλ. 814- 860. –Γρηγ. Ἀκίνδυνος, «Περὶ οὐσία καὶ ἐνεργείας», *PG* 151, στήλ. 1189- 1242. – Γρηγόριος Ἀκίνδυνος, «Λόγος πρὸς τὸν μακαριώτατον πατριάρχην κῦρ Ἰωάννην καὶ τὴν περὶ αὐτὸν σύνοδον διεξιῶν ὅπως ἡ τοῦ Παλαμᾶ καὶ Βαρλαάμ φιλονεικία τὴν ἀρχὴν συνέστη», ed. Th. Uspenskij, *Sinodik v nedelju Pravoslavlja*, Odessa 1893, σ. 85- 94. R. J. Loenertz, «Gregorii Acindyni epistulae selectae IX», *EEBZ* 27 (1957), σ. 89-109. R. J. Loenertz, «Dix-huit lettres de Grégoire Acindyne analysées et datées», *OCP* 23 (1957), σ. 114-44. Β. Δεντάκης, «Γρηγόριος Ἀκίνδυνος», *ΘΗΕ* 1 (1962), σ. 1207- 1208. *PLP* 495. Β. Φανουργάκης, «Ἄγνωστα ἀντιπαλαμικά συγγράμματα τοῦ Γρηγορίου Ἀκινδύνου», *Κληρονομία* 4 (1972), Θεσσαλονίκη, σ. 295- 299. – Κ. Βαρζός, «Ἀκίνδυνος Γρηγόριος», *ΜΓΕΥ* 5 (1978), σ. 62. Ευ. Μαλάμογλου, «Ἀκίνδυνος Γρηγόριος», *ΕΠΙΛΗΠ* 1, σ. 182- 183. Γρηγ. Ἀκίνδυνος, «Λόγος πρὸς Ἱερόθεον μοναχόν», εκδ. Κ. Πιτσάκης, Γρηγορίου Ἀκινδύνου ἀνέκδοτη πραγματεία περὶ (Κωνσταντίνου;) Ἀρμενόπουλου», *EKEIEA* 19 (1972), σ. 111-216. J. Nadal- Cañellas, «La critique par Akindynos de l' herméneutique patristique de Palamas», *Istina* 19 (1974), σ. 297-328. J. Nadal- Cañellas, «La rédaction première de la Troisième lettre de Palamas à Akindynos», *OCP* 40 (1974), σ. 233-85. Α. Βασιλικοπούλου - Ιωαννίδου, «Ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ τοῦ Γρηγορίου Ἀκινδύνου πρὸς τὸν μητροπολίτην Κορίνθου Ἰάκινθον», *Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν*, Αθήνα 1976, σ. 91- 97. – Α. Karpozilos, «Seventeen Letters of Gregorios Akindynos (Cod. Mon. gr. 223)», *OCA* 204 (1977), σ. 65- 117. – Α. Constantinides- Hero, «Some notes on the letters of Gregory Akindynos», *DOP* (1982), σ. 221- 226. – W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz, «Γρηγόριος Ἀκίνδυνος», *Tusculum*, σ. 48. - *Letters of Gregory Akindynos*, εκδ. Α. Constantinides- Hero, (Corpus Fontium Historiae Byzantinae 21), Washington 1983, σ. 6- 340. A. M. Talbot, A. Constantinides- Hero, «Akindynos Gregory», *ODB* 1, σ. 45- 46. *Gregorii Acindyni refutations duae operis Gregorii Palamae*

που προστέθηκε στα υπόλοιπα δεινά του κράτους, αφού δηλητηρίασε την κοινωνική ειρήνη για πολλά χρόνια. Ο ίδιος ο αυτοκράτορας κλήθηκε να αντιμετωπίσει το θέμα, με την σύγκλιση συνόδων.²²⁰

Ο Ησυχασμός, ως κίνημα αναγεννητικό και χαρισματικό δεν περιορίζεται στο 14^ο αιώνα, αλλά οι ρίζες του κινήματος φτάνουν έως τον 4^ο αιώνα στις αρχές του μοναχισμού. Ο οποίος στην αρχέγονη μορφή του ήταν ένας «ήσυχασμός», θεμελιωμένος στις αρχές της αναχώρησης και της αφοσίωσης, στη θεωρία και την αδιάλειπτη προσευχή. Από ιστορικής απόψεως η ησυχία ως όρος, βρίσκεται στα πατερικά κείμενα του 4^{ου} και 5^{ου} αιώνα και φέρεται πως διαδόθηκε από κέντρα του μοναχισμού όπως η μονή της Αγίας Αικατερίνης στο Σινά. Πρόκειται για συμβατικό όρο που περιγράφει την μέθοδο προσευχής και διαλογισμού των μοναχών μέσω της ηρεμίας του εσωτερικού εαυτού.²²¹

Ο Γρηγόριος Σιναΐτης θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους του Ησυχασμού και κύριος εισηγητής της ησυχαστικής παράδοσης κατά το 14^ο αιώνα. Ο Γρηγόριος υπήρξε σημαντική φυσιογνωμία στην εποχή του και διακρίθηκε προπαντός ως ο πρώτος και μεγάλος συστηματικός δάσκαλος της νοεράς προσευχής. Σύμφωνα με το

---

cui titus Dialogus inter Orthodoxum et Barlaamitam, ed. J. Nadal- Cañellas, (Corpus Christianorum. Series Graeca 31), Louvain 1995, σ. 10- 366. J. Nadal- Cañellas, *La resistance d'Akindynos à Grégoire Palamas*. Enquête historique, avec traduction et commentaire de quatre traités édités récemment. I-II, (Spicilegium Sacrum Lovaniense. Études et documents 50-51), Louvain 2003, 7- 300.

²²⁰ St. Runciman, *The Great Church in Captivity*, Cambridge, 1968, σ. 128- 158. Γ. Μαντζαριδης, *Παλαμικά*, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 11-23. D. Sternion, «Bulletin sur le Palamisme», *REB* 39 (1972), σ. 231- 241. L. Clucas, *The Hesychast Controversy in Byzantium in the Fourteenth Century: A Consideration of the Basic Evidence*, [A dissertation submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in History in University of California], Los Angeles 1975, σσ. 41- 46, 52- 69. J. Meyendorff, *St. Grégoire Palamas et la mystique orthodoxe*, Paris 1976, σ. 89- 112. R. E. Sinkewicz, «A New Interpretation for the First Episode in the Controversy Between Barlaam the Calabrian and Gregory Palamas», *JTS* 31 (1980), σ. 489-500. Γλ. Μιχ. Χατζούλη, *Ζηλωτές*, σσ. 20-31, 34-38, 49- 53. Μ. Κουμπής, «Η ησυχαστική έριδα και η εμπλοκή της στις πολιτικές εξελίξεις στη διάρκεια του δευτέρου εμφυλίου πολέμου (1341- 1347)», *Βυζαντινά* 19 (1998), σ. 235-281. Η.- G. Beck, *Geschichte der Orthodoxen Kirche im Byzantinischen Reich*, Göttingen 1980, σσ. 18- 22, 34- 40. Ε.Καλτσογιάννη, Σ. Κοτσάμπαση, *Η Θεσσαλονίκη στη βυζαντινή λογοτεχνία, ρητορικά και αγιολογικά κείμενα*. [Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 32], Θεσσαλονίκη, 2002, σσ. 25- 32, 78-87. Β. Χριστοφορίδη, *Οι ησυχαστικές έριδες*, σ. 12- 22.

²²¹ J. Meyendorff, «Ησυχασμός», *ΘΗΕ* 6 (1965), σ. 83.

Γρηγόριο τον Σιναΐτη η προσευχή γίνεται «*ἀθόρυβα*» σκύβοντας το κεφάλι στο στήθος και ελέγχοντας την αναπνοή.²²² Συγχρόνως ο προσευχόμενος έπρεπε νοερά να επαναλαμβάνει τη φράση «*Κύριε Ιησοῦ Χριστέ, υἱέ τοῦ Θεοῦ, ἐλέησόν με*». Με τη μέθοδο αυτή της ασκήσεως τα ανθρώπινα πάθη συστέλλονται και υποτάσσονται, η ψυχή δέχεται τη λάμψη του Θεού και αισθάνεται νοερά το «*ἄκτιστον Θεῖον φῶς*».²²³ Ο Γρηγόριος ενδιαφερόταν αποκλειστικά για τη μέθοδο της προσευχής, δεν είχε ενεργή ανάμειξη στις ησυχαστικές έριδες που είχαν κυρίως θεολογική βάση.

Επιστρέφοντας στα ιστορικά γεγονότα εκείνης της περιόδου, η συμφιλίωση του Ιωάννη Καντακουζηνού με την Άννα της Σαβοΐας και τον νεαρό Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο, δεν άλλαξε τη στάση των Ζηλωτών εναντίον του Καντακουζηνού. Ήταν έντονο το μίσος τους προς τον Καντακουζηνό, ώστε προτιμούσαν να παραδώσουν την πόλη στους Σέρβους. Ο λαός της Θεσσαλονίκης διαπιστώνοντας τις προθέσεις των Ζηλωτών και την παρακμή του κινήματος τους στράφηκε προς την Κωνσταντινούπολη. Ο αρχηγός των

---

²²² Ο Όσιος Γρηγόριος ο Σιναΐτης οφείλει την επωνυμία του στο όρος Σινά, όπου έλαβε το μοναχικό σχήμα. Γεννήθηκε το έτος 1255 στο χωριό Κούκουλο, κοντά στην αρχαία πόλη των Κλαζομενών της Μικράς Ασίας. έμαθε τα πρώτα ιερά γράμματα. Κατόπιν πήγε στην Κύπρο, όπου έζησε για μικρό χρονικό διάστημα κοντά σε κάποιον άγνωστο μοναχό και έγινε και ο ίδιος δόκιμος και στη συνέχεια ασκήτεψε στο όρος Σινά. Εκεί έλαβε τη μοναχική κουρά και έζησε ασκώντας την υπακοή και την ταπεινοφροσύνη, με αυστηρή νηστεία, αγρυπνία και προσευχή.

Στη συνέχεια ασκήτεψε στο Άγιον Όρος. Εκεί μόνασε αρχικά στη σκήτη του Μαγουλά, που βρισκόταν απέναντι από την ιερά μονή Φιλοθέου και μετά στις Καρυές και σε άλλα σημεία του Άθωνα. Φεύγοντας από το Άγιον Όρος, εξαιτίας κυρίως των Καταλανών πειρατών που λυμαινόταν εκείνη την εποχή το Άγιον Όρος, μετέβη στην Σερβία και Βουλγαρία, στις πόλεις, Θεσσαλονίκη, Αλεξανδρούπολη, στα νησιά Χίο και Μυτιλήνη και Κωνσταντινούπολη.

Από την Κωνσταντινούπολη αναχώρησε για το Κατακεκρωμένον όρος της Θράκης, στα σύνορα Βυζαντίου και Βουλγαρίας στην περιοχή των Παρορίων, αφοσιωμένος στον ησυχαστικό αγώνα. Σκοπός της ζωής του Γρηγορίου ήταν η συνειδητοποίηση της Χάριτος του Βαπτίσματος, που χορηγήθηκε στον άνθρωπο αλλά βρίσκεται κρυμμένη από την αμαρτία. Μετά από μικρή ασθένεια ο Όσιος Γρηγόριος κοιμήθηκε στις 27 Νοεμβρίου 1347. Η Εκκλησία εορτάζει τη μνήμη του, επίσης, στις 11 Φεβρουαρίου και στις 27 Νοεμβρίου.

Στο έργο του «*Κεφάλαια δι' ἀκροστιχίδος πάνυ ωφέλιμα*» (137 κεφάλαια), εκθέτει τις απόψεις του για τη μέθοδο της προσευχής και τον ασκητικό βίο. Έγραψε και άλλα ειδικότερα συγγράμματα, όπως το «*Περί ήσυχίας καί περί τῶν δύο τρόπων τῆς προσευχῆς*» και το «*Περί τοῦ πῶς δεῖ καθέζεσθαι τόν ήσυχάζοντα εἰς τήν εὐχήν*». Α. Δεληκάρη, *Γρηγόριος ο Σιναΐτης*, σ. 76-77. Π. Χρήστου, *Έκκλησιαστική Γραμματολογία*, τ. Β΄, σ. 43.

²²³ Β. Φειδᾶς, *Έκκλησιαστική Ιστορία*, τ. Β΄, σ. 486-487.

Ζηλωτών Ανδρέας Παλαιολόγος, ήδη είχε δεχθεί ως συνάρχοντα της πόλης τον Αλέξιο Μετοχίτη που είχε ορισθεί από τους συμφιλιοθέντες αυτοκράτορες. Το καλοκαίρι του 1349, ο Αλέξιος Μετοχίτης ερχόμενος σε ρήξη με τον Ανδρέα Παλαιολόγο διέλυσε τις δυνάμεις του, αναγκάζοντας τον να καταφύγει στη Σερβία και αργότερα στο Άγιον Όρος όπου εκάρη μοναχός.²²⁴

Το κίνημα των Ζηλωτών κυριάρχησε στη Θεσσαλονίκη μέχρι το φθινόπωρο του 1349, ο Καντακουζηνός αφίχθη στη Θεσσαλονίκη συνοδευόμενος από τον νεαρό Ιωάννη Ε΄ και εξορισμένους ευγενείς και αξιωματούχους. Ανέτρεψε και τυπικά τους Ζηλωτές, επαναφέροντας την πόλη στην αυτοκρατορική «*νομιμοφροσύνη*». Στα τέλη του 1350, ο Ιωάννης Καντακουζηνός κατόρθωσε να ανακαταλάβει από τους Σέρβους, τις περισσότερες σημαντικές μακεδονικές πόλεις.

Το ίδιο διάστημα, σημειώθηκαν διαμάχες μεταξύ των Βενετών και Γενουατών, με πεδίο μάχης την ίδια την Κωνσταντινούπολη. Προσπαθώντας να επιλύσει το πρόβλημα που του προκαλούσε αυτή η αναταραχή, ο Ιωάννης Καντακουζηνός υπέστη οδυνηρή ναυτική ήττα από τους Γενουάτες στον Κεράτιο κόλπο το 1349.²²⁵ Το 1350 οι Βυζαντινοί

---

²²⁴ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* III, σ. 104- 110.

²²⁵ Ο Βυζαντινό- Γενουατικός πόλεμος του 1348-1349 είχε ως πεδίο ανταγωνισμού, τον έλεγχο και την εκμετάλλευση των δασμών και των τελών που πλήρωναν τα εμπορικά πλοία, μέσω του Βοσπόρου. Οι Βυζαντινοί, επιχείρησαν να σπάσουν την εξάρτησή τους για τα τρόφιμα και το θαλάσσιο εμπόριο των Γενουατών εμπόρων του Γαλατά, καθώς επίσης και να ξαναχτίσουν τη δική τους ναυτική δύναμη. Το νεόδμητο ναυτικό τους συνελήφθη από τους Γενουάτες, και υπεγράφη ειρηνευτική συμφωνία. Παρά το γεγονός ότι η Κωνσταντινούπολη ήταν η πρωτεύουσα και η αυτοκρατορική έδρα της εξουσίας το πολιτιστικό και στρατιωτικό κέντρο της πόλης, στις όχθες του Βοσπόρου, μόνο δεκατρία τοις εκατό των τελών που διέρχονταν από το στενό πήγαιναν στην αυτοκρατορία. Το υπόλοιπο 87 τοις εκατό συλλέγονταν από τους Γενουάτες και την αποικία τους το Γαλατά.

Η Γένοβα εισέπραττε σχεδόν 200.000 *υπέρπυρα*, από τα ετήσια προσαρμοσμένα έσοδα από τον Γαλατά, ενώ οι Βυζαντινοί μόλις 30.000. Για να ανακτήσει τον έλεγχο των τελωνειακών δασμών, ο αυτοκράτορας Ιωάννης Καντακουζηνός έκανε προετοιμασίες για τη μείωση των καθηκόντων της Κωνσταντινούπολης και τα τιμολόγια να είναι χαμηλότερα από τους Γενουάτες στο Γαλατά. Οι Γενουάτες που πλήττονται οικονομικά από αυτή την πολιτική, κήρυξαν τον πόλεμο κατά της αυτοκρατορίας και τον Αύγουστο του 1348, ένας στολίσκος των πλοίων που έπλεαν στο Κεράτιο επιτέθηκε στο Βυζαντινό στόλο και παρά της μεγάλης προετοιμασίας του κλίμακας, ο βυζαντινός στόλος καταστράφηκε στις αρχές του 1349.

συμμάχησαν με την Δημοκρατία της Βενετίας, η οποία ήταν επίσης σε πόλεμο με τη Γένοβα. Νέα μάχη την 13^η Φεβρουαρίου το 1352 είχε το ίδιο αποτέλεσμα. Ο Ιωάννης Καντακουζηνός αναγκάστηκε να συνάψει συνθήκη με τους Γενουάτες την 6^η Μαΐου του 1352, πεπεισμένος ότι οι Βενετοί αθέτησαν την συμφωνία που είχαν μαζί του.²²⁶

Οι Βυζαντινοί ανταπέδωσαν καίγοντας προβλήτες και αποθήκες κατά μήκος της ακτής και εκτόξευαν πέτρες με καιόμενες μπάλες σανού στο Γαλατά, θέτοντας σημαντικά μέρη της πόλης στην πυρκαγιά. Μετά από αρκετές εβδομάδες συγκρούσεων, πληρεξούσιοι ήρθαν από τη Γένοβα και διαπραγματεύτηκαν μια συμφωνία ειρήνης. Οι Γενουάτες, συμφώνησαν να πληρώσουν πολεμική αποζημίωση των 100.000 υπέρπυρων και εκκένωσαν τη γη πίσω από το Γαλατά που κατέλαβαν παράνομα, υποσχέθηκαν ότι δεν θα ξαναεπιτεθούν στη Κωνσταντινούπολη. *Ι.Καντακουζηνός, Ιστορία* III, σ. 68- 80, Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* II, σ. 841- 867. D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 348- 358. D. Nicol, *Βενετία*, σ. 332- 345.

²²⁶ Το 1261, όταν η Κωνσταντινούπολη ξανάγινε η πρωτεύουσα του παλινορθωμένου Βυζαντίου, η Βενετία περιήλθε σε δυσμένεια. Σε μια προσπάθεια να εξουδετερώσει τη μεγάλη της επιρροή, ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος εννόησε τους Γενουάτες παραχωρώντας τους ένα μέρος στον Γαλατά, όπου δημιούργησαν μια ανθηρή οχυρωμένη συνοικία. Τη βενετική συνοικία στην Κωνσταντινούπολη τη διαδέχθηκε η γενουατική, το ανάκτορο του Καλαμάνου κατεδαφίστηκε και μεταφέρθηκε κομμάτι κομμάτι στη Γένοβα, όπου χτίστηκε το κτήριο της Τράπεζας του Αγίου Γεωργίου (Banco di San Giorgio).

Οι εκκλησίες που ως τότε κατείχαν οι Βενετοί, περιήλθαν στην εξουσία των Γενουατών και στη δικαιοδοσία του αρχιεπισκόπου Γένοβας. Αυτό το καθεστώς συνεχίστηκε και επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μετά το 1261 η οργάνωση της ενετικής κοινότητας άλλαξε, επικεφαλής της ήταν ο βαΐλος (bailo, από το λατ. bajulus – κυβερνήτης), ο οποίος ήταν κυβερνήτης της κοινότητας και μόνιμος απεσταλμένος της Βενετίας στην Κωνσταντινούπολη. Αρμοδιότητά του ήταν να διατηρεί καλές σχέσεις με τους Βυζαντινούς αυτοκράτορες και τις άλλες ξένες κοινότητες. Τα εσωτερικά του καθήκοντα περιελάμβαναν την ενασχόληση με τις ανάγκες των εκκλησιών που βρίσκονταν στην κατοχή των Βενετών και την προεδρία στο δικαστήριο που ρύθμιζε τις διαφωνίες μεταξύ των εμπόρων. Το δικαστήριο συγκροτούνταν τρεις φορές την εβδομάδα, στο προστώο του ναού της Θεοτόκου του Εμβόλου (Santa Maria de Embulo) ή στο lobium – την υπαίθρια στοά στην οικία του βαΐλου.

Όσον αφορά τις οικονομικές του αρμοδιότητες, ήταν υπεύθυνος για τη διαχείριση μεγάλων χρηματικών ποσών καθώς και της περιουσίας των αποθανόντων Βενετών, ενώ είχε και την ευθύνη να κρατά λογαριασμό των (ετήσιων) εσόδων της κοινότητας και να ασκεί αυστηρό έλεγχο. Οι εξουσίες του βαΐλου περιλάμβαναν επίσης, τον έλεγχο των φορτίων στις γαλέρες και την εφαρμογή των οδηγιών που λαμβάνονταν από τη Βενετία (τη Σύγκλητο και το Γραφείο των Cinque Savi della Mercanzia). Η βενετική συνοικία παρά τις προσπάθειες να επανεγκατασταθεί στο Πέρα, εξακολουθούσε να υπάρχει μέχρι το 13ο-15ο αιώνα. Ο βάλος είχε τη δική του οικία-παλάτι και ένα δεύτερο στο Πέρα, μια ξεχωριστή οικία για τους συμβούλους του και ένα τρίτο κτήριο που προοριζόταν για αποθήκη. Οι

Μελανότερο ίσως σημείο της διακυβέρνησής του είναι η συμμαχία του με το Süleyman πασά σε εκστρατεία κατά του Ιωάννη Ε', ο οποίος πολιορκούσε την Αδριανούπολη ενάντια του υιού του, Ματθαίου Καντακουζηνού διοικητή της.²²⁷ Σε αυτό το δεύτερο εμφύλιο πόλεμο Ιωάννη Ε' ζήτησε από τον ηγεμόνα της Σερβίας, Stefan Uroš για βοήθεια την αποστολή 4.000 ιππέων για την ενίσχυσή του. Ωστόσο ο Ματθαίος Καντακουζηνός ζήτησε από τον πατέρα του βοήθεια και ο Ιωάννης Καντακουζηνός, έστειλε 10.000 Οθωμανούς υπό την ηγεσία του Süleyman εμφανίστηκαν στο Διδυμότειχο τον Οκτώβριο του 1352, οι οποίοι προκάλεσαν σε μάχη τους Σέρβους, που είχε ως αποτέλεσμα τη καταστροφή των συμμάχων του Ιωάννη Ε'. Οι τουρκικές ορδές επιδόθηκαν σε σφαγές και λεηλασίες, πράξεις που στα μάτια των Βυζαντινών υπηκόων έγιναν με τη συγκατάθεση ή έστω την ανοχή του συναυτοκράτορά τους.²²⁸

Αυτή ήταν η πρώτη σημαντική νίκη των Οθωμανών στην Ευρώπη και ένα δυσοίωνα προμήνυμα για τα Βαλκάνια. Ο Ιωάννης Ε' κατέφυγε στο νησί της Τενέδου, από όπου έκανε μια αποτυχημένη προσπάθεια να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη το

Βενετοί, είχαν ήδη αποκτήσει τέσσερις εκκλησίες. Το εμπόριο ενετικών αγαθών στη Μαύρη Θάλασσα ήταν πολύ ακμαίο, παρ' όλους τους πολέμους με τη Γένοβα, την εξάπλωση των Οθωμανών Τούρκων και την έξαρση της πειρατείας.

Οι γαλέρες των νηοπομπών έφθαναν στην Κωνσταντινούπολη μεταφέροντας τα αγαθά, η Ανατολή εξήγαγε μετάξι, βαμβάκι, πολύτιμους λίθους, ξυλεία, σιτηρά και καρυκεύματα σε μεγάλες ποσότητες. Η Βενετία και η δυτική Ευρώπη εξήγαν υφάσματα, ενώ από τη Λομβαρδία και τη Φλάνδρα, αντικείμενα τέχνης και αγαθά πολυτελείας. Πλήθος εγγράφων χρονολογούμενων στο 13^ο- 15^ο αιώνα που αφορούν το γραφείο του βαΐλου σώζονται στα αρχεία της Βενετίας. T. Bertelè, *Il palazzo degli ambasciatori di Venezia a Costantinopoli e le sue antiche memorie* (Bologna 1932, ανατ. Padova 2005), σ. 22- 68. R. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'Empire byzantin I: Le siège de Constantinople et le Patriarcat Oecumenique iii: Les Églises et les monastères 2*, Paris 1969, σ. 571-573. X. Μαλτέζου, *Ὁ θεσμός τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει βενετοῦ βαΐλου*, Ἀθήναι 1970, σ. 20- 82. C. Kyrres, «John Cantacuzenus, the Genoese, the Venetians and the Catalans», 1348- 1354, *Βυζαντινά* 4 (1972), σ. 32- 35. Fr. Chapin Lane, *Venice, a Maritime Republic*, Baltimore 1973, σ. 52-175. J. J. Norwich. *A History of Venice*, New York 1982, σ. 174- 230. A. Kazhdan, «Venice», *ODB* 3, σ. 2158- 2159. B. Hendrickx, «Βενετία», *ΑΒΠ*², σ. 83- 86. D. Nicol, *Βενετία*, σσ. 195- 268, 345- 354.

²²⁷ A. M. Talbot, «Matthew I Kantakouzenos», *ODB* 2, σ. 1279.

²²⁸ Ι. Καντακουζηνός, *Ίστορία* III, σ. 200- 209.

Μάρτιο του 1353. Ο Ιωάννης Καντακουζηνός έστεψε τον Ματθαίο Καντακουζηνό συναυτοκράτορα την ίδια χρονιά.²²⁹

Οι Οθωμανοί παρά τη χρηματική αποζημίωση που τους δίνει ο Καντακουζηνός, αρνούνται να φύγουν από την Καλλίπολη 1354, αλλά προχωρούν και φτάνουν μέχρι τη Ραιδεστό και τα νότια του Έβρου, στην Κωνσταντινούπολη επικρατεί πανικός.²³⁰

Τη νύχτα μεταξύ 1^{ης} και 2^{ας} Μαρτίου του 1354, ισχυρός σεισμός προκάλεσε μεγάλες ζημιές στη Καλλίπολη, την οποία οι Οθωμανοί αμέσως κατέλαβαν, και έσπειραν τον τρόμο μεταξύ των Βυζαντινών που ήταν εγκατεστημένοι στην περιοχή της Θράκης.²³¹ Η ισχύς του σεισμού μαρτυρείται με τον καλύτερο τρόπο από το γεγονός, ότι καταστράφηκαν ολοσχερώς μικροί οικισμοί και οχυρά. Το κακό έγινε μεγαλύτερο καθώς ο σεισμός συνοδευόταν από ανεμοθύελλα και από βροχή η οποία αμέσως πάγωνε, με αποτέλεσμα πολλοί από αυτούς που επέζησαν το γκρέμισμα των τειχών, μεταξύ των οποίων και πολλά γυναικόπαιδα, πάγωσαν και κατέληξαν, αναζητώντας κάποιο καταφύγιο. Ωστόσο, ένας αριθμός κατοίκων της Καλλίπολης, της σημαντικότερης πόλης στην ευρωπαϊκή πλευρά του Ελλησπόντου, είχε την τύχη στην ατυχία να τους περισυλλέξει ένα πλοίο που έπλεε για τον Μοριά, όμως άλλαξε πορεία και τους μετέφερε στην Κωνσταντινούπολη. Μολονότι η βυζαντινή πρωτεύουσα ήταν αρκετά μακριά από το επίκεντρο, ο σεισμός έγινε αισθητός και μάλιστα προκλήθηκαν ζημιές στα τείχη της πόλης.²³²

Ο Ιωάννης Ε', με την υποστήριξη των Γενουατών και στηριζόμενος στην συνεχόμενη φθίνουσα δημοτικότητα του Καντακουζηνού, κατάφερε να εισέλθει στην πρωτεύουσα τον Νοέμβριο του 1354, με κάθε μυστικότητα. Η είδηση διαδόθηκε ταχύτατα και ο λαός της Κωνσταντινούπολης εξέφρασε τα φιλικά του αισθήματα προς τον Ιωάννη Ε'.²³³

---

²²⁹ C. Matanov- R. Mihneva, *Ot Galipoli do Lepado, Balkanite, Evropa I osmankogo našestvie, 1354-1571*, Sofija 1988, σ. 15- 40. Π. Κατσώνη, «Ο χρόνος έναρξης της βυζαντινής υποτέλειας στους Οθωμανούς Τούρκους», *Βυζαντιακά* 14 (1994), σ. 457- 481.

²³⁰ D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σσ. 377- 379. Gill J., «John VI Cantacuzenos and the Turks», *Βυζαντινά* 13 1 (1985), σ. 57- 76.

²³¹ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* III, σ. 223- 226. Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* III, σ. 277- 279. Φλωρεντία Ευαγγελιάτου- Νοταρά, «Σεισμοί στο Βυζάντιο από τον 13ο μέχρι τον 15ο αιώνα. Ιστορική εξέταση», *Παρουσία* 24 (1993), σ. 64- 69.

²³² D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 381- 383.

²³³ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* III, σ. 284- 285.

Οι εμφύλιες συγκρούσεις έληξαν οριστικά μόνο όταν ο Ιωάννης Καντακουζηνός παραιτήθηκε από το θρόνο το 1354 και εκάρη μοναχός το 1355 με το όνομα Ιωάσαφ-Χριστόδουλος, εγκαταβιώνει στη μονή των Μαγγάνων στην Κωνσταντινούπολη μέχρι το θάνατό του το 1383, αφήνοντας μόνο ηγέτη το νεαρό Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο.²³⁴

---

²³⁴ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* III, σ. 305- 308.

Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1. Βιογραφικά Γρηγορίου Ακίνδυνου.

Ο Γρηγόριος Ακίνδυνος,²³⁵ γεννήθηκε στον Πρίλαπο της αρχαίας Πελαγονίας, το σημερινό Prilep, περίπου στα 1300. Σύμφωνα με σποραδικές πληροφορίες γίνεται γνωστό, ότι ο Ακίνδυνος ήταν βουλγαρικής καταγωγής, από οικογένεια κτηνοτρόφων, «...εἰ γὰρ ἡμεῖς ἐκ γένους κτηνοτρόφου και χωρικῶς ἔχοντος ὡς κτηνοτρόφου...».²³⁶

Το πραγματικό του όνομα είναι άγνωστο, όμως σύμφωνα με τον Γρηγόριο Παλαμά, «Γρηγόριος» ήταν το μοναχικό του όνομα και «Ακίνδυνος» το όνομα που χρησιμοποιούσε για λόγους γοήτρου. Επιπρόσθετα, ο ίδιος ο Ακίνδυνος το χρησιμοποιούσε, για να υπερτονίσει τις απόψεις του περί ορθοδοξίας και αργότερα για να αντικρούσει τις κατηγορίες περί αιρέσεως της διδασκαλίας του, σε επιστολές του χρησιμοποιεί λογοπαίγνια και υπαινιγμούς για το όνομά του.²³⁷

Μετά την ολοκλήρωση των βασικών του σπουδών στην γενέτειρα του, εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη περίπου το 1314-1317, όπου ήταν σημαντικό εκπαιδευτικό κέντρο της αυτοκρατορίας. Ο πατριάρχης Κάλλιστος²³⁸ σχολιάζει επικριτικά

---

²³⁵ PLP 495.

²³⁶ Γρ. Ακίνδυνος, *Ύαμβοι*, PG, 150, col. 859A. J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 61 σημ. 88. Γρ. Παλαμά, *Αναίρεσις γράμματος Ἰγνατίου, Συγγράμματα* II, 12-14, σ. 633.

²³⁷ Gr. Akindynos, *Letters* 9, 87, σ. 37, «... ἦν γὰρ ἔτι ἀκιδυνώτερα καὶ ἦττον τοῦ τε παρά σου τά τῆς ἱερᾶς ἡσυχίας ἀπολαύοντα κλύδωνος καὶ σύ τοῦ παρά πάντων ἐσομένου μακρότερον». Gr. Akindynos, *Letters* 26, 15, σ. 84, «...οὕτω σου τοῦ τὸν βίον κυβερνᾶς ἀκιδύνως, σοφίας περιουσία καὶ τῷ Θεῷ προσέχειν». Gr. Akindynos, *Letters* 39, 62, σ. 146, «...ὅποτε ἀκιδύνως ἐξόν εὐσεβεῖν καὶ ἀπωθεῖσθαι τὴν πλάνην». Gr. Akindynos, *Letters* 60, 19, σ. 242, «...ὥσπερ ἡ σὴ σοφία νυνὶ ἀκιδυνότατα πάντων ῥοπήν μὲν παρέχειν ἔχειν μεγίστην τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ». Gr. Akindynos, *Letters* 68, 4, σ. 282, «... μὴ δόξης εἰς σάλον τὸν πόδα σου, μηδὲ προδῶς τὸ ἀκιδύνον». Gr. Akindynos, *Letters* 69, 5, σ. 284, «... ὅποταν ἐν ἀμηγάνῳ τρικυμία καὶ ζάλη ἀκιδύνον διασῶζῃ τὴν ναῦν ἐκ τοῦ κλύδωνος». Γρ. Παλαμά, *Πρὸς Γαβριᾶν, Συγγράμματα* II, 27-32, σ. 348, «Πόθεν γὰρ ἂν ταῦτα καὶ μεμύηται; παρά τῶν γεννησάντων; ἀλλ' οὐδ' ὄνομα τούτων ἔχει τις εἰπεῖν, πλὴν ὅτι τῶν δυτικῶν ἐσχατιῶν ὁδοστατούντων καὶ λωποδυτούντων ἢ τῶν τοῦτο πασχόντων, μᾶλλον δὲ ἀντιπασχόντων παρά τῶν ὁμόρων ἦσαν». Ἰ. Καλοθέτου, *Λόγος κατὰ τοῦ κινδυνεύσαντος Ἀκιδύνου, Συγγράμματα*, 37- 38, σ. 141- 142. Γρ. Παλαμά, *Ἀντιρρητικός* 3,21, 96, *Συγγράμματα* III, 28, σ. 230.

²³⁸ Δ. Β. Γόνης, *συγγραφικόν ἔργον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Καλλίστου Α΄*, Ἀθήναι 1980, σσ. 24-28, 36- 43. W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz, « Κάλλιστος Ξανθόπουλος Α΄ », *Tusculum*, σ. 277. Κ. Παΐδας, *Ψευδοπροφήτες, μάγοι και αιρετικοί στο Βυζάντιο κατά τον 14ο αιώνα. Επτά ανέκδοτες ομιλίες του πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Καλλίστου Α΄*, (εισαγωγή, editio princeps, μετάφραση,

τον Ακίνδυνο για την εκπαίδευση που έλαβε, «*Ἐτράφη δὲ κακῶς εἰς Πελαγονίαν, ἑλληνικὴν δὲ παιδείαν ἐν τῇ μεγαλοπόλει Θεσσαλονίκῃ ἐξήσκησεν, ἐκεῖσε γάρ καὶ τὸν σπινθῆρα τῆς ασεβείας ὤδινες*».²³⁹ Ο Ακίνδυνος μαθήτευσε κοντά στον φιλόλογο Θωμά Μάγιστρο για τον οποίο δε κρύβει τον θαυμασμό του, «...*σοὶ δ' ἡμᾶς, ὃ θαυμάσιε, εἰ τυραννεῖν ἔτι φίλον, τυράννων ἀπάντων ἔση τυρρανικώτατος ὁ πάντων ἐπιεικέστατος, καὶ παῖδά γε τυρρανῶν καὶ μαθητὴν οὐ κακόν ὁ πατήρ καὶ διδάσκαλος*».²⁴⁰ Δάσκαλός του επίσης, ήταν ο αρχιδιάκονος Γρηγόριος Βρυέννιος, «...*καὶ κομιδῆ περισπούδαστος, καὶ ἔση γε διὰ τέλους, καὶ ζῶσι καὶ μετὰ βίον, οἶμαι, εἴ γέ τις αἰσθήσις τοιάδε μετὰ τὸν ὧδε βίον*»²⁴¹ και η αναφορά κάποιου δάσκαλου του οποίου η ταυτότητα, είναι άγνωστη και ο οποίος αυτοκτόνησε πριν το 1342.²⁴²

Παράλληλα με τις σπουδές του στη Θεσσαλονίκη κατά την περίοδο 1326- 1331, ο Ακίνδυνος πήγαινε στη Βέροια, όπου παρέδιδε μαθήματα σε γόνους επιφανών οικογενειών της πόλης, «*Ἀκινδύνῳ καὶ γάρ τῶ κακίστ' ἀπολουμένῳ πάλαι μαθητεύσας ἐν τῇ πατρίδι Βερόρῳ, καὶ μικρὸ μὲν τινα τῶν τῆς γραμματικῆς προτελείων ὑπ' αὐτοῦ διδαχθεῖς*».²⁴³ Την ίδια περίοδο συνδέθηκε με τον Γρηγόριο Παλαμά, ο οποίος ασκήτευε σε σπήλαιο κοντά στη Μονὴ Τιμίου Προδρόμου, δίπλα στον Αλιάκμονα.²⁴⁴

Ο Παλαμάς μετά τις επιδρομές των Σέρβων στην ευρύτερη περιοχή της Βέροιας, αναχώρησε το 1331 για το Άγιον Όρος και συγκεκριμένα στη σκήτη του Αγίου Σάββα. Ο Γρηγόριος Ακίνδυνος τον επισκεπτόταν συχνά και εξέφρασε την επιθυμία να καρεῖ μοναχός. Επιθυμία στην οποία στηρίχθηκε από τον Παλαμά, για να καταστεί μοναχός στη

σχόλια), Αθήνα 2011, σσ. 62- 80, 91- 100. Καλλίστου Α' πατριάρχη, *Οι κατά Γρηγορά ομιλίες του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως*, Παΐδας Κ. (Εισαγωγή, κριτική έκδοση), [Βυζαντινή Φιλοσοφία και Θεολογία 1], Αθήνα 2013, σσ. 20- 23, 65- 90.

²³⁹ J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 62, σημ. 91.

²⁴⁰ *Θωμᾶ τοῦ Μάγιστρον κατ' ἀλφάβητον ὀνομάτων ἀπτικῶν ἐκλογαῖ*, ed. L. Jacobitz, Leipzig 1833. G. Akindynos, *Letters* 56, 73-76, σ. 233- 234. Π. Χρήστου, «Νηπτικά» *ΘΜ* 3 (1971), σ. 134. PLP 16045. Γλ. Χατζούλη, *Ζηλωτές*, σ. 364. W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz, «Μάγιστρος Θωμάς», *Tusculum*, σ. 225- 226. Κ. Λολίτσας, *Η πολιτική φιλοσοφία της παιδείας στην τελευταία βυζαντινή αναγέννηση του ΙΔ' αιώνα και ο Θωμάς Μάγιστρος*, Θεσσαλονίκη, 2006, σ. 22- 45. Σ. Σκαλιστή, *Θωμᾶς Μάγιστρος ὁ βίος καὶ τό ἔργο τοῦ*, Θεσσαλονίκη, 1984, σσ. 23- 42, 61- 77. Θ. Μάγιστρος, «*Ἐπιστολές*», *PG* 145, σ 404- 445.. S. Mergiali, *L' enseignement*, σ. 54- 55. Α. Θωμαΐδου, *Ο Γρηγόριος Ακίνδυνος*, σ. 4.

²⁴¹ *PLP* 3253. Gr. Akindynos, *Letters* 58, 26, σ. 238. Α. Θωμαΐδου, *Ο Γρηγόριος Ακίνδυνος*, σ. 4.

²⁴² Γρ. Παλαμά, *Πρός Γαβρᾶν, Συγγράμματα* II, σ. 348- 349.

²⁴³ J. Nadal- Cañellas, *La resistance d' Akindynos à Grégoire Palamas*, σ. 12- 13.

²⁴⁴ J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 58.

Μονή της Μεγίστης Λαύρας. Μη γινόμενος δεκτός, κατέβαλλε προσπάθειες να συγκαταλέγει μεταξύ των μοναχών της Ιβήρων, Φιλοθέου και Σίμωνος Πέτρας.²⁴⁵

Η στήριξη που του παρείχαν ο μοναχός Κάλλιστος Ξανθόπουλος, μετέπειτα πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως και ο Παλαμάς δεν ήταν αρκετή για να γίνει δεκτός, στις παραπάνω μονές του Αγίου Όρους. Ανακαλώντας στη μνήμη του τα γεγονότα, είκοσι χρόνια αργότερα ο πατριάρχης Κάλλιστος Ξανθόπουλος, απέδωσε την αποτυχία του Ακίνδунου στη Θεϊκή Πρόνοια. Οι ησυχαστές μοναχοί που τον γνώρισαν, προσθέτουν και την προσπάθεια του Ακίνδунου να επιβληθεί στους υπόλοιπους μοναχούς, προτάσσοντας την ελληνική σοφία ως μέσο σωτηρίας. «*Ἀπεδιώκετο παρά τῶν ἑνασκουμένων, ἀποσκοραζόμενος πάντοθεν. Ἐμέ δέ ἔννοια τις εἰσήλθεν ἐπιμομφώμενον τῷ τότε τοῖς μοναχοῖς, μήποτε ἴσως διά πάθος ἀνθρωπίνου φθόνου χάριν τῆς ἧς εἶχεν ἐκεῖνος ἐξ ἑλληνικῶν μαθημάτων σοφίας τέ καί παιδείας οὐκ ἐπινεύοντες ἦσαν ὄλως πρὸς τὴν τούτου παραδοχὴν*».²⁴⁶

Ο Παλαμάς παραπέμπει το ίδιο επεισόδιο στους «*Ἀντιρρητικούς λόγους*, επιπρόσθετα χαρακτηρίζει τον Ακίνδунο ως θύμα των κοσμικών σπουδών και τονίζει την προσπάθεια του να τον σώσει, όταν ήταν υπό την κηδεμονία του.²⁴⁷

Στις επιστολές του Ακίνδунου από την άλλη, δε γίνεται αναφορά στην απόρριψη του από τις Μονές του Αγίου Όρους, αλλά μόνο στην στενή σχέση που είχε με τον Παλαμά και τους ησυχαστές, εκθειάζοντας παράλληλα τον Βαρλαάμ «*Λυπεῖ με, ὃ βέλτιστε πῶς δοκεῖς; και ταρατεῖ τό μήπω σε πεπαῦσθαι τῆς κατά τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν βλασφημίας και μάχης. τῶν ἀτέχνως εὐσεβῶν, τῶν ἀπλῶς Χριστιανῶν, τῶν ἀκτημόνων, τῶν ἀπραγμόνων, τῶν οἴων τε ὄντων λέγειν μετὰ τοῦ θείου Παύλου ἢ μετ' ἐκεῖνον, ἂν ἐκεῖνο λυπῆ σε...*»²⁴⁸ και «*...κἂν τις τούς τόνδε τόν βίον μετιόντας κακίζη καί διαβάλλη καί κακῶς φρονεῖν ἀποφαίνεται, οὐκ εἰδέναί, και τοῦτον τό ἀληθές διδάσκω, γνώσεσθαι δέ τά τούτων και ἐπαινέσεσθαι ὅταν αὐτοῖς τῆς ζωῆς κοινωνήση και τῆς φιλοσοφίας*»²⁴⁹ και «*...παντός δε*

²⁴⁵ J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 60.

²⁴⁶ Ι. Σακελλιώνας, *Καλλίστου Α΄, Ὁμιλία εἰς τὴν πρώτην Κυριακὴν τῶν νηστειῶν*: Πατμ. 366, f. 412^r - 418^v, Πατμιακή Βιβλιοθήκη, Αθήνησιν 1890, σ. 167. Kallistos, *Homily on Sunday of Orthodoxy*, παράθ. στο J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 61, υπ. 88.

²⁴⁷ Γρ. Παλαμά, *Ἀντιρρητικός πρὸς Ἀκίνδυνον* 7,16, 59 Συγγράμματα III, 11- 32, σ. 505.

²⁴⁸ Gr. Akindynos, *Letters* 7, 78- 84, σ. 24.

²⁴⁹ Gr. Akindynos, *Letters* 10, 79- 82, σ. 40.

*μαλλον ἔπειτα συνάψειν καί διαλλάξειν ἡμᾶς τοὺς ἀντικαθιστῶτας, φίλους μὲν ἀλλήλοις ὑπάρξαντας καί ἀδελφοὺς καί ὁμόπνους, ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τινες ἀλλήλοις ἐγένετο πώποτε...».*²⁵⁰

Μετά τις αποτυχημένες προσπάθειες του Ακίνδυνου να μονάσει στο Άγιον Όρος βρέθηκε στη Θεσσαλονίκη όπου απέστειλε δύο επιστολές στον φιλόσοφο Νικηφόρο Γρηγορά,²⁵¹ την πρώτη απέστειλε μεταξύ Φεβρουαρίου και Απριλίου του 1333, τη δεύτερη μετά την ολική έκλειψη ηλίου του Μαΐου του ίδιου έτους. Κατά την παραμονή του Ακίνδυνου στην Θεσσαλονίκη συναντήθηκε με τον αντίπαλο του Νικηφόρου Γρηγορά, τον Καλαβρό μοναχό Βαρλαάμ.²⁵²

Με την πρώτη επιστολή του προς τον Γρηγορά, ο Ακίνδυνος θέλει να συγχαρεί τον φιλόσοφο για το έργο του που αναφέρθηκε πριν, αλλά και για να τον ευγνωμονήσει για μια επιστολή, που του έδωσε ένας κοινός τους φίλος, ο Βαλσαμών²⁵³ και έχει ως θεματική της τα ουράνια σώματα: «*Βαλσαμών ὁ γενναῖος.... φέρων ἐνεχείρισέ μοι τὴν σὴν ἐκείνην ἐπιστολήν τὴν περὶ τῶν ἐν οὐρανῷ τοὺς ἀγνοοῦντας διδάσκουσαν*».²⁵⁴

Ο Γρηγοράς είχε ήδη διακριθεί τόσο στη φιλοσοφική διαμάχη που είχε με τον Βαρλαάμ τον Καλαβρό, όσο και για τις αστρονομικές του μελέτες. Αντίγραφο μιας αστρονομικής γραμματείας χάρισε ο Παλαμάς στον Ακίνδυνο, γνωρίζοντας το ενδιαφέρον του δεύτερου για το αντικείμενο «*...εἴπερ ἂ πέπομφας Ἰωσήφ ἐκείνω τῷ μακαρίτη καὶ σοφωτάτῳ διὰ τοῦ θεσπεσίου καὶ σοφοῦ Παλαμᾶ διὰ μνήμης ἔχεις, πρό γάρ δυοῖν ἐτοῖν τοῦτο γε' ὅς ἐπειδὴ τὸν φιλόσοφον εὔρε παρά τον ἐκ μάλα πολλοῦ πεποθημένον οἰχόμενον ἤδει δέ ἄρα καὶ οὗτος δεινὸν ἐμέ τῶν σῶν ἐραστήν και ὡς, εἰ κομιεῖ τό βιβλίον, τά μέγιστα μοι χαρισάμενος ἔσται φέρων ἐγκεχείρικε, φιλοτιμότηα προσειπών, ἴδέξαι λόγους ὧν ἤρας ἄνθ' ὧν παρ' ἡμῶν οὐ μικράς τινας κεκόμισται χάριτας, ἀλλ' οἷας οὐ μέμψασθαι*».²⁵⁵

²⁵⁰ Gr. Akindynos, *Letters* 16, 27- 28, σ. 64.

²⁵¹ *PLP* 2284.

²⁵² Ο Νικηφόρος Γρηγοράς στο διάλογό του «*Φλωρέντιος ἢ περὶ σοφίας*», αναφέρεται σε έναν δημόσιο διάλογο που είχε με τον Βαρλαάμ τον Καλαβρό και ισχυρίζεται ότι αντίπαλος του ηττήθηκε στη συζήτηση που ακολούθησε, υστερώντας σε μόρφωση και ηθικά προσόντα. Νικηφ. Γρηγοράς, *Φλωρέντιος ἢ περὶ σοφίας*, εκδ. A. Jahn, *Archiv für Filologie u. Pädagogik, Supplementband = Neue Jahrbücher für Philologie u. Pädagogik*, Leipzig 1844, σ. 492. Πρβλ. Γρηγορά, *Ἱστορία*, I, XI, 10, σ. 535, «*Ἐγεύσατο δ' οὖν καὶ τῆς θύραθεν τῶν ἐλλήνων, εἰ καὶ μὴ ὡς ἐκεῖνος ᾔετο, ἀλλ' οὖν μετρίως καὶ ἄκρῳ δακτύλῳ*». J. Nadal- Cañellas, *La resistance d'Akindynos à Grégoire Palamas*, σ. 22- 23.

²⁵³ *PLP* 2112.

²⁵⁴ Gr. Akindynos, *Letters* 1, 1- 6, σσ. 3, 309.

²⁵⁵ Gr. Akindynos, *Letters* 1, 30- 38, σσ. 4, 311.

Ο Ακίνδυνος στο τέλος της επιστολής, τονίζει τη ματαιότητα του θαυμασμού που εκφράζει προς το πρόσωπο του Γρηγορά, αν δεν αποδεχθεί τη φιλία του «... *εἰ δέ μήπω τεθεάμενος τήν σήν χρυσήν κεφαλήν, μηδ' ἄλλως ἄγαν ἐγνωσμένος σοι γράφω, μη τοῦτο θρασύτητος ἀλλ' ἔρωτος οἴου, εἰ δέ ψυχὴ σώματος τιμιωτέρα, τῷ βελτίονι δήπου σύνεσμεν, εἰ ψυχῆς αὖ ἔγγονα τὰ συγγράμματα*». ²⁵⁶

Στη δεύτερη επιστολή του προς τον Γρηγορά, ο Ακίνδυνος συνεχίζει να πλέκει το εγκώμιο του φιλοσόφου και με δόση υπερβολής, συγκρίνει τη τιμή του ονόματός του, με τον Όμηρο, τον Δημοσθένη και τον Πίνδαρο «... *ἀλλά λόγων κάλλος τε καὶ δύναμις μέγαν πανταχῆ γῆς κηρύττουσι καὶ πείθουσιν ἕκασον μηδένα πρό τοῦ σφετέρου πατρός αὐτῶν ἄγειν Ἑλλήνων οἴοι νῦν εἰσιν Ἑλληνας ὥσπερ τὰ Ὀμήρου τόν Ὀμηρον καὶ τὰ Πινδάρου τόν Πίνδαρον καί, εἰ βούλει γε, τὰ Δημοσθένους τόν Δημοσθένην καὶ ὄντινοῦν εἴποι τις ἂν ἕτερον ἐκείνου δὴ τοῦ χοροῦ*». ²⁵⁷

Απορεί επίσης με τη τιμή που δίνεται στον περιπατητικό φιλόσοφο Κλεοδήμο, ²⁵⁸ θεωρώντας ότι ο Γρηγοράς αξίζει μεγαλύτερης αν όχι ισάξιας τιμής και δόξας, «*Οὐδέν θαυμαστόν ἴσῃν Κλεοδήμῳ σε δόξαν ἀποφέρεσθαι προς ἀνθρώπων ἀλλ' ἐκεῖνο θαυμαστόν, εἰ μὴ πλέον ἔχεις ἢ κατ' ἐκεῖνον κλέους, εἶπερ ὁ μὲν ὄρνιθας τινὰς ἑαυτὸν ἄδειν ἐδίδασκε, περιεργαζόμενος δήπου καὶ ὅθεν οὐκ ἐνεδέχετο δόξαν θηρώμενος*». ²⁵⁹

Ο Ακίνδυνος εκφράζει με ενθουσιασμό την αποδοχή του αιτήματος φιλίας του, από τον Γρηγορά, «*Πολλά δε ἡσθεῖς σου τοῖς γράμμασι, μάλιστα παρά την ὑπόσχεσιν τῆς βεβαίου φιλίας ἐόρτασα*». ²⁶⁰

Τέλος, δυσκολεύεται να πιστέψει ότι ο ίδιος ο αυτοκράτορας πρόσεξε το έργο του και αποδίδει την επιτυχία του στον Γρηγορά που με παρρησία το παρουσίασε μπροστά στον Ανδρόνικο Γ', «... *βασιλέα δέ το θειότατον ὅταν λέγῃς τους τε λόγους αὐτούς καὶ τοὺς περί λόγους θαυμάζοντα περί πλείστου ποιεῖσθαι, πιστεύω τε καὶ πῶς οἶει; τῆς αὐτοῦ γνώμης ἄγαμαι, ὅτι θαυμάζειν ἔγνωκε τὰ βασιλεῖ θαυμάζειν προσήκοντα, εἰδώς ὡς οὐδέν οὕτως οἰκεῖον ὡς λόγοι τῆ βασιλείας φύσει... ἀνθ' ὧν παρά μὲν ἡμῖν κείσεται σοι χάρις ὅση δυνατή, συμμετρομένη τῷ βίῳ τῷ ἡμετέρῳ, παρά δέ Θεῷ καὶ μισθός*». ²⁶¹

²⁵⁶ Gr. Akindynos, *Letters* 1, 49- 52, σ. 4.

²⁵⁷ Gr. Akindynos, *Letters* 2, 9- 14, σ. 5.

²⁵⁸ Β. Τατάκης, *Μελέτες ιστορίας της φιλοσοφίας*, Αθήνα, 1980, σ. 81- 88.

²⁵⁹ Gr. Akindynos, *Letters* 2, 1- 5, σ. 4.

²⁶⁰ Gr. Akindynos, *Letters* 2, 80- 81, σ. 8- 9. Niceph. Gregorae, *Epistulae*, σ. 45.

²⁶¹ Gr. Akindynos, *Letters* 2, 84- 100, σ. 10.

Ο Παλαμάς υποστήριξε ότι, ο Ακίνδυνος ήταν μαθητής του Βαρλαάμ, λόγω της στενής σχέσης που είχαν, καθώς μοιράζονταν κοινό κατάλυμα γεγονός που δεν προκύπτει όμως από τις πηγές.²⁶²

Αν και δε τους συνέδεε η τυπική σχέση μαθητή- δασκάλου, ο Ακίνδυνος θαύμαζε τη μόρφωση του Βαρλαάμ. Οι δυο τους γνωρίζονταν πριν τη διαμάχη του Βαρλαάμ με τον Γρηγορά, δηλαδή πριν από το χειμώνα του 1331- 1332,²⁶³ όπως προκύπτει στην επιστολή του Ακίνδυνου, πρώτα *Επιστολή 7*, 7- 10, σ. 20, «... σύ δέ μοι δοκεῖς ὑπό τῆς μεγάλης παρ' Ἰταλούς πρεσβείας ἤ, εἰ βούλει γε, τῆς ὑψηλῆς σιβάδος ἄνω γενέσθαι πολύ καί τῶν καθ' ἡμᾶς λογισμῶν ἐκδημῆσαι καί στην ακολουθῶς, «Ὅτε γάρ πρῶτον ἐλθὼν εἰς τήν πόλιν πάντα μέν ἐσπούδασας κενήν ἀπάσης παιδεύσεως ἀποδείξαι τήν πόλιν, αἰσχρῶς δέ ἀπήλλαξας καί ὡς αὐτός ὑπέρ σοῦ πολλάκις ἐρυθρίασας οἶδα, τίς τότε ἦν ἀνάγκη τῶν ὑπό σοῦ πραγμάτων;».

Ἐπειτα στην *Επιστολή 10*, 17- 30, σ. 36, «...τί δόγμα ἢ ἀρετῆς ἢ θεότητος ἐπλημμελεῖτο; τίς πλάνη τήν πόλιν ἢ ἐλυμαίνετο; καίτοι πολλά σοι τῶν ἐν Θεσσαλονίκη φίλων ὄτ' ἐξήεις ἐκεῖθεν ὑποθεμένων ὄν δεῖ σε τρόπον τοῖς τῆδε προσενεχθῆναι, καί σύ δέ αὐτός πάντ' ἐκεῖ διετείνον, ὑπερβολήν τινα λέγων, μηδέ δείξειν ὅλως ἐπιστάμενος γράμματα, εἰ μή σοι συμβαίῃ γνωσθῆναι κατά τινα ἀνάγκην ἔξω τῆς σῆς προαιρέσεως. ἀλλ' ὅμως ἐνταῦθα γεγεννημένου, πάντα ταῦτα ἐξήλασεν ὁ κενῆς δόξης ἔρωσ, καί ζητῶν πάντων φανῆναι σοφώτατος, μᾶλλον δέ μηδένα μηδέν εἰδότα ἐξελεγχθῆναι ταῖς ἀποδείξεσί σου, ἀμαθῆς ὢν ἠλέγχθης, ἢ οὐκ οἶδ' ὅπως εἶπω».²⁶⁴

---

²⁶² Gr. Akindynos, *Πρός Γαβρᾶν*, Συγγράμματα II, 21- 23, σ. 325. Gr. Παλαμά, *Ἀντιρρητικός* 3,1, 1, *Συγγράμματα* III, 13, σ. 161.

²⁶³ J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 61, υπ. 88, σ. 62.

²⁶⁴ Gr. Akindynos, *Letters* 7, 7- 10, σ. 20. Gr. Akindynos, *Letters* 10, 17- 30, σ. 36.

2. Έναρξη της ησυχαστικής διαμάχης και η κορύφωση της.

Ο Βαρλαάμ δε μπορούσε να διακρίνει τα όρια, που έβαζε η Πατερική παράδοση στη χρήση της φιλοσοφίας.²⁶⁵ Οι Πατέρες διακρίνουν τη θεολογία από την φιλοσοφία και την θύραθεν από την θεία γνώση. Σκοπός της φιλοσοφίας είναι η γνώση των κτιστών και της θεολογίας των άκτιστων.²⁶⁶

Οι Πατέρες ακολουθούν τη διπλή γνωσιολογική μέθοδο, τη φιλοσοφική-νοησιαρχική, που εφαρμόζεται στη γνωστική περιοχή διάφορων επιστημών και τη θεολογική- εμπειρική, που εφαρμόζεται στα θεία πράγματα. Ο Βαρλαάμ ακολουθώντας την ενιαία μεθοδολογία των σχολαστικών της δυτικής θεολογίας, χωρίς να είναι ο ίδιος σχολαστικός, έφτανε στο σημείο να ερευνά και να κρίνει τα δόγματα της Εκκλησίας με την διαλεκτική μέθοδο, μειώνοντας έτσι το κύρος των Πατέρων της Εκκλησίας των Οικουμενικών Συνόδων.²⁶⁷

Την άνοιξη του 1335 ο πάπας Βενέδικτος ΙΒ΄, έστειλε αντιπροσωπία στην Κωνσταντινούπολη με επικεφαλής τον Φραγκίσκο, επίσκοπο Χερσώνος και τον Ριχάρδο, επίσκοπο Βοσπόρου. Σκοπός της επίσκεψής τους, ήταν η διαπραγμάτευση για την ένωση των Εκκλησιών. Ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ΄, όρισε ως εκπρόσωπο των Ορθοδόξων τον Βαρλαάμ, ως γνώστη της Ανατολικής και Δυτικής Θεολογίας, για να υπερασπίσει τις ορθόδοξες θέσεις για το filioque.²⁶⁸

---

²⁶⁵ Ο Σταύρος Κουρούσης εντοπίζει εξάρτηση των ιδεών του Βαρλαάμ, από τον γιατρό- ακτουάριο Ζαχαρία, ιδίως από το έργο «*Έρμυπος*». Στ. Ι. Κουρούσης, «Ο ακτουάριος Ιωάννης ο Ζαχαρίας (1275-1330) πρόδρομος κακοδοξιών Βαρλαάμ του Καλαβρού (1290- 1348)», *Αθηνά* 80, 1985- 1989, σ. 385-406.

²⁶⁶ Β. Χριστοφορίδης, *Οι ησυχαστικές έριδες*, σ. 32.

²⁶⁷ Β. Χριστοφορίδης, *Οι ησυχαστικές έριδες*, σ. 34.

²⁶⁸ R. E. Sinkewicz, «A new interpretation for the first episode in the controversy between Barlaam the Calabrian and Gregory Palamas», *JTS* 31 (1980), σ. 494.

Ο Βαρλαάμ έγραψε δεκαοκτώ αντιλατινικές γραμματείες και τις περιέλαβε στο έργο του *Κατά Λατίνων*. Θεωρούσε ότι οι Δυτικοί, είναι αδύνατο να αποδείξουν ότι το Άγιο Πνεύμα εκπορεύεται και από τον Υιό, αφού ο Θεός ως υπερβατικός βρίσκεται πέρα από κάθε γνώση και απόδειξη.²⁶⁹

Ο Βαρλαάμ υποστήριξε, ότι το δόγμα της εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος πρέπει να θεωρηθεί θεολογούμενο και δεν πρέπει να αποτελεί εμπόδιο στην ένωση των Εκκλησιών.²⁷⁰ Ο Παναγιώτης Χρήστου σημειώνει «...ο θεολογικός όμως αυτός αγνωστικισμός οδήγούσε σε σχετικοποίηση της δογματικής διδασκαλίας της Εκκλησίας».²⁷¹

Η σύγκρουση επικεντρώνεται στην έννοια των όρων «ἀποδεικτικός» και «διαλεκτικός», που αφορούν την γνώση του Θεού. Ο Βαρλαάμ, υποστηρίζει ότι καμία «ἀποδεικτική» μέθοδος δεν μπορεί να εφαρμοσθεί για τον άγνωστο Θεό. Η μόνη σχετικά κατάλληλη μέθοδος είναι η «διαλεκτική».²⁷²

Ο Παλαμάς εκείνη την περίοδο ασκήτεψε στο ησυχαστήριο του Αγίου Σάββα, όταν έφτασαν στα χέρια του μερικά από τα *Κατά Λατίνων* έργα του Βαρλαάμ, όπου ξαφνιάστηκε από τον αγνωστικισμό του.²⁷³ Ο Παλαμάς στις αρχές Ιουνίου, έγραψε τους δύο «*Άποδεικτικούς Λόγους*», για να ανασκευάσει τη διδασκαλία των Λατίνων για το *filioque* και έμμεσα να απαντήσει στον Βαρλαάμ, όπως φαίνεται και στον τίτλο.²⁷⁴

Ο Παλαμάς παράλληλα, έγραψε την Α΄ επιστολή του προς τον Ακίνδυνο, που έχοντας επαφή με τον Βαρλαάμ θα του γνώριζε την αντίδραση και την δυσαρέσκεια του, ως προς τις θεολογικές του θέσεις.²⁷⁵ Η παραπάνω επιστολή, οριοθετεί και την έναρξη της

---

²⁶⁹ Διασωθέν μέρος των αντιλατινικών γραμματειών περιλαμβάνεται, Βαρλαάμ Καλαβρού, «Κατά Λατίνων», *PG 151*, σ. 1255- 1280.

²⁷⁰ J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 67.

²⁷¹ Π. Χρήστου, *Πατέρες και Θεολογοί*, τ. Β΄, σ. 60.

²⁷² Δ. Κουτσοϋρή, *Σύνοδοι και Θεολογία*, σ. 40- 41.

²⁷³ R. E. Sinkewicz, «A new interpretation», σ. 496.

²⁷⁴ Αντ. Παπαδοπούλου, *Μαρτυρία και Διακονία της Ορθοδοξίας σήμερα* III, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 117-132.

²⁷⁵ Γρ. Παλαμά, *Α΄ επιστολή προς Γρηγόριον Ακινδύνον*, *Συγγράμματα* I, 203- 219, σ. 180- 185. Δ. Κουτσοϋρή, *Σύνοδοι και Θεολογία*, σ. 36. Ο Γρηγόριος Παλαμάς εκφράζει την αντίθεση του Βαρλαάμ του Καλαβρού, ως προς τη νοσηιαρχική θεολογική γνωσιολογία του Βαρλαάμ, στην οποία δεν έχει θέση η θεία Χάρη. Ως προς τη διδασκαλία περί εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος, ως προς την απόρριψη από τον Βαρλαάμ των αποδεικτικών συλλογισμών στην θεολογία. Τέλος ψέγει τον Βαρλαάμ ως προς την αδιαφορία του, για την διδασκαλία των Πατέρων της Εκκλησίας και τη σαφή του προσήλωση στην ελληνική φιλοσοφία. Δ. Κουτσοϋρή, *Σύνοδοι και Θεολογία*, σ. 36.

ησυχαστικής έριδας, καθώς θα ακολουθήσει αλληλογραφία μεταξύ του Παλαμά, του Ακίνδυνου και του Βαρλαάμ θα λάβει σοβαρές διαστάσεις τα επόμενα χρόνια.²⁷⁶

Ο Ακίνδυνος προσπάθησε να σταθεί στη μέση της διαμάχης και να συμφιλιώσει τις αντίπαλες πλευρές, λαμβάνοντας το ρόλο του ειρηνοποιού. Ο Ακίνδυνος, έστειλε επιστολή- απάντηση στον Γρηγόριο Παλαμά, κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1336, πιθανότατα γνώστης του περιεχομένου της επιστολής ήταν και ο Βαρλαάμ. Ο Ακίνδυνος, εξέφρασε την επιφύλαξη του για τον όρο *απόδειξη* του Παλαμά, «... *εί δε τω φίλον τήν έκ των λογίων νομίζειν αναγκαιοτάτην και πρώτην απόδειξιν, οὐκ ἀντιλέγω, και τοσοῦτον οὐκ οἶμαι δεῖν τοῦτο ποιεῖν, ὥστε και πλέον αὐτῇ νέμω σεμνότητος, εἶναι νομίζων τό ταύτης κράτος ὑπέρ απόδειξιν*».²⁷⁷

Την απάντηση προς τον Γρηγόριο Παλαμά, την έστειλε πιθανότατα με τον Θεσσαλονικιό μοναχό Νείλο Τρικλίνιο.²⁷⁸ Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Φιλόθεου Κόκκινου, ο Βαρλαάμ έφυγε από τη Θεσσαλονίκη για την Κωνσταντινούπολη, όχι πολύ αργότερα από την έναρξη της διαμάχης του με τον Παλαμά.²⁷⁹

Ο Βαρλαάμ έγραψε μια επιστολή στον Παλαμά, στην οποία επικρίνει την «*ἀποδεικτική μέθοδο*» και υπερασπίζεται την αυθεντία των αρχαίων φιλοσόφων, τους οποίους θεωρεί φωτισμένους από το Θεό, «*Ἐντεῦθεν και τούς μεμωράμενους σοφούς δεῖν οἶεσθαι πεφωτισμένους ἀναγράφειν ἐπήρθης, οἷ και τόν Θεόν ὑπό τήν σφῶν αὐτῶν πεποιήνται νόησιν, χαλεπόν εἶναι λέγοντες, ἀλλ' οὐκ ἀδύνατον, νοῆσαι Θεόν*».²⁸⁰

Ο Βαρλαάμ, αρνείται ότι ο αποδεικτικός συλλογισμός έχει οποιαδήποτε θέση στο χώρο των θείων πραγμάτων²⁸¹ και πιστεύει ότι με το διαλεκτικό συλλογισμό «*και τήν θείων γνώσιν θηρώμεθα*».²⁸² Ο Παλαμάς δε δέχεται ότι ο διαλεκτικός συλλογισμός

---

²⁷⁶ J. Meyendorff, «Les debuts de la controverse hésychaste», *Byzantion* 23 (1953), σ. 87- 120. J. Meyendorff, «L'origine de la controverse palamite. La première letter de Palamas à Akindynos», *Θεολογία* 25 (1953), σ. 602- 613. J. Meyendorff, «Une lettre inedite de Gregoire Palamas à Akindynos», *Θεολογία* 26 (1954), σ. 557- 582. J. Nadal- Cañellas, «La redaction première de la troisième lettre de Palamas à Akindynos», *OCP* 40 (1974), σ. 233- 285.

²⁷⁷ Gr. Akindynos, *Επιστολή* 5, 60- 63, σσ. 12, 317.

²⁷⁸ *PLP* 29318. R. J. Loenertz, «Dix- huit letters de Grégoire Acindyne analyses et dates», *OCP* 23 (1957), σ. 114- 144.

²⁷⁹ Φιλ. Κόκκινου, *Λόγος εις ἄγιον Γρηγόριον Παλαμᾶν*, σ. 41- 42.

²⁸⁰ Γρ. Παλαμά, *Α' προς Βαρλαάμ* 55, *Συγγράμματα* I, 257, σ. 188- 191.

²⁸¹ Γρ. Παλαμά, *Β' προς Βαρλαάμ* 17, *Συγγράμματα* I, 260, σ. 192-194.

²⁸² Γρ. Παλαμά, *Β' προς Βαρλαάμ* 17, *Συγγράμματα* I, 269, σ. 195.

αποτελεί όργανο θεογνωσίας, διότι οδηγεί σε σχετικοποίηση του δόγματος.²⁸³ Σε σωτηριολογικό επίπεδο, πληροφορούμαστε από τα έργα του Παλαμά, ότι ο Βαρλαάμ ισχυριζόταν ότι ήταν αδύνατη η απόκτηση της αγιότητας, χωρίς τη γνώση των όντων,²⁸⁴ επίσης ότι χωρίς την αρχαία ελληνική παιδεία δε μπορεί να επιτευχθεί η κάθαρση και η τελείωση του ανθρώπου.²⁸⁵

Ο Βαρλαάμ στη Θεσσαλονίκη στα τέλη του 1336, πληροφορήθηκε για την ψυχοσωματική μέθοδο της προσευχής των ησυχαστών από αρχάριους μοναχούς, «Προσήλθε μὲν γάρ τισι τῶν ἡμετέρων, καὶ τούτων τοῖς ἀπλουστέροις, τὸν μαθητιῶντα ὑποκρινόμενος, ἀπλουστέροις, τὸν μαθητιῶντα ὑποκρινόμενος, ἀπέστη δ' ἐπὶ τοσοῦτω κατεγνωκένοι δείξας αὐτῶν οὐδέν μικρόν οὐδέ μέτριον ἐπικαλοῦντα συνθεῖναι και μετὰ τῶν συγγραμμάτων τούτων παρρησιάζεσθαι κατ' αὐτῶν, οὐκ ἐπ' ἐκείνων αὐτῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν φοιτῶντων αὐτῶ καὶ περιβομβούντων μειρακίων...».²⁸⁶

Ο Βαρλαάμ είχε άγνοια της μακραιώνης ησυχαστικής παράδοσης και ως φιλόσοφος δεν αναγνώριζε οποιαδήποτε μετοχή του σώματος στην προσευχή και στη θεία χάρη. Όξυνε την αντιπαράθεση με τους μοναχούς, χαρακτηρίζοντας τους «όμφαλόψυχους» και την υποτιθέμενη αίρεσή τους «όμφαλοψυχία», «Ἦρξατο δὴ διαδίδοσθαι πᾶσιν ὁ λόγος ὡς ἀποτροπαίου φρονήματος ὑπὸ τῶν ἡσυχάζόντων πρεσβευόμενου καὶ ὄνομα γάρ αὐτοῖς περιέθηκε τῶν φαυλοτάτων, ὄμφαλοψύχους προσαγορεύσας, καὶ τὴν ἦν αὐτός ἔλεγεν αἴρεσιν ὄμφαλοψυχίαν προσειρηκώς».²⁸⁷

Στη συνέχεια πήγε στην Κωνσταντινούπολη στις αρχές του 1337, καταθέτωντας πρώτη κατηγορία κατά των μοναχών, αποκαλώντας αυτούς «όμφαλόψυχους», στην ενδημούσα σύνοδο και τον πατριάρχη Ιωάννη Καλέκα.²⁸⁸ Ο πατριάρχης διαφώνησε με τον Βαρλαάμ και τον απείλησε με κυρώσεις, αν δε σταματούσε την πολεμική εναντίον των μοναχών.²⁸⁹

²⁸³ Β. Χριστοφορίδης, *Οι ησυχαστικές έριδες*, σ. 38.

²⁸⁴ Γρ. Παλαμά, *Υπέρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων* 2, 1, 34, *Συγγράμματα* I, σ. 495.

²⁸⁵ Γρ. Παλαμά, *Υπέρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων* 2, 1, 18, *Συγγράμματα* I, σ. 481. Γρηγ. Παλαμά, *Υπέρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων* 2, 1, 36, *Συγγράμματα* I, σ. 497.

²⁸⁶ Γρ. Παλαμά, *Υπέρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων* 2, 1, 1, *Συγγράμματα* I, σ. 466.

²⁸⁷ Γρ. Παλαμά, *Υπέρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων* 2, 1, 3, *Συγγράμματα* I, σ. 466.

²⁸⁸ *PLP* 10288.

²⁸⁹ Β. Χριστοφορίδης, *Οι ησυχαστικές έριδες*, σ. 41.

Ο Παλαμάς άφησε το ησυχαστήριό του και ήρθε στη Θεσσαλονίκη, όπου έμεινε τρία χρόνια και προσπάθησε να πείσει τον Βαρλαάμ να σταματήσει την κριτική του.²⁹⁰ Ο Παλαμάς έγραψε την πρώτη *Τριάδα Λόγων Υπέρ των ήσυχάζοντων (περί λυσιτελείας τής έξω παιδείας, περί κατοχής νοῦ καί περί θείου φωτός)*, για να ανασκευάσει τις κατηγορίες του Βαρλαάμ εναντίον των ησυχαστών. Ο Βαρλαάμ έμεινε αμετάπειστος, ανταπάντησε στον Παλαμά και το έργο του. Το βιβλίο του χάθηκε, όπως συνεπάγεται από τα αντιρρητικά έργα του Παλαμά, τους εξής *Λόγους*: α)*Περί θείου φωτός*, β)*Περί προσευχής* γ)*Περί τελειότητας*.²⁹¹

Ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ΄, στις αρχές της άνοιξης του 1339, απέστειλλε σε μυστική αποστολή τον Βαρλαάμ στην Αβινιόν μαζί με τον πατριάρχη Ιωάννη Καλέκα. Όπου μπροστά στον πάπα Βενέδικτο ΙΒ΄, παρουσίασε ένα σχέδιο ενωτικό, βασισμένο στο δογματικό σχετικισμό, το οποίο δεν έγινε αποδεκτό από τον πάπα.²⁹²

Ο Ακίνδυνος, αποστέλλει τέσσερις επιστολές στον Βαρλαάμ, το χρονικό διάστημα 1339- 1340. Στη πρώτη επιστολή του προς τον Βαρλαάμ, συνιστά μετριοπάθεια και του ζητά να σταματήσει τις κακολογίες προς τους μοναχούς, «*Λυπεῖ με, ὃ βέλτιστε πῶς δοκεῖς; καί ταραττει τό μήπω σε πεπαῦσθαι τής κατά τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν βλασφημίας καί μάχης*». ²⁹³ Ο Ακίνδυνος μέσα από τις επιστολές του σχολιάζει με ειρωνικά σχόλια τη ματαιοδοξία του Βαρλαάμ.²⁹⁴

---

²⁹⁰ J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 72.

²⁹¹ Β. Χριστοφορίδης, *Οι ησυχαστικές έριδες*, σ. 42. Ι. Καλοθέτου, *Συγγράμματα Α΄*, σ. 58- 60.

²⁹² J. Meyendorff, «Un mauvais théologien de l' unité: Barlaam le Calabrais», *L' Eglise et les Eglises. Etudes et travaux offerts à Dom Lambert Beaudin*, II, Chevetogne 1955, σ. 47- 64. J. Nadal- Cañellas, *La resistance d' Akindynos à Grégoire Palamas*, σ. 141- 143.

²⁹³ Gr. Akindynos, *Letters* 7, 78- 79, σσ. 24, 320. J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 72.

²⁹⁴ Gr. Akindynos, *Letters* 7, 78- 79, σ. 23, «*προς αὐτῆς τῆς ὑψηλῆς στιβάδος ἀφ' ἧς τά ὄντα διασκοπεῖς...*». Gr. Akindynos, *Letters* 7, 115, σ. 26, «*...ἄν ἄρα καί καταδέχη το κοινόν τοῦτο λέγω*». Gr. Akindynos, *Letters* 9, 15- 17, σ. 30, «*... ὥσπερ τις ὢν Σωκράτης, μᾶλλον δέ αὐτόν Σωκράτην ἀτεχνῶς ἐκεῖνον ἀπεργάσασθαι σαυτόν ἀτόπως ἐπιθυμήσας, καί διά τοῦτο ἡρεμεῖν οὐ δυνάμενος*». Gr. Akindynos, *Letters* 9, 28- 29, σ. 30, «*...σύ μᾶλλον ᾄδεις τό φρόνημα καί τελευτῶν οὕτως ἀκράτως ἔσχες σαυτοῦ καί κούφως...*». Gr. Akindynos, *Letters* 9, 81- 82, σ. 32, «*...οὐκ ἤκουες, ἀλλ' ᾄδου ληρεῖν μέν ἐμέ...*». Gr. Akindynos, *Letters* 10, 27- 29, σ. 38, «*...πάντα ταῦτα ἐξήλασεν ὁ κενῆς δόξης ἔρωσ, καί ζητῶν πάντων φανῆναι σοφώτατος...ἀμαθῆς ὢν ἠλέγχθης*». Gr. Akindynos, *Letters* 10, 33- 34, σ. 38, «*... σύ δέ μή τότε πεισθείς, ἄφες, λέγων ταπεινώσω τόν ἄνθρωπον*». Gr. Akindynos, *Letters* 10, 49, σ. 38, «*... σύ τοῖς ἐτέρων λόγοις ἀφυῶς ἔχεις πείθεσθαι καί ταπεινοῦσθαι...*».

Κατά τον Ακίνδυνο ο Βαρλαάμ κατηγορώντας τους μοναχούς δε προσβάλλει μόνο αυτούς, αλλά και τους θεϊκούς νόμους, «...τοις έαυτοῦ τοιαῦτα καί δούλοις καί φίλοις έπηρεάζοντα, ίνα μή λέγω μεϊζον καί τῶν εκείνου νόμων....».²⁹⁵ Ο Ακίνδυνος διακήρυξε ότι ο Βαρλαάμ δεν είναι αρμόδιος για την επίλυση δογματικών διαφορών και ζητημάτων αλλά η σύνοδος.²⁹⁶

Ο Βαρλαάμ τον Οκτώβριο του 1340, παρουσιάστηκε μπροστά στην σύνοδο και κατέθεσε το βιβλίο του με τίτλο «Κατά Μασσαλιανών»,²⁹⁷ στο οποίο προσάπτει κατηγορίες κατά των μοναχών και του Παλαμά, ζητώντας σύγκληση συνόδου.²⁹⁸ Θεωρούσε το Θαβώριο φως φθαρτό και πεπερασμένο «σύμβολο θεότητας», «Άλλ' αίσθητόν ἦν, φησί, τό φῶς εκείνο καί δι' άέρος όρατόν, τότε γεγονός προς έκπληξιν καί εύθύς άπογενόμενον, καί θεότης λέγεται ως σύμβολον τῆς θεότητος».²⁹⁹

Ο Βαρλαάμ αρνήθηκε επίσης, ότι το φως που έβλεπαν οι ησυχαστές, ήταν άκτιστο και θείο, υποστηρίζοντας ότι αν ήταν άκτιστο, θα ήταν η ουσία του Θεού, «Ταῦτα ιδών ό Βαρλαάμ, άντέγραψεν ότι εϊπερ ἦν τοιοῦτον τό φῶς, ή οὐσία τοῦ Θεοῦ λοιπόν ἦν. Καί

---

²⁹⁵ Gr. Akindynos, *Letters* 7, 127- 128, σσ. 26, 321.

²⁹⁶ Β. Χριστοφορίδης, *Οι ησυχαστικές έριδες*, σ. 43.

²⁹⁷ Οι Μεσσαλιανοί ή Μασσαλιανοί, εμφανίστηκαν στη Μεσοποταμία περί τα μέσα του 4^{ου} αιώνα. Κατά βάση αποτελούσαν μια ασκητική και εγκρατιτική κίνηση (αγαμία, νηστεία, ακτημοσύνη), η οποία διαπνεόταν από ανάλογες αντιεκκλησιαστικές ιδέες. Ως βασικό κανόνα είχαν την αδιάλειπτη προσευχή και τους ενθουσιαστικούς χορούς (χορευταί), αλλά απέφευγαν ή περιφρονούσαν την εκκλησιαστική λατρεία και τα μυστήρια. Με την αδιάλειπτη προσευχή και τους ενθουσιαστικούς χορούς υποστήριζαν ότι κατακτούσαν μια μορφή θεοπτίας και αποκτούσαν την ικανότητα του χαρίσματος της προφητείας, ζούσαν ως περιοδευτές κήρυκες. Η διδασκαλία τους είχε καταγραφεί στο ιερό τους βιβλίο *Άσκητικόν*, από το οποίο όμως διασώθηκαν μόνο αποσπάσματα στα σχετικά έργα του πρεσβυτέρου της Κων/πόλεως Τιμοθέου, και του Ιωάννη Δαμασκηνού (PG 94, 729). Βλ. Φειδά, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, τ. Α', σ. 943- 944.

⁶¹ «Συνοδικός Τόμος 1341», PG 151, στήλ. 680. Ι. Καρμίρη, *Τά δογματικά και συμβολικά μνημεία*, σ. 355. Η κατηγορία κατά *Μασσαλιανισμού*, «...ώς τήν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ μεθεκτίν λεγόντων», η κατηγορία για διθεΐα, ως προς τη διάκριση της διάκρισης στην ουσία, αλλά στην άκτιστη και θεοποιό χάρη του Πνεύματος. Στο πρόβλημα δηλαδή αν οι ενέργειες του Θεού, στις οποίες μετέχει ο άνθρωπος είναι κτιστές και άκτιστες.

²⁹⁹ Γρ. Παλαμά, *Υπερ τῶν ιερῶς ήσυχάζόντων* 3, 1, 11, *Συγγράμματα* I, σ. 624.

ποιεῖτε λοιπόν τήν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ μεθεκτὴν καὶ ὄρατὴν τοῦτο δέ ἐνὶ βλάσφημον καὶ δυσσεβές καὶ δόγμα τῶν Μασσαλιανῶν».³⁰⁰

Ο Ακίνδυνος θεωρεῖ ὅτι θα ἀντιμετωπίζονταν τὸ θέμα, ἀν επικεντρωνόταν στὸ θέμα τῆς φύσεως τῶν ἐνεργειῶν, χωρὶς νὰ ἐμπλακεῖ σὲ θέματα ἀσκησης τῶν μοναχῶν, γιὰ τὰ ὁποῖα ἤδη ὁ πατριάρχης Ἰωάννης εἶχε υπερασπιστεῖ τοὺς μοναχοὺς, στὴ σύνοδο τοῦ 1337.³⁰¹ Επιπρόσθετα κατηγορεῖ τὸν Βαρλαάμ γιὰ τὴν ἐριστικὴ τῆς στάσης, ποὺ ὡς σκοπὸ τοῦ ἔχει τὴν μείωση τοῦ κύρους τῶν μοναχῶν, «Συνεβούλευόν σοι κατέχειν σαυτόν καὶ μὴ τοῦτο ἀσχημονεῖν μηδέ τοξεύειν ἐπ’ ἄνδρα οὐδέ αὐτόν, ἀμαθῆ παντελῶς τοῦ τοξεύειν, σὺ δέ πεισθεῖς ἄφες, λέγων ταπεινώσω τὸν ἄνθρωπον».³⁰²

Ο Ακίνδυνος στὴ παρούσα φάση τηρεῖ ἰσες ἀποστάσεις στὴ διαμάχη μετὰ τοῦ Γρηγορίου Παλαμά καὶ τοῦ Βαρλαάμ, «Ὅτι κἀγὼ σοι τὰ περὶ θεολογίας οὐ σφόδρα ἐναντιοῦμαι».³⁰³ Παρόλα αὐτὰ συνεχίζει νὰ ἐγκωμιάζει τὸν Γρηγόριο Παλαμά καὶ δε πιστεύει ὅτι εἶναι αἰρετικὸς.³⁰⁴

Ο Ακίνδυνος προτρέπει τὸν Βαρλαάμ νὰ τὸν ἀκούσει, γιὰτὶ εἶναι τὰ λόγια εὐκρινεῖς φίλου, ποὺ θέλει νὰ συμβουλευθεῖ καὶ νὰ τὸν προστατεύσει «... διὰ τοῦτο δὴ σοι φίλος ὢν πρὸς ἀλήθειαν καὶ οἰκειούμενος τὰ σά, κατὰ τὴν παροιμίαν, συμβουλεύω μὴ οὕτως ἄγαν ἀνδρός πολλὴν δόξαν ἔχοντος εἰς εὐσεβείας λόγον καὶ βίου θεοφιλοῦς καταφέρεσθαι...».³⁰⁵

Ο Ακίνδυνος υπερασπίζεται τὴν ἡσυχαστικὴ μέθοδο προσευχῆς καὶ ἐκφράζει τὶς ἀμφιβολίες γιὰ τὰ κίνητρα ποὺ ἔχει ὁ Βαρλαάμ νὰ ἐπιτίθεται στοὺς μοναχοὺς, ἀλλὰ ἐκφράζει καὶ τὴν ἀνησυχία τοῦ ὡς πρὸς τὴν κατάληξη τῆς διαμάχης, «...οὕτω παρὰ τοὺς χαρακτηῖρας καὶ τύπους τῆς ὑπὸ τῶν ἄνωθεν ἱερῶν ἀνδρῶν παραδοθείσης ἡμῖν προσευχῆς,

³⁰⁰ Δ. Δισυπάτου, *Τοῦ τιμιωτάτου καὶ σοφωτάτου μοναχοῦ κυροῦ Λαβίδ ἱστορία διὰ βραχέων ὅπως τὴν ἀρχὴν συνέστη ἢ κατὰ τὸν Βαρλαάμ καὶ Ακίνδυνον πονηρὰ αἵρεσις*, ἐκδ. Δ. Τσάμη, [Βυζαντινὰ κείμενα καὶ μελέται 10], Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Θεσσαλονίκη, 1973, σ. 40.

³⁰¹ Ph. Uspenskij, *Sinodik*, σ. 86, «... τὸ δὲ βιβλίον τοῦ Βαρλαάμ... παραδόντος εἰς ὄλην τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν σὴν ὑπεροχὴν διεξήει τὰ περὶ τῆς θείας Μεταμορφώσεως καὶ ἱεῤῥας προσευχῆς».

³⁰² Ph. Uspenskij, *Sinodik*, σ. 86, «Ἐκ τῆς γενομένης αὐτῷ πρὸς τοῦτον ἔριδος καὶ φιλονικίας». G. Akindynos, *Letters* 10, 31- 35, σ. 38.

³⁰³ Gr. Akindynos, *Letters* 8, 4, σ. 26.

³⁰⁴ Gr. Akindynos, *Letters* 8, 17- 18, σ. 28, «... πρὸ γάρ ψήφου συνοδικῆς ὀνομάζειν τινὰ φανερῶς αἰρετικόν καὶ ἀναθεματίζειν οὐ κανονικόν...».

³⁰⁵ Gr. Akindynos, *Letters* 8, 13- 16, σ. 28.

περί προσευχῆς καὶ τελειότητος ἀνθρωπίνως διδάσκεις, εἰ καὶ πάνυ σοφῶς καὶ περιττῶς διδάσκεις».³⁰⁶

Ο Βαρλαάμ, δεν έδωσε ιδιαίτερη σημασία στις προειδοποιήσεις του Ακινδύνου, «...ἐπεὶ δέ οὐκ ἤκουες, ἀλλ' ὧρου ληρεῖν μὲν ἐμέ, σαυτὸν δέ πάντα τῷ ἄρα δυνήσεσθαι, ἡσυχίαν ἡγάπων»³⁰⁷ και «...οὐτ' ἂν ἴσως ἐμέ σύ περιττῆς ἀφροσύνης ἔτι τότε διώκεις...».³⁰⁸

Ο Ακίνδυνος, δε διστάζει να κατηγορήσει και τους δυο εμπλεκόμενους για την ταραχή που προκαλούν στους κόλπους της ηγεσίας. Την ίδια αγωνία και απόγνωση εκφράζει και σε νεότερη επιστολή του προς τον Βαρλαάμ «...καὶ γαληνῶς ἔχουσαν τὴν ἐκκλησίαν τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι, φθόνῳ τοῦ διαβόλου δεινῶ ταραττετε κλυδῶνι καὶ στάσει χαλεπῇ κατασείετε οὐκ ἀνεκτὸν ἡγησάμην οὐδέ καλὸν ἡσυχάζειν...»³⁰⁹ και «... Δέος οὖν μὴ στάσις καὶ ῥῆγμα τὴν ἐκκλησίαν λάβῃ, τῶν μὲν ἐκείνῳ, τῶν δέ τούτῳ τιθεμένων καὶ προσχωρούντων, ἢ κατὰ φιλίας λόγον ἀμφοτέρα ἢ δόξης τοῦ τό κρεῖττον αἰρεῖσθαι ἢ καὶ ἀμφοτέρα...».³¹⁰

Ο Παλαμάς την ίδια περίοδο, στα τέλη του 1340 επισκέφθηκε το Άγιον Όρος, για να ενισχύσει τον αγώνα του κατά του Βαρλαάμ, όπου συνέταξε τον «*Άγιορειτικὸν τόμον ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων*», ένα κείμενο με δογματικό χαρακτήρα που χωρίς να κατονομάζει τον Βαρλαάμ, καταδικάζει τις ιδέες του. Το κείμενο του Τόμου επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την πορεία της έριδας. Ο Τόμος υπογράφηκε από τον Πρῶτο του Αγίου Όρους τον ηγούμενο Ισαάκ, τον ιερομόναχο Φιλόθεο Κόκκινο, μετέπειτα πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, τον επίσκοπο Ιερισσού και Αγίου Όρους Ιάκωβο, συνολικά δεκαεννέα ιερομόναχοι.³¹¹ Παρόμοιο Τόμο υπέγραψαν λίγο αργότερα οι μοναχοί της Θεσσαλονίκης και το έστειλαν στον πατριάρχη.³¹²

Ο Βαρλαάμ, παρά τη μη ανταπόκριση της συμπαράστασης που επιζητούσε από τον Ακίνδυνο μολοντί ο δεύτερος, διαφωνούσε με τον Παλαμά για την διάκριση ουσίας και ενέργειας του Θεού, συνέχισε την πολεμική του ενάντια στους Ησυχαστές.³¹³ Ο Βαρλαάμ, για να ενισχύσει τις κατηγορίες που εξαπέλυε εναντίον του Παλαμά και των

³⁰⁶ Gr. Akindynos, *Letters* 9, 34- 37, σ. 30

³⁰⁷ Gr. Akindynos, *Letters* 9, 81, σ. 32.

³⁰⁸ Gr. Akindynos, *Letters* 10, 11- 12, σσ. 36, 309- 310.

³⁰⁹ PLP 5532. Gr. Akindynos, *Letters* 9, 91- 92, σ. 34.

³¹⁰ Gr. Akindynos, *Letters* 12, 53- 55, σ. 56.

³¹¹ Β. Δεντάκη, «Επτά συμβολικά κείμενα περί ήσυχασμού», *ΕΕΘΣΠΑ* 22 (1975), σ. 719- 740.

³¹² Γρ. Παλαμά, *Αναίρεσις γράμματος Καλέκα* 7, *Συγγράμματα*, II, σ. 591.

³¹³ Β. Χριστοφορίδης, *Οι ησυχαστικές έριδες*, σ. 44.

μοναχών, προσέθεσε και την κατηγορία της συγκρότησης «*παρασυναγωγών*», στο Άγιο Όρος και στη Θεσσαλονίκη, παρά την απαγόρευση των ιερών κανόνων, «...*παρασυναγωγάς ἐν τῷ Ὁρει τῷ Ἁγίῳ ποιεῖ κἀν τῇ Θεσσαλονίκῃ παρά τοὺς θεῖους καὶ ἱερούς κανόνας*».³¹⁴

Ο Βαρλαάμ, είχε κερδίσει την εμπιστοσύνη πολλών μελών της συνόδου και «*ἐγκριτων*» πολιτών. Ο Ακίνδυνος σημειώνει με σαφήνεια, ότι η κατηγορίες περί «*παρασυναγωγών*», υπήρξαν η αφορμή ώστε να συγκεντρωθεί πλήθος φιλικά προσκείμενων προς τον Βαρλαάμ, ζητώντας από τον πατριάρχη την επικύρωση των απόψεων του Βαρλαάμ με σύνοδο. Πρόταση που δεν έγινε αποδεκτή, από τον πατριάρχη Ιωάννη και την σύνοδο, «*Καὶ πρό τούτων πάντων ἀγανακτησάντων πολλῶν προσελθόντων καὶ καταναγκαζόντων τὴν σὴν Θειοτάτην στερρότητα τῷ μὲν Βαρλαάμ ἀσφάλειαν μαρτύρησαι τε καὶ συνοδικῶ γράμματι παρασχέσθαι πάντων ἔνεκεν ὧν καὶ ἔλεγε και ἔγραφε, τῷ δέ Παλαμᾷ καταμηφίσασθαι ἢ σὴ κρίσις ἐκεῖνο μὲν οὐκ ἐδέξατο, ἀλλὰ καὶ βαρέως ἔσχε πρὸς τοὺς προφέροντας*».³¹⁵

Η τελευταία κατηγορία, στάθηκε η αφορμή του για τον πατριάρχη Ιωάννη να επέμβει για να δώσει λύση στη διαμάχη, ο οποίος ήταν ευαίσθητος σε θέματα δόγματος. Σύμφωνα με τα παραπάνω, το περιεχόμενο των δυο Τόμων και θέλοντας να μη μειωθεί το πατριαρχικό του κύρος, τον ώθησαν στην αποδοχή της κατηγορίας, από τον Βαρλαάμ.³¹⁶ Η κατηγορία αποτέλεσε την αφετηρία έναρξης, της συνοδικής διαδικασίας.

Ο πατριάρχης προσκαλεί τους αντίδικους «*τόν τε κατήγορον καὶ τόν ἀπολογούμενον*», να παρουσιασθούν στην σύνοδο. Η δυσμένεια του πατριάρχη προς τον Παλαμά και τους μοναχούς φαίνεται στο γεγονός ότι, «*ἦλθον κατάκριτοι καὶ ὑπόδικοι εἰς ὄλην τὴν σύνοδον*».³¹⁷ Επίσης η απόφαση του πατριάρχη, να μη στείλει προσωπική πρόσκληση στον Παλαμά, αλλά στη σύνοδο της Θεσσαλονίκης, «*οὐκ ἦν ἄγαν ἀνειμένον τό γράμμα εἰκότως...*»³¹⁸ και τέλος η σύνοδος έχει υποχρέωση να τον στείλει στη σύνοδο, «*ὡς ἤδη παντάπασιν καταδεδικασμένον*»,³¹⁹ ως κομιστή της επιστολής τον ίδιο τον κατήγορο, τον Βαρλαάμ.³²⁰

³¹⁴ Γρ. Ακινδύνου, *Λόγος πρὸς τὸν Μακαριώτατον πατριάρχη κὺρ Ἰωάννην και τὴν περὶ αὐτὸν σύνοδον*, εκδ. Ph. Uspenskij, *Sinodik*, σ. 87.

³¹⁵ Ph. Uspenskij, *Sinodik*, σ. 86.

³¹⁶ J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 77.

³¹⁷ Γρ. Παλαμά, *Ἀναίρεσις ἐξηγήσεως Καλέκα, Συγγράμματα II*, σ. 656.

³¹⁸ Ph. Uspenskij, *Sinodik*, σ. 86.

³¹⁹ Ph. Uspenskij, *Sinodik*, σ. 86.

Ο Ακίνδυνος αντιλήφθηκε την αντικανονικότητα³²¹ των ενεργειών του πατριάρχη και τον παρακαλεί με αναφορά του, να προσκληθεί με προσωπικό γράμμα ο Γρηγόριος Παλαμάς, την αποστολή του νέου γράμματος επιφορτίζεται ο ίδιος ο Ακίνδυνος, «*Νῦν εὐθύς ἕτερον γενέσθαι τρόπον, ἀλλ' εὐθύς γενέσθαι προσέταξαν τοιοῦτον πρὸς αὐτόν τὸν Παλαμᾶν, οἷον αὐτοὶ ἄν ὁ Παλαμᾶς ἠῤῥατο γενέσθαι γράμμα καὶ γεγονός ἐμοὶ πρὸς τὸν ὡσπερ ἐγράφη. Ἐγὼ δε χάριν ὁμολόγησας τὴν προσήκουσαν ἔπεμψα σοὶ τῷ Παλαμᾶ τὸ γράμμα*».³²²

Ο Ακίνδυνος, στις αρχές της άνοιξης του 1341, αποστέλλει συνημμένη την πρόσκληση του πατριάρχη και την δική του επιστολή προς τον Παλαμά. Ο Ακίνδυνος τονίζει, ότι η επιστολή του πατριάρχη αποτελεί το αποτέλεσμα των ενεργειών του ίδιου, προς την κατεύθυνση λύσης της διαμάχης. Ο Ακίνδυνος αρνείται να υποστηρίξει τον Βαρλαάμ και προσπαθεί να τον εμποδίσει, στο να συνεχίσει να αντιτίθεται στους Ησυχαστές, «*Τὰ μὲν ἐμοὶ σπουδασθέντα ὑπὲρ τῆς σῆς ἱερότητας καὶ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ πρὸς τὸν διώκοντα οὐκ ἀναγκαῖον ὦήθην παρ' ἐμοῦ σε πυθέσθαι, πολλοὶ γάρ ἄλλοι ὧν οἱ μὲν ἤδη ταῦθ' ὑμᾶς ἐδίδαξαν, οἱ δὲ μέλλουσιν, ἔστιν οὖν ἐκείνων τῶν σπουδασμάτων καὶ το παρόν, προλαβόντων τῶν δοκεῖν ἐμοὶ λυπηρῶν πρὸς τὴν θειότητά σου πατριαρχικῶν γραμμάτων, εἰς τὴν σὴν θεραπείαν ἐπιγεγόμενον*».³²³

Ο Ακίνδυνος αναφέρεται στη Τρίτη επιστολή του Παλαμά προς αυτόν,³²⁴ την παρέλαβε αφότου είχε γράψει στον Παλαμά για να μάθει αν οι κατηγορίες του Βαρλαάμ κατά του δόγματος του «*περὶ θείας χάριτος*» ήταν βάσιμες, «*Ἦν δέ μοι μεγάλην ἐπιστολήν καὶ γενναίαν ἀπέστειλας, πάλαι μὲν ἦν ἐνταῦθα, οὐ πρὶν δὲ εἰς τὰς ἐμάς ἦκε χεῖρας ἢ καὶ τὰ δεύτερα γεγράφθαι πατριαρχικά ταῦτα γράμματα*».³²⁵

Ο Παλαμάς, μετά την λήψη της επιστολής από τον Ακίνδυνο, αναχώρησε για την Κωνσταντινούπολη, συνοδευόμενος με τους διακεκριμένους φίλους του, τους Ισίδωρο

---

³²⁰ Δ. Κουτσοῦρη, *Σύνοδοι καὶ Θεολογία*, σ. 60- 61.

³²¹ Η πρώτη κλήτευση του Παλαμά ήταν αντικανονική και δείχνει μη φιλική διάθεση από τον πατριάρχη. Αντίκειται στους ιερούς κανόνες, καθώς κανείς δε πρέπει να θεωρείται ένοχος προκαταβολικά, μόνο από τη κατηγορία που του προσάπτεται, ανεξάρτητα του μεγέθους της και της σοβαρότητας της. Γ. Α. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν*, σ. 688- 689.

³²² Ph. Uspenskij, *Sinodik*, σ. 86- 87. Γλ. Χατζούλη, *Ζηλωτές καὶ Ησυχασμός*, σ. 222.

³²³ A. Constantinides – Hero, *Letters* 11, 1-8, σ. 54.

³²⁴ Γρ. Παλαμά, *Γ' Ἐπιστολή πρὸς Γρηγόριον Ἀκινδύνον*, *Συγγράμματα* II, σ. 196- 199.

³²⁵ Gr. Akindynos, *Letters* 11, 9- 11, σ. 54.

Βουχερά³²⁶ και τους αδελφούς Μάρκο και Δωρόθεο Βλατή.³²⁷ Πατριαρχικές επιστολές στάλθηκαν στα Παρόρια και στις μονές της Θεσσαλονίκης.³²⁸

Ο Ακίνδυνος απευθύνει επιστολή στον Δαβίδ Δισύπατο, μοναχό με μεγάλη επιρροή και σοφία, που ήδη είχε προσκληθεί στην σύνοδο με προσωπική πρόσκληση από τον ίδιο τον πατριάρχη.³²⁹ Ο Δισύπατος μόναζε σε μοναστήρι των Παρόριων της Βουλγαρίας, ο Ακίνδυνος στηρίζει πολλές ελπίδες στο Δισύπατο, καθότι κοινός φίλος των αντιμαχομένων θα μπορούσε με την μετριοπάθεια που είχε να κατευνάσει τα οξυμένα πνεύματα, «*Ἡμέτερον οὖν ὄν ταῦτα ὑμῖν μνηύσαι, ὑμέτερον περί ὑμῶν αὐτῶν σὺν Θεῷ τό ἀσφαλές ἐπισκέψασθαι. Δοκεῖ δέ ἡμῖν οὐκ εἶναι κρεῖττον ὑμῖν ἢ παρ' ἡμᾶς ἀφῖχθαι, ἔνθα κοινῇ σκεψάμενοι τό ποιητέον μετά τοῦ κοινοῦ τῆς ἀγάπης συνδέσμου, τῷ παραστάντι*

---

³²⁶ Ἰ. Ρωμανίδου, «Ἐκκλησιαστικά Σύνδοδοι καί Πολιτισμός», *Θεολογία* 66 (1995), σ. 646- 680.

³²⁷ Γ. Θεοχαρίδη, «Οἱ ἰδρυταί τῆς ἐν Θεσσαλονίκη μονῆς τῶν Βλατάδων», ἐν *Πανηγυρικός Τόμος ἑορτασμοῦ τῆς ἐξακοσιοστῆς ἐπετείου τοῦ θανάτου τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, (1359-1959)*, Θεσσαλονίκη, 1960, σ. 22- 45. Π. Χρήστου, «Δωρόθεος Βλατῆς ὁμολογητής», *Τό Ἁγιολόγιον τῆς Θεσσαλονίκης*, τ. Α', Κέντρου Ἀγιολογικῶν Μελετῶν Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 237-238.

³²⁸ *PLP* 4601. Δ. Γόννη, *Τό συγγραφικόν ἔργον*, σ. 53- 54, σημ. 9. Ang. Delikari, Ein Beitrag zu historisch- geographischen Fragen auf dem Balkan: "Paroria". Neue Angaben zur Lokalisierung des Klostergebietes von Gregorios Sinaites, *Peter Soustal, Heilige Berge und Wüsten, Byzanz und sein Umfeld, Referate auf dem 21. Internationalen Kongress für Byzantinistik, London 21- 26 August 2006*, Wien 2009, σ. 71- 76. Τα Παρόρια, ἦταν σημαντικό μεσαιωνικό πολυεθνικό, μοναστικό κέντρο. Η οριοθέτηση της περιοχῆς γίνεται κατ' ἐκτίμηση, στην ἑκταση βορείως της Ἀδριανούπολης προς τα ανατολικά στην οροσειρά της Στράντζας.

³²⁹ Ο Δαβίδ Δισύπατος υπήρξε λόγιος μοναχός και αντιρρητικός θεολόγος. Ἐζῆσε κατά τα μέσα του 14^{ου} αἰῶνα και προερχόταν ἀπό τη οικογένεια των Δισυπάτων της Θεσσαλονίκης. Ο Δαβίδ τάχθηκε υπέρ της Θεολογίας του Γρηγορίου Παλαμά γράφοντας τρία ἔργα. Το πρώτο εἶναι ἕνας «*Λόγος περί τῶν τοῦ Βαρλαάμ καί Ἀκινδύνου βλασφημιῶν*», που απευθύνεται στο Νικόλαο Καβάσιλα και το δεύτερο εἶναι ἕνα ποίημα ἀπό 618 στίχους, ὅπου ἀναιρεῖ τις θεολογικές θέσεις. του Ακίνδυνου. Το τρίτο τιτλοφορεῖται «*Τοῦ τιμιωτάτου καί σοφωτάτου μοναχοῦ κυροῦ Δαβίδ ἱστορία διά βραχέων ὅπως τήν ἀρχήν συνέστη ἢ κατά τόν Βαρλαάμ καί Ἀκίνδυνον πονηρά ἀῖρες*» και γράφτηκε το 1347 κατά παραγγελία της αυτοκράτειρας Ἄννας της Σαβοΐας, ὥστε να ενημερωθεῖ για την ησυχαστική ἐρίδα. Μ. Candal, «Origen ideologico del palamismo en un document de David Disipatos», *OCP* 15 (1949), σ. 118. Στ. Παπαδόπουλου, «Δισύπατος Δαβίδ», *ΘΗΕ* 5 (1964), σ. 117-118. Β. Hans – Veit Beyer, «David Disypatos als Theologe und Vorkämpfer für die Sache des Hesychasmus (ca 1337- ca 1350)», *JÖB* 24 (1975), σ. 107- 128. Στ. Παπαδόπουλου, «Δισύπατος Δαβίδ», *ΘΗΕ* 5 (1964), σ. 117-118.

*ἐψόμεθα, κὰν δόξη δὴ μετανίστασθαι, οὐ δυσχερές μεταβαίνειν ἐντεῦθεν ὅποιπερ ἂν θελήσαιμεν».*³³⁰

Τον πληροφορεῖ για την κλήτευση που ἔλαβε ο Παλαμάς να λογοδοτήσει, για τις κατηγορίες που εἶχε εξαπολύσει ο Βαρλαάμ ἐναντίον του. Ο πατριάρχης στο ἴδιο μήκος κύματος με τον Ακίνδυνο προσδοκοῦσε, ὅτι με την παρέμβαση του Δισύπατου θα κατάφερνε να αποσοβήσει τη «στάσιν καὶ ρήγμα» στην Ἐκκλησία και να φέρει τη συμφιλίωση, «Ἄνευ δέ τούτων ὁ θαυμάσιος Παλαμᾶς ὅσον ἤδη παρέσται μετατέμπεται γάρ αὐτόν γραμμασιν ὁ πατριάρχης, λόγον δώσοντα ἐφ' οἷς ἐγκαλεῖται τῷ εὐφρεῖ Βαρλαάμ ἀνάγκη δέ σε παρεῖναι καὶ διὰ τοῦτο μόνον. οὐδέ γάρ ὁ Βαρλαάμ εὐκατάβλητος, διὰ τὸ χώραν αὐτῷ τινα δοῦναι τὸν Παλαμᾶ ἰσχυρίζεσθαι, ὃ σοι καὶ πρότερον ἔγραψα ἦν ἐμοὶ δοκεῖ δεῖν αὐτόν παρά φίλων ἀνδρῶν ἀφελέσθαι πεισθῆναι τὸν ἐναντίον, καὶ οὕτως ἔχειν εὐχείρωτον».³³¹ Ο Δισύπατος ἀποδέχθηκε τὴ πρόσκληση και πήγε στη Κωνσταντινούπολη, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν φίλο του μοναχὸ Διονύσιο.³³²

Ο Καντακουζηνὸς ἐπισημαίνει χαρακτηριστικὰ, ὅτι οἱ μοναχοὶ βρέθηκαν ὡς κατηγορούμενοι, «παρῆσαν καὶ αὐτοὶ τῷ λόγῳ φέροντες Ἀθωνας».³³³ Ο Βαρλαάμ δε δέχθηκε συγκεκριμένη ἐπιστολή για να συμμετάσχει στη συνοδὸ, καθὼς ἦταν ἤδη στην Κωνσταντινούπολη ἑπτὰ μῆνες.³³⁴ Οἱ μοναχοὶ δεν προσκαλοῦνται σε κάποια προγραμματισμένη συνοδική διαδικασία, ὅπως φανερώνουν οἱ προσκλήσεις καθὼς οἱ μοναχοὶ κατέφθασαν στην Κωνσταντινούπολη, σε διαφορετικὰ χρονικὰ διαστήματα ἀπὸ τὸν Φεβρουάριο ἕως τὸν Μάιο του 1341.³³⁵

Οἱ προσυνοδικές διασκέψεις που ἔλαβαν χώρα τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς τῶν μοναχῶν στη Κωνσταντινούπολη, πρὶν τὴν ἐπίσημη ἐναρξὴ τῆς συνοδικῆς διαδικασίας, προκάλεσαν τὴν βαθμιαία μεταστροφὴ μεγάλης μερίδας τῆς κοινῆς γνώμης, ἀκόμα και προσωρινὰ τοῦ πατριάρχου. Ἡ ἐνημέρωση με ομιλίες και συζητήσεις κατέδειξαν σε μεγάλο βαθμὸ, τὸ ἀβάσιμο τῶν κατηγοριῶν τοῦ Βαρλαάμ κατὰ τῶν μοναχῶν.

Πρῶτη φορά μετὰ τὴν κατάθεση τῆς κατηγορίας, ο πατριάρχης υποστήριξε τὸν Παλαμά, «Ἡ μεγάλη ἀγιοσύνη σου τὰ τοῦ Βαρλαάμ συγγράμματα προαγνοῦσα, εἶτα καὶ τὰ πρὸς ἐκεῖνον ἀντιρρητικὰ τοῦ Παλαμᾶ συγγράμματα, σὺν οὐκ ὀλίγοις τῶν ἐλλόγιμων ἡμῶν τε

³³⁰ Gr. Akindynos, *Letters* 12, 21- 26, σ. 56.

³³¹ Gr. Akindynos, *Letters* 12, 36- 42, σ. 58.

³³² *PLP* 5490.

³³³ Καντακουζηνός, *Ἱστορία* II, σ. 550.

³³⁴ Γρ. Παλαμά, *Διάλεξι Θεοφάνους* 2, *Συγγράμματα*, II, σ. 222.

³³⁵ Δ. Κουτσοῦρη, *Σύνοδοι και Θεολογία*, σ. 62.

παρόντων ἐπήνεσας μὲν καὶ τεθαύμακας μετὰ τῶν συνακροωμένων ἀπάντων τὰ τοῦ Παλαμᾶ, πᾶσαν ἀσφάλειαν ἐπιμαρτυρήσας αὐτοῖς». Ο πατριάρχης συγκαθίθεται στην πρόταση σύγκλισης συνόδου των μοναχών, για να συζητηθεί η κατηγορία του Βαρλαάμ, για την οποία και προσκλήθηκαν με αντιπαράσταση του κατηγορούμενου και αυτών ως κατηγορουμένων, «...Ἡμῖν ὁ Βαρλαάμ ἐκαλεῖ ἐπενεύσας τοῖς λόγοις ἡμῶν προσεκλήθη ὁ κατήγορος».³³⁶

Ο Βαρλαάμ βλέποντας την αλλαγή του θετικού προς αυτόν κλίματος, αρνήθηκε την συμμετοχή του σε σύνοδο επικαλούμενος «βασιλικὴν αποδημίαν», «...ὁ δ'ἀνανεύει, Καίσαρα ἐπικεκλημένος ἀπῆει πρὸς Καίσαρα τῆς σῆς τοῦτ' ἐνδούσης θειότητος οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ».³³⁷ Η ἀρνηση της συμμετοχῆς του Βαρλαάμ μας παρέχει την εντύπωση, ὅτι δεν εἶναι σύνοδος αὐτή η συνεδρίαση, ἀλλὰ μια προσυνοδική διάσκεψη που συγκλήθηκε για ενημέρωση.³³⁸

Ο πατριάρχης ἠθέλε να κλείσει γρήγορα την υπόθεση, ὅμως προσέκρουε στην ἀντίδραση της αυτοκράτειρας Ἄννας, η οποία ἠθέλε να ληφθοῦν οἱ ἀποφάσεις μετὰ την ἐπιστροφή του αυτοκράτορα Ἀνδρόνικου του Γ', ἀπὸ μια ἐκστρατεία στην Ἀκαρνανία. Ο αυτοκράτορας ἦταν υπέρμαχος μιας εἰρηνικῆς και μετριοπαθοῦς λύσης στην ἡσυχαστικὴ ἐρίδα.³³⁹ Η πληροφορία που σώζεται ἀπὸ μια ἀντιπαλαμική πηγή ἀναφέρει ὅτι, ο Ἀνδρόνικος Γ' μετὰ την ἐπιστροφή τους το τέλος Μαΐου του 1341, ἀπαγόρευσε στον Βαρλαάμ να κατηγορεῖ τον Παλαμά για αἵρεση, πριν την ἐναρξη συνοδικῆς διαδικασίας.³⁴⁰

Ο Βαρλαάμ ἀπαιτεῖ την καταδίκη του Παλαμά ὡς αἰρετικῆς και ο Παλαμάς ἐπιμένει στη σύγκληση συνόδου, για να ἀποδείξει το ἀβάσιμο των κατηγοριῶν. Ο Ἀνδρόνικος Γ', ἀφού ἐξάντλησε τα περιθώρια συμβιβασμοῦ και προσέγγισης των δυο πλευρῶν συγκάλεσε σύνοδο.³⁴¹

³³⁶ Ι. Καλοθέτου, *Συγγράμματα*, Α', σ. 238.

³³⁷ Ι. Καλοθέτου, *Συγγράμματα*, Α', σ. 239.

³³⁸ Δ. Κουτσοῦρη, *Σύνοδοι και Θεολογία*, σ. 62.

³³⁹ Β. Χριστοφορίδης, *Οἱ ἡσυχαστικὲς ἐρίδες*, σ. 47.

³⁴⁰ J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 80, σημ. 62.

³⁴¹ Ἰ. Καντακουζηνός, *Ἱστορία* II, σ. 550- 553.

3. Οι Σύνοδοι του 1341 και η μεταστροφή του Ακίνδυνου στην πλευρά των αντισηυγαστών.

Η έναρξη της συνοδικής διαδικασίας, όπως μας πληροφορεί ο Γρηγοράς και το *Βραχύ Χρονικό* του 1341,³⁴² ορίζεται τη Κυριακή 10 Ιουνίου του 1341. Στις συνεδριάσεις συμμετείχαν ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ΄, ο πατριάρχης ως πρόεδρος, οι επίσκοποι, ηγούμενοι, μοναχοί, συγκλητικοί και ο πλήθος λαού.³⁴³ Η διεξαγωγή της συνόδου έλαβε χώρα στην Αγία Σοφία, οι συνεδριάσεις ήταν δημόσιες και ολοκληρώθηκαν την ίδια ημέρα.³⁴⁴

Ο Βαρλαάμ ως κατήγορος, πήρε πρώτος το λόγο και έκανε ερωτήσεις δογματικής φύσης στους μοναχούς, δηλώνοντας ότι αν δεν απαντήσουν δε θα συνεχίσει. Ο πατριάρχης έδωσε εντολή, να διαβαστούν ο ξδ΄ και ο ιθ΄ κανόνας της Στ΄ Οικουμενικής Συνόδου, οι οποίοι επιτρέπουν μόνο στους επισκόπους να διδάσκουν και να κρίνουν δογματικά θέματα.³⁴⁵

Μετά την ανάγνωση των κανόνων, συνεχίστηκε η διαδικασία με την ανάγνωση των αναφορών του Βαρλαάμ, με τις κατηγορίες προς τους μοναχούς και στον Παλαμά. Ο Παλαμάς κλήθηκε να απολογηθεί και να αντικρούσει τις κατηγορίες ακολούθως, εξιστορώντας την έριδα θεώρησε υπαίτιο της διαμάχης, τον Βαρλαάμ. Ζήτησε να αναγνωστεί το έργο *Κατά Μασσαλιανῶν* του Βαρλαάμ, για να ενισχύσει και να αποδείξει την άποψη του.³⁴⁶

Ο Βαρλαάμ κατηγορούσε τους μοναχούς, για τις απόψεις τους ως προς το Θαβώριο φως και για την προσευχή του Ιησού. Ο Βαρλαάμ, υποστήριζε ότι το φως της μεταμορφώσεως δεν ήταν αληθινό και απρόσιτο, αλλά κατώτερο από τους αγγέλους και από την ανθρώπινη νόηση, κατά συνέπεια οι δεχόμενοι ότι το φως είναι θείο ήταν πλανηθέντες.³⁴⁷

Η απάντηση του Παλαμά ήρθε μέσα από πλήθος πατερικών επιχειρημάτων, συνοψίζοντας ότι το φως της μεταμορφώσεως δεν ήταν πεπερασμένο, ήταν η δόξα της

---

³⁴² Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* XI, σ. 559- 560. R. Loenertz, «La chronique brève de 1352. Deuxième partie, de 1324 à 1341», *OCP* 30 (1964), σ. 41. J. Nadal- Cañellas, *La resistance*, σ. 174- 184.

³⁴³ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, 39, σ. 551. Ι. Καρμίρη, *Τα δογματικά και συμβολικά*, σ. 355.

³⁴⁴ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* XI, σ. 557- 558.

³⁴⁵ «Συνοδικός Τόμος 1341», *PG 151*, στήλ. 679- 692. Δοσίθεου Ἱεροσολύμων, *Τόμος Ἀγάπης*, Ιάσιον 1698. σ. 40- 51.

³⁴⁶ Ι. Καρμίρη, *Τα δογματικά και συμβολικά*, σ. 357.

³⁴⁷ Ι. Καρμίρη, *Τα δογματικά και συμβολικά*, σ. 357- 358.

υποστατικά ενωμένης με το σώμα θεότητας. Το φως δεν ήταν η ουσία του Θεού, που είναι αθέατη και αμέθεκτη, αλλά ενέργεια και χάρη Θεού, προσιτή και μεθεκτή στους αξίους.³⁴⁸

Εξετάσθηκε στη συνέχεια η επίθεση του Βαρλαάμ, εναντίον της λεγόμενης προσευχής του Ιησού, «*Κύριε Ιησοῦ Χριστέ, Υιέ Θεοῦ ἐλέησόν με*. Κατηγορούσε τους μοναχούς ως Βογόμιλους³⁴⁹, επειδή χρησιμοποιούσαν μια προσευχή, όπως εκείνη

---

³⁴⁸ Ι. Καρμίρη, *Τα δογματικά και συμβολικά*, σ. 357- 362. Β. Χριστοφορίδης, *Οι ησυχαστικές έριδες*, σ. 52.

³⁴⁹ Το θρησκευτικό αυτό κίνημα περιγράφεται και ως Βογομιλισμός, ενσωμάτωσε αρκετά νεομανιχαϊστικά και παυλικιανικά στοιχεία. Οι Βογόμιλοι ήταν μια χριστιανική αίρεση, που γεννήθηκε από άλλες παλαιότερες αιρέσεις. Η θρησκευτική κίνηση εμφανίστηκε αρχικά στην Αρμενία και τη Μικρά Ασία, και αργότερα δέχτηκε σλαβικές επιδράσεις που αποσκοπούσαν στη μεταρρύθμιση, της προσφάτως ιδρυθείσας βουλγάρικης Ορθόδοξης Εκκλησίας. Πέρα από την επικράτεια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και των Βαλκανίων (Βουλγαρία, Βοσνία, Σερβία), το βογομιλικό κίνημα αργότερα επεκτάθηκε μέσω της Βοσνίας και μεταλλάχθηκε με τους Καθαρούς, από το Πιεμόντε της Ιταλίας, τη Ρηνανία της Γερμανίας ως τη Προβηγκία της Γαλλίας στο ύστερο Μεσαίωνα.

Η ονομασία «*Βογόμιλοι*» κατά μία εκδοχή επινοήθηκε από έναν μοναχό το 1050, με βάση το όνομα του γνωστότερου δραστήριου κήρυκά τους, του ιερέα Βογόμιλου, δηλαδή «*Θεόφιλου*» από το σλαβικό μπογκομίλ, ο οποίος είχε ως κέντρο της δράσης του την Φιλιππούπολη κατά τον 9^ο αιώνα, ενώ κατά άλλη εκδοχή τους αποκαλούσαν γενικότερα με αυτό το όνομα που σήμαινε «*Θεόφιλοι*».

Κεντρικό στοιχείο της διδασκαλίας των Βογόμιλων αποτελούσε, η πεποίθηση ότι ο ορατός υλικός κόσμος κυβερνάται από τον σατανά. Δήλωναν πίστη στον Πατέρα, τον Υιό και το Άγιο Πνεύμα. Αποδέχονταν ως ιερά βιβλία την Καινή Διαθήκη, τους Προφήτες και τους Ψαλμούς από την Παλαιά Διαθήκη και απέρριπταν την Πεντάτευχο και τα ιστορικά βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης. Εκτός από την Αγία Γραφή χρησιμοποιούσαν και πολλά απόκρυφα βιβλία. Οι Βογόμιλοι edίδασκαν μεταξύ άλλων, ότι αυτοί ήταν οι αληθινοί μαθητές του Χριστού, ενώ οι υπόλοιποι χριστιανοί ήτανε μαθητές του Σατανιήλ, που είχε για κέντρο τους την Αγία Σοφία της Κων/πολης.

Ο αυτοκράτορας (1081-1118) Αλέξιος Α' Κομνηνός ξεκίνησε διωγμό κατά των Βογομιλών, θεωρώντας ότι αποτελούν απειλή για την Αυτοκρατορία. Ο Πατριάρχης Νικόλαος Γ' καταδίκασε ως αιρεσιάρχη τον αρχηγό τους, Βασίλειο τον Ιατρό, ο οποίος, μαζί με μαθητές του, βασανίστηκε και τελικά κήκε δημοσίως στην πυρά στο Ιπποδρόμιο της Κων/πολης από τα χέρια του Αυτοκράτορα Αλεξίου το 1118.

Σύμφωνα με τον Obolensky, οι Βογόμιλοι ως έκφραση «*διαμαρτυρίας κατά της τάξεως των κυβερνώντων, των ισχυρών και των πλουσίων*», όπως και άλλες παρόμοιες αντίληψης ομάδες, παρουσίαζαν άνθηση περιοδικά, και δεν απέρριπταν μόνο την κρατική εξουσία ή την Ορθόδοξη Εκκλησία. Η αίρεση αυτή άνθιζε ιδιαίτερα σε εποχές κρίσεως και ανάγκης, γιατί σε τέτοιες ακριβώς εποχές η βασικά απαισιόδοξη κοσμοθεωρία της, που δεν απορρίπτει μόνο μια ορισμένη τάξη αλλά τον επίγειο κόσμο σαν τέτοιο, βρίσκει πλούσιο έδαφος και εντυπωσιάζει περισσότερο με

χρησιμοποιούσαν μόνο την Κυριακή προσευχή. Επίσης επειδή χρησιμοποιούσαν μόνο το «Υιέ Θεοῦ», τους κατηγορούσε ότι αρνούνται τη θεότητα του Θεού.³⁵⁰

Οι μοναχοί αντέκρουσαν και την δεύτερη κατηγορία, λέγοντας ότι χρησιμοποιούσαν όλες τις εκκλησιαστικές ευχές και ότι η φράση «Υιέ Θεοῦ», δεν απέκλειε τη πίστη στη θεότητα του Χριστού, τη συζήτηση έκλεισε ο αυτοκράτορας με σύντομη ομιλία σχετικά με την προσευχή του Ιησού.³⁵¹

Η ακροαματική διαδικασία έφερε σε αδιέξοδο τον Βαρλαάμ, ο οποίος ζήτησε τη βοήθεια του μεγάλου Δομέστικου Ιωάννη Καντακουζηνού, για να ζητήσει τη γνώμη του. Εκείνος τον προέτρεψε να ζητήσει συγγνώμη από τους μοναχούς και να ομολογήσει την άγνοιά του, αναγνωρίζοντας τους μοναχούς «ὡς τα τοιαῦτα σοφοτέροις». Ο Βαρλαάμ υποχώρησε και αφού βεβαιώθηκε ότι δεν διέτρεχε κίνδυνο, ομολόγησε ότι στράφηκε εναντίον τους από άγνοια και όχι για να φιλονικήσει και να δείξει απείθεια, λιγό αργότερα έδειξε ότι η μετάνοια του δεν ήταν ειλικρινής.³⁵²

Ο αυτοκράτορας ασθένησε ξαφνικά και πέθανε, μόλις τέσσερις μέρες μετά τη σύνοδο και ο Βαρλαάμ σκεπτόμενος ότι χάθηκε το κυριότερο στήριγμα του Παλαμά, εξαπέλυσε νέα επίθεση εναντίον των μοναχών. Ο Βαρλαάμ αντιλήφθηκε όμως σε σύντομο χρονικό διάστημα, ότι ο Παλαμάς είχε πετύχει καθολική νίκη εναντίον του και χάνοντας τα ερείσματα που είχε στην άρχουσα τάξη και στο λαό εγκατέλειψε τη Κωνσταντινούπολη και επέστρεψε στην Ιταλία.³⁵³ Εκεί δέχθηκε από τον πάπα Κλήμεντα Ε΄ το αξίωμα του επισκόπου Ιέρακος³⁵⁴ και δίδαξε ελληνικά στον Πετράρχη.³⁵⁵

τη διαμαρτυρία της. J. C. Wolf, *Historia Bogomilorum*, Wittenberg 1712, σσ. 14- 21, 35- 39, 62- 83, 101- 114, 137- 155. Euthymius Zygabenus, *Narratio de Bogomilis*, ed. Gieseler, Göttingen 1842, σσ. 22- 27, 41- 50, 58- 69. V. Sharenkoff, *A Study of Manicheism in Bulgaria*, New York 1927, σσ. 18- 27, 34- 54. St. Runciman, *The Medieval Manichee: A Study of the Christian Dualist Heresy Cambridge*, 1947, σσ. 12- 19, 61- 70, 92- 99. D. Obolensky, *The Bogomils: A Study in Balkan Neo-Manichaeism*, New York 1978², σσ. 12- 20, 45- 66, 102- 112. K. Papasov, *Christen oder Ketzler - die Bogomilen*, Stuttgart 1983, σσ. 32- 36, 62- 68, 116- 132. D. Angelov, *Bogomilstvoto*, Stara Zagora 1995, σσ. 11-15, 22- 25, 78- 83.

³⁵⁰ Ι. Καρμίρη, *Τα δογματικά και συμβολικά*, σ. 357- 362.

³⁵¹ Ι. Καρμίρη, *Τα δογματικά και συμβολικά*, σ. 363.

³⁵² Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, 39, σ. 553- 554.

³⁵³ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, σ. 556.

³⁵⁴ Ο ρόλος που διαδραμάτισε με τη παρουσία και οι στόχοι που ήθελε να πετύχει ο Βαρλαάμ, με τη παρουσία του στο Βυζάντιο, απασχόλησαν τους ερευνητές και προτάθηκαν διαφορετικές μεταξύ τους απόψεις. Ο M. Jugie υποστηρίζει ότι ο Βαρλαάμ, ήταν έλληνας ορθόδοξος της Ιταλίας, ήρθε στο

Ο πατριάρχης έστειλε εγκύκλιο, στο σύνολο των εκκλησιών για να καταγγείλει την καταδίκη του Βαρλαάμ και ταυτόχρονα να ζητήσει την καταστροφή των συγγραμμάτων του. Όσοι κατείχαν συγγράμματα του Βαρλαάμ, λαϊκοί και μοναχοί στην Κωνσταντινούπολη, έπρεπε να τα παραδώσουν στον ίδιο τον πατριάρχη, ενώ όσοι κατοικούσαν εκτός της πόλης να τα παραδώσουν στις εκκλησίες και να καταστραφούν δημόσια, «...κατά τόν ἔρις ἡσυχάζόντων...ἄντικρυς ἐναντία τοῖς θείοις τῶν πατέρων λόγοις».³⁵⁶

Ο Ακίνδυνος, οργάνωσε την υπεράσπιση του Παλαμά στη σύνοδο του Ιουνίου του 1341, έχοντας συμβάλει ουσιαστικά στη νίκη των μοναχών. Γνώριζε την μακραίωνη ησυχαστική παράδοση, δεχόμενος σε πρακτικό επίπεδο το μοναχικό θεσμό και τη ψυχοσωματική μέθοδο προσευχής.³⁵⁷ Σε δογματικό επίπεδο δεχόταν όπως ο Βαρλαάμ, την

Βυζάντιο για να γνωρίσει τη γη των προγόνων του, να μελετήσει στο πρωτότυπο τα έργα των αρχαίων ελλήνων φιλοσόφων και να συμβάλει στην αναγέννηση των γραμμάτων. M. Jugie, «Barlaam est – il né catholique? Suivi d' une note sur la date de sa morte», *EO* 38 (1939), σ. 101- 125.

Ο G. Schiro θεωρεί, ότι ο Βαρλαάμ ήταν ο τελευταίος εκπρόσωπος του βυζαντινού πολιτισμού στην Ιταλία και ο πλέον αξιόλογος της ελληνικής παράδοσης στην Καλαβρία. G. Schiro, *Ο Βαρλαάμ και ἡ φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη 1959, σ. 7.

Ο Γρ. Παπαμιχαήλ θεωρεί ότι υπήρξε ἑλληνας ουνίτης που ἦρθε στο Βυζάντιο υποκρινόμενος τον ορθόδοξο, για να πετύχει το σχέδιο της συνένωσης των εκκλησιών. Γρ. Παπαμιχαήλ, *Ὁ Γρηγόριος Παλαμάς*, Πετρούπολις 1911, σ. 930- 931. Τέλος ο Π. Χρήστου θεωρεί, ότι Βαρλαάμ ήταν νοσταλγός του ελληνικού πολιτισμού και όχι ένας ὑπουλος ουνίτης, που ἠθέλε να εξαπατήσει τους Βυζαντινούς. Π. Χρήστου, *Θεολογικά μελετήματα, νηπτικά καὶ ἡσυχαστικά*, Θεσσαλονίκη, 1977, σ. 75.

³⁵⁵ Ο Francesco Petrarca, εξελληνισμένα Φραγκίσκος Πετράρχη (20 Ιουλίου 1304 – 19 Ιουλίου 1374), ἦταν ἓνας ἀπό τους σημαντικότερους ανθρωπιστές της Αναγέννησης. Βάσει των έργων του Πετράρχη και σε μικρότερο βαθμό, του Δάντη και του Βοκκάκιου, ο Πιέτρο Μπέμπο τον 16ο αιώνα δημιούργησε το μοντέλο για τη σύγχρονη ιταλική γλώσσα.

Ο Πετράρχης έγινε γνωστός για την ανάπτυξη των сонέτων του σε τέτοιο βαθμό τελειότητας, ώστε παρέμειναν αξεπέραστα μέχρι σήμερα και η χρήση τους επεκτάθηκε και σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες. Κατά την Αναγέννηση, αποτέλεσαν αντικείμενο θαυμασμού, αλλά και μίμησης σε όλη την Ευρώπη. Το έργο του *Canzoniere* με 365 ερωτικά ποιήματα, αφιερωμένα στη Λάουρα, επηρέασε όλη τη μετέπειτα λυρική ποίηση, δημιουργώντας το γνωστό ρεύμα του «πετραρχισμού». Cf. Kallendorf, «The Historical Petrarch», *AHR*, v.101 1 (1996), σ. 130-141.

³⁵⁶ *Acta et Diplomata*, τ.1, σ. 201. J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 84, σημ. 83.

³⁵⁷ Β. Χριστοφορίδης, *Οι ησυχαστικές έριδες*, σ. 56.

ταύτιση ουσίας και ενέργειας στο Θεό, αρνούμενος τις θείες άκτιστες ενέργειες.³⁵⁸ Ο Παλαμάς θεώρησε, ότι δικαιώθηκε και στη θέση του ως προς τη διάκριση ουσίας και ενέργειας του Θεού. Ο λόγος του Ανδρόνικου Γ', λειτούργησε υποστηρικτικά στη παγίωση των θέσεων του Παλαμά, σύμφωνα με τον οποίο οι μαθητές στη μεταμόρφωση του Χριστού, «*χάριν καί δόξαν εἶδον θείαν ἀλλ' οὐ τὴν φύσιν αὐτὴν τὴν χορηγοῦσαν τὴν χάριν*».³⁵⁹

Ο Ακίνδυνος, θεώρησε ότι ο Παλαμάς αθέτησε την συμφωνία που έκανε μαζί του πριν τη σύνοδο του Ιουνίου, δηλαδή να μη θιγεί η δογματική διαφορά που τους χώριζε της διάκρισης, ουσίας και ενέργειας στο Θεό. Ο Ακίνδυνος είχε μάλιστα το θάρρος να διαφωνήσει μαζί του μετά τη σύνοδο του Ιουνίου και το μεσοδιάστημα πριν την σύνοδο Ιουλίου-Αυγούστου 1341 και την οριστική ρήξη μεταξύ τους.³⁶⁰

Την αλλαγή του Ακίνδυνου ερμηνεύουν με διαφορετικό τρόπο οι ησυχαστές συγγραφείς. Ο Καντακουζηνός θεωρεί την αλλαγή στάσης του Ακίνδυνου ως γελοία, «*συνέβαινέ τι γελοῖον περὶ αὐτόν*».³⁶¹ Ο Φιλόθεος Κόκκινος, χαρακτηρίζει ως υποκριτική τη στάση του, «*ἔν' ἔχει προκάλυμμα καί προσωπεῖον ἡ πλάνη*».³⁶² Ο Δισύπατος υποστηρίζει, ότι ο Ακίνδυνος στη πραγματικότητα αν και θεολογικά ταυτιζόταν με τον Βαρλαάμ, φοβούμενος τις αντιδράσεις του κόσμου επιφανειακά και μόνο, επιτίθονταν και τον χαρακτήριζε αιρετικό.³⁶³ Ο Παλαμάς παρομοίαζε τη στάση του Ακίνδυνου, με το μελάνι της σουπιάς, κάτω από το οποίο έντεχνα σκεπάζει τις κακοδοξίες του.³⁶⁴

Ο Ακίνδυνος εγκλωβίστηκε στην επιθυμία του, από τη μια στο να παραμείνει πιστός στη φιλοσοφική θεολογία του και από την άλλη να ακολουθήσει την ησυχαστική μοναστική παράδοση, χωρίς να αντιληφθεί το αδιέξοδο που οδηγήθηκε.³⁶⁵

Ο Δημήτριος Μόσχος παρατηρεί το εξής, «*Ανασκευάζοντας κάθε κεφάλαιο της διδασκαλίας του Παλαμά, ο Ακίνδυνος δεν παύει να τονίζει την συμφωνία του με την παραδεδομένη διατύπωση της Εκκλησίας, όπως τουλάχιστον την εννοεί εκείνος. Έτσι η*

---

³⁵⁸ Γρ. Παλαμά, *Αντιρρητικός πρὸς Ακίνδυνον* 5, 2, 5, *Συγγράμματα* III, σ. 291, «...πᾶν γάρ ἄκτιστο, οὐσία».

³⁵⁹ Ι. Καρμίρη, *Τα δογματικά και συμβολικά*, σ. 362.

³⁶⁰ Ph. Uspenskij, *Sinodik*, σ. 88. Γρηγορίου Παλαμά, *Συγγράμματα* II, σ. 15.

³⁶¹ Ι. Καντακουζηνός, *Ίστορία* II, 40, σ. 556.

³⁶² Φιλ. Κόκκινου, *Λόγος εἰς ἅγιον Γρηγόριον Παλαμᾶν*, 63, σ. 497.

³⁶³ M. Candal, «Origen ideologico», σ. 121-124.

³⁶⁴ Β. Χριστοφορίδης, *Οι ησυχαστικές ἐρίδες*, σ. 58.

³⁶⁵ Γρ. Παλαμά, *Συγγράμματα* II, σ. 16.

διδασκαλία περί ακτίστου φωτός θεωρείται παραβίαση των θείων μυστηρίων, ενώ η διατύπωση περί «ὕπερκειμένης και ὑφειμένης θεότητος», που αποδίδει στον Παλαμά, θεωρείται νεωτερισμός στην παραδεδομένη διδασκαλία που εισάγει σύνθεση στο Θεό. Παράλληλα ο Ακίνδυνος κατηγορεί τον Παλαμά ότι παρεισάγει μεθοδολογικές και ερμηνευτικές ανακολουθίες στη χρήση των πατερικών κειμένων». ³⁶⁶

Ο Ακίνδυνος στο μεσοδιάστημα του Ιουνίου- Ιουλίου του 1341, συναντήθηκε στη μονή του πατριάρχη Αθανασίου Α΄ στον Ξηρόλοφο ³⁶⁷ με ησυχαστές πατέρες, φάνηκε προσωρινά να υποχωρεί από τις θέσεις του. Ο Ακίνδυνος παρέδωσε ένα ιδιόχειρο γράμμα που διαβεβαίωνε τους πατέρες ότι συμφωνούσε με τις θεολογικές τους απόψεις, «...οἱ πατέρες πρὸς ἃ εἶχον τὴν διαφωνίαν σύμφωνοί εἰσιν ἀλλήλοις καὶ τοῖς ἀγίοις, κἀγὼ συμφωνήσας αὐτοῖς κατὰ πάντα τὴν παροῦσαν συμφωνίαν εἰς ἀσφάλειαν οἰκιοχειρῶς ἔγραψα». ³⁶⁸

Την ίδια περίοδο ο Ακίνδυνος σε επιστολή, με πιθανό αποδέκτη τον Παλαμά κάνει αναφορές στη παραπάνω συνάντηση και προτρέπει τον αποδέκτη του σε συμφιλίωση, γεγονός που θα ωφελούσε και τις δύο πλευρές, «..παρακαλεῖ σε δὴ φιλία παρακαλεῖ σε Θεὸς ὑπὲρ οὗ παροικοῦμεν ἐνταῦθα καὶ τὴν αἴτησιν ταύτην ποιούμεθα· αὐτό τό πρᾶγμα σοι προσάγει τὴν παροῦσαν παράκλησιν ὁμοίως ὑπὲρ ἐμοῦ καὶ ὑμῶν, ἀμφοῖν ὃν ἐπωφελές ὁμοίως». ³⁶⁹

Ο Ακίνδυνος λίγο αργότερα καταπάτησε τη συμφωνία και επανήλθε στην έντονη κριτική του και αμφισβήτησή του προς τους μοναχούς. Η αμφιβολία για το εάν η σύνοδος του Ιουνίου, είχε λύσει το επίμαχο δογματικό ζήτημα της διάκρισης ουσίας και ενέργειας του Θεού, κατέστησε αναγκαία τη σύγκληση νέας συνόδου. ³⁷⁰

³⁶⁶ Δ. Μόσχος, *Πλατωνισμός ή Χριστιανισμός*, Αθήνα 1998, σ. 203.

³⁶⁷ Α. Πασπάτη, *Βυζαντινά μελέται*, Έν Κωνσταντινουπόλει 1877, σ. 361-363. Θ. Παπαζώτος, «Το Isa Karpisi Mescidi στην Κωνσταντινούπολη, μονή του πατριάρχου Αθανασίου», *Δελτίον ΧΑΕ* 18 (1995), Περίοδος Δ΄, σ. 39-48. Μ. Alpatov - Ν. Brunov, «Une nouvelle église de l'époque des Paléologues à Constantinople», *EO* 24 (1925), σ. 14-25. R. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin. Première partie. Le siège de Constantinople et le patriarcat œcuménique. III. Les églises et les monastères*, Paris 1969, σ. 57-58. R. Janin, *Constantinople byzantine*, Paris 1964, σσ. 28-29, 351-352, 439-340. T. Mathews, *The Byzantine Churches of Istanbul*, Pittsburg 1976, σ. 168. Y. Otügen, *Isa Kapi Mescidi und Medresesi in Istanbul*, Bonn 1974, σσ. 14- 20, 32- 40.

³⁶⁸ «Συνοδικός Τόμος 1341», *PG* 151, στήλ. 679- 680,

³⁶⁹ Gr. Akindynos, *Letters* 13, 5- 8, σσ. 61, 335- 336.

³⁷⁰ Β. Χριστοφορίδης, *Οι ησυχαστικές έριδες*, σ. 58.

Νέα σύνοδος συγκλήθηκε στο ναό της Αγίας Σοφίας, στα «κατηχομενεΐα» που ταυτίζονται με τα υπερώα του ναού, «...σύνοδον καὶ αὐθις δευτέραν συναθροΐζειν κατὰ τὸν αὐτοῦ τῆς θεοῦ Σοφίας νεών».³⁷¹ Η τοποθέτηση του χρόνου σύγκλησης της συνόδου, αποτελεί σημείο διαφωνίας ανάμεσα στους ερευνητές. Οι Meyendorff, Jugie και Χρήστου,³⁷² τοποθετούν τη σύνοδο τον Αύγουστο του 1341, στηριζόμενοι στο συνοδικό Τόμο του 1341 που εκδόθηκε από το Δοσίθεο Ιεροσολύμων³⁷³ και περιέχεται στη Πατρολογία Migne, με χρονολογία υπογραφῆς τον Αύγουστο.³⁷⁴

Ο J. Darrouzès, σημειώνει τις δυσκολίες που παρουσιάζονται στη χρονολόγηση του Τόμου και υποστηρίζει, ότι δεν υπάρχει το απαραίτητο χρονικό περιθώριο ανάμεσα στη συνεδρία που συντάχθηκε ο Τόμος και σ' αυτήν που υπογράφηκε. Το γεγονός αυτό, παρατηρείται κατὰ κανόνα στους Τόμους των άλλων συνόδων του 14^{ου} αιώνα και μαρτυρείται από τον επίσκοπο Κυζίκου Αθανάσιο.³⁷⁵

Είναι γνωστό επίσης, ότι ο Ιωάννης Καντακουζηνός, αναχώρησε στα μέσα Ιουλίου στο μακεδονικό χώρο και το Διδυμότειχο, στηρίζοντας τα κάστρα και τις πόλεις μετά τον αιφνίδιο θάνατο του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Γ', ένα μήνα πριν. Ο Ιωάννης Καντακουζηνός επέστρεψε στην πρωτεύουσα αργότερα, στις 28 Αυγούστου 1341, «..Ιουλίω..ίνδικτιῶνος θ', ἐξῆλθεν ὁ μέγας δομέστικος Καντακουζηνός καὶ τὰ ἄλλα κάστρη καὶ ἐστήριξεν αὐτά. Μετὰ τὴν κη' τοῦ Αὐγούστου, ἐμήνυσεν ἡ δέσποινα Κυρά Άννα τὸν μέγαν Καντακουζηνόν, ὄντα εἰς τὸ Διδυμότειχον καὶ ἦλθεν εἰς τὴν πόλιν τὸν Σεπτέμβριον, ἰνδικτιῶνος ς'».³⁷⁶

---

³⁷¹ Ι. Καντακουζηνός, *Ιστορία* II, 40, σ. 556. Υπερώα, είναι ο εξώστης σε Ορθόδοξους Χριστιανικούς ναούς, που βρίσκεται εσωτερικά και πίσω και χρησιμοποιείται συνήθως σαν γυναικωνίτης. Αν. Τάντσης, *Το Υπερώο στη Βυζαντινὴ Ναοδομία*, Διδακτορική Διατριβή που εκπονήθηκε στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2008, σ. 26- 32.

³⁷² J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 84. M. Jugie, «Palamite Controverse», *DTC* 11 (1932), σ. 1781-1782.

³⁷³ Τρύφ. Κατσαρού, Ιερομονάχου, *Ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Δοσίθεος Β' Νοταράς*, Αθήνα 1997, σσ. 44- 56, 89- 101.

³⁷⁴ «Συνοδικός Τόμος 1341», *PG* 151, σ. 679- 692, Δοσίθεου Ιεροσολύμων, *Τόμος Αγάπης*, σ. 40- 51. Γρηγορίου Παλαμά, *Συγγράμματα* II, σ. 15. Δ. Κουτσοурή, *Σύνοδοι και Θεολογία*, σ. 93- 94. J. Nadal-Cañellas, *La resistance*, σ. 212- 219.

³⁷⁵ J. Darrouzès, *Regestres*, N. 2213, σ. 169.

³⁷⁶ R. Loenertz, «La chronique brève de 1352. Deuxième partie, de 1324 à 1341», *OCP* 30 (1964), σ. 41. P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, τ. 2, σ. 24- 43.

Η χρονολογία του Ιουλίου δε μπορεί να εξηγηθεί στον Τόμο, που είναι καταχωρημένος στο αυθεντικό Registre.³⁷⁷ Αν λάβουμε υπόψη τα παραπάνω, πειστικότερη είναι η άποψη του J. Darrouzès, ότι η ημερομηνία αυτή υπάρχει στο αυθεντικό κείμενο και σύμφωνα με τις σύγχρονες μαρτυρίες, οι οποίες μας βεβαιώνουν για την παρουσία του Καντακουζηνού.

Ο πατριάρχης αργότερα μιλάει για αντικανονικότητα στη σύγκληση της συνόδου, κάτω από καθεστώς βίας, από πλευράς της κοσμικής εξουσίας και ότι ο ίδιος δεν παρευρίσκονταν εκεί, «*Ἐπειράθησαν μὲν καὶ δευτέραν συγκροτηθῆναι σύνοδον, ποιούμενοι πρόφασιν τοῦ Ἀκινδύνου, ὥστε καὶ ἐχρήσατο τῇ κοσμικῇ ἐξουσίᾳ παρά γνώμην ἡμετέραν*».³⁷⁸

Ο πατριάρχης αντιτίθεται σε κάθε ανακίνηση δογματικής διαφοράς, επίσης ο Καντακουζηνός αποκτούσε πολιτικό κύρος με την ενεργή συμμετοχή του στην σύνοδο, το οποίο ο πατριάρχης αμφισβητούσε και αντιστεκόνταν σθεναρά. «*Ἄλλ' οὐδαμῶς παρεχωρήθη παρ' ἡμῶν τοῦτο. Διὰ δύο ταῦτα, ἔν μὲν διότι οὔτε ὕστερον, οὔτε ὄλως ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ διὰ τό ἐντεῦθεν ἐπισφαλές καὶ ἐπικίνδυνον, θάτερον δε διότι κατενόησαμεν τόν εἰς τοῦτο παρ' αὐτῶν προσκληθέντα καὶ ἡμᾶς συνωθούμενον ἑαυτῶ ἐπιγράφεσθαι βουλόμενον τὴν εντεῦθεν τιμιότητα*»³⁷⁹

Ο Ακίνδυνος διαψεύδει τον πατριάρχη, ο οποίος του γράφει, «... ἐπειδὴ τοίνυν μετεπέμπετο ἡ θειοτάτη σου ψῆφος, καίτοι ταῦτα ἀκούων, οὐκ ὄκησα, οὐδέ ἀνεβαλόμην, οὐδέ τόν δεῖνα καὶ τόν δεῖνα παρεῖναι εἰς τὴν σύνοδον ἤτησα»³⁸⁰ και «Ὁ δε ἐπαρθείς ἐκτόπως τοῖς γενομένοις οὐκ ἔτι κατέχειν οἷος τε ἦν ἑαυτόν... ἔνθα δὴ βουλευθέντος σου πάσας μὲν τὰς λεγομένας καινοφωνίας αὐτῶ παρά τούς θείους ὄρους, τούτου δέ γενομένου εἰς μίαν πάλιν σύμπνοιαν εἰρήνην ἡμᾶς συναγαγεῖν ὅπερ ἦν μὲν πρέπον...».³⁸¹

Ο Καντακουζηνός επιβεβαιώνει τους ισχυρισμούς του Ακίνδυνου, «*αὐθις δε στάσεως κατὰ τὴν ἐκκλησίαν ἀναφρομένης ἐν δεινῶ τιθέμενος ὁ πατριάρχης, εἰ διὰ τὴν τινων φιλονικίαν νοσοίη καὶ ταραττοίτο τὰ τῆς ἐκκλησίας, σύνοδον καὶ αὐθις δευτέραν συναθροίζει κατὰ τόν αὐτόν τῆς Θεοῦ Σοφίας νεών*».³⁸²

³⁷⁷ Acta et Diplomata graeca, τ. 1, σ. 202- 216.

³⁷⁸ Ἰ. Καλέκα, «Ἐξήγησις του Τόμου», PG 150, στήλ. 901 Α.

³⁷⁹ Ἰ. Καλέκα, «Ἐξήγησις του Τόμου», PG 150, στήλ. 902 Α.

³⁸⁰ Γρ. Ακίνδυνος, Λόγος πρὸς τὸν μακαριώτατον, σ. 232.

³⁸¹ Ph. Uspenskij, Sinodik, σ. 88- 89.

³⁸² Ἰ. Καντακουζηνός, Ἱστορία II, 40, σ. 556.

Ο Ακίνδυνος μας πληροφορεί για την συμμετοχή οπαδών του Παλαμά, οι οποίοι ήταν εχθρικά διακείμενοι προς αυτόν, «...ἀνελεῖν δὴ μοι ἀγελαίοις τισὶ καὶ φονικοῖς ἀνδράσιν χρησάμενοι».³⁸³

Ο Θεόδωρος Δεξιώς, με εντολή του πατριάρχη κλήθηκε να διαβάσει ένα χωρίο του Μ. Βασιλείου από τον λόγο «κατ' Εὐνομίου» σχετικό με το αδύνατο της γνώσεως του Θεού, που ως σκοπό είχε την εξεύρεση λύσης. Μετά το τέλος της ανάγνωσης, προκλήθηκε θόρυβος και αναστάτωση στους ησυχαστές που ως αποτέλεσμα είχε τον προπηλακισμό του Ακινδύνου και δύο υποστηρικτών του μοναχών που τον συνόδευαν.³⁸⁴

Η καταδίκη του Ακινδύνου και των ομοφρόνων του, ως ομόδοξους με τον αιρετικό Βαρλαάμ, δεν αναφέρεται επώνυμα στον συνοδικό Τόμο παρά μόνο η καταδίκη του Βαρλαάμ. Ο Καντακουζηνός αναφέρει, «...ἐπεὶ ὁ Ἀκίνδυνος ἐφαίνετο τὰ ἴσα Βαρλαάμ καὶ λέγων καὶ φρονῶν, ψῆφος μὲν ἐξενήνεκται κοινή ἐπισκόπων τε καὶ συγκλητικῶν κατὰ Ἀκινδύνου καὶ τῶν αὐτῶ φρονούντων ἴσων, ὡς τὰ αἵρετικῶν φρονούντων καὶ λεγόντων. Ἀφορίζονται δὲ καὶ τῆς κοινωνίας τῶν ὀρθοδόξων, εἰ μὴ ἐπιστρέφοιεν, ἀλλ' ἐπιμένειν τῇ κακίᾳ».³⁸⁵

Ο Ακίνδυνος, καταδικάζεται στη σύνοδο, ἔστω και αν δεν αναφέρεται επώνυμα, το απόσπασμα του Τόμου είναι διαφωτιστικό, «Ἀλλὰ καὶ εἰ τις ἕτερός τις τῶν ὑπ' ἐκείνου βλασφήμως καὶ κακοδόξως κατὰ τῶν μοναχῶν, μᾶλλον δὲ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς, λαληθέντων ἢ συγγραφέντων φανείη...τῇ αὐτῇ καταδίκη παρά τῆς ἡμῶν μετριότητος καθυποβάλλομενος, ἀποκήρυκτος ἔσται καὶ ἀποτετημένος τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας».³⁸⁶

Οι αναφορές των πηγών για την καταδίκη του Ακινδύνου είναι ενδεικτικές, «Διὸ καὶ κατεδικάσθη καὶ κατηγορήθη παρουσία και φωραθεὶς κακοδόξως οὐ μόνον δὲ ἄλλα καὶ τοὺς ἄλλους διαβάλλων».³⁸⁷ «Ἡ σύνοδος διελύθη ἡττημένου παρ' αὐτοῖς καὶ ἡσχυμένου».³⁸⁸ «Ψῆφος μὲν ἐξενήνακται κοινή ἐπισκόπων τε καὶ συγκλητικῶν τὰ ἴσα

³⁸³ Ph. Uspenskij, *Sinodik*, σ. 89.

³⁸⁴ Γρ. Παλαμά, *Περὶ ἐνεργειῶν* 50, *Συγγράμματα* II, σ. 135.

³⁸⁵ Ι. Καντακουζηνός, *Ἱστορία* II, 40, σ. 556- 557.

³⁸⁶ Ph. Uspenskij, *Sinodik*, σ. 89. J. Nadal Cañellas, *La resistance d' Akindynos à Grégoire Palamas*, σ. 220.

³⁸⁷ J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 91, σημ. 91.

³⁸⁸ Ι. Καλοθέτου, *Συγγράμματα* Α', 191-192, σ. 242.

Βαρλαάμ λέγων καί φρονῶν»³⁸⁹ και «...τελείως καταδίκη καθυποβληθέντος ὡς δυσσεβοῦς καί τοῦ Βαρλαάμ σαφῶς ὁμοφρονοῦντος δειχθέντος».³⁹⁰

Ο Ακίνδυνος, με λίβελου που υπέβαλε αποδεχόταν τις αποφάσεις της προηγούμενης συνόδου του Ιουνίου, καταδίκασε τις κακοδοξίες του Βαρλαάμ σχετικά με το θείο φως της Μεταμορφώσεως. Αυτός είναι και ο λόγος που ο Ακίνδυνος δεν αναφέρθηκε επώνυμα στο κείμενο του Τόμου. Απόσπασμα του λίβελου, διασώθηκε στα Συγγράμματα του Παλαμά, «...ἀποδεχόμεθα καί ἐκ ψυχῆς ἀσπαζόμεθα καί τήν ἐπί τῇ παρουσίᾳ τοῦ εὐσεβεστάτου καί ἀοιδίμου βασιλέως ἡμῶν συναθροισθεῖσαν σύνοδον, καί ἀπελέγξασαν καί ἀπόπέμψασαν ὅσα τῷ Βαρλαάμ περί τοῦ ἀπροσίτου καί θείου φωτός τῆς μεταμορφώσεως εἴρηται βλασφημῶς καί κακοδόξως».³⁹¹

Το κείμενο που διατηρεῖται στο κατάστιχο και χρονολογημένο τον Ιούλιο δεν περιέχει υπογραφές αρχιερέων.³⁹² Οι υπογραφές συμπεριλήφθηκαν «κατά μήνα Αὐγούστον τῆς δεκάτης ἰνδικτιῶνος».³⁹³ Η καθυστέρηση στην υπογραφή του κειμένου οφείλεται στους παρακάτω παράγοντες: α) στις προσπάθειες των οπαδῶν του Βαρλαάμ και Ακίνδυνου να εμποδίσουν την υπογραφή του Τόμου, «...τί μὲν οὖν λέγοντες, τί δέ οὐ πράττοντες, ὥστε κωλῦσαι τελεσθῆναι ταῖς ὑπογραφαῖς. Περίησαν γάρ τῶν ἀρχιερέων ἕκαστος, ἀπειλοῦντες ἅμα καί θωπεύοντες, νῦν μὲν μῶμον λέγοντες ἐποίσειν τῇ κατ' αὐτούς ἱερωσύνη τήν ὑποσημείωσιν, νῦν δε ἐξάιροντες ἐν μέρει τούτων ἕκαστον καί μή δεῖν ἀκόλουθα τοῖς ἄλλοις πράττειν συμβουλευόντες».³⁹⁴ β) Η αποστολή του συνοδικού Τόμου στην επαρχία, χρειάστηκε μεγάλο χρονικό διάστημα για να υπογραφεί, ὅπως μας πληροφορεῖ ο Κυζίκου Αθανάσιος.³⁹⁵

γ) Η ενημέρωση των μητροπολιτῶν που ενώ παρευρίσκονταν στη Κωνσταντινούπολη, δεν παρέστησαν ἢ δεν προσκλήθηκαν στην συνεδρία συντάξεως και συζητήσεως του Τόμου. Ἦδη κυκλοφοροῦσαν έντυπα του Παλαμά από τους Ακινδυστες, τα οποία είχαν διανεμηθεῖ παραποιημένα και εἶχε δημιουργηθεῖ επιφύλαξη προς το πρόσωπό του, «ἐπεὶ δέ καί συνέβη ἐνεγκεῖν μοι τινάς μέρη τινά ἀπό τῶν συγγραμμάτων τοῦ Παλαμά, ἅτινα ἦσαν παρακεχαραγμένα» και «Ἔστιν ἅ τῶν ἡμετέρων γραμμάτων

³⁸⁹ Ἰ. Καντακουζηνός, *Ἱστορία* II, 40, σ. 556.

³⁹⁰ Ph. Uspenskij, *Sinodik*, σ. 90.

³⁹¹ Γρ. Παλαμά, *Ἀντιρρητικός πρὸς Ἀκίνδυνον* 6, 2, 4, *Συγγράμματα* III, σ. 381.

³⁹² J. Darrouzès, *Regestres*, N. 2214, σ. 170.

³⁹³ Ἰ. Καρμίρη, *Τα δογματικά και συμβολικά*, σ. 366.

³⁹⁴ Γρ. Παλαμά, *Ἀντιρρητικός πρὸς Ἀκίνδυνον* 1, 8, 49, *Συγγράμματα* III, 30-33, σ. 72.

³⁹⁵ J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 91.

παρασπάσας καί ποικιλοτρόπως κακουργήσας ύφαιρέσεσί τε καί προσθήκαις καί παρεξηγήσεσιν ». ³⁹⁶

Η αξιολόγηση του συνοδικού Τόμου, με βάση τα στοιχεία που παρατίθενται παραπάνω δείχνει καθαρά τον ησυχαστικό χαρακτήρα του κειμένου, όπως φαίνεται καθαρά και παραπάνω. Η καταδίκη του Βαρλαάμ και Ακινδύνου, καθώς και η επιδοκιμασία στο πρόσωπο του Γρηγορίου Παλαμά και των μοναχών. Ο Ακίνδυνος θεωρεί, ότι ο πατριάρχης δεν είχε συνείδηση της «αιρέσεως» του περιεχομένου όταν υπέγραφε το κείμενο, «Παρεκβλήθη δολίως παρά τήν σήν γνώμην έν τῷ τόμῳ έκ μέρους τά παρ' αὐτοῦ». ³⁹⁷

Ο J. Nadal- Cañellas υποστηρίζει, ότι ο Ακίνδυνος δεν αλλοίωσε κείμενα του Παλαμά αλλά το αντίθετο, ότι αλλοίωσε ο Παλαμάς αλλοίωσε επίμαχα σημεία της Γ' *Επιστολής* του προς τον Ακίνδυνο. Συγκεκριμένα αναφερόμενα στην υπερκείμενη θεότητα (ουσία) και υφειμένη θεότητα (ενέργεια), για να αποφύγει την κατηγορία της διθεΐας. Η αλλοίωση αυτή έγινε μετά τη σύνοδο του 1341, για να πεισθεί ο Αθανάσιος Κυζίκου για την Ορθοδοξία του Παλαμά και να υπογράψει το συνοδικό Τόμο του 1341. Ο Nadal, προβαίνει στην αποκατάσταση της πρώτης σύνταξης της Γ' επιστολής στον Ακίνδυνο με βάση το κείμενο της ανασκευής της από τον Γρηγόριο Ακίνδυνο, αφαιρώντας τις παραγράφους που περιέχουν την ανασκευή και παραθέτοντας το υπολειπόμενο κείμενο, που υποτίθεται ότι είναι το γνήσιο του Γρηγορίου Παλαμά. ³⁹⁸

Ο ίδιος ο πατριάρχης, επικαλείται την βιαιότητα που ασκούσε ο Καντακουζηνός σ' αυτόν, μετά το θάνατο του Ανδρονίκου Γ', ερμηνεύει με το δικό του τρόπο, «έχρησατο τῇ κοσμικῇ ἐξουσίᾳ...ἐζήτησε δέ ἔπειτα καί ἠνάγκασεν ἵνα ποιήσωμεν γράμμα Πατριάρχου περί τοῦ τόμου» και «Ἐπειράθησαν μέν καί δευτέραν συγκροτηθῆναι σύνοδον ὥστε καί ἐχρήσαντο τῇ κοσμικῇ ἐξουσίᾳ...παρά γνώμην ἡμετέραν ἐξ οἰκονομίας αὐτῶν ἀλλ' οὐδαμῶς παρεχωρήθη παρ' ἡμῶν τοῦτο, διότι κατενόησαμεν τόν εἰς τοῦτο παρ' αὐτῶν προσκληθέντα καί ἡμᾶς συνωθούμενον ἑαυτῶ ἐπιγράψασθαι βουλόμενον τήν έντεῦθεν τιμήν, ὅπερ ὕφεςιν ἐκρίναμεν τῆς βασιλικῆς τιμῆς καί μεγαλειότητος». ³⁹⁹

³⁹⁶ Γρ. Παλαμά, *Περί τῶν θείων ἐνεργειῶν* 50, *Συγγράμματα* II, 6- 18, σ. 1351.

³⁹⁷ Ph. Uspenskij, *Sinodik*, σ. 89.

³⁹⁸ J. Nadal- Cañellas, La redaction première de la troisième lettre de Palamas à Akindynos, *OCP* 40 (1974), σ. 233- 245.

³⁹⁹ Ί. Καλέκα, «Πατριάρχου περί τοῦ Τόμου», *PG 150*, στήλ. 900- 901B.

4. Ανανέωση της έριδας και αντισησαστική σύνοδος του 1342, τα γεγονότα πριν τη σύνοδο του 1344.

Τα γεγονότα που ακολούθησαν τις εκκλησιαστικές συνόδους του θέρους του 1341 και ιδίως μετά το ξαφνικό θάνατο του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Γ', αποτέλεσαν μια μακρά περίοδο πολιτικής και εκκλησιαστικής αστάθειας για την αυτοκρατορία. Η επειδίνωση των σχέσεων που δημιουργήθηκε στις σχέσεις ανάμεσα στον πατριάρχη Ιωάννη Καλέκα και τον μέγα Δομέστικο Ιωάννη Καντακουζηνό, με αφορμή την διάδοχο κατάσταση, οδήγησε στη ρήξη και στον εμφύλιο πόλεμο.

Ο Γρηγόριος Παλαμάς, υποστήριξε διακριτικά τον Καντακουζηνό από την αρχή του εμφυλίου θεωρώντας ότι ήταν ο μόνος που θα μπορούσε να εγγυηθεί την ανόρθωση του κράτους και την διατήρηση της ορθόδοξης παράδοσης, άποψη που εκφράζουν οι Meyendorff και Bréhier.⁴⁰⁰ Ο Παλαμάς, αρνήθηκε να ταχθεί με την πλευρά του Καλέκα τον Οκτώβριο του 1341, η μη σύμπραξη του αποτέλεσε τη βασικότερη αιτία να πέσει στη δυσμένεια του πατριάρχη.

Ο Καλέκας κατά τον Παλαμά, χρησιμοποιεί τον Ακίνδυνο με σκοπό να εκβιάσει τον ίδιο, τον ενδιαφέρει να υποταχθούν οι μοναχοί και δε θα διστάσει να τον «θυσιάσει», για να πετύχει τον στόχο του, «ἐπεὶ καὶ ὁ Ακίνδυνος πάλιν ἤρξατο ληρεῖν καὶ θορυβεῖν ὥσπερ πρότερον, σοῦ φανέντος μόνον ἐνταῦθα, σφοδρότερον ἐπιτιμήσαντες τὸν κληρον ἐκείνου κατασιγάσομεν».⁴⁰¹ Ο Καλέκας προσάπτει στον Παλαμά, την κατηγορία της αμφιβολίας για την πίστη του, «ἐπεὶ δὲ καὶ ἀμφιγνοοῦντες εὐθύς ἤμεν ἡμεῖς καὶ περὶ τοῦ Παλαμᾶ» και τους μοναχούς μαζί του «ὡς ἀμφιβόλους τὸ φρόνημα καὶ τὸ σέβας, ἀλλὰ καὶ ἀνυποτάκτους, ἀπειθεῖς καὶ ξένους καὶ ἀλλοτρίους τῆς ἐκκλησίας».⁴⁰²

Στις αρχές του Νοεμβρίου του 1341, συλλαμβάνεται μοναχός που έχει στην κατοχή του επιστολές, με παραλήπτη τον Καντακουζηνό και συγγραφέα αυτών τον Παλαμά. Ο Καλέκας στέλνει επιστολή και απαιτεί από τον Παλαμά να παρευρεθεί μπροστά του και να δώσει απαντήσεις για τις επιστολές, «ἐλήφθη γάρ τις τῶν ὑπ' αὐτὸν μοναχῶν πρὸς τὸν Καντακουζηνὸν ἀπιῶν καὶ γραφᾶς ἐπιφερόμενος τοῦ Παλαμᾶ τέσσαρας,

⁴⁰⁰ J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 97. L. Bréhier, *Les institutions de l' empire byzantine. Le monde byzantin. Le monde byzantine, II.*, Paris, 1948, σ. 17-26.

⁴⁰¹ Γρ. Παλαμά, *Πρὸς Φιλόθεον* 14, *Συγγράμματα* II, 26- 28, σ. 531.

⁴⁰² Ι. Καλέκα, «Πατριαρχικός Λόγος», *PG 150*, 892C- 892AD.

δύο δέ γεγραμμένας πρὸς τοὺς Ἀσάνας, δύο μὲν πρὸς ἐκεῖνον αὐτόν Καντακουζηνόν και τινα τῶν ἐκείνου». ⁴⁰³

Ο Ακίνδυνος σε σύντομο διάστημα, έσπευσε να εκμεταλλευτεί την ευκαιρία που του παρουσιάστηκε, εκδηλώνοντας την οξεία πολεμική του προς τον Παλαμά. Όπως υποστηρίζει ο Ακίνδυνος, ο Παλαμάς θεώρησε ότι δικαιώθηκε η διδασκαλία του, με την σύνταξη του Τόμου και θριαμβολογούσε, «...λαβωμένος το Τόμου πεσόν την βασιλίδων πάλιν διέσειεν...ώσανεί τι μέγα τον εαυτό συγγραμμάτων φέρων δικαίωμα και δύνων την οικουμένων σχεδόν λέγε κεκυρωσθαι πάντα αὐτοῦ τά συγγράμματα συνοδικῶς καί ὅστις ἔχοι καί λογίζοιτο τοῦτο, τοῦτον ἀποκηρύττεσθαι διά Τόμου». ⁴⁰⁴

Ο στουδίτης μοναχός Αρσένιος, ⁴⁰⁵ σε επιστολή του προς τον Παλαμά μας δίνει πληροφορίες για την δράση του Ακίνδυνου, ο οποίος έχοντας κερδίσει την εύνοια της Ειρήνης- Ευλογίας Χούμναινας, ⁴⁰⁶ διαδίδει τις ιδέες του περιοδεύοντας σε πόλεις. ⁴⁰⁷ Ο Ακίνδυνος προσπαθεί να διαστρέψει τη διδασκαλία του Παλαμά, τον κατηγορεί για διθειά και την αντίθεση του στις αποφάσεις του Τόμου της συνόδου του 1341, «...περίεισι τήν πόλιν, καί οὖς ἐξαπάτησας ἔφθη συνεπαγόμενος, εἴ ποῦ τινα τῶν ἀμαθεστέρων εὐροι, πάσαις μηχαναῖς πειρώμενος διαστρέφειν, καί τήν καθ' ἡμῶν αὐτοῦ συκοφαντίαν τῆς διθειᾶς μυρίοις ὅσοις σοφίσμασι κρατύσκειν ἐπιχειρῶν...». ⁴⁰⁸

---

⁴⁰³ Γρ. Παλαμά, *Πρὸς Φιλόθεον* 20, *Συγγράμματα* II, σ. 537- 538.

⁴⁰⁴ Ph. Uspenskiij, *Sinodik*, σ. 89- 90.

⁴⁰⁵ *PLP* 1431. Ως προς το πρόσωπο δε μας διασώζονται πληροφορίες, από τους συγχρόνους του, παρά μόνο ότι ήταν σύγχρονος του Παλαμά και μοναχός στη Μονή Στουδίου στη Κωνσταντινούπολη.

⁴⁰⁶ Ειρήνη- Ευλογία Χούμναινα, (1291- 1355) κόρη του Νικηφόρου Χούμνου και χήρα του δεσπότη Ιωάννη Παλαιολόγου, υιού του Ανδρόνικου Β'. Χήρεψε στα 16 της και αμέσως εκάρει μοναχή, μοιράζοντας την περιουσία της στους φτωχούς και αναστηλώντας τη Μονή των Φιλάνθρωπου Σωτήρος. Απέκτησε μεγάλη και πλούσια βιβλιοθήκη, ευρύτατη μόρφωση ως μαθήτρια του Θεόληπτου Φιλαδελφείας. J. Vepreaux, «Notes prosopographiques sur la famille Choumnos», *Byzantinoslavica* 20 (1959), σ. 260-261. J. Nadal- Cañellas, *La resistance d'Akindynos à Grégoire Palamas*, σ. 28- 32. A. Constantinides- Hero, «Irene-Eulogia Choumnaina Palaiogina. Abbess of the Convent of Philanthropos Soter in Constantinople», *ByzF* 9 (1985), σ. 119-147. Irene- Eulogia Choumnaina, *Letters, A Woman Quest for Spiritual Guidance. The Correspondance of Princess Irene Eulogia Choumnaina Palaiologina*, εκδ. A. Constantinides- Hero, Brookline- Massachusetts, 1986, σσ. 31- 42, 56- 77.

⁴⁰⁷ Χρυσόστομος Σαββάτος Μητροπολίτης, «Ἀρσενίου τοῦ Στουδίτου ἐπιστολή πρὸς τόν Γρηγόριο Παλαμά», *Ελληνικά* 52 τευχ. 10 (2002), σ. 69- 77.

⁴⁰⁸ J. Nadal- Cañellas, *La resistance*, σ. 263.

Ο Παλαμάς κλείστηκε στα τέλη του 1341 στη παλιά μονή του Αγίου Μιχαήλ στο Σωσθένιο,⁴⁰⁹ εκεί ολοκλήρωσε τη συγγραφή της «*Άπολογίας*» του που αποτελείται από τρία βιβλία, «*Περί ενώσεως καί διακρίσεως, Περί θείων ενεργειῶν, Περί Θείας καί Θεοποιοῦ μεθέξεως*».⁴¹⁰

Ο Ακίνδυνος, στις αρχές του 1342 παίρνει την προφορική άδεια του πατριάρχη, να αναλάβει την πολεμική προς τον Παλαμά, «...ὥστε τῶν κοινῶν πραγμάτων συμπεσόντων παραπολαύουσί τι τῆς τοῦ κωλύσαντος ἐρημίας, πάντων πρός τόν κοινόν κλύδωνα τοῦτον ἐστραμμένων».⁴¹¹ Η άδεια για την σύνταξη αντιπαλαμικών συγγραμμάτων του δόθηκε αργότερα το φθινόπωρο του 1342, όταν έγινε δεκτός σε κοινωνία με τον πατριάρχη, ο ίδιος ο Ακίνδυνος αναφέρει, «ἐνταῦθα τινος παρρησίας ἤπται ἡμῶν ὁ λόγος καί προὔκοπέ τι τοῦ πολλοῦ πρώην σκότους, αὐτοῦ τε τοῦ θεοτάτου πατριάρχου γράψαι ἡμῖν ἐπιτρέψαντος».⁴¹²

Ο πατριάρχης ενημερώθηκε για το περιεχόμενο του συγγράμματος του Παλαμά και την 10 Μαρτίου του 1342 έστειλε αντιπροσωπεία στον Παλαμά και του ζητούσε να προσχωρήσει στην πολιτική παράταξη του, με αντάλλαγμα τη σιωπή του Ακίνδυνου, γιατί υπήρχαν υπόνοιες ότι στήριζε τον Καντακουζηνό, «...ὑπόνοιαν τῇ καρδίᾳ τῆς κρατίστης δεσποίνης ὡς νεύων προς τό αντίθετον μέρος».⁴¹³

Ο Παλαμάς αρνήθηκε και διεμήνυσε ότι θα παρουσιασθεί μπροστά στην αυτοκράτειρα Άννα, μετά το τέλος της νηστείας του Πάσχα. Ο Παλαμάς αναχώρησε νωρίτερα για τη Κωνσταντινούπολη, τη Κυριακή των Βαΐων 24 Μαρτίου του 1342, διότι έμαθε ότι κατέφθασε στη πόλη αντιπροσωπεία αγιορειτών μοναχών, για να φέρει προτάσεις συμφιλίωσης του Καντακουζηνού προς την αυτοκράτειρα. Ο Παλαμάς συναντήθηκε με την αντιπροσωπεία, δυο ημέρες αργότερα.⁴¹⁴

---

⁴⁰⁹ Ηγούμενος της μονής από το 1337 ήταν ο Ιγνάτιος Καλόθετος, ο οποίος γνωρίζοταν με τον Παλαμά από την κοινή μοναστική τους πορεία, στη Μεγίστη Λαύρα του Αγίου Όρους. J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 58- 59. Θ. Παπαζώτος, «Ο Ίγνάτιος Καλόθετος, ιδρυτής τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Βλασίου στή Μέγιστη Λαύρα», *Μακεδονικά* 19 (1979), σ. 426- 429. R. Janin, *La géographie ecclésiastique*, σ. 359- 362.

⁴¹⁰ Γρ. Παλαμά, *Συγγράμματα* II, σ. 69- 163.

⁴¹¹ Δ. Δισυπάτου, *Λόγος κατά Βαρλαάμ καί Ἀκινδύνου*, σσ. 7- 11, 90.

⁴¹² Ph. Uspenskij, *Sinodik*, σ. 92. Γρ. Παλαμά, *Συγγράμματα* II, σ. 26.

⁴¹³ Γρ. Παλαμά, *Προς Φιλόθεον*, *Συγγράμματα* II, σ. 531.

⁴¹⁴ Ί. Καντακουζηνός, *Ίστορία* III, 34, σ. 209. J. Nadal- Cañellas, *La resistance*, σ. 258- 263.

Η συνάντηση του Παλαμά με την αυτοκράτειρα και τον πατριάρχη θα πραγματοποιηθεί την 1^η Απριλίου του 1342, είναι η τελευταία προσπάθεια του πατριάρχη να προσαιτερισθεί τον Παλαμά. Ο πατριάρχης και σε αυτή τη προσπάθεια αποτυγχάνει, οπότε σειρά έχουν οι ενέργειες από πλευράς του, για να μειωθεί το κύρος του Παλαμά.⁴¹⁵

Ο πατριάρχης μαρτυρεί την ύπαρξη πολλαπλών προσκλήσεων προς τον Παλαμά και τους προηγούμενους μήνες, αλλά τονίζει την άρνηση του Παλαμά να παρουσιαστεί μπροστά του, «...διό και διεμηνυσάμεθα διαφόρως ἔλθειν αὐτόν ὡς ἡμᾶς, ἐφ' ᾧ εἴ τι και ἐπισυνέβη και ἐγένετο τοιοῦτο, θεραπεῦσαι αὐτό και διορθώσασθαι, ὁ δέ οὐκ ἐπέιθετο ἀλλά ἐξέφυγεν».⁴¹⁶ Ο Ακίνδυνος παραδίδει την ίδια μαρτυρία «ἐπί διορθώσει τῶν καινοφωνούντων αὐτῶν» και ο Παλαμάς «οὐκ ἐπέιθετο ἀλλ' ἀπέδρα».⁴¹⁷

Ο Παλαμάς δέχεται δύο προσκλήσεις σε μικρό χρονικό διάστημα, την πρώτη στις 26 Μαΐου από εκκλησιαστικό αντιπρόσωπο στη μονή των Αντιστρατήγων, αλλά απουσίαζε.⁴¹⁸ Η δεύτερη βασιλική επιστολή, εστάλη λίγες ημέρες αργότερα στις αρχές του Ιουνίου, προσκάλεσε η αυτοκράτειρα εκ νέου τον Παλαμά, μέσω δύο εκκλησιαστικών αντιπροσώπων. Η δεύτερη πρόσκληση παραδόθηκε παρουσία αντιπροσωπίας αγιορειτών μοναχών με επικεφαλής τον Πρώτο. Ο Παλαμάς παρέλαβε την επιστολή στη μονή του Τιμίου Προδρόμου Πέτρας, όπου κατέλυσε λίγες μέρες νωρίτερα ο Παλαμάς και η αποστολή των αγιορειτών μοναχών.⁴¹⁹

Ο Παλαμάς δεν αποδέχεται το επίσημο των προσκλήσεων και τις απέρριπτε, γιατί δε δέχθηκε γραπτή πρόσκληση και οι προφορικές προσκλήσεις δεν αναφερόταν σε κάποια σύνοδο που θα εξέταζε την ησυχαστική διαμάχη.⁴²⁰

Οι μοναχοί παρεμβαίνουν με σκοπό να έλθουν σε επαφή με τον πατριάρχη, τονίζοντας την αντικανονικότητα της πράξης, αφού βασιλική διαταγή την προσκομίζουν εκκλησιαστικοί παράγοντες. Οι μοναχοί παρουσιάστηκαν στον Καλέκα, ο οποίος τόνισε ότι η πρόσκληση προς τον Παλαμά αφορά την πολιτική του στάση και όχι τη θεολογική για να συγκληθεί σύνοδος. Οι μοναχοί ανταπάντησαν ότι σε περίπτωση συνόδου, είναι

---

⁴¹⁵ Γρ. Παλαμά, *Συγγράμματα* II, σ. 32.

⁴¹⁶ Ι. Καλέκα, «Πατριάρχου περί τοῦ Τόμου», *PG 150*, 901D.

⁴¹⁷ Ph. Uspenskij, *Sinodik*, σ. 90.

⁴¹⁸ Γρ. Παλαμά, *Προς Φιλόθεον*, *Συγγράμματα* II, σ. 532.

⁴¹⁹ R. Janin, *La géographie ecclésiastique*, σ. 435- 443.

⁴²⁰ Δ. Κουτσοῦρη, *Σύνοδοι και Θεολογία*, σ. 134.

αναγκαία η πρόσκληση προς όλα τα ενδιαφέροντα μέρη και προς τη μοναστική κοινότητα.⁴²¹

Ο Ακίνδυνος την ίδια περίοδο μέσω μιας επιστολής του προς τον Θεσσαλονικέα μοναχό και υποστηρικτή του Ιερόθεο,⁴²² μας ενημερώνει για την πραγματεία του «*Περί Θείας Χάριτος*»⁴²³ η οποία δε διεσώθη. Ο Ακίνδυνος δικαιολογεί τη συγγραφή της, ως απάντηση στις δογματικές καινοτομίες του Παλαμά και όχι ως αφορμή για φιλονικία, «...*ύφειμένας καί ύπερκειμένας θεότηας δεῖ ποιεῖσθαι, ἀλλ' οὐκ ἄλλως φιλονεικίας χάριν. ἐπεὶ ἐάν ἀπλῶς διὰ τῶν ὁμολογουμένων τῆς εὐσεβείας ὄρων ἀπάση τῇ ἀγίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ, ὥσπερ εἰκός, ἐκβληθῆ ἢ ὑφειμένη θεότης τῆς νέας θεολογίας...*».⁴²⁴

Ο Ακίνδυνος αναφέρεται σε δύο συνοδικές συνάξεις το έτος 1342, η πρώτη συγκροτείται γύρω στον Ιούνιο και η δεύτερη τον Σεπτέμβριο. Η πρώτη σύναξη είναι αυτή για την οποία πληροφορείται ο Παλαμάς, από τους Αγειορίτες μοναχούς και αρνείται να συμμετέχει. Στη σύναξη που γίνεται στο *Μέγα Παλάτιον* συμμετέχουν πέρα του πατριάρχη και των αρχιερέων συμμετέχουν και συγγενείς της Χούμναινας και οπαδοί του Ακίνδυνου.⁴²⁵

Ο Ακίνδυνος τονίζει σε επιστολή του, με αποδέκτη πιθανότατα τον ιερομόναχο Ματθαίο,⁴²⁶ για την παραπάνω σύναξη «...*ὡς ἅπαντες τῶν μέν τοῦ Παλαμά κατέγνωσαν ὡς*

---

⁴²¹ Γρ. Παλαμά, *Ἀναίρεσις γράμματος Ἰγνατίου*, *Συγγράμματα* II, σ. 636.

⁴²² *PLP* 8132. Ο Ιερόθεος, είναι γνωστός για την αλληλογραφία του με τον Θωμά Μάγιστρο, δάσκαλο του Ακίνδυνου.

⁴²³ Gr. Akindynos, *Letters* 21, 5- 7, σ. 74, «*τόν γε μὴν περί τῆς χάριτος λόγον καί τῶν τοῦ Θεοῦ χαρισμάτων καί δώρων διὰ τόν ἐκ τούτων ὑφιστάντα πολλά συναϊδίους...*».

⁴²⁴ Gr. Akindynos, *Letters* 21, 8- 11, σ. 74- 76. Η μη αναφορά σε καταδική του Παλαμά στοιχειοθετεί την υπόθεση του Β. Φανουργάκη ότι γράφτηκε την άνοιξη του 1342. Β. Φανουργάκης, Ἐγνωστα ἀντιπαλαμικά συγγράμματα τοῦ Γρηγορίου Ἀκινδύνου, *Κληρονομία* 4 (1972), Θεσσαλονίκη, σ. 295-299.

⁴²⁵ Γρ. Παλαμά, *Προς Φιλόθεον*, *Συγγράμματα* II, σ. 535, «...*τῶν ἐκάστοτε κατ' ἔθος συνεδρευόντων μέ τόν πατριάρχη ἀρχιερέων*».

⁴²⁶ *PLP* 2808. Ο Ματθαῖος Βλάσταρης υπήρξε μοναχός της Μονής του κυρ- Ισαάκ της Θεσσαλονίκης, ο J. Meyendorff και ο Γ. Θεοχαρίδης, ταυτίζουν τον ιερομόναχο Ματθαίο με τον Ματθαίο Βλάσταρη. Γεννήθηκε στις αρχές της δεκαετίας 1280 και πέθανε τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1350. Υπήρξε φίλος των Ησυχαστών αλλά διατηρούσε φιλικές σχέσεις και με τον Ακίνδυνο, ήταν αντιρρητικός θεολόγος, ποιητής και υμνογράφος της Εκκλησίας. Το σπουδαιότερο έργο του, το συνέταξε στη μονή του κυρ Ισαάκ το 1335, φέροντας τον τίτλο «*Σύνταγμα κατά στοιχεῖον τῶν ἐμπεριειλημένων ἀπασῶν ὑποθέσεων τοῖς ἱεροῖς καί θείοις κανόσι, πονηθέν τε ἅμα καί συντεθέν τῷ ἐν ἱερομονάχοις ἐλαχίστῳ*

δυσσεβῶν δογμάτων, τήν δ' ἡμετέραν περί τῆς εὐσεβείας γνώμην καί πρὸς αὐτόν ἐναντιώσιν ὡς κοινήν τῆς ἐκκλησίας καί τῶν θείων πατέρων τίθεμαι τῆς ἐκκλησίας καί ὁμολογουμένως τοῖς κειμένοις τῆς εὐσεβείας ὅροις».⁴²⁷ Τα βιβλία του Παλαμά που συντάχθηκαν μετά τον Αύγουστο του 1341, παραδόθηκαν στην πυρά και ο Παλαμάς συκοφαντήθηκε και κατακρίθηκε. Ο μητροπολίτης Μονεμβασίας Ισίδωρος Βουχεράς, αντέδρασε στις αποφάσεις και εξέφρασε αντιρρήσεις για την κανονικότητα της σύναξης.⁴²⁸

Ἦδη ἀπὸ τον Αύγουστο του 1342 παραχωρήθηκαν περιορισμένος αριθμός μονῶν στον Ακίνδυνο, ἀπὸ τον Ακίνδυνο για να τις ελέγχει. Ο ακριβής αριθμός των μονῶν, που του παραχωρήθηκαν δε μας εἶναι γνωστός, οι μονές που επιβεβαιωμένα ἦταν προσκείμενες στον Ακίνδυνο ἦταν οι ἀκόλουθες: α) Η μονή του *Ἀκαταλήπτου*,⁴²⁹ η μονή του πρωτομάρτυρα *Στέφανου*⁴³⁰ και τέλος του *Φιλανθρώπου Σωτήρος*.⁴³¹

Η δεύτερη συνοδική σύναξη πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με τον Ακίνδυνο πάλι στο *Μέγα Παλάτιον*, κύριο χαρακτηριστικό της εἶναι η γραπτή «ὁμολογία ἠσφαλίσατο» που παρουσιάζει ο Ακίνδυνος, της οποίας το περιεχόμενο μας εἶναι ἀγνωστο.⁴³² Ο Ακίνδυνος σε ἐπιστολή του προς ἀγνωστο αντιπалаμιστή παραλήπτη τονίζει, «...θεία συνοδικῆ ψήφω δίς κατεκρίθη καί ἐκεκήρυκται τό πῦρ ἐκκληρώθη προς καῶσιν».⁴³³

Ματθαίω». Το «*Σύνταγμα*» αποτελεί μια αλφαβητικά καταταγμένη εγκυκλοπαίδεια του εκκλησιαστικού κυρίως δικαίου. Π. Πάσχου, «Ὁ Ματθαῖος Βλάσταρης καί οἱ Πατέρες τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων», ἐν *ΚΒ' Δημήτρια, Χριστιανική Θεσσαλονίκη, Παλαιολόγειος ἐποχή*, (29-31 Ὀκτωβρίου 1987), Θεσσαλονίκη 1989, σ. 113. Γ. Ι. Θεοχαρίδης, «Ὁ Ματθαῖος Βλάσταρης καί ἡ μονή τοῦ κῦρ- Ἰσαάκ ἐν Θεσσαλονίκη», *Byzantion* 40 (1970), σ. 442. J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 124. Π. Ροδόπουλου, «Τό Σύνταγμα τοῦ Ματθαίου Βλάσταρη καί ἡ ἐπίδρασή του στό σλαβικό κόσμο», ἐν *ΚΒ' Δημήτρια, Χριστιανική Θεσσαλονίκη, Παλαιολόγειος ἐποχή*, (29-31 Ὀκτωβρίου 1987), Θεσσαλονίκη 1989, σ. 230-231. Σπ. Τρωϊάνου, *Οἱ Πηγές του Βυζαντινοῦ Δικαίου*, Αθήνα- Κομοτηνή 1999², σ. 297.

⁴²⁷ Gr. Akindynos, *Letters* 50, 96- 101, σ. 214.

⁴²⁸ Ph. Uspenskij, *Sinodik*, σ. 91.

⁴²⁹ R. Janin, *La géographie ecclésiastique*, σ. 518- 520.

⁴³⁰ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ἱστορία* II, σ. 786.

⁴³¹ Γρ. Παλαμά, *Ἀντιρρητικοί 1- 7, Συγγράμματα* III, σ. 467- 468. R. Janin, *La géographie ecclésiastique*, σ. 541- 544.

⁴³² Ph. Uspenskij, *Sinodik*, σ. 91.

⁴³³ A. Constantinides – Hero, *Letters* 27, 162- 163, σ. 96.

Ο Παλαμάς συλλαμβάνεται και κλείνεται στη μονή Ακαταλήπτου τον Σεπτέμβριο του 1342, στη μονή Ακαταλήπτου ενώ ο πατριάρχης επιτρέπει στον Ακίνδυνο να συγγράφει ελεύθερα.⁴³⁴

Ο Ακίνδυνος αποστέλλει συνοδευτική επιστολή στον πατριάρχη,⁴³⁵ μαζί με το σύγγραμμά του «*Διάλεξις τοῦ κακοδόξου Παλαμᾶ μετά Ὁρθοδόξου*»,⁴³⁶ το οποίο έγραψε με εντολή του ίδιου προς ανατροπή του έργου του Παλαμά «*Διάλεξις Ὁρθοδόξου μετά Βαρλααμίτου κατά μέρος ἀνασκευάζουσα τήν Βαρλααμίτιδα πλάνην*»⁴³⁷. Το σύγγραμμα του Ακίνδυνου ολοκληρώθηκε στα τέλη του 1342 και παραδόθηκε στον πατριάρχη, μαζί με την συνοδευτική επιστολή, μεταξύ του Ιανουαρίου και του Φεβρουαρίου του 1343.⁴³⁸

Ο Παλαμάς καταφεύγει με λίγους μοναχούς στο ναό της Αγίας Σοφίας και ζητά άσυλο και τη σύγκληση συνόδου.⁴³⁹ Ο Ακίνδυνος είναι ιδιαίτερα επικριτικός απέναντι σε αυτή τη κίνηση του Παλαμά, «...τούς αὐτῆς φυτευτάς ἐκκηρύκτους ποιήσας καί ὡς λοιμούς τῆς ἐκκλησίας ἀπωσάμενος τῆς ἐκκλησίας και τῆς ἱερωσύνης, ἱερῶς μάλα κρίνας εἶναι ἀνίερρον καί τό ποσί δευσεβεῶν πατεῖσθαι τά ἱερῶτατα τῶν ἀδύτων τεμένη»⁴⁴⁰ και «...ἀλλ' ἔτι φεύγει καί κρύπτεται καί δοκεῖ τῆν φυγῆ τους ἐλέγχους διαδιδράσκειν καί περιέπειν τά ἄπαξ αὐτῶ»,⁴⁴¹ ο χρόνος που παρέμεινε ήταν δυο μήνες από την 11^η Φεβρουαρίου έως την 11^η Απριλίου του 1343, όπου και φυλακίζεται στις αυτοκρατορικές φυλακές για πολιτικούς λόγους κατά τον Π. Χρήστου.⁴⁴²

Ο Ακίνδυνος σε επιστολή του προς τον Κύπριο γαιοκτήμονα και λόγιο Γεώργιο Λαπίθη,⁴⁴³ έχει διαφορετική άποψη «*ὅτι ἀπητήθη παραίτησιν τῶν ἑαυτοῦ δογμάτων, ἀλλ' οὐ παρέσχε, και διά τοῦτο εἰρκτῆ παραδέδοται*».⁴⁴⁴

⁴³⁴ Δ. Κουτσοῦρη, *Σύνοδοι και Θεολογία*, σ. 137.

⁴³⁵ Gr. Akindynos, *Letters* 25, σ. 80- 82.

⁴³⁶ J. Nadal- Cañellas, *Gregorii Acindyni refutations*, σ. 412- 430. Ο κώδικος *Venice, Marc.*, gr. 155 (XIVe s.), φ. 91^v- 98^v περιέχει το κείμενο. Ο διάλογος γίνεται με τη μορφή ερωτήσεων και απαντήσεων κατά κύριο λόγο από τον Ορθόδοξο (Ακινδυνιστή) προς τον Παλαμά.

⁴³⁷ Γρ. Παλαμά, *Συγγράμματα* III, σ. 55- 58.

⁴³⁸ Gr. Akindynos, *Letters* 25, σ. 348.

⁴³⁹ Γρ. Παλαμά, *Αναίρεσις γράμματος Ἰγνατίου*, *Συγγράμματα* III, 29- 30, σ. 637

⁴⁴⁰ Gr. Akindynos, *Letters* 25, 22- 25, σ. 82. Ph. Uspenskij, *Sinodik*, σ. 91.

⁴⁴¹ Gr. Akindynos, *Letters* 27, 171- 172, σ. 96.

⁴⁴² Γρ. Παλαμά, *Συγγράμματα* II, σ. 25- 26.

⁴⁴³ PLP 14479. Νικηφ. Γρηγοράς, *Ἱστορία* III, σ. 27- 34. Κύρρης, «Ἡ Κύπρος και τὸ ἡσυχαστικὸν ζήτημα», σ. 23-24. Ε. Θ. Τσολάκης, «Ὁ Γεώργιος Λαπίθης και ἡ ἡσυχαστικὴ ἔριδα», *Ἑλληνικά* 18 (1964), σ. 84- 96.

Ο Ακίνδυνος συνέταξε αναφορά και την παρέδωσε στον πατριάρχη, στην οποία παραθέτει τα γεγονότα μετά το 1341.⁴⁴⁵ Την ίδια περίοδο εξέδωσε και επτά γραμματείες κατά του Παλαμά, από τις οποίες έχουν διασωθεί και εκδοθεί από τον J. Nadal το 1995,⁴⁴⁶ τέσσερις με τους ακόλουθους τίτλους: «*Ἔτερος λόγος ἀντιρρητικός, κατὰ τῶν αὐτῶν ἀθέων δογμάτων τῶν αὐτῶν*»,⁴⁴⁷ «*Ἔτερος λόγος ἀντιρρητικός, κατὰ τῶν αὐτῶν πολυθέων δογμάτων*»,⁴⁴⁸ «*Ἄλλος ἀντιρρητικός, κατὰ τῆς αὐτῆς δυσσεβειστάτης πλάνης*»,⁴⁴⁹ «*Ἄλλος ἀντιρρητικός, κατὰ τῶν αὐτῶν κακίστων δογμάτων*». ⁴⁵⁰ Ο Παλαμάς θα απαντήσει με επτά «*Ἀντιρρητικούς λόγους*» στον Ακίνδυνο, μέσα από την φυλακή με τη βοήθεια του μοναχού Δωροθέου στα τέλη της άνοιξης του 1343.⁴⁵¹

Ο Ακίνδυνος το ίδιο διάστημα απέστειλε επιστολή στην Κωνσταντινούπολη, με αποδέκτη πιθανότατα τον φίλο του Ιωάννη Γαβρά, ο οποίος ήταν και πρώην στενός φίλος του Βαρλαάμ.⁴⁵² Ο Ακίνδυνος τον επαινεί καθώς αρχικά ήταν υποστηρικτής του Παλαμά, έδειξε αμεροληψία ακούγοντας και τις δύο πλευρές και κατά τον Ακίνδυνο γρήγορα κατάλαβε την «*ασέβεια*» του Παλαμά, «*πρῶτον τοῖς Παλαμᾶ περιπεσῶν φαρμάκοις καί τὰς ἀκοάς φαρμαχθεῖς ἀφυλάκτως, ἔπειτα καί παρ' ἡμᾶς ἀφίκου βουλόμενος ἀκοῦσαι καί παρ' ἡμῶν ἠκηκόεις. εὗγε ποιῶν ὧ βέλτιστε, τό γοῦν ἐρήμην ἡμᾶς πανταπάσι καταδικάσαι φεύγων...*».⁴⁵³

Ο Ακίνδυνος θα αποστείλει τρεις συνεχόμενες επιστολές προς ένα άνθρωπο των γραμματών,⁴⁵⁴ με μεγάλη επιρροή προς τη Σύγκλητο, ο οποίος ταυτίζεται με τον Σάββα

---

⁴⁴⁴ A. Constantinides – Hero, *Letters* 42, 155- 156, σ. 184.

⁴⁴⁵ Ph. Uspenskij, *Sinodik*, σ. 84- 92.

⁴⁴⁶ J. Nadal- Cañellas, *Gregorii Acindyni refutations*, σ. 2- 410. *Venice, Marc.*, gr. 223, φ. 16-23 και 65- 363.

⁴⁴⁷ J. Nadal- Cañellas, *Gregorii Acindyni refutations*, σ. 3- 84.

⁴⁴⁸ J. Nadal- Cañellas, *Gregorii Acindyni refutations*, σ. 85- 166.

⁴⁴⁹ J. Nadal- Cañellas, *Gregorii Acindyni refutations*, σ. 167- 314.

⁴⁵⁰ J. Nadal- Cañellas, *Gregorii Acindyni refutations*, σ. 314- 340.

⁴⁵¹ Γρ. Παλαμά, *Ἀντιρρητικοί 1- 7, Συγγράμματα III*, σ. 39- 506.

⁴⁵² *PLP* 3355. Gr. Akindynos, *Letters* 30, 72- 73, σ. 106, «...νῶν δέ μοι Γαβρᾶς ὁ θαυμάσιος, τό μέγα χρῆμα τῆς φιλίας...».

⁴⁵³ Gr. Akindynos, *Letters* 30, 4- 8, σ. 104.

⁴⁵⁴ Gr. Akindynos, *Letters* 34, σ. 124- 126. Gr. Akindynos, *Letters* 35, σ. 126- 128. Gr. Akindynos, *Letters* 36, σ. 128.

Λογαρά, που κατείχε τον τίτλο «*ἐπί τῶν ἀναμνήσεων*» και πιθανότατα ήταν μοναχός.⁴⁵⁵ Οι επιστολές έχουν αποσταλεί από τα τέλη του 1343 έως και τα μέσα Ιουλίου του 1344. Ο Ακίνδυνος χαρακτηρίζει τον Παλαμά και τη θεολογία του, «...*ἔστι τοῖς καινοῖς θεολόγοις τοὺς μὲν ἀρετῇ μόνῃ καὶ ἀγαθῇ πολιτεία κομῶντας...*».⁴⁵⁶ Ο Ακίνδυνος εύχεται ο Θεός να δώσει φώτιση στον Λογαρά στο τέλος της πρώτης επιστολής, να γίνει πιο ενεργητικός στη μάχη εναντίον του Παλαμά, «...*ὡς δ' ἂν τῇ δυνάμει χρήσαιο κατὰ τῆς πλάνης ταύτης καὶ λύμης τῆς ἀληθείας, οὐκ οἶδ' ὅτου ποτ' ἂν ἔργον γένοιτο πλὴν τῆς θείας κινήσεως*».⁴⁵⁷

Στην τρίτη επιστολή του προς τον Λογαρά, ο Ακίνδυνος τον συγχαίρει για την αντιπαλαμική γραμματεία, η οποία όμως δε μας έχει διασωθεί. Καθώς και για την δυναμική του απέναντι στον Παλαμά, η οποία κατά τον Ακίνδυνο απορρέει από τις προσευχές του ιδίου προς τον Θεό, με τις οποίες εμπνεύστηκε ο Λογαράς: «*Οὐ καλῶς ἐγὼ σε θεοκίνητον λαβεῖν κατὰ τῆς παρούσης καινοφωνίας χάριν; νῦν γάρ ἤδη δευτερον ὀρῶ τουτονί πρησῆρα τῶν ἀτόπων δογμάτων ἐκ τῆς σῆς ἐνθέου κατενεχθέντα γλώττης καὶ τὴν πλάνην καταπιμπράντα ταύτην, θεοφιλέστατε*».⁴⁵⁸ Ο Ακίνδυνος θεωρεί ότι η επίθεση του Λογαρά ήταν σφοδρή προς τον Παλαμά, ενώ από τα συμφραζόμενα του Ακινδύνου μάλλον ο ίδιος ο Λογαράς την χαρακτήριζε ως ήπια, «*εἰ ταῦτα εὐλαβουμένου λέγειν καὶ διὰ πλειόνων ἐξελέγχειν τό τῆς παρούσης καινοτομίας ψεῦδος τίνα ἂν εἴη τὰ τῆς τελεωτάτης παρρησίας τοξεύματα...*».⁴⁵⁹

Ο πατριάρχης Ιωάννης Καλέκας είναι αποδέκτης μιας επιθετικής και ταυτόχρονα καταγγελτικής επιστολής από τον Ακίνδυνο.⁴⁶⁰ Ο Ακίνδυνος καταγγέλει τον μοναχό Μάρκο Κυρτό,⁴⁶¹ για την *πολεμική του δραστηριότητα* και την φιλοπαλαμική του θέση, ο

⁴⁵⁵ PLP 14989. Κοτζάμπαση Σ., «Τρεις ανώνυμες επιστολές του Πατριαρχικού κώδικα 377», *Ελληνικά* 40 (1989), σ. 103-112. Σ. Κ. Λαμπάκης, «Επιστολή τοῦ ἐπὶ τῶν ἀναμνήσεων Λογαρά πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον Γ' ἀφορῶσα εἰς τὴν καταδίκην τῶν καθολικῶν κριτῶν», *ΕΕΒΣ* 42 (1976), σ. 397- 407. Pseudo-Kodinos, *Traité des Offices*, εκδ. J. Verpeaux, Paris 1966, σσ. 24-32, 48-62 .

⁴⁵⁶ Gr. Akindynos, *Letters* 34, 18- 19, σ. 124.

⁴⁵⁷ Gr. Akindynos, 50- 52, σ. 126.

⁴⁵⁸ Gr. Akindynos, *Letters* 36, 1- 5, σ. 128.

⁴⁵⁹ Gr. Akindynos, *Letters* 36, 14- 16, σ. 128. Α. Θωμαΐδου, *Ο Γρηγόριος Ακίνδυνος*, σ. 40.

⁴⁶⁰ Gr. Akindynos, *Letters* 37, 14- 16, σ. 130- 140.

⁴⁶¹ Ο Μάρκος Κυρτός κατάγοταν από τις Κλαζομενές της μικράς Ασίας, αρχικά μετέβη στη Θεσσαλονίκη, όπου εκάρη μοναχός και στη συνέχεια εντάχθηκε στη μοναστική αδελφότητα της Μεγίστης Λαύρας. Ο Μάρκος Κυρτός μαζί με τον μετέπειτα πατριάρχη Κάλλιστο επί 28 χρόνια έμειναν μαζί και μετά την γνωριμία τους με τον Γρηγόριο Σιναΐτη τον ακολούθησαν και έγιναν υποτακτικό του. Ο Μάρκος Κυρτός δεν ακολούθησε τον δάσκαλο του στα Παρόρια και εγκαταστάθηκε στη

οποίος είχε εγκαταλείψει την Θεσσαλονίκη, εγκαταστάθηκε στη νήσο Χίο και έγραψε επιστολή κατά του Ακίνδυνου προς τον Πατριάρχη.⁴⁶²

Ο Ακίνδυνος επιτίθεται με ειρωνικούς χαρακτηρισμούς προς τον Κυρτό και τον ψέγει για το φυσικό ελάττωμα, που είναι ως αποτέλεσμα των αιρετικών του πλανών και της στήριξης του προς τον Παλαμά, τον παρομοιάζει με τον Θερσίτη,⁴⁶³ «*Μάρκος εκείνος, τό βδέλυγμα τῆς εὐσεβείας, τό θερσίτειον εἶδωλον ἢ καί Θερσίτης αὐτός ἀτέχνως, ἀκριόμυθος, καί τῶν ἐκείνου πληγῶν καί Ὀδυσσέως δεόμενος, οὗ πέρι λόγος, εἰπεῖν καί τῶν ἐκείνον τόν στιχουργόν εὐθύς ὡς εἶδεν αὐτόν, “βραχύς μοναχός, τοῦ Σατάν δίφρος μέγας” καί ταῦτα οὐχ ἠδόμενος λέγω, οὐδ’ ὄνειδιζων τύχας, ὡς φησιν ἡ τραγωδία, κρείσσω γάρ εὐσεβῆ ψυχῆν οἶδα ἐν πεπηρωμένῳ τῷ σώματι τῆς ἐν υγιεῖ σώματι πεπηρωμένης, ἀλλ’ ὅτι συνέδραμε σώματος εἰς ταῦτό καί ψυχῆς ὁμοῦ πῆρωσις, καί μείζων ἢ τῆς ψυχῆς τῆς τοῦ σώματος, ἀσέβεια γάρ οὐχ ἀπλῶς ἀμαρτία, τοῦτο τοῦ Μάρκου καί Παλαμά καί τῶν ὁμοίων αὐτοῖς, διά τοῦτο ἐμνήσθην καί τῆς τοῦ σώματος, ὡς τῆς ἔνδον συμβόλου πηρώσεως, ἦν ὁ Χριστός προειδώς καί τό ταύτης ἀνίατον οὐ μετέδωκε τῆς θεραπείας αὐτῷ ἤς τῇ συγκυπτούσῃ μετέδωκεν, ἐπειδή πεπίστευκε μὲν ἐκείνη Θεοῦ σοφίαν εἶναι μόνην ἐκείνον καί δύναμιν, Μάρκος δέ οὐκ ἀνέκυψεν ἐπί τήν πίστιν ταύτην, μᾶλλον δέ ἀφείς ταύτην τήν ὑψηλήν τε καί θείοτατην πίστιν, συνέκαψε καί κατεκλάσθη, μᾶλλον ἢ φαίνεται κατά τό σῶμα...».*⁴⁶⁴

Ο Ακίνδυνος κατηγορεί τον Μάρκο Κυρτό ότι τάραξε με την πλάνη του το νησί της Χίου, «...νὺν κακῶς τήν Χῖον καταλαβῶν οὐ μετρίως ταραττει καί συγκυκᾷ τήν νῆσον,

---

Θεσσαλονίκη εκδιώχθηκε αργότερα από την Θεσσαλονίκη, ως Ησυχαστής και λίγο έλειψε να τον σκοτώσουν οι Ζηλωτές, γι' αυτό και βρέθηκε αργότερα στη νήσο Χίο, « οὗτος τοίνυν ο Μάρκος μόλις διαφύγων τὰς Θεσσαλονικέων χεῖρας, ἐπεὶ καί περὶ τό θεῖον καί το βασιλείον κράτος δυσσεβῆς ὢν ἐν αὐτοῖς ἐφάνη καί ἀπιστος...». A. Constantinides – Hero, *Letters* 37, 32- 34, σ. 130- 132.

⁴⁶² *Ἐπιστολῆ Μάρκου Μοναχοῦ πρὸς τόν Πατριάρχη Ἰωάννη Καλέκα, Ἡσυχαστικά Α΄*, [Βυζαντινή Γραμματεία 6] εκδ. Α. Παναγιώτου, Αθήνα 2006, σ. 41- 76. Α. Δεληκάρη, *Άγιος Γρηγόριος ο Σιναΐτης*, σ. 312- 330.

⁴⁶³ Όμηρου, *Ιλιάδα*, μετ. Ν. Καζαντζάκης, Ι. Θ. Κακριδής, Αθήνα, 1955, στιχ. 211- 270, σ. 27- 29. Ο Θερσίτης βασιλιάς των Αιτωλών, είναι κυρίως γνωστός ως ο μόνος ίσως καθαρά «αρνητικός» χαρακτήρας στον Τρωικό Πόλεμο, από το στρατόπεδο των Ελλήνων. Ο Όμηρος τον παρουσιάζει ως παρασιτικό στοιχείο, ένα δειλό που έβριζε, φιλονικούσε και προκαλούσε συνεχώς με την αυθάδη συμπεριφορά του. Ο Όμηρος τοποθετεί τη κακή ψυχή του ως αποτέλεσμα της της άσχημης εμφάνισή του, ήταν αλλοίθωρος, κουτσός και στραβοπόδαρος, με ελάχιστα μαλλιά στο κεφάλι του. Σε ένα περιστατικό, ο Οδυσσέας αγανακτεί ακούγοντας τον Θερσίτη να βρίζει τον Αγαμέμνονα και να παρακινεί τον στρατό σε ανταρσία, γι' αυτό και τον κτυπά δυνατά με το σκήπτρο του.

⁴⁶⁴ Gr. Akindynos, *Letters* 37, 6- 23, σ. 130.

ὡς εἶωθεν (ἡρεμεῖν γάρ οὐκ οἶδεν οὐδ' ἡσυχάζειν ἢ πλάνη, ὅτι μηδ' ὁ διδάσκαλος αὐτῆς καί τῃ ἀληθείᾳ πρῶτος ἐχθρός καί πολέμιος)...».⁴⁶⁵

5. Η αντισηχαστική σύνοδος του 1344 και τα γεγονότα ως τις αρχές του 1346.

Η αιτία της σύγκλησης της συνόδου την 4^η Νοεμβρίου του 1344 είναι η δίκη του μητροπολίτη Μονεμβασίας Ισιδώρου, γιατί θεωρήθηκε ακόμα και ριζοσπαστικότερος του Παλαμά και καταδικάστηκε γι' αυτό. Ο Ιγνάτιος Β' πατριάρχης Αντιοχείας αναλύει τους λόγους της καταδίκης του Ισιδώρου: α) «Οὐδέ προς το βασιλείον ὕψος καθαρὰν τρέφει τὴν εὐνοίαν τῇ ἐπισυμβάσει ἀποστασία καὶ τυραννίδι», β) «τά αὐτά καὶ χεῖρω τῷ Παλαμᾷ οὐ πειθομένῳ τῇ ἐκκλησίᾳ οὐδέ ταῖς τῶν ἁγίων πατέρων στοιχοῦντι παραδόσεως, κακῶς ἐκλαμβάνοντί τινα τοῦ ἐκτεθέντος τόμου», γ) «ἐπειδὴ οὔτε ἀποσχισθῆναι αὐτοῦ προείλετο, οὔτε ὁμολογίαν δοῦναι ὡς οὐ φρονεῖ τά τοῦ Παλαμᾷ».⁴⁶⁶

Ο Ακίνδυνος προσθέτει για τον Ισιδώρο κατηγορίες, πολύ πριν καθαίρεση του, μέσα από τους «Ἀντιρρητικούς» του ότι, «τόν δέ τούτου θιασώτην Ἰσίδωρον τάς τ' ἀρχιερατικάς ἀφαιρεθέντας ψήφους καὶ τὴν ἱερωσύνην αὐτὴν καὶ ὅλως τὴν κοινωνίαν ὑμῶν...ἀπαίτησις γάρ ὑμῶν πρὸς ἐκεῖνον ὑπῆρχεν ἐν μέσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ παρασκευασμένων πρὸς τὴν ἱερουργίαν, κάκεινου συμπαρασκευαζομένου, μᾶλλον δέ αἰρέσεως πρότασις, ἥτοι ἀποκηρύξαι τὰ παλάμια δόγματα ἐγγράφως καὶ διαρρηδῆν...ἢ τοῦ μεθ' ἡμῶν καὶ ὅλως ἱερουργεῖν ἐκπεσεῖν καὶ τῆς ἄλλης μεθ' ὑμῶν κοινωνίας. Τοῦ δέ μή βουληθέντος τὴν μιανὰν τῶν παλαμίων δογμάτων ἕξιν ἀποβάλεσθαι, τό λοιπόν ὑμεῖς ἐπεξεύργασθε καὶ τοῦτον ἐκβαλόντες τοῦ ὑμετέρου κλήρου καὶ πάντα ἀφηρημένοι ὧν τούς ἐπί πονηροτάταις αἰρέσεσιν ἐαλωκότας ἐκπίπτειν οἱ Θεῖοι νόμοι κελεύουσι, πᾶσι φανερόν αὐτόν ὑπῆρχεν αἰρετικόν κατεστήσατε».⁴⁶⁷

Κεντρικό θέμα της συνόδου ήταν η πρόταση του πατριάρχη για χειροτονία του Ακινδύνου και η αποκήρυξη του Παλαμά. Ο Ακίνδυνος αναφέρεται στη χειροτονία του, για την οποία υπήρξε ομόφωνη συμφωνία από τους παρευρισκόμενους, «πάντων συμπενευκότων αὐτῷ καὶ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν τοῦ τε Ἀντιοχείας λέγω καὶ τοῦ Ἱεροσολύμων καὶ τῶν μητροπολιτῶν ἀπάντων, εἰς τὴν κοινήν ἡμῶν ὁμολογίαν τῆς πίστεως καὶ τὴν ἐμὴν ἱερωσύνην».⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ Gr. Akindynos, *Letters* 37, 34- 37, σ. 132.

⁴⁶⁶ Mercati G., *Notizie di Procoro*, σ. 199-200.

⁴⁶⁷ J. Nadal Cañellas, *Gregorii Acindyni refutations*, στ. 17- 41, φ. 351- 352, σ. 388- 389.

⁴⁶⁸ Gr. Akindynos, *Letters* 50, 125- 132, σ. 216.

Ο Ιωσήφ Καλόθετος,⁴⁶⁹ υποστηρίζει ότι το χρίσμα της ιερωσύνης δόθηκε στον Ακίνδυνο, ως αποτέλεσμα εξαγοράς των επισκόπων από τον τελευταίο, «*Καί γοῶν ἐνίουσ τῶν νέων ἐπισκόπων ὑπ' αὐτῷ ποιησάμενος ὀλίγοις τισίν ἀργυριδίοις συνεψηφίσαντο καί συνεμαρτύρησαν αὐτῷ τήν ἱερωσύνην*».⁴⁷⁰

Ο Ιωσήφ Καλόθετος τονίζει ότι η αυτοκράτειρα αγνοούσε το θέμα και όταν το έμαθε αντέδρασε: «*μετά τῶν νεοπλάστων αὐτῷ ἐπισκόπων μηδέν εἰδυῖας τῆς ἀγίας ἡμῶν δεσποίνης μηδέν τινός τῶν περι αὐτήν*»⁴⁷¹ και «*ἐνσκήπτει τῷ πατριάρχῃ λῦσαι τόν σύλλογον. Ὁ δ' ὀξύρρυπος ὦν πρός τα φαῦλα, ἀλλ' οὐ πρός τά χρηστά, παρεκρούσατο τάς ἑαυτῆς ἐντολάς καί εἰς ἔργον ἄγειν προθυμεῖται τά αὐτοῦ διαβούλια*».⁴⁷²

Ο κυριότερος λόγος κατά τον Ιωσήφ Καλόθετο ήταν η ανατροπή της συνόδου του 1341, τις αποφάσεις της οποίας είχε κατοκυρώσει ο σύζυγός της, αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ', «*Μηδέν σοι καί τῷ Ακινδύνῳ. Τά μέν γάρ ἄλλα πάντα ἀνεῖται σοι ἱερά, ναοί, ἀσκητήρια, ἡσυχαστήρια, μονάζοντες, ἱερεῖς, ἐπισκόποι καί χρῶ τούτοις, ὡς ἐφεῖται σοι... ἀνατέτραπται πάντως ἡ τοῦ ἀγίου μου αὐτοκράτορος καί ὁμοζύγου ἀδέκαστος κρίσις ἡ ὑπέρ τῆς εὐσεβείας ἧ καί συνωμολόγησε καί συναπῆλθε*».⁴⁷³

Ο Ακίνδυνος αντίθετα υποστηρίζει ότι, «*...καί ταῦθ' ἡνίκα ὑπό τῆς θείας ἐκκλησίας ἡ καινότης κατέγνωσται καί ἀσεβῶν χώραν ἔλαβε, καί τῆς ἐκ Θεοῦ καθεστῶσης εὐσεβοῦς βασιλείας, τῆς θειοτάτης δέσποινης ἡμῶν και τοῦ ευσεβεστάτου παιδός μέν αὐτῆς,*

---

⁴⁶⁹ Ο Ιωσήφ Καλόθετος, ήταν απόγονος της βυζαντινής οικογένειας των Καλοθέτων, οι οποίοι κατάγονταν από τη Μ. Ασία. Υπήρξε μοναχός της μονής Εσφιγμένου στο Άγιο Όρος και συμπαραστάθηκε στον Γρηγόριο Παλαμά κατά την διάρκεια των Ησυχαστικών Έριδων. Έγραψε εννέα αντιρρητικούς λόγους που αναιρούν τις θεολογικές θέσεις του Γρηγορίου Ακινδύνου και των Βαρλααμιτών, του Μιχαήλ Γαβρά, του Νικηφόρου Γρηγορά, ενώ ο όγδοος επιπλήττει με δριμύτητα τον πατριάρχη Ιωάννη Καλέκα. Είναι συντάκτης επτά επιστολών και τριών αγιολογικών έργων. Ν. Φορόπουλου, «Ιωσήφ Καλόθετος», *ΘΗΕ* 7 (1967), σ. 116. Ί. Καλόθετου, *Συγγράμματα*, εκδ. Δ. Τσάμης, [Σειρά Θεσσαλονικείς Βυζαντινοί Συγγραφείς 1], Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 7- 167/.

⁴⁷⁰ Ί. Καλόθετου, *Συγγράμματα*, 26- 28, σ. 364.

⁴⁷¹ Ί. Καλόθετου, *Συγγράμματα*, 101- 102, σ. 366. «*Νεόπλαστοι*» είναι οι καινούργιοι αρχιερείς που χειροτονήθηκαν και μαζί με τους παλιούς, σύμφωνα με τις πηγές, παρόντες ήταν. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Ιωάννης Καλέκας, παλαιοί μητροπολίτες, Μητροφάνης Πατρών, Ισσαάκ Μαδύτων, Καλλίνικος Αμάστριδος, Σωφρόνιος Δράμας, Ιωσήφ Τενέδου και καινούργιοι Ανδριανουπόλεως, Καλλίνικος Ζακχαΐας, Παύλος Ξάνθης, ...Τζουρολόης. Mercati G., *Notizie di Procoro* σ. 199- 200.

⁴⁷² Ί. Καλόθετου, *Συγγράμματα*, 103- 106, σ. 366.

⁴⁷³ Ί. Καλόθετου, *Συγγράμματα*, σ. 364- 365.

ἡμῶν δέ βασιλέως, καί τῆς συγκλήτου πάσης, τοῦ τε θειοτάτου καί οἰκουμενικοῦ πατριάρχου μετὰ τῶν περί αὐτόν ἀπάντων θείων τε ἀρχιερέων καὶ τῶν οἱ τὸν θεσπέσιον κληρον τῆς ἱερᾶς καί μεγάλης ἐκκλησίας κοσμοῦσι». ⁴⁷⁴ Αντίθετα οἱ πολέμοι του καὶ φίλοι του Παλαμά ἀντέδρασαν καὶ ὁ Ἀκίνδυνος καταφέρεται ἐναντίον τους, «*Ἐμάνησαν οἱ πολέμοι καὶ ἀπόβλητοι τῆς ἐκκλησίας οὗτοι, καὶ ἐπανεστήσαν τῇ ἐκκλησίᾳ κάμοι*». ⁴⁷⁵

Στὴ σύνοδο διαβάζεται ὁμολογία πίστεως τοῦ Ἀκίνδυνου, ἐγκρίνεται τὸ γράμμα ἀποκηρύξεως τοῦ Παλαμά καὶ ἀνακηρύσσεται ἀθῶος καὶ υπογράφεται ἡ συμμαρτυρία γιὰ τὴν χειροτονία τοῦ Ἀκίνδυνου στὸ βαθμὸ τοῦ διακόνου. ⁴⁷⁶ Δὲν ὑπάρχουν συνοδικὰ γράμματα, ὅσον ἀφορᾷ τὸν *Ἀντιοχειανὸ ἀντίτομο*, κατὰ τὸν Παλαμά εἶναι δῶρο τοῦ Ἀντιοχείας Ἰγνατίου πρὸς τὸν Καλέκα, με ἀντάλλαγμα τὴν πατριαρχικὴ ἐδρα. ⁴⁷⁷ Ὁ Παλαμάς ἀμφισβητεῖ τὴν κανονικότητα τῆς πράξης τοῦ πατριάρχου Ἰγνατίου, νὰ στείλει τὸν *ἀντίτομο* σὲ μια δῆθεν δίκη ὅταν μάλιστα ἀγνοοῦσε τὰ πεπραγμένα καὶ οὔτε παρευρισκόνταν. ⁴⁷⁸ Οὐσιαστικὰ σύνοδος δὲ συγκλήθηκε γιὰτὶ δὲν ἀκολουθήθηκαν οἱ παρακάτω συνοδικές διαδικασίες, α) δὲν προσκλήθηκαν οἱ κατηγορούμενοι, β) δὲν ἐγίνε ἐξέταση, γ) δὲν λήφθηκαν ἐπίσημες ἀποφάσεις ὥστε νὰ συμπεριληφθοῦν σὲ ἐπίσημο Τόμο, δ) δὲν καταγράφηκε ἐπίσημη ἀπόφαση πού νὰ προσυπογράφηκε ἀπὸ τοὺς ἱεράρχες πού ἐκρίναν τὴν διαδικασία.

Ὁ πατριάρχης γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴν πράξη του καὶ νὰ μετριάσει, τὶς ἀντιδράσεις τῆς αυτοκράτειρας καὶ τῆς πλειοψηφίας τοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναχῶν, δημοσιεύει μιὰ σειρά κειμένων. α) *Ἐπιστολὴ εἰς Ἀγιορείτας μοναχοὺς*, β) Πατριαρχικὸς λόγος πού ἀποκρῦπτει τὸν Παλαμά καὶ τοὺς υποστηρικτές του καὶ τοὺς χαρακτηρίζει «*ὡς καινοτόμους τῆς πίστεως*», ⁴⁷⁹ γ) *Ἑρμηνεία τοῦ Τόμου 1341*. ⁴⁸⁰ Ὁ Ἰωσήφ Καλόθετος σημειώνει χαρακτηριστικά, «*Βουλευθεὶς γάρ τὴν κατὰ Ἀκίνδυνου πρᾶξιν ἀκίνδυνον ποιῆσαι τί ποιεῖ καὶ τί μηχανᾶται; Γράφει τοίνυν καὶ ἐγχειρίζει τοῖς αὐτοῦ διακομισταῖς τὰ ἐκεῖνον μᾶλλον ἢ ἡμᾶς ἀποκηρύττοντα αὐτοῦ γράμματα*». ⁴⁸¹

⁴⁷⁴ Gr. Akindynos, *Letters* 40, 125- 132, σ. 156.

⁴⁷⁵ Gr. Akindynos, *Letters* 50, 107- 108, σ. 214.

⁴⁷⁶ G. Mercati, *Notizie di Procoro*, σ. 200.

⁴⁷⁷ Γρ. Παλαμά, *Ἀναίρεσις γράμματος Ἰγνατίου, Συγγράμματα* II, 8- 10, σ. 641.

⁴⁷⁸ Γρ Παλαμά, *Ἀναίρεσις γράμματος Ἰγνατίου, Συγγράμματα* II, 15- 16, σ. 635.

⁴⁷⁹ Ἰ. Καλέκας, *Ἑρμηνεία τοῦ Τόμου 1341, PG 150*, στήλ. 900- 903.

⁴⁸⁰ Ἰ. Καλέκας, *Ἑρμηνεία τοῦ Τόμου 1341, PG 150*, στήλ. 891- 894.

⁴⁸¹ Ἰ. Καλόθετου, *Συγγράμματα*, σ. 365- 366.

Ο Ακίνδυνος σε επιστολή του προς τον Γεώργιο Λαπίθη στις αρχές του 1345, αποσιωπά την χειροτονία του και την αντίδραση που αυτή προκάλεσε, παρουσιάζοντας όμως μέρος των γεγονότων που συνέβησαν στην αντισηχαστική σύνοδο, «ἀκολουθούσης αὐτῶ προθύμως καί τῆς ἡμῶν εὐσεβοῦς τε καί θείας καί κρατίστης δεσποίνης μετά τοῦ θειοτάτου παιδός μὲν αὐτῆς, Ρωμαίων δέ βασιλέως, καί τῆς φιλευσεβοῦς αὐτῶν καί γενναίας συγκλήτου, οἱ σύνοδον ἱεράν συγκροτήσαντες μετεκαλέσαντο μὲν τὸν καινὸν θεολόγον ἐπὶ τοῖς δόγμασιν, ὁ δὲ ἀπέδρα καί ὄχρητο προκαταγνούς ἑαυτοῦ. οἱ δὲ αὐτοῦ τῶν λόγων δυσέβειαν, ὡς ἔδει, κατέγνωσαν καί πυρός τροφήν γενέσθαι δεῖν αὐτοὺς ἐψηφίσαντο. ὕστερον δὲ φωραθεῖς ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Θράκης κρυπτόμενος καί ταῦτα τοὺς συνόντας διδάσκων... ».⁴⁸²

Ο Ακίνδυνος σε επιστολή του προς τον Νικηφόρο Γρηγορά, που συμπίπτει χρονικά με την προηγούμενη επιστολή προς τον Λαπίθη, τον προτρέπει να ηγηθεί του αντιπαλαμικού κινήματος, δίνοντας του ως παράδειγμα τον Σπαρτιάτη στρατηγό Πausανία⁴⁸³ και τον βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο τον Β΄,⁴⁸⁴ «Ὡστ' οὐχ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας μόνον, ἀλλὰ καί τῆς πόλεως καί τῆς σῆς σοφίας πρεσβεύομεν, ὡς καί τοῦ Θεοῦ καί τῆς πόλεως καί τῆς σῆς ἐπιστήμης καί ὅλως τῶν λόγων αὐτῶν παρακαλούντων δι' ἡμῶν

---

⁴⁸² A. Constantinides – Hero, *Letters* 42, 146- 155, σ. 182- 184.

⁴⁸³ Ο Πausανίας (515 ή 510 π.Χ. — 470 π.Χ.) ήταν Σπαρτιάτης στρατηγός, ως ο αρχηγός του συνασπισμένου ελληνικού στρατού στη μάχη των Πλαταιών το 479 π.Χ. Νίκησε τους Πέρσες και τους ανάγκασε να τραπούν σε φυγή. Αργότερα κατέλαβε το Βυζάντιο, ελευθέρωσε ευγενείς Πέρσες, τους οποίους απέδωσε πίσω στον Ξέρξη, τον αυτοκράτορα της Περσίας. Οι Έφοροι ανακάλεσαν τον Πausανία από το Βυζάντιο, με την κατηγορία ότι είχε μηδίσει. Εκεί δικάστηκε και αθωώθηκε, αλλά οι συμπατριώτες του δε πείστηκαν για την αθωότητά του και αποφάσισαν να τον εκτελέσουν. Ο στρατηγός βρήκε καταφύγιο στον ναό της Αθηνάς στην ακρόπολη της Σπάρτης ως ικέτης. Σύμφωνα με τα ήθη των αρχαίων Ελλήνων, απαγορευόταν ο φόνος ικέτη. Έτσι οι Έφοροι έδωσαν διαταγή να χτιστεί η είσοδος και τα παράθυρα του ναού, μέχρι να λιμοκτονήσει ο Πausανίας., *Θουκυδίδη Ιστορία*, εκδ. Α. Γεωργοπαπαδάκος, Θεσσαλονίκη, 1985, τ. Ι, σ. 94- 96, σ. 128- 134, τ. ΙΙ, σ. 71- 72, τ. ΙΙΙ, σ. 58.

⁴⁸⁴ Ο Φίλιππος Β΄ ο Μακεδών (382 - 336 π.Χ.) ήταν ο βασιλιάς που έκανε τη Μακεδονία ισχυρό κράτος, ένωσε υπό την ηγεμονία του τα υπόλοιπα ελληνικά κράτη και προετοίμασε, την κατάκτηση της Περσίας και του μεγαλύτερου μέρους του τότε γνωστού κόσμου από τον γιό του Μέγα Αλέξανδρο. Το 338 π.Χ., μετά την ιδιαίτερης σκληρότητας μάχη της Χαιρώνειας, κατάφερε ο Φίλιππος να ενώσει τους Έλληνες. Στη μάχη αυτή ο Φίλιππος μαζί με τον Αλέξανδρο, που διοικούσε ένα τμήμα του στρατού, αντιμετώπισε το συνασπισμό Αθηναίων, Θηβαίων και όλων σχεδόν των νότιων Ελλήνων και τους νίκησε. N. G. L. Hammond, *Φίλιππος ο Μακεδών*, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 14- 19, 44- 67, 89- 111.

ἐπί τὰς βεβήλους καινοφωνίας τὴν θαυμαστὴν σου γλῶτταν. γενοῦ δὴ στρατηγός, ᾧ γενναίῃ οὐ Πausanias ἐπὶ τοὺς Μήδους τοῖς Ἑλλησιν, οὐδὲ Φίλιππος Θηβαίοις ἐπὶ τὰς πύλας, ἀλλ' ὁ πολλῶ τούτων ἐνδοξότερον, τοῖς εὐσεβέσιν ἐπὶ τοὺς ἀσεβούντας». ⁴⁸⁵

Ο Ακίνδυνος σε νέα επιστολή προς τον Γρηγορά, στις αρχές της άνοιξης του 1345, ξεκινάει την επιστολή με δύο επιφωνηματικές προτάσεις, δείχνοντας την οργή του προς τον Παλαμά για την επίθεση που δέχεται, «*Τῆς ἀναισθησίας! Τῆς ἰταμότητος! οὐ μᾶλλον δεῖγμα τοῦτο τῆς μὲν Ἀκινδύνου περὶ τὴν εὐσέβειαν εὐπορίας καὶ ἀσφαλείας, τῆς δὲ Παλαμᾶ θαυμαστῆς ἀσεβείας καὶ ἀπορίας, ἀλλὰ πᾶν τούναντίον; τό μὴ μόνον τὴν τῆς οἰκουμένης προϊσταμένην τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν ὑπὲρ τῶν κοινῶν δογμάτων συμμαχεῖν Ἀκινδύνῳ καὶ τον Παλαμᾶ ἀποβάλλεσθαι καὶ ἀναθεματίζει...*». ⁴⁸⁶

Ο Ακίνδυνος σε επιστολή του προς το Γεώργιο Λαπίθη στη Κύπρο, μεταξύ Μαρτίου και Απριλίου του 1345, αποκρύπτει ακόμα τη δίωξή του και χρησιμοποιεί δικαιολογίες, γεγονός που φανερώνει ότι κρυβόταν, «*Ἀπαιτῶν δ' ἡμᾶς ἔτι λόγουστοῦ τε Παλαμᾶ πλείους πρὸς ἀκριβεστέραν ὧν δυσσεβοίη γινῶσιν, τοῦ τε Βαρλαάμ πρὸς τό εἰ ὅλως ἀμαρτάνει τι περὶ τὰ τῆς εὐσεβείας δόγματα καταμαθεῖν, καὶ τι τῶν ἡμετέρων ἄλλο, ἴσθι τόν καιρόν ἡμᾶς τέως τὴν τούτων ἀφηρημένον δόσιν καὶ βραχύν γεγονότα πρὸς γε τὴν παρασκευὴν καὶ τῶν ἐγχωρίων θορύβων εἴπερ ποτ' ἀνάμεστον*». ⁴⁸⁷

Ο Ακίνδυνος σε επιστολή του προς τον Σάββα Λογαρά, στις αρχές Ιουνίου του 1345, ευχαριστεί τον Λογαρά για την στήριξη που του παρείχε, όταν κατηγορήθηκε για το γεγονός ότι υπήρχαν υποψίες για μη αφοσίωσή του, προς τον μέγα δούκα Αλέξιο Απόκαυκο, «*ἀλλ' ὅμως ἤκιστα πάντων ταύτης ὄντες ἄξιοι τῆς ὑποψίας καὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶ γε καὶ ὀπωσοῦν τὰ ἡμέτερα λογιζομένῳ*». ⁴⁸⁸

Στη συνέχεια δηλώνει την αφοσίωση του στον μέγα δούκα Αλέξιο Απόκαυκο, τονίζοντας μάλιστα ότι προέρχεται από αληθινό σεβασμό και όχι υστερόβουλα, «*Θεός δέ, ὡς ἔοικεν, οὐκ εἰς μακρόν ἀφῆκε τάληθές κακῶς πάσχειν οὐκ ἀφῆκε δέ διὰ τῆς σῆς σοφίας, ἢ τῆς ἀδίκου καὶ πονηρᾶς καθ' ἡμῶν ὑποψίας ἀπαγαγοῦσα τόν ὑπ' αὐτῆς ὀργιζόμενον, αὐτὴν τε τὴν ὀργὴν κατεκοίμησε καὶ ἡμᾶς ἔπαυσε τοῦ διὰ ταύτην διώκεσθαι. καὶ νῦν διὰ τῆς σῆς ἀγαθότητος τό μὲν κινούσης, Θεῶ δέ κινουμένης, εὐμενῆς τ' ἐστὶ πάλιν, εὔνοις αὐτῶ καθαρῶς καὶ γενομένοις καὶ οὔσι καὶ ἐσομένοις γε οὐ λημμάτων οὐδὲ βρωμάτων χάριν,*

⁴⁸⁵ Gr. Akindynos, *Letters* 43, 8- 15, σ. 186- 188.

⁴⁸⁶ Gr. Akindynos, *Letters* 44, 2- 7, σ. 182- 184.

⁴⁸⁷ Gr. Akindynos, *Letters* 46, 41- 46, σ. 196.

⁴⁸⁸ Gr. Akindynos, *Letters* 51, 25- 26, σ. 218.

*ὡσπερ τινές οἱς καθ' ἡμῶν τὰς ἀκοάς ὑπέσχε, τοῦ δέ ἀδεῶς ἡμῖν εὐσεβεῖν ἐξεῖναι δι' αὐτοῦ καί μὴ ἀναγκάζεσθαι τῆς πατρῴας εὐσεβείας ἐξίστασθαι, ἢ τὰ τῶν δυσσεβῶν και κακούργων ὑπομένειν τιμήματα».*⁴⁸⁹

Σε επιστολή του προς άγνωστο απόδεκτη υποστηρικτή του το καλοκαίρι του 1345, ο Ακίνδυνος περιγράφει τις αντιδράσεις που προκάλεσε η χειροτονία του, αλλά και την δύναμη που απέκτησε αργότερα, «...τότε μὲν ἐώρταζον ὡς ἤδημε καταπιόντες, καὶ οὐδέν αὐτούς ἐχώρει φλεγμαιίνοντας τῷ τῆς ἡδονῆς ἐκτόπῳ και ἀκρατεῖ, νυνὶ δέ αὖθις οἰμώζουσιν, ἐπειδήπερ πρὸς τῷ μηδέν τι βλάψαι καὶ λαμπρότερον ἔδειξε τό καθ' ἡμᾶς ἢ ἐπήρεια».⁴⁹⁰

Η δύναμη που απόκτησε ο Ακίνδυνος μετά την άνοιξη του 1345, αποδεικνύεται και σε μια επιστολή του προς άγνωστο αποδέκτη, πιθανότατα εκκλησιαστικό άρχοντα, ὅπως μας προδίδει και η προσφώνηση «*θεοφιλέστατε δέσποτα*» στην αρχή της επιστολής.⁴⁹¹ Το απολογητικό ύφος της επιστολής, είναι αποτέλεσμα της αποτυχίας του Ακίνδυνου, να πραγματώσει μια χάρη που του ζητήθηκε από τον άγνωστο εκκλησιαστικό άρχοντα. Ο οποίος ήταν θυμωμένος που δεν ικανοποιήθηκε, «*οὐ μόνους ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ σαυτὸν εἰς τοσοῦτο πρᾶγμα ζημιώσας ὀφθήσει διὰ τέλους μηνίσας. ὅπερ ἵνα μὴ γένηται, ἀπορρίψας τὴν λύπην, φάνηθι τοῖς ὡς οἴσθα ποθοῦσί σε μετὰ τῆς συνήθους φαιδρότητος*».⁴⁹²

Ο Ακίνδυνος παρά το γεγονός ότι έφθασε στο απόγειο της δύναμής του, εκφράζει έντονα παράπονα προς τον παλιό του δάσκαλο Θωμά Μάγιστρο. Απορεί για την σιωπή του Θωμά, που παλαιότερα υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής του και αντιπαλαμιστής, «*...ἐπειδήπερ οὐκ ἐθέλει πολλάκις ἐνιαυτοῦ. ὁ δ' οἶμαι, γράφειν ἡμῖν καὶ παντελῶς ἀπεῖπειν, οὕτω βαθεῖα σιγῇ πρὸς ἡμᾶς ἐκ πολλοῦ πάνυ χρῆται, αὐτούς ἀεὶ γράφοντας. καίτοι τὰ ὕστατα ἐπιστέλλων ἡβῶντί τινι πρὸς τοῦτο τοῦργον ἐφῴκει...*».⁴⁹³

Ο Ακίνδυνος ελπίζει να είναι πιο επιεικής μαζί του ο Θωμάς Μάγιστρος, «*τυράννων ἀπάντων ἔση τυραννικώτατος ὁ πάντων ἐπιεικέστατος, καὶ παῖδα γε τυραννῶν καὶ μαθητὴν οὐ κακόν ὁ πατήρ καὶ διδάσκαλος*».⁴⁹⁴ Ενώ τον ενημερώνει ότι συζήτησε με

⁴⁸⁹ Gr. Akindynos, *Letters* 51, 27- 36, σ. 218.

⁴⁹⁰ Gr. Akindynos, *Letters* 53, 9- 12, σ. 224.

⁴⁹¹ Gr. Akindynos, *Letters* 55, 1, σ. 228.

⁴⁹² Gr. Akindynos, *Letters* 55, 8- 11, σ. 228.

⁴⁹³ Gr. Akindynos, *Letters* 56, 6- 9, σ. 228.

⁴⁹⁴ Gr. Akindynos, *Letters* 56, 74- 76, σ. 234.

τον νέο μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Υάκινθο⁴⁹⁵ για αυτόν, «*Τῷ δέ καλῷ ποιμένι πολλά διελέχθημεν περί τῆς σῆς σοφίας...*».⁴⁹⁶

Ο Ακίνδυνος σε επιστολή του προς τον πλούσιο γαιοκτήμονα και υποστηρικτή του Καντακουζηνού, Γεώργιο Ίσαρι,⁴⁹⁷ εκφράζει τη χαρά του για τη σωτηρία του από το μαινόμενο πλήθος των Ζηλωτών της Θεσσαλονίκης, στα τέλη καλοκαιριού του 1345. Ελπίζει ότι αυτή η περιπέτεια του Ίσαρι θα αποτελέσει αφετερία για να υποστηρίξει την πολιτική μερίδα της αυτοκράτειρας, «*Ἐγὼ δέ λύπης ἐπί σέ πληρωθεῖς τήν καρδίαν συμφορᾷ κεχρημένῳ τοςαύτῃ, κενοῦμαι πάλιν αὐτῆς διὰ τῆς ἐκ τοῦ φυγεῖν σε τόν τῶν συμμάχων ὄλεθρον παραμυθίας, οὐκ αὐτό τοῦτο μόνον ὅτι τά ζίφη διέφυγες, ἀλλ' ὅτι καί τοῦ λοιποῦ βουλεύση πῶς βιοτέον σοι, ἀνδρί φρονίμῳ καί οὐκ ἀξίῳ δουλεύειν πονηρία πραγμάτων ὧν καρπός ἄ πεπόνθατε*».⁴⁹⁸

Ο Ακίνδυνος αφήνει υπονοούμενα, για προδοσία του Γεώργιου Ίσαρι και το πάθος του για υλικά αγαθά, «*...οὔτ' ἀγαθοί βουληθέντες εἶναι διὰ τοιαύτην κτῆσιν καί μανίαν ἐρωτικήν δόξης κενῆς καί χρημάτων, οὔτ, ἐπειδήπερ τῶν ἀληθῶς ἀγαθῶν διὰ ταῦτα ἐξέπεσον...*».⁴⁹⁹

---

⁴⁹⁵ *PLP* 29452. Κ. Κύρρης, «Ὁ Κύπριος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Ὑάκινθος (1345- 1346) και ὁ ρόλος του εἰς τόν ἀντιπαλαμυτικόν ἀγῶνα», *Κυπριακαί Σπουδαί* 25 (1961), σ. 80- 122.

⁴⁹⁶ Gr. Akindynos, *Letters* 56, 77, σ. 234.

⁴⁹⁷ *PLP* 8283.

⁴⁹⁸ Gr. Akindynos, *Letters* 59, 24- 29, σ. 240.

⁴⁹⁹ Gr. Akindynos, *Letters* 59, 9- 10, σ. 238.

6.Οι Σύνοδοι του 1347, η πτώση του Ιωάννη Καλέκα και το τέλος του Ακίνδυνου το 1348.

Η αυτοκράτειρα Άννα τους πρώτους μήνες του 1346, άρχισε να επαναεξετάζει την πολιτική και εκκλησιαστική της στάση, βλέποντας και την χαμηλή επιρροή που ασκούσε ο πατριάρχης Ιωάννης Καλέκας στη κοινωνία της Κωνσταντινούπολης. Η αυτοκράτειρα Άννα αναζητώντας τη λύση, ανάμεσα στις αντιπαρατιθέμενες παρατάξεις των ησυχαστών και αντιησυχαστών, ζήτησε να πληροφορηθεί μέσω γραπτών κειμένων.⁵⁰⁰ Ο Ακίνδυνος ανταποκρίθηκε γράφοντας αντιπαλαμική ομολογία πίστεως,⁵⁰¹ ο Παλαμάς με ομολογία πίστεως,⁵⁰² ο μοναχός Δαβίδ Δισύπατος με την αναφορά των γεγονότων που οδήγησαν στη σύγκρουση των αντιμαχόμενων.⁵⁰³ Ο φιλόσοφος Γρηγοράς εξέθεσε για πρώτη φορά τις απόψεις του, εισερχόμενος στην ησυχαστική διαμάχη, ενάντια στους ησυχαστές.⁵⁰⁴

Ο Ακίνδυνος κατηγορεί τον Παλαμά για διθεία σε άλλη θεότητα, «*ἄκτιστη, ἀνούσια, παρά την μίαν ἐν τῇ ἁγία Τριάδι θεότητά τε καί δύναμιν*».⁵⁰⁵ Ο Ακίνδυνος κατηγορεί για πολυθεΐα τον Παλαμά γιατί, «*τήν μίαν καί ἄπειρον καί ἀμερῆ καί ἀπλήν καί ἀόρατον τῆς ἀρρήτου Τριάδος θεότητα εἰς πλῆθος θοτήτων διαφορώτατον, ἄνισόν τε καί ἀνόμιον τήν μέντοι μίαν μείζω, τήν δ' ἐλάττω*».⁵⁰⁶ Ο Ακίνδυνος κατηγορεί τον Παλαμά για Μεσσιαλιανισμό επειδή, «*μορφὴν Θεοῦ φυσικὴν καί θεότητα καί Πνεῦμα ἅγιον καί ἄναρχον αἰσθητῶς ὑποδέχεσθαι την θείαν καί ἀπόρρητον θεοφάνειαν*»⁵⁰⁷ και «*οὐδέν ὄπερ εἰς ὄρασιν ἔρχεται καθ' ἑαυτὸν σωματικῶν ὀφθαλμῶν ὅπωςδῆποτε ἄκτιστον ἐστί, κἄν Μωϋσῆς, κἄν Παῦλος, ὁ εἰς τρίτον ἀνελθὼν οὐρανόν, κἄν ἄγγελος ἢ ὁ τῆς θεωρίας ἀπτόμενος*».⁵⁰⁸ Ο Ακίνδυνος πιστεύει ότι ο Θεός είναι μόνο ουσία, χωρίς ενέργειες, «*Καί διαφέρειν ὄλως*

⁵⁰⁰ Δ. Κουτσοῦρη, *Σύνοδοι και Θεολογία*, σ. 153.

⁵⁰¹ M. Candal, «La confesion antipalmitica Gregorio Akindyno», *OCP* 25 (1959), σ. 215- 264.

⁵⁰² Γρ. Παλαμά, *Πρὸς Ἄνναν Παλαιολογίαν, Συγγράμματα II*, σ. 545- 547.

M. Candal, «Escrito de Palamas desconocido (Confesion de fe' refutada por Acinduno)», *OCP* 29 (1963), σ. 357- 440.

⁵⁰³ M. Candal, «Origen ideologico», σ. 85- 124.

⁵⁰⁴ J. Darrouzès, *Regestes*, N. 2261, σ. 209, N. 2662, σ. 210, 2267, σ. 214- 215. Νικηφ. Γρηγοράς, *Ἱστορία I*, σ. 320- 321. Ἰ. Καντακουζηνός, *Ἱστορία I*, σ. 93- 113.

⁵⁰⁵ M. Candal, «La confesion antipalmitica», σ. 220.

⁵⁰⁶ M. Candal, «La confesion antipalmitica», σ. 221. A. Constantinides – Hero, *Επιστολή 20*, 26- 28, σ. 72.

⁵⁰⁷ Gr. Akindynos, *Letters* 52, 57- 58, σ. 222.

⁵⁰⁸ J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 220. M. Candal, «La confesion antipalmitica», σ. 224.

ταύτας τῆς οὐσίας λέγων, οὐσίαν εἶναι μόνον δογματίζειν τόν Θεόν, ἔρημον καί γυμνήν τῆς περί αὐτόν προνοίας καί δικαιοσύνης καί ἀγαθότητος καί τῶν ἄλλων τῆς θεότητος ἀρχημάτων». ⁵⁰⁹

Το «βίβλον ὄλην συγγραμμάτων» του πατριάρχου, έχει σωθεί καθώς περίληψή του, μας είναι γνωστή στο Τόμο του 1347. Το γράμμα ἢ «δέλτος» περιλαμβάνει, την ανασκευή των αποφάσεων του Τόμου του 1341, τις θεολογικές του τοποθετήσεις με κυριότερη τη θέση του για «τάς αἰδίους καί θείας ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ» οπού τις αποκαλεί «ὄχλο θεοτήτων» ⁵¹⁰ και «ὄχλο πνευμάτων τάς ἐπτά τοῦ πνεύματος ἐνεργείας». ⁵¹¹ Ο πατριάρχης εἶχε ενσωματώσει στο γράμμα του, τα ἔργα του Ακίνδунου και των ομοφρόνων του που διδάσκουν, «Τούς ἀποτολμῶντας καί λέγοντας τήν δόξαν τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ ἐτέραν εἶναι παρά τήν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ τούς ἀποτολμῶντας καί λέγοντας φῶς ἄκτιστον ἕτερον παρά τήν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ τούς λέγοντας τήν θείαν χάριν ἄκτιστον μέν εἶναι, ἐτέραν δέ παρά τήν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ τούς λέγοντας θεότητα ἄκτιστον σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ληπτήν μωρούς καί τυφλοῦς τούς διά τήν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποτολμῶντας καί λέγοντας ἄκτιστον φῶς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ὀρατόν». ⁵¹²

Ο Τόμος του 1347 μας πληροφορεῖ, ὅτι ἕνας ἀπό τους σημαντικούς λόγους της αφετερίας της συνοδικῆς διαδικασίας, την οποία προώθησε η αυτοκράτειρα μετά την μελέτη των εγγράφων των εμπλεκομένων, ἦταν και η χειροτονία του Ακίνδунου και της αμφισβήτησης των αποφάσεων του Τόμου του 1341. Ο πατριάρχης «γυμνή τῇ κεφαλῇ, τό λεγόμενον καί λαλῶν καί γραφῶν καί χειροτονῶν καί ψηφίζόμενος, τήν πρός τά τοῦ Βαρλαάμ φρονοῦντα ὁμοφροσύνην ἐπεδείξατο». ⁵¹³

Η αμφισβήτηση προς το πρόσωπο του πατριάρχου, εκδηλώνεται στην Αδριανούπολη στις 21 Μαΐου του 1346, σε «σύνοδο» που προεδρεύει ο πατριάρχης Ιεροσολύμων Λάζαρος, ο οποίος ενθρονίστηκε ἐπίσημα ἀπό τον Ιωάννη Καντακουζηνό, ως αντικαταστάτης του Γερασίμου. ⁵¹⁴ Η κυριότερη ἀπόφαση της «συνόδου», εἶναι η εκθρόνιση του πατριάρχου Ιωάννη Καλέκα, «διατρίβοντας μετά τοῦ κραταιοῦ καί ἀγίου ἡμῶν αὐθέντου καί βασιλέως τοῦ Καντακουζηνοῦ, τόν τε ἀγιωτάτον Πατριάρχην Ἱεροσολύμων καί

⁵⁰⁹ Δοσιθέου, «Ἀναφορά τῶν Ἀρχιερέων», PG 151, σ. 769. J. Darrouzès, *Regestes*, N. 2260, σ. 208.

⁵¹⁰ J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 218.

⁵¹¹ Γρ. Παλαμά, *Ἀναίρεσις ἐξηγήσεως Καλέκα 24, Συγγράμματα II*, 7- 8, σ. 666.

⁵¹² J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 219. J. Darrouzès, *Regestes*, N. 2260, σ. 208- 209.

⁵¹³ J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 218.

⁵¹⁴ Ἰ. Καντακουζηνός, *Ἱστορία III*, 564- 565, σ. 92.

τούς κατά τάς οίκειας ἐκκλησίας εὕρισκομένους ἱερωτάτους μητροπολίτας τέ και ἐπισκόπους». ⁵¹⁵

Τα ονόματα των μητροπολιτών που διασώθηκαν και παρέστησαν στη «σύνοδο», είναι α) ο Ανδριανούπολεως Ιωσήφ, β) ο Λιτίτζης Κοσμάς, γ) ο Καλλιουπόλεως Ιωσήφ, δ) ο Μάκρης Ιάκωβος και ε) ο Ξανθείας Παύλος. Οι παραπάνω μητροπολίτες μαζί με άγνωστο αριθμό επισκόπων, συνέθεσαν «καθαιρετικόν τόμον τοῦ τῶν τοιαῦτα τολμῶντος συγγραψάμενοι, οὐ μόνον διά τάς ἄλλας αὐτοῦ ἐκθέσμονς και κοινοβλαβεῖς πράξεις, ἀλλά διά τήν πρός τόν Ἀκίνδυνον και τούς κατ' αὐτόν κοινωνίαν και συμφωνίαν καθαιρέσει τελεία καθυποβάλλουσιν». ⁵¹⁶

Ο Καντακουζηνός δεν αναφέρεται σ' αυτή τη «σύνοδο», ίσως γιατί και ο ίδιος θεωρούσε ότι είχε αντικανονικό χαρακτήρα, αφενός γιατί προέδρευε ο πατριάρχης Ιεροσολύμων Λάζαρος αν και έκπτωτος από την επίσημη εκκλησία και αφετέρου γιατί κανείς δε θα αναγνώριζε τις αποφάσεις της. ⁵¹⁷ Αντίθετα με ότι θα περίμενε κανείς, η «σύνδοδος» αυτή αν και οκτώ μήνες πριν την επίσημη εκδίωξη του, ωθεί την αυτοκράτειρα στην απομάκρυνση του Ιωάννη Καλέκα. Η αυτοκράτειρα για πολιτικούς λόγους δε τη στήριξε, διότι συγκροτήθηκε από προσκείμενους στον Ιωάννη Καντακουζηνό ιεράρχες.

Ο Ακίνδυνος την ίδια περίοδο, δηλώνει ενθουσιασμένος για την επικοινωνία του με τον Λαπίθη, καθώς δεν είχε νέα του από την προηγούμενη χρονιά, «τί δ' ἡμᾶς περιεῖδες τοσοῦτον χειμαζομένους χρόνον οὐδέ πυρσῶ θαρρύνας;». ⁵¹⁸ Τον ενημερώνει για το θάνατο του Υάκινθου: «...νῦν οἴχεται ἀναρπασθεῖς ἐξαίφνης, πένθος μέν ἡμῖν μέγα και Θεσσαλονικεῦσιν ἀφείς, οὐδεῖς γάρ οὕτως ἐκείνην ἀναρτῆσαι τήν πόλιν ἀρχιερεῦς αὐτῆς μνημονεύεται...», ⁵¹⁹ καθώς και την κατάρρευση του θόλου της Αγίας Σοφίας την οποία θεωρεί σημάδι, «Ὁ δε αὐτός οὕτοσί και περί τῆς κοινῆς και μεγίστης συμφορᾶς τῶν Ῥωμαίων, μᾶλλον δέ τῆς ἀπανταχοῦ γῆς Χριστιανῶν, τῆς κατά τον περιβόητον και ἀμίμητον νεῶν τῆς παντουργοῦ Σοφίας ἀπαγγελεῖ σοι...». ⁵²⁰

Ο Σεπτέμβριος του 1346 είναι ο μήνας νέας εκδήλωσης αμφισβήτησης στο πρόσωπο του πατριάρχη, αυτή τη φορά από πέντε μητροπολίτες και έναν βοηθό επίσκοπο οι οποίοι για πολιτικούς λόγους ήταν «ἀπρόσιτοι ἐν οἰκήσεσι» και «ἀπεφίγητο κατάκριτον

⁵¹⁵ J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 217.

⁵¹⁶ J. Darrouzès, *Regestes*, N. 2262, σ. 210.

⁵¹⁷ Δ. Κουτσουρή, *Σύνοδοι και Θεολογία*, σ. 159.

⁵¹⁸ Gr. Akindynos, *Letters* 60, 3- 4, σ. 242.

⁵¹⁹ Gr. Akindynos, *Letters* 60, 60- 62, σ. 242.

⁵²⁰ Gr. Akindynos, *Letters* 60, 70- 73, σ. 246.

*εἶναι καί μη ἔχειν αὐτόν μοῖραν μετά τῶν εὐσεβῶν».*⁵²¹ Οι μητροπολίτες Αλανίας και Σωτηρουπόλεως Λαυρέντιος, Ἄπρω Χαρίτων, αρχιεπίσκοπος Λοπαδίου Ιερόθεος, Κυζίκου Αθανάσιος, Εφέσου Ματθαῖος και ο Χριστουπόλεως Μακάριος, ἔγραψαν ἐπιστολή στην αυτοκράτειρα Ἄννα ὅπου καταγγέλουν τον πατριάρχη Ιωάννη. Οι καταγγελίες τους αφορούν την καταπάτηση των συμφωνιών του συνοδικού Τόμου του 1341, Που ακολουθεῖ το δόγμα των διαδόχων και ομοφρονούντων του Βαρλαάμ, με την χειροτονία του Ακίνδυνου που καταδικάστηκε σε σύνοδο.⁵²²

Εἶναι γεγονός ὅτι ἐπηρέασε την αυτοκράτειρα η ἐπιστολή, καθώς εἶναι οι ἴδιοι λόγοι που την ἀνάγκασαν στη σύγκληση της συνόδου του Φεβρουαρίου του 1347. Οι ἐπόμενες κινήσεις της αυτοκράτειρας δείχνουν ὅτι ἀποφάσισε να δώσει κύρος στις ἀποφάσεις των συνόδων του 1341, τιμώντας με αὐτό τον τρόπο τον ἀποθανόντα σύζυγό της Ανδρόνικο Γ΄.

Η πρώτη κίνηση αφορούσε την υπογραφή των ἀποφάσεων της συνόδου ἀπό τους μητροπολίτες που δεν την εἶχαν υπογράψει, για να μπορέσει να ἀπαγγελθεῖ κατηγορία κατά του πατριάρχη για την κοινωνία του με τον Ακίνδυνο. Η δήλωση που υπογράφει μια ομάδα μητροπολιτών και ἀφορά τη σύνοδο του 1341, την 23^η Οκτωμβρίου του 1346, ἔχει αὐτή τη κατεύθυνση της ἀφετηρίας της συνοδικῆς διαδικασίας, *«Στέργομεν καί ἀποδεχόμεθα τήν περί τῆς εὐσεβείας κρίσιν καί διάγνωσιν καί ἀπόφασιν τῆς μεγάλης ἐκείνης συνόδου, καθ' ἣν προσεκάθητο καί ὁ τρισμακάριστος καί ἅγιος ἡμῶν ἀθέντης καί βασιλεὺς καί τόν ἐπί ταύτη γεγονότα τόμον ὡς κατά πάντα συνήγορον τῆς εὐσεβείας καί τάς ἐν αὐτῷ διαγνώσεις καί ἀποφάσεις στέργομεν ἐν πᾶσι καί ἀποδεχόμεθα τόν δέ τῆνικαῦτα καταδικασθέντα Βαρλαάμ καί τούς κρίσει ἀληθινῆ καί ἀδεκάστῳ ἐλεγχθησομένους συνοδικῶς τά ἐκείνου φρονοῦντας καί ἀμετανοήτως ἔχοντας ἐκ ψυχῆς ἀποβαλλόμεθα καί ἀποκηρύττομεν».* Τη δήλωση υπογράφουν οι παρακάτω μητροπολίτες, Παλαιῶν Πατρῶν Μητροφάνης, Διδυμοτείχου Θεόληπτος, Φιλαδελφείας Μακάριος, Ρωσίου Θεόδουλος, Βάρνης Μεθόδιος και ο Σηλυμβρίας Ησαΐας.⁵²³ Εἶχαν συγκληθεῖ αρκετές προσυνοδικές διασκέψεις με μέλη της συγκλήτου, ἀρχιερεῖς και λογίους πριν ἀπό τη σύνοδο, για τον καθορισμό του κατηγορητηρίου και την ἐρμηνεία του συνοδικού τόμου του 1341. Ο

⁵²¹ Ἰ. Καντακουζηνός, *Ἱστορία* III, σ. 604.

⁵²² J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 217.

⁵²³ Γρ. Παλαμά, *Συγγράμματα* II, σ. 40.

Γρηγοράς σημειώνει, ότι οι διασκέψεις ολοκληρώνονται μια εβδομάδα περίπου πριν την επίσημη έναρξη της διαδικασίας στις 2 Φεβρουαρίου του 1347.⁵²⁴

Ο Ακίνδυνος λίγο νωρίτερα από τα παραπάνω γεγονότα, αντιλαμβάνεται τη δύσκολη θέση που έχει με το άσχημο κλίμα που δημιουργήθηκε ενάντια σε αυτόν και τον πατριάρχη. Σε επιστολή του προς τον Ιωάννη Καλέκα στα τέλη του 1346 με αρχές του 1347, διαμαρτύρεται έντονα για την αδιαφορία και την απομάκρυνση από κοντά του του τελευταίου, «*ἀπέστρεψας ἀπ' ἐμοῦ τό πρόσωπόν σου καί ἐγενήθην τεταραγμένος, πάντων ἐπ' ἐμέ λυπηρῶν συρρεόντων, καί γλῶσσαι διάβολοι κατισχύουσι τῆς ἐμῆς ταπεινώσεως*».⁵²⁵

Εκφράζει τα παράπονα του για την αχαριστία που έχει δεχθεί από την εκκλησία και εκλιπαρεί τον πατριάρχη να τον σώσει, «*...πάντα δὴ κεκινηκῶς ἐφ' ἡμᾶς ἰταλμώματα, ὕβρεις, λοιδορίας, συκοφαντίας ἴσχυσε νῦν τοσοῦτον, ὥστ' ἀποκλειῖσάι μοι τήν θυρίδα ἐκείνην ἧς χάριν ἀνήλθε δεῦρο ἡ κηδεμονικωτάτη περί ἐμέ σου ψυχῆ*»⁵²⁶ και «*εἰ δέ νικᾷ τά χεῖρω, καί ταῦτα ὑπομενῶ μετ' ἀγαθῆς ἐλπίδος, ῥωννύμενος τήν ψυχὴν πρὸς τό φέρειν ὑπέρ τῆς εὐσεβείας ταῦτα τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει*».⁵²⁷

Ο Ακίνδυνος στη προσπάθεια του να υπερασπιστεί τον εαυτό του στις κατηγορίες για ερειστικότητα απαντά, «*ἄτε καί συνήθη προστεταγμένην ἡμῖν, ἡρεμοῦμεν παντάπασι πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦς καθάπαξ ἐπεστραμμένοι*».⁵²⁸

Ο Ακίνδυνος σε πραγματεία του, που συντάχθηκε τέλη 1346 με αρχές Ιανουαρίου του 1347 στην Κωνσταντινούπολη,⁵²⁹ αναφέρεται σε μια εργασία του Κωνσταντίνου Αρμενόπουλου,⁵³⁰ για το ησυχαστικό ζήτημα, η οποία δεν έχει διασωθεί, που

⁵²⁴ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ἱστορία* II, 9, 6-9, σ. 782- 783.

⁵²⁵ Gr. Akindynos, *Letters* 63, 4- 7, σ. 268.

⁵²⁶ Gr. Akindynos, *Letters* 63, 28- 31, σ. 270.

⁵²⁷ Gr. Akindynos, *Letters* 63, 43- 45, σ. 270.

⁵²⁸ Gr. Akindynos, *Letters* 65, 22- 23, σ. 272- 274.

⁵²⁹ Γρ. Ακίνδυνος, «*Λόγος πρὸς Ἱερόθεον μοναχόν*», Γρηγορίου Ακινδύνου ἀνέκδοτη πραγματεία περὶ (Κωνσταντίνου;) Ἀρμενόπουλου», εκδ. Κ. Πιτσάκης *EKEIEA* 19 (1972), σ. 111-216.

⁵³⁰ Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη (1320- 1383). Ο πατέρας του είχε το αξίωμα του «κουροπαλάτη» και η μητέρα του προερχόταν από την ισχυρή οικογένεια ευγενών, των Μουζαλώνων και ήταν εξαδέλφη του αυτοκράτορα Ιωάννη Καντακουζηνού. Σε νεαρή ηλικία διορίστηκε στην Κωνσταντινούπολη «ἀντεκέσσωρ», δηλαδή νομοδιδάσκαλος και μετά από δύο χρόνια το 1350, κατέλαβε το αξίωμα του «κριτή τοῦ δρόμου» και «νομοφύλαξ» στη Θεσσαλονίκη. Στη θέση αυτή διατηρήθηκε και επί Ιωάννη Ε' Παλαιολόγου παράλληλα απέκτησε και τη θέση του πατέρα του, ως «κουροπαλάτης». Στη Θεσσαλονίκη ἐξῆσε κι ἐργάστηκε ως «νομοφύλαξ καί κριτής τῆς θεοσώστου πόλεως Θεσσαλονίκης καί τοῦ βασιλικοῦ σεκρέτου». Ο Αρμενόπουλος επιχειρεί το 1345 με το έργο του,

χαρακτηρίζεται επίσης ως «λόγος», δηλαδή πραγματεία. Ο Ακίνδυνος διασώζει την δομή και το περιεχόμενο του «λόγου» του Αρμενόπουλου, ο Αρμενόπουλος εισηγείται «μετριοπάθεια» ή μια «μέση» λύση στη διαμάχη. Ο Αρμενόπουλος στο κείμενο που μας παραδίδει ο Ακίνδυνος, διεκτραγωδεί την κατάσταση στο προοίμιο του και εξηγεί τους λόγους που τον ανάγκασαν να γράψει την πραγματεία του, «*Τραγικόν γάρ τι τό προίμιον τοῦ λόγου πεποιημένος πάνυ σεμνῶς, καί τάς συμφοράς τῆς ἐκκλησίας ἀποδυρόμενος, τάς ἐκ τῆς παρούσης κατατομῆς καί τοῦ δεινοῦ τοῦδε καί χαλεποῦ πολέμου, πρὸς τῷ περί τῶν ἄλλων ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἠναγκάσθαι μὲν ἐντεῦθεν ὁμολογεῖ ἐπί τόν λόγον ἐλθεῖν καί τούς ὑπέρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας*».⁵³¹

Ο Αρμενόπουλος αποδίδει ισομερή κατανομή ευθυνών για την έριδα, «...ὁ δέ, μάλα σεμνῶς, ἑαυτὸν ἀμφοτέρων ἐκστήσας, ἀμφοτέροις ὁμοίως ἐγκαλεῖ φιλονεικίαν καί ἔριν καί τόν καινόν δογμάτων, ὥς περ ἄλλο τι παρ' ἡμᾶς ὁμολογῶν».⁵³²

Η χρονολόγηση του κειμένου προκύπτει μέσα από αναφορές, που αφορούν ιστορικά γεγονότα. Οι αναφορές για τον Παλαμά μετά τον αναθεματισμό και την αποκοπή του από το σώμα της εκκλησίας με την αντιησυχαστική σύνοδο του 1344, αποτελούν εσωτερικά στοιχεία του κειμένου, «*ἀπερῥάγη καί ὄλως τῆς ἐκκλησίας*»,⁵³³ «*ἀλλ' ἀπορρήξασαν ἑαυτῆς ἤδη τούς παλαμήτας ὡς φανερώς δυσσεβήσαντας*».⁵³⁴

Η αναφορά στη βραχύβια αρχιερατεία μητροπολίτη Υακίνθου στη Θεσσαλονίκη, «*...καί τῷ Θεσσαλονίκης ἀληθινῷ ποιμένι...ἀμυνομένῳ τήν ἐκκλησίαν τήν αὐτοῦ διασπῶντας Ὑακίνθῳ τῷ ἱερῷ συνηγόνισαι*»⁵³⁵ και «*...τά περί τόν Θεσσαλονίκης παρά τούτων*

«*Πρόχειρον Νόμων ἢ Ἐξάβιβλος*» να ανανεώσει το νομικό βυζαντινό πνεύμα με τη συλλογή νομικών διατάξεων και κανόνων. Τ. Γριτσόπουλου, «*Ἀρμενόπουλος Κωνσταντίνος*», *ΘΗΕ* 3 (1963), σ. 197. Αρμενόπουλου Κ., *Πρόχειρον Νόμων ἢ Ἐξάβιβλος*, ἐπιμ. Κ. Πιτσάκη, [*Βυζαντινά καί Νεοελληνικά Κείμενα Ι*], Αθήνα, 1971. Ί. Πηλίδη, *Τίτλοι Ὀφφίκια καί Ἀξιώματα ἐν τῇ Βυζαντινῇ Ἀυτοκρατορίᾳ καί τῇ Χριστιανικῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*, Αθήνα 1985, σ. 264. Κ. Βαβούσκου, «*Τό ἐμπράγατο δίκαιο εἰς τήν Ἐξάβιβλο τοῦ Ἀρμενόπουλου*», *ΚΒ' Δημήτρια, Χριστιανική Θεσσαλονίκη, Παλαιολόγειος ἐποχή, (29-31 Ὀκτωβρίου 1987)*, Κέντρο Ἱστορίας Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 230- 249. Σπ. Τρωϊάνου, *Η θέση του Νομικού-Δικαστή στη Βυζαντινή κοινωνία*, Αθήνα 1993, σ. 48.

⁵³¹ Γρ. Ακίνδυνος, «*Λόγος πρὸς Ἱερόθεον*», f79^v, σ. 188.

⁵³² Γρ. Ακίνδυνος, «*Λόγος πρὸς Ἱερόθεον*», f79^v, σ. 188- 189.

⁵³³ Γρ. Ακίνδυνος, «*Λόγος πρὸς Ἱερόθεον*», f80^v, σ. 190.

⁵³⁴ Γρ. Ακίνδυνος, «*Λόγος πρὸς Ἱερόθεον*», f84^f, σ. 196.

⁵³⁵ Γρ. Ακίνδυνος, «*Λόγος πρὸς Ἱερόθεον*», f82^f, σ. 193.

γενόμενα», συμφωνεί με την ιστορική πραγματικότητα.⁵³⁶ Τέλος η αναφορά του Ακίνδунου στον Παλαμά και η ενόχληση που δείχνει από την πρόσφατη απελευθέρωση του Παλαμά το φθινόπωρο του 1346, «Ὁ δέ [Παλαμᾶς] ταῦτα φρονῶν καί γράφων καί πανταχοῦ διδάσκων καί παρῆρσιαζόμενος»,⁵³⁷ «ἀνέδην κηρύττοντος καί πάντας βασιζόμενου καί πάντα τρόπον»⁵³⁸ και «διό και παντί λέγειν ἐστίν ὅτι βουλοίτο, μηδενός δυναμένου δίκην ἀπαιτῆσαι τῆς ἀθυροστομίας»⁵³⁹ μας οδηγεί στην ασφαλή χρονολόγηση του κειμένου.

Ο πλήρης τίτλος που φέρει η πραγματεία του Ακίνδунου είναι, «*Τοῦ αὐτοῦ σοφωτάτου και λογιωτάτου καί μακαριωτάτου ἱερομονάχου κῆρ Γρηγορίου τοῦ Ἀκινδύνου, λόγος πρὸς Ἱερόθεον μοναχόν*».⁵⁴⁰ Ο παραλήπτης της πραγματείας μοναχός Ιερόθεος μας είναι άγνωστος αφού εκτός του τίτλου, μιας μικρής αναφοράς στο προοίμιο «...ὃ οὐ οἶδα εἰ ἐνέτυχες (οὐκουν μοι περί τούτουτι γέγραφας)»⁵⁴¹ και μιας ακόμα στο τέλος της πραγματείας, «*Ἄ μέν οὖν εἰς ἐμήν ἦκε δύναμιν καί κρίσιν εἰπεῖν Ἀρμενόπουλω περί τῶν γεγραμένων, ὃ βέλτιστε, ταῦτά ἐστιν*»,⁵⁴² σ' αυτές τις αναφορές εξαντλείται η παρουσία του μοναχού Ιερόθεου στο κείμενο.⁵⁴³ Η περίπτωση να ταυτίζεται με τον μοναχό Ιερόθεο, που συναντήσαμε προηγουμένως, συγκεντρώνει πολλές πιθανότητες.⁵⁴⁴

Ο Ακίνδунος κάνει εκτεταμένες αναφορές στις επιθέσεις που δέχθηκε ο ίδιος και ο πρώην πατριάρχης Ιωάννης Καλέκας, καθώς και επικριτικούς χαρακτηρισμούς στους αντιπάλους του, «*οὐδέν παρεῖται τούτοις καθ' ἡμῶν τό μή οὐ τετολμῆσθαι...οὐ καθ' ἡμῶν δέ μόνον τῶν ἄλλων, καί μάλιστ' ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ καί οἰκτροῦ, ἐφ' ὃν πᾶσα παντός ἢ φαρέτρα κενοῦται, ἀλλά καί αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ποιμένος καί τῆς ὅλης τῆς ἐκκλησίας προστάτου καί τῆς κοινῆς εὐσεβείας. Οὐ γάρ ὄρᾳς ἃ περί τούτου οἱ πολέμοι τῆς εὐσεβείας παρανόμως ἐξύβρισαν; ἃ παρανομοῦντες οὐ παύονται; ἃ βλασφημοῦντες, ἃ θεομαχοῦντες παντάπασι;*».⁵⁴⁵

⁵³⁶ Γρ. Ακίνδунος, «Λόγος πρὸς Ἱερόθεον», f88^f, σ. 203.

⁵³⁷ Γρ. Ακίνδунος, «Λόγος πρὸς Ἱερόθεον», f80^v, σ. 191.

⁵³⁸ Γρ. Ακίνδунος, «Λόγος πρὸς Ἱερόθεον», f83^f, σ. 194.

⁵³⁹ Γρ. Ακίνδунος, «Λόγος πρὸς Ἱερόθεον», f89^v, σ. 196.

⁵⁴⁰ Το κείμενο περιέχεται στον Μαρκιανό κώδικα της Βενετίας που περιγράφεται ως, Codex Marcianus graecus Z 155 (= 610) ff 79^v - 91^v.

⁵⁴¹ Γρ. Ακίνδунος, «Λόγος πρὸς Ἱερόθεον», f79^v, σ. 188.

⁵⁴² Γρ. Ακίνδунος, «Λόγος πρὸς Ἱερόθεον», f91^f, σ. 206.

⁵⁴³ Γρ. Ακίνδунος, «Λόγος πρὸς Ἱερόθεον», σ. 125.

⁵⁴⁴ Βλέπε υποσημείωση 422.

⁵⁴⁵ Γρ. Ακίνδунος, «Λόγος πρὸς Ἱερόθεον», f88^f, σ. 202.

Ο Ακίνδυνος μας δίνει πληροφορίες για την έντονη προσπάθεια των Ησυχαστών να επιβληθούν στις έδρες των πατριαρχείων και των επαρχιών, «*Τῷ γάρ θειοτάτῳ καὶ κορυφαίῳ ποιμένι τῆς οἰκουμένης ἡμῶν συναγωνιζομένων καὶ συμπολεμουμένων συμπασχόντων ὑπὸ τῶν ἐναντίων αὐτῷ καὶ τῆς τοῦ Ἀντιοχείων μεγάλης ἐκκλησίας ποιμένος καὶ πατριάρχου, καὶ τῶν Πελοποννησίων καὶ Ζικχίας καὶ Καισαρείας καὶ Ἀτταλείας καὶ τῶν Θεσσαλονικέων καὶ Βερόροιαίων, ὡς αὐτός οὗτος οἶδε, καὶ ὅσοι τελοῦν ὑπὸ τὴν οἰκουμενικὴν τήνδε πατριαρχεῖαν καὶ οἱ περ ὑπὸ τὰς ἄλλας ἤσθηται τῆς παλαμῆτιδος καινοτομίας, ἐὼ δέ Κυπρίου καὶ τοὺς ὑπὸ λατίνους ἀπανταχοῦ τελούντας ὧν ἐπιστολάς Ἀρμενόπουλος ἔναγχος μετὰ τῶν ἄλλων περὶ πλείστας ἐποίησατο τῶν κατὰ τοῦ Παλαμᾶ, εἰς ἑαυτοῦ κατ' αὐτῶν τούτων ὁμοφωνούντων καὶ φερομένων ἀπανταχόθεν κατὰ τῆς παλαμναίας λύμης*».⁵⁴⁶

Η αυτοκράτειρα ἤδη ἀπὸ τις ἀρχές τοῦ 1347, ἀκύρωσε τὴν χειροτονία τοῦ Ακίνδυνου με τὴν σύμφωνη γνώμη τῶν ἀρχιερέων, γεγονός ὅμως ποῦ υπερβαίνει τὴν ἐξουσία τῆς καὶ τὸν παραδίδει σε «*εἰρκτή*».⁵⁴⁷ Ἡ σύνοδος πραγματοποιήθηκε «*ἐν τῷ θεοφρουρήτῳ παλατίῳ*», συγκλήθηκε μὴ μὲρα πρὶν τὴν εἴσοδο τοῦ Καντακουζηνοῦ στὴν Κωνσταντινούπολη, ποῦ πραγματοποιήθηκε στὶς 3 Φεβρουαρίου τοῦ 1347. Ἡ αυτοκράτειρα προσκάλεσε τὸν *Πρῶτο* τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἰσαάκ, μαζί με «*ἐλλόγμοι καὶ εὐλαβεῖς μοναχοὶ τῆς μαγαλούπολης καὶ τοῦ κλήρου λογάδων ἀρχιμανδριτῶν καὶ ἡγουμένων*».⁵⁴⁸

Ἡ αυτοκράτειρα ἀντικανονικά δε προσκάλεσε τὸν κατηγορούμενο πατριάρχη, ὁ ποῖος λίγες μέρες πρὶν ἀπομονωμένος στα πατριαρχικά δώματα τοῦ παλατιοῦ, ἀφόρισε καὶ ἀναθεμάτησε τὸν Παλαμά καὶ τοὺς ἀκολουθοῦς τοῦ, χωρὶς να ὑπάρχουν ἐνδείξεις συνοδικῆς διαδικασίας.⁵⁴⁹ Ὁ Καλέκας «*καταβοᾷ ὅτι καθηρέθη ψήφῳ καὶ διαγνώσει συνοδικῇ τὸ μὴ προσκληθῆναι μηδέ παρεῖναι τῇ τοιαύτῃ συνόδῳ*».⁵⁵⁰ Ὁ Καντακουζηνός ἀντιλήφθηκε ἐγκαιρα, τὴν ἀντικανονικότητα τῆς μὴ πρόσκλησης τοῦ πατριάρχη καὶ τὸν προσκάλεσε τέσσερις φορὲς τις ἐπόμενες ἡμέρες να παρευρεθεῖ στὴ διαδικασία. «Ὁ

⁵⁴⁶ Γρ. Ακίνδυνος, «Λόγος πρὸς Ἱερόθεον», ff 83^v -f84^f, σ. 196- 197.

⁵⁴⁷ Γρ. Παλαμά, *Ἀναίρεσις γράμματος Καλέκα*, 48, *Συγγράμματα* II, 11- 12, σ. 623. Ποινὴ στειρητικὴ τῆς ἐλευθερίας, ποῦ προβλεπόταν ἀπὸ εἰδικούς νόμους καὶ εἶχε διάρκεια πέντε ἕως δέκα ἐτῶν, ὅπως καὶ ἡ προβλεπόμενη ἀπὸ τὴ σημερινὴ νομοθεσία κάθειρξη. 2. ο τόπος ἐκτίσης αὐτῆς τῆς ποινῆς, ἀρχ. *εἰρκτή* χώρος φυλακῆς.

⁵⁴⁸ J. Meyendorff, *Le tome synodal*, σ. 217.

⁵⁴⁹ J. Darrouzès, *Regestes*, N. 2265, σ. 213.

⁵⁵⁰ Ph. Uspenskij, *Istorija* III, 2 σ. 730.

Καντακουζηνός μετά τῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων καί τῆς συγκλήτου»⁵⁵¹ καί «προφασιζόμενον αὐτόν καί ἐνιστάμενον ἔτι ὡς ἀπόντα καταδικασθέντα καί ἔτοιμον εἶναι παρεῖναι καί ἀπολογεῖσθαι λέγοντα... ὁ δέ ἐφάνη μάτην τήν ἀπουσίαν προφασιζόμενος· οὐ γάρ ἐθάρρησε ἀπαντῆσαι καί ὄλως εἰς λόγους ἐλθεῖν».⁵⁵²

Πρόσκληση παραδόθηκε καί στον Ακίνδυνο χωρίς ἀπάντηση. Ἡ αυτοκράτειρα προεδρεῖ στη σύνοδο, «προκαθίσασα μετά τοῦ ἐρασμιωτάτου υἱοῦ αὐτῆς, τοῦ κραταιοῦ καί ἁγίου ἡμῶν ἀθέντου καί βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου καί τῶν ἐκκρίτων τῆς πολιτείας».⁵⁵³

Ο Τόμος του 1341, ἀναγιγνώσκεται στην ἐναρξῆ της διαδικασίας καί θα ἀποτελέσει κριτήριο, γιά την ἐξήγηση τῶν ἐνεργειῶν καί ἀποφάσεων τοῦ πατριάρχῃ καθὼς καί ἡ ἀνάγνωση τῆς «δέλτου» που εἶχε στείλει λίγους μήνες νωρίτερα στην αυτοκράτειρα ὡπως εἶδαμε παραπάνω.⁵⁵⁴

Ο συνοδικός Τόμος του 1347, συντάσσεται «γραφεῖσα καί ὑπογραφεῖσα ἀρτίως, μηνί Φεβρουαρίῳ ἰνδικτιῶνος δεκαπέμπτης».⁵⁵⁵ Ο ἀκριβής τίτλος τοῦ Τόμου εἶναι, «Συνοδικός τόμος ἐπικυρῶν τόν ἐπ' ἐλέγχῳ καί καταδίκη τόν τοῦ Βαρλαάμ καί Ἀκινδύνου δογμάτων πρότερον τόμον, καί σύν Ἀκινδύνῳ πάλιν ἐξελέγχων καί καθαιρῶν τόν ὕστερον ὁμόφρονα καί προστάτην αὐτοῦ γενόμενον πατριάρχην».⁵⁵⁶

Μετά την μελέτη καί την ἐξέταση τῶν στοιχείων ἡ σύνοδος ἀποφάσισε ὅσον ἀφορᾷ τον πατριάρχη, «ἀπογυμνοῦμεν πάσης ἱερατικῆς ἀξίας καί λειτουργίας καί καθαιρέσει διηνεκεῖ τοῦτον καθυποβάλλομεν»,⁵⁵⁷ γιάτί ὑποστήριξε τον Ακίνδυνο καί κοινώνησε μαζί του ἀν καί εἶχε καταδικασθεῖ ὡς αἰρετικός, καταλύοντας τον Τόμο του 1341 που θεωροῦνταν «φύλαξ καί συνήγορος καί βεβαιωτής τῶν εὐσεβῶν δογμάτων», ἐπίσης ἡ ἀπόφαση τοῦ Καλέκα νά ἐκδιώξει τον Παλαμά καί τους μοναχοῦς «τούς ὑπεραγωνισαμένους τῆς κατ' εὐσέβειαν ἀληθείας, παραλόγως καί ἀθέσμως».⁵⁵⁸

Ο Ακίνδυνος ἀν δε μετανοήσῃ καί δε σταματήσῃ τις ἐπιθέσεις πρὸς τους μοναχοῦς, θα ἀποβληθεῖ ὀριστικά ἀπό τους κόλπους της ἐκκλησίας «πάσης ἱερατικῆς

⁵⁵¹ J. Darrouzès, *Regestes*, N. 2269, σ. 215- 216.

⁵⁵² Ἰ. Καντακουζηνός, *Ἱστορία* IV, 29- 32, σ.179.

⁵⁵³ J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 218.

⁵⁵⁴ Βλέπε ὑποσημειώσεις 512, 513, 514.

⁵⁵⁵ J. Meyendorff, *Le tome synodal*, σ. 224.

⁵⁵⁶ J. Meyendorff, *Le tome synodal*, σ. 210.

⁵⁵⁷ J. Meyendorff, *Le tome synodal*, σ. 221.

⁵⁵⁸ J. Meyendorff, *Le tome synodal*, σ. 222.

λειτουργίας ἀπηλλοτριωμένον ἔχομεν». ⁵⁵⁹ Ὅσον αφορά τον Παλαμά και τους μοναχούς που τον ακολουθούν, «ἀλλά καί ἀσφαλεστάτους τῆς ἐκκλησίας καί τῆς εὐσεβείας προμάχους καί προαγωνιστάς καί βοηθούς ταύτης». ⁵⁶⁰

Οι υπογραφές του Τόμου παρατίθενται σε τρεις ξεχωριστούς καταλόγους, ο πρώτος κατάλογος περιλαμβάνει τις υπογραφές των συντακτών που εκθρόνισαν τον πατριάρχη στη συνεδρία της 2^{ης} Φεβρουαρίου, υπογράφουν τον Τόμο στις 8 Φεβρουαρίου. Οι πρώτοι που υπέγραψαν είναι οι ακόλουθοι μητροπολίτες Κυζίκου Αθανάσιος, ο Φιλαδελφείας Μακάριος, ο Αλανείας και Σωτηριουπόλεως Λαυρέντιος, ο Διδυμοτείχου Θεόκλητος, ο Μηθύμνης Μαλαχίας, Ἄπρω και Ευχαΐτων Χαρίτων, Μαδύτων Ισαάκ, Ρωσίου Θεόδουλος, Βάρνης Μεθόδιος, Σηλυμβρίας Ησαΐας, Πομπηουπόλεως Γρηγόριος, Μονεμβασίας Ισιδωρος και ο Λάζαρος Πατριάρχης Ιεροσολύμων. ⁵⁶¹

Στον δεύτερο κατάλογο συγκαταλέγονται οι υπογραφές των μητροπολιτών που προστέθηκαν στον Τόμο, λίγο πριν την ανάδειξη σε πατριάρχη του Ισιδώρου Βουχερά στις αρχές Μαΐου του 1346. Οι μητροπολίτες που προστέθηκαν ήταν, ο Ανδριανουπόλεως Ιωσήφ, ο Χριστουπόλεως Μακάριος, ο Λοπαδίου Ιερόθεος, ο Λιτίτζης Κοσμάς, ο Καλλιουπόλεως Ιωσήφ, ο Μάκρης Ιάκωβος και ο Ξανθείας Πάυλος. ⁵⁶²

Η συνοδική διαδικασία έλαβε χώρα, στα «κατηχομενεῖα» της Αγίας Σοφίας και προετοίμασε την εκλογική διαδικασία, επικυρώνοντας τον Τόμο του Φεβρουαρίου του 1347. Η αντίδραση στα ονόματα των λύσεων που συζητήθηκαν για τον πατριαρχικό θρόνο τριών μητροπολιτών, του Εφέσου Ματθαίου, Γάνου Ιωσήφ και Φιλίππων Νεόφυτου, οδήγησαν στην ανάγνωση, «οἱ ὑπὲρ εὐσεβείας τοῦ τιμιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κυροῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ καί τῶν σὺν αὐτῷ μοναχῶν προβάντες τόμοι ὀρθοί τε καί ἄμειπτοί εἰσι, καί αὐτός ῥηθείς Παλαμᾶς καί οἱ σὺν αὐτῷ μοναχοί». ⁵⁶³

Ο τρίτος κατάλογος περιλαμβάνει τα ονόματα των μητροπολιτών που χειροτονήθηκαν τον Ιούλιο του 1347 από τον νέο πατριάρχη Ισιδωρο Βουχερά, ο Ηρακλείας Φιλόθεος, Θεσσαλονίκης Γρηγόριος, Σεβαστείας Ιάκωβος, Θεουπόλεως και Προύσσης Ιερόθεος, Τραϊανουπόλεως Γεράσιμος, Μυτιλήνης Μαρκιανός, Αΐνου Δανιήλ, Σουγδαίας Ευσέβιος, Βιτζίνης Κύριλλος, Γοθθίας Πέτρος και Γαρέλλης Ιωαννίκιος. Στον Τόμο προστίθεται στο τέλος, νέα ομολογία πίστεως από τους νέους επίσκοπους, «Τόν

⁵⁵⁹ J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 223.

⁵⁶⁰ J. Meyendorff, *Le tome synodal*, σ. 223- 224.

⁵⁶¹ J. Darrouzès, *Regestes*, N. 2270, σ. 218. J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 224.

⁵⁶² J. Darrouzès, *Regestes*, N. 2270, σ. 218.

⁵⁶³ J. Meyendorff, *Le tome synodal*, σ. 224- 225.

ἐμπεριειλημένον τοῦτον ἱερόν καί συνοδικόν τόμον στέργοντες ἐν πᾶσιν ἅμα τῷ προτέρῳ στηριζομένῳ καί παρά τούτου, ταῖς οἰκείαις ὑπογραφαῖς σημειούμεθα, τοὺς μὲν παρ' αὐτῶν δικαιωμένους στέργοντες καί αὐτοί καί δικαιῶντες, τοὺς δὲ καταδικαζομένους καί ἀποκηρυττομένους, Βαρλαάμ δηλαδή καί Ἀκίνδυνον καί τὸν χρηματίσαντα Πατριάρχην καί τοὺς τούτους ὁμόφρονas ἀμεταμελήτους μένοντας, συγκαταδικάζοντες καί ἀποκηρύττοντες». ⁵⁶⁴

Ο Γρηγοράς θεωρεῖ τὴ σύνοδο «ληστρική», που υποστηρίχθηκε ἀπὸ τους συμμετέχοντες ἡ «δυσσέβεια τοῦ Παλαμᾶ καί ἀθήμερόν τὴν ἀθηντίαν ἀπολώλεκε τῆς δίκης». ⁵⁶⁵ Ἡ αυτοκράτειρα εἶναι στα ὅρια τῆς αντικανονικότητας, βλέποντας τὴν νὰ μὴν προσκαλεῖ τὸν πατριάρχη στὴ σύνοδο, νὰ υπερβαίνει τὴν κανονικότητα καὶ τὴ συνοδικὴ διαδικασία καὶ ἡ στάση ἀπέναντι στὸν Ἀκίνδυνο χαρακτηρίζεται, «Χρῆται αὕτη λυσιτελῶς καί δικαίως τῇ ἐξουσίᾳ καί τὸν ἐν ἱερατεῖᾳ γενόμενον Ἀκίνδυνον ἐξωθεῖ τῆς ἱερατικῆς ἐκκλησίας... καὶ δεσμῶν καὶ καθειργμῶν δικαιοῖ». Ο πατριάρχης καθαιρεῖται καὶ ἐπίσημα, «Ἐκκλησίας συνόδῳ καί ἀρχιερέων ψήφῳ καί κρίσει κανονικῇ καί δικαίᾳ» καὶ ὄχι μόνον μετὰ τὴν ἀπόφαση τῆς αυτοκράτορας, ἡ ὁποία ξεκάθαρα ἔχει πρωταγωνιστικὸ ρόλο στὴν διαμάχη. ⁵⁶⁶

Ο Ἀκίνδυνος σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς ἄγνωστο παραλήπτη μετὰξὺ Μαρτίου καὶ Νοεμβρίου τοῦ 1347, δείχνει διαλλακτικὸς γεγονὸς ασυνήθιστο γιὰ τὸν ἴδιο, καθὼς κατὰ τὴν πορεία τῆς ἡσυχαστικῆς ἐρίδας δείχνει ἀπόλυτος σὲ αὐτὰ που πιστεύει. Ο παραλήπτης, εἶναι ἀναποφάσιτος γιὰ τὴν ἐπιλογή τοῦ τῆς στήριξης ἢ μὴ τοῦ Ἀκίνδυνου στὴ διαμάχη, δέχεται νὰ ἀποδεχθεῖ διορθώσεις στὶς θέσεις τοῦ, «...εἰ δὲ τι καί χρῆζον ἐνίδοις ἐπανορθώσεως, ἐπανόρθου καί ἡμεῖς ἡδέως ἀποδεξόμεθα». ⁵⁶⁷

Ο Ἀκίνδυνος ἀπευθύνεται στὸν Μάξιμο Καλόφερο Λάσκαρη, ⁵⁶⁸ γόνου πλούσιας οἰκογένειας, ἀνώτατο υπάλληλο τοῦ αυτοκρατορικοῦ δικαστηρίου καὶ ἀρχικὰ ἀντιπαλαμιστῆ. Ἡ ἐπιστολὴ χρονολογεῖται μετὰξὺ Νοεμβρίου καὶ Δεκεμβρίου τοῦ 1347 καὶ ὁ Ἀκίνδυνος, ἀναφέρεται στὴν ἀντιπαλαμικὴ δραστηριότητα τοῦ Μάξιμου, «...προὔδωκας τοὺς ἀγῶνας ἐκείνους ὧν μέγα κλέος παρὰ ταῖς ἐκκλησίαις» ⁵⁶⁹ καὶ «ὧν σὺ

⁵⁶⁴ J. Meyendorff, *Le tome synodal*, σ. 225.

⁵⁶⁵ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ἱστορία* II, 9, 6-9, σ. 887.

⁵⁶⁶ J. Meyendorff, *Le tome synodal*, σ. 226.

⁵⁶⁷ Γρ. Ἀκίνδυνος, *Letters* 66, 86-88, σ. 278.

⁵⁶⁸ PLP 10733. R. Loenertz, «Pour la biographie de Jean Lascaris Calophéros: À propos de deux publications récentes», *REB* 28 (1970), σ. 130-131.

⁵⁶⁹ Γρ. Ἀκίνδυνος, *Letters* 70, 15-16, σ. 286.

καταπτύσας, εἶπερ τις, καὶ καταγελάσας ἀξίως τῆς μοχθηρίας αὐτῶν καὶ τοὺς ἀλισκομένους τοῖς τοιούτοις καταλέησας, καὶ πολλοὺς γε ἀνασπάσας τοῦ τοσοῦτου βαράθρου διὰ τῆς χρυσῆς γλώττης...».⁵⁷⁰

Στις 17 Μαΐου ο Ισίδωρος Βουχεράς καταλαμβάνει τον πατριαρχικό θρόνο,⁵⁷¹ οι μητροπολίτες Εφέσου Ματθαῖος, Γάνου Ιωσήφ και Φιλίππων Νεόφυτος δεν υπογράφουν την πατριαρχική εκλογή, διότι υποστηρίζουν ότι είναι αποτέλεσμα επιβολής της εξουσίας του Καντακουζηνού. Κατηγορούν τον Ισίδωρο και τον Παλαμά, επειδή εικάζεται ότι διέκοψαν την κοινωνία με τον πατριάρχη Καλέκα, καθώς δεν μνημόνευαν πλέον το όνομα αυτού. Οι κατηγορίες είναι αβάσιμες καθώς, ο πατριάρχης ήδη είχε καθαιρεθεί από την 2^α Φεβρουαρίου και είχε χαρακτηριστεί μάλιστα, με το επίθετο αιρετικός «*δημοσία τὴν αἵρεσιν κηρύττωντος καὶ γυμνῆ ἐπ' ἐκκλησίᾳ διδάσκοντος*».⁵⁷² Η ομάδα των αντιτιθέμενων μητροπολιτών, κατηγορεί επιπρόσθετα τον Ισίδωρο για μη αρχηγικό χάρισμα, δε κάνει τις νηστείες κανονικά και ότι είναι καταδικασμένος στη συνείδηση των μητροπολιτών και πατριαρχών, από την αντισηχαστική σύνοδο του 1344.⁵⁷³

Τον Παλαμά κατηγορούν για πολυθεΐα και ιεροσυλία στο μοναστήρι της Περιβλέπτου,⁵⁷⁴ «*θεότησιν ὑπερκειμέναις καὶ ὑφειμέναις καὶ θεοὺς καὶ θεότητα; ἀναπλάσαντα... καὶ τῶν ἀγίων εἰκόνων καὶ ἱερῶν σκευῶν, καὶ τῆς ἄλλης χριστιανικῆς εὐταξίας χωρήσαντα*».⁵⁷⁵ Οι αντιτιθέμενοι συντάσσουν Τόμο, ως αποτέλεσμα δύο συνάξεων στους ναούς του Αγίου Στεφάνου και Αγίων Αποστόλων αντίστοιχα τον Ιούλιο του 1347,⁵⁷⁶ κατά την άποψη τους συμμετείχαν πλήθος μη επισκόπων αλλά και «*διὰ γνωμῶν καὶ γραμμῶν ὑπὲρ εἴκοσι μητροπολιτῶν*».⁵⁷⁷

Ο Παλαμάς την ίδια περίοδο, εκλέγεται μητροπολίτης Θεσσαλονίκης αλλά δεν ανέλαβε τα καθήκοντά του, εξαιτίας της αντίδρασης των Ζηλωτών που έλεγχαν την πόλη για τις σχέσεις του με τον Καντακουζηνό.⁵⁷⁸

⁵⁷⁰ Γρ. Ακίνδυνος, *Letters* 70, 79- 82, σ. 290.

⁵⁷¹ *Acta et diplomata graeca*, σ. 296.

⁵⁷² Α. Σ. Αλιβιζάτου, *Οἱ ἱεροὶ κανόνες καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ νόμοι*, ἐν Ἀθήναις 1949², σ. 316-317

⁵⁷³ L. Allatius, *De consensione*, σ. 807.

⁵⁷⁴ L. Allatius, *De consensione*, σ. 807. I. D. Polemis, «Arsenius of Tyrus and his tome against the palamites», *JÖB* 43 (1993), σ. 241- 282.

⁵⁷⁵ L. Allatius, *De consensione*, σ. 807.

⁵⁷⁶ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ἱστορία* II, σ. 786.

⁵⁷⁷ Ph. Uspenskij, *Istorija* III, 2, σ. 732.

⁵⁷⁸ Β. Χριστοφορίδης, *Οἱ ησηχαστικὲς ἐριδες*, σ. 81.

Πρωτεργάτες της αντιπατριαρχικής κίνησης είναι μητροπολίτες Εφέσου Ματθαίος, Γάνου Ιωσήφ και Φιλίππων Νεόφυτος. Περιληπτικά ο Τόμος των αντιτιθέμενων μητροπολιτών κατηγορεί τους Βαρλααμίτες για την ταυτότητα της ουσίας και ενεργειών του Θεού και την κτιστή «*έν Θαβωρείω φανεῖσαν τῆς θεότητος αἴγλην ἢ ἄλλην Θεοφάνειαν*». Τους ησυχαστές κατηγορούν, ότι διαιρούν το Θεό σε πολλές θεότητες, τους κατηγορούν επίσης ότι δεν παρευρέθηκαν στις αντιησυχαστικές συνόδους του 1344 που τους καταδίκασαν και ότι υπερτονίζουν το συνοδικό Τόμο του 1341, «*αὐτοχειροτόνητοι τῆς πόλεως ἀναδείκνυνται*» τέλος παραπέμπουν στις καταδικαστικές αποφάσεις, από τις ίδιες αντιησυχαστικές συνόδους για τα πρόσωπα του Παλαμά και του Ισίδωρου.⁵⁷⁹

Η έκδοση του Τόμου των αντιτιθέμενων τον Ιούλιο του 1347, αποτέλεσε και την αφορμή για σύγκληση συνόδου, με την αποστολή συνοδικών προσκλήσεων προς τους αντίθετους, «*ἅπαξ καί δῖς καί πολλάκις μηνύμασι συνοδικοῖς*».⁵⁸⁰ Οι αντιτιθέμενοι αδιαφορούν για την αποκατάσταση των σχέσεων με τον πατριάρχη και την ειρηνική λύση της διαμάχης. Έχουν προσκληθεί να παρευρεθούν στη συνοδική διαδικασία, να μετανοήσουν και να ζητήσουν συγχώρεση, αφού κατηγορούνται, για «*τῶν πάσης ἱερατικῆς ἀξίας καί ἐξουσίας ἀπελανθόμενων δικαίως*» και επειδή, «*συγγεῖν και διαταράττειν τήν ἐκκλησίαν*».⁵⁸¹

Η απουσία τους από τη σύνοδο και τις προσυνοδικές διαδικασίες, σε συνδιασμό με τη μη δήλωση μετανοίας, δημιουργίας παρασυναγωγών και δογματικών διαστρεβλώσεων, οδήγησαν τη σύνοδο στη καταδίκη τους. Οι μητροπολίτες Φιλίππων Νεόφυτος και Γάνου Ιωσήφ, εκθρονίστηκαν, ο Εφέσου Ματθαίος που αρνήθηκε την υπογραφή του στη χειροτονία του πατριάρχη, θεωρήθηκε ύποπτος. Ο Εφέσου ήταν ο μόνος από τους τρεις που έκανε δήλωση μετανοίας το 1350.⁵⁸² Ο τόπος συγκλήσεως πιθανότατα να έλαβε χώρα στα πατριαρχικά δώματα, οι συνεδρίες οδηγούν σε σύνταξη τόμου την 15^η Αυγούστου 1347.

Στη σύνταξη του Τόμου συμμετείχαν ο πατριάρχης δεκαέξι επίσκοποι και έπτα «*διά γνώμης*». Οι μητροπολίτες ήταν οι ακόλουθοι, Ηρακλείας Φιλόθεος, Θεσσαλονίκης Παλαμάς, Κυζίκου Αθανάσιος, Φιλαδελφείας Μακάριος, Αδριανουπόλεως Ιωσήφ, Σεβαστείας Ιάκωβος, Ποντοηράκλειας Μεθόδιος, Προύσης Ιερόθεος, Χριστουπόλεως

⁵⁷⁹ L. Allatius, *De consensione*, σ. 808.

⁵⁸⁰ Ph. Uspenskij, *Istorija* III, 2, σ. 732.

⁵⁸¹ Ph. Uspenskij, *Istorija* III, 2, σ. 734.

⁵⁸² Δ. Κουτσουρή, *Σύνοδοι και Θεολογία*, σ. 195.

Μακάριος, Διδυμοτείχου Θεόληπτος, Μυτιλήνης Μαρκιανός, Αίνου Δανιήλ, Μηθύμνης Μαλαχίας, Τραϊανούπολης Γεράσιμος, Ισαάκ Μαδύτων, Βρύσεως Θεοδώρητος, Σηλυμβρίας Ησαΐα, Ρωσίων Θεόδουλος, Βιτζίνης Κύριλλος, Γοθθίας Πέτρος, Χερσώνος Παύλος, Γαρέλης Ιωαννίκιος, Καλλιουπόλεως Ιωσήφ, Ξανθείας Παύλος. Ο τίτλος του κειμένου του Τόμου είναι, «*Τόμος καθαιρετικός τοῦ χρηματίσαντος Ἐφέσου ὡς ἑτεροφρονήσαντος διαλαμβάνων και τά περί τῆς ἐκτροπῆς αὐτοῦ τε καί τῶν σὺν αὐτῷ*». ⁵⁸³ Ο Τόμος του Αυγούστου του 1347, αποτελεί συμπλήρωμα των προηγούμενων συνοδικών Τόμων και επεξηγεί τις αποφάσεις τους.

Η σύνοδος επιβεβαιώνει την κανονικότητα της εκλογής του πατριάρχη Ισίδωρου και καταρρίπτει την κατηγορία της στημένης πατριαρχικής εκλογής, «*δι' ἀρχοντικῆς ἐξουσίας, ἀκριβῶς ἴσμεν ἡμεῖς, ὁ τῶν συνειλεγμένων καί συμψηφισαμένων χορός καί οὐχ ὑπέρ τῆς ἀληθείας αὐτῆς τοῦτο γράφομεν μόνον, ἀλλά καί τῆς περί τά θεία τοῦ βασιλέως ἀκριβοῦς εὐλαβείας, εἰς ὃν οὗτοι παραινεῖν ἐπιχειροῦντες αὐτοῦ τοιαῦτα φρενοβλαβῶς καταφθέγονται*». ⁵⁸⁴

Ο πρώην πατριάρχης τον Αύγουστο του 1347, δημοσιεύει την απολογία του εξόριστος στο Διδυμότειχο, ασθενεί και επιστρέφει στην Κωνσταντινούπολη, όπου και πεθαίνει την 29^η Δεκεμβρίου, αρνούμενος ως το τέλος κάθε πρόταση αμνηστίας από τον Καντακουζηνό. ⁵⁸⁵

Ο Ακίνδυνος κατηγορεί τον Γεώργιο Ίσαρι σε επιστολή του στα τέλη του 1347, ότι πρόδωσε όχι μόνο τη φιλία τους, «*...ἀλλ' ὡς οἶον τε ἀνακαλεῖσθαι τέως ἐπιχειρεῖν τήν παρά πᾶσιν ὕμνουμένην ἡμῶν ἐκείνην καί θαυμαστήν φιλίαν, τήν ἄτυφον, τήν καθαράν, τήν ἄδολον τήν ἀνυπόκριτον...*», αλλά και τον Θεό για να ικανοποιήσει τα ατομικά του συμφέροντα: «*...ἀλλ' ἡ μεγίστη ζημία, οὐδέ μᾶλλον ἡμᾶς ἢ αὐτόν ζημειώσει, τοῦ γάρ εἰς φιλίαν τοσαύτην ὁμοῦ καί τόν Θεόν ἀμαρτεῖν οὐδέν οὔτε χεῖρον, οὔτε μᾶλλον ἐστιν ἐπιζήμιον τῷ γ' ἐξημαρτηκότι*». ⁵⁸⁶

Ο Ακίνδυνος πεθαίνει εξόριστος από επιδημία πανούκλας σε άγνωστη τοποθεσία, ξεχασμένος και πικραμένος από την στάση παλαιών του φίλων όπως παρατηρήσαμε και παραπάνω. Σε ημερομηνία που προσδιορίζεται από το τέλος Μαΐου, έως και τα τέλη του καλοκαιριού του 1347. Τον Φεβρουάριο του 1350, ο πατριάρχης

⁵⁸³ Ph. Uspenskiĵ, *Istorija* III, 2, σ. 728.

⁵⁸⁴ Ph. Uspenskiĵ, *Istorija* III, 2, σ. 732.

⁵⁸⁵ Νικηφ. Γρηγοράς, *Ίστορία* II, σ. 784.

⁵⁸⁶ Gr. Akindynos, *Letters* 73, 79- 82, σ. 294.

Ισίδωρος ασθενεί, παραιτείται και συγγράφει την διαθήκη του.⁵⁸⁷ Ο Κάλλιστος ανέρχεται στον πατριαρχικό θρόνο,⁵⁸⁸ ενώ οι οπαδοί του Ακίνδυνου, υποκινούν νέα σύγκουση με υποκινητές τον Νικηφόρο Γρηγορά και τους πρώην μητροπολίτες Εφέσου Ματθαίος και Γάνου Ιωσήφ. Ο Παλαμάς τον Σεπτέμβριο του 1350, εγκαθίσταται στην Θεσσαλονίκη, δύο χρόνια μετά την εκλογή του,⁵⁸⁹ την ίδια περίοδο πεθαίνει ο πρώην πατριάρχης Ισίδωρος.⁵⁹⁰ Τέλος η οριστική καταδίκη και αναθεματισμός του Ακίνδυνου και του Βαρλαάμ, έρχεται στη σύνοδο του 1351.⁵⁹¹

---

⁵⁸⁷ *Acta et Diplomata graeca*, τ. 1, σ. 111- 134.

⁵⁸⁸ J. Darrouzès, *Regestes*, N. 2311, σ. 254.

⁵⁸⁹ J. Darrouzès, *Regestes*, N. 2314, σ. 256.

⁵⁹⁰ Laurent V., «La chronologie des patriarches de Constantinople de la première moitié du xiiie siècle 1294- 1350», *REB* 7 (1949), σ. 155.

⁵⁹¹ Β. Χριστοφορίδης, *Οι ησυχαστικές έριδες*, σ. 90- 93. Ι. Καρμίρη, *Τα δογματικά και συμβολικά*, σ. 351.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Ακίνδυνος διακρίθηκε για τη μόρφωση και τις γνώσεις του στη ρητορική και κλασική ιστορία και φιλολογία, στοιχείο που φανερώνεται κυρίως στην επιστολογραφία του, καθώς κατέχει ικανή γραμματική κατάρτιση, εκφραστική ευκολία και σαφή διατύπωση. Οι αναφορές του Ακίνδυνου για το παρελθόν του, είναι ελάχιστες προφανώς εξαιτίας της μειονεξίας που αισθάνεται για την ταπεινή καταγωγή του. Ο Ακίνδυνος υιοθέτησε το όνομα για λόγους γοήτρου και η υπέρμετρη φιλοδοξία του έτρεφε την ανάγκη που είχε για αναγνώριση και καλή μαρτυρία του ονόματος του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για την απόδειξη της παραπάνω θέσης, είναι επιστολή αναγνώρισης της βοήθεια που του παρασχέθηκε και ευχαριστεί τον Σάββα Λογαρά για τη στήριξη, όταν κατηγορήθηκε για το γεγονός ότι υπήρχαν υποψίες για μη αφοσίωσή του, προς τον *μέγα δούκα* Αλέξιο Απόκαυκο.

Η αποτυχία του Ακίνδυνου να καρεί μοναχός, παρά τη στήριξη του Παλαμά και του μετέπειτα πατριάρχη Κάλλιστου αποδίδεται από τους μοναχούς που τον γνώρισαν, στην προσπάθεια του Ακίνδυνου να επιβληθεί στους υπόλοιπους μοναχούς, προτάσσοντας την ελληνική σοφία ως μέσο σωτηρίας, αδιαφορώντας για τη διδασκαλία των Πατέρων. Η αποτυχία του, αποσιωπείται έντεχνα από τον Ακίνδυνο.

Ο Ακίνδυνος προσπάθησε να σταθεί στη μέση της ησυχαστικής διαμάχης και να συμφιλιώσει τις αντίπαλες πλευρές, λαμβάνοντας το ρόλο του ειρηνοποιού. Η σύγκρουση επικεντρώνεται στην έννοια των όρων «*ἀποδεικτικός*» και «*διαλεκτικός*», που αφορούν την γνώση του Θεού. Ο Βαρλαάμ, υποστηρίζει ότι καμία «*ἀποδεικτική*» μέθοδος δεν μπορεί να εφαρμοσθεί για τον άγνωστο Θεό. Η μόνη σχετικά κατάλληλη μέθοδος είναι η «*διαλεκτική*». Ο Ακίνδυνος αποστέλλει τέσσερις επιστολές στον Βαρλαάμ, το χρονικό διάστημα 1339- 1340, συνιστά μετριοπάθεια και του ζητά να σταματήσει τις κακολογίες προς τους μοναχούς, σχολιάζει με ειρωνικά σχόλια τη ματαιοδοξία του Βαρλαάμ. Κατά τον Ακίνδυνο ο Βαρλαάμ κατηγορώντας τους μοναχούς δε προσβάλλει μόνο αυτούς, αλλά και τους θεϊκούς νόμους, Ο Ακίνδυνος διακήρυξε ότι ο Βαρλαάμ δεν είναι αρμόδιος, για την επίλυση δογματικών διαφορών και ζητημάτων αλλά η σύνοδος.

Ο Ακίνδυνος στη παρούσα φάση τηρεί ίσες αποστάσεις, στη διαμάχη μεταξύ του Γρηγορίου Παλαμά και του Βαρλαάμ. Παρόλα αυτά συνεχίζει να εγκωμιάζει τον Γρηγόριο Παλαμά και δε πιστεύει ότι είναι αιρετικός. Ο Ακίνδυνος προτρέπει τον Βαρλαάμ να τον ακούσει, γιατί είναι τα λόγια ειλικρινούς φίλου που θέλει να τον συμβουλευτεί και να τον προστατεύσει.

Ο Ακίνδυνος, οργάνωσε την υπεράσπιση του Παλαμά στη σύνοδο του Ιουνίου του 1341, έχοντας συμβάλει ουσιαστικά στη νίκη των μοναχών. Γνώριζε την μακραίωνη ησυχαστική παράδοση, δεχόμενος σε πρακτικό επίπεδο το μοναχικό θεσμό και τη ψυχοσωματική μέθοδο προσευχής. Σε δογματικό επίπεδο δεχόταν όπως ο Βαρλαάμ την ταύτιση ουσίας και ενέργειας στο Θεό, αρνούμενος τις θείες άκτιστες ενέργειες.

Ο Παλαμάς, θεώρησε ότι δικαιώθηκε στη θέση του ως προς τη διάκριση ουσίας και ενέργειας του Θεού. Ο Ακίνδυνος, θεώρησε ότι ο Παλαμάς αθέτησε την συμφωνία που έκανε μαζί του πριν τη σύνοδο του Ιουνίου, δηλαδή να μη θιγεί η δογματική διαφορά που τους χώριζε, της διάκρισης ουσίας και ενέργειας στο Θεό. Ο Ακίνδυνος είχε μάλιστα το θάρρος να διαφωνήσει μαζί του μετά τη σύνοδο του Ιουνίου και το μεσοδιάστημα πριν την σύνοδο Ιουλίου-Αυγούστου 1341 και την οριστική ρήξη μεταξύ τους. Ο ρόλος του Γρηγορίου Ακίνδυνου στην ησυχαστική έριδα υπήρξε πρωταγωνιστικός, οι συνεχείς προσπάθειες του Ακίνδυνου να βρεθεί λύση στις δογματικές διαφορές του με τον Παλαμά, εντάθηκαν στο μοναστήρι του Πατριάρχη Αθανάσιου Α΄ στον Ξηρόλοφο, σε μια προσπάθεια για επίλυση του ζητήματος.

Την αλλαγή του Ακίνδυνου ερμηνεύουν οι σύγχρονοι του, χαρακτηρίζουν ως υποκριτική τη στάση του, ότι ο Ακίνδυνος στη πραγματικότητα αν και θεολογικά ταυτιζόταν με τον Βαρλαάμ, φοβούμενος τις αντιδράσεις του κόσμου επιφανειακά και μόνο, επιτίθονταν και τον χαρακτήριζε αιρετικό.

Ο Ακίνδυνος όμως εγκλωβίστηκε στην επιθυμία του, από τη μια στο να παραμείνει πιστός στη φιλοσοφική θεολογία του και από την άλλη να ακολουθήσει την ησυχαστική μοναστική παράδοση, χωρίς να αντιληφθεί το αδιέξοδο που οδηγήθηκε.

Η περίοδος που ακολούθησε ήταν αρκετά δύσκολη για τον Ακίνδυνο και όπως θα γράψει με παράπονο και ο ίδιος αργότερα, ένιωσε να εγκαταλείπεται από όλους. Ήταν λοιπόν αναγκασμένος να υπερασπίζεται τον εαυτό του και τις πεποιθήσεις του γράφοντας επιστολές κρυφά και βιαστικά, αφού το μεγαλύτερο διάστημα βρισκόταν στους δρόμους, προσπαθώντας να κατασβήσει τις φωτιές της «αίρεσης».

Ο Ακίνδυνος επιτίθεται συχνά στους αντιπάλους του με ειρωνικούς χαρακτηρισμούς όπως στη περίπτωση του Μάρκου Κυρτού που τον ψέγει για το φυσικό του ελάττωμα, που το συνδέει με το αποτέλεσμα των «αιρετικών» του πλανών και της στήριξης του προς τον Παλαμά και τον παρομοιάζει με το προσβλητικό χαρακτηρισμό του ομηρικού Θερσίτη. Η επιστολή του προς τον πλούσιο γαιοκτήμονα και υποστηρικτή του Καντακουζηνού Γεώργιο Ίσαρι είναι χαρακτηριστική, ειρωνικά εκφράζει τη χαρά του για τη σωτηρία του από το μαινόμενο πλήθος των Ζηλωτών της Θεσσαλονίκης, στα τέλη καλοκαιριού του 1345. Ελπίζει ότι αυτή η περιπέτεια του Ίσαρι, θα αποτελέσει αφετηρία για να υποστηρίξει την πολιτική μερίδα της αυτοκράτειρας.

Ο Ακίνδυνος σε πρόσωπα που θαυμάζει συχνά είναι υπερβολικός στην έκφραση του θαυμασμού και κινείται στα όρια της κολακείας, όπως σε επιστολή του προς τον Νικηφόρο Γρηγορά, που τον προτρέπει να ηγηθεί του αντιπαλαμικού κινήματος, δίνοντας του ως παράδειγμα τον Σπαρτιάτη στρατηγό Πausανία και τον βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο τον Β΄.

Ο Ακίνδυνος δε μπόρεσε να διαχειριστεί τη ξαφνική δύναμη που απέκτησε μετά την άνοιξη του 1345, επιπρόσθετα προσπάθησε να την εκμεταλλευθεί για ιδιοτελής σκοπούς. Το παραπάνω γεγονός αποδεικνύεται, σε μια επιστολή του προς άγνωστο αποδέκτη, πιθανότατα εκκλησιαστικό άρχοντα, όπως μας προδίδει και η προσφώνηση «*θεοφιλέστατε δέσποτα*» στην αρχή της επιστολής.

Το απολογητικό ύφος της επιστολής, είναι αποτέλεσμα της αποτυχίας του Ακίνδυνου, να πραγματοποιήσει μια χάρη που του ζητήθηκε από τον άγνωστο εκκλησιαστικό άρχοντα. Ο οποίος ήταν θυμωμένος που δεν ικανοποιήθηκε και ο Ακίνδυνος αθέτησε την υπόσχεσή του.

Ο Ακίνδυνος παρά το γεγονός ότι έφθασε στο απόγειο της δύναμής του, εκφράζει έντονα παράπονα ακόμα και προς τον παλιό του δάσκαλο Θωμά Μάγιστρο. Απορεί για τη σιωπή του Θωμά, που παλαιότερα υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής του και αντιπαλαμιστής. Ο Ακίνδυνος αντιλαμβάνεται τη δύσκολη θέση που έχει περιέλθει, με το άσχημο κλίμα που δημιουργήθηκε απέναντι σ' αυτόν και τον πατριάρχη. Σε επιστολή του προς τον Ιωάννη Καλέκα στα τέλη του 1346 με αρχές του 1347, διαμαρτύρεται έντονα για την αδιαφορία και την απομάκρυνση του τελευταίου από κοντά του.

Η απογοήτευση του Ακίνδυνου τα τελευταία χρόνια της ζωής του και η εγκατάλειψη που ένιωθε από πολλούς παλαιούς φίλους του, αντικατοπτρίζεται στις τελευταίες επιστολές του. Σε μια επιστολή του χαρακτηριστικά προς τον Γεώργιο Ίσαρι στα τέλη του 1347, ο Ακίνδυνος τον κατηγορεί ότι πρόδωσε όχι μόνο τη φιλία τους αλλά

και την ορθή πίστη. Η σύνδεση που έκανε συχνά ο Ακίνδυνος με καταστάσεις και πρόσωπα, συχνά άσχετα μεταξύ τους εξηγείται από την ρητορική επιχειρηματολογία του, που είχε ως κύριο εκφραστικό μέσο την παράθεση παραδειγμάτων.

Η έρευνα των ιστορικών στοιχείων και γεγονότων που συνδέονταν με τον Ακίνδυνο, είτε έμμεσα είτε άμεσα, απαίτησαν τον ενδελεχή και εξονυχιστικό έλεγχο των πηγών. Οι θεολογικές του γραμματείες, μας παρείχαν ελάχιστα ιστορικά στοιχεία, τα οποία θα μας βοηθούσαν στους σκοπούς και στους στόχους της προς εκπόνηση διατριβής. Αντίθετα οι επιστολές του, τα πρακτικά των συνόδων, ο λόγος *«Τοῦ αὐτοῦ σοφωτάτου και λογιωτάτου καί μακαριωτάτου ἱερομονάχου κῆρ Γρηγορίου τοῦ Ἀκινδύνου, λόγος πρὸς Ἱερόθεον μοναχόν»* και άλλες πρωτογενής και δευτερογενής πηγές, μας παρείχαν πλούσιο υλικό προς αξιοποίηση.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 1261** Ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τον Μιχαήλ Η΄ τον Παλαιολόγο.
- 1265** Σχίσμα Αρσενιτών ή (Αρσενιατών).
- 1274** 6η Ιουλίου στη Λυών, συμφωνία ενώσεως με τους Δυτικούς, χωρίς ουσιαστική εφαρμογή.
- 1282** Ο Ανδρόνικος Β΄, διαδέχθηκε τον πατέρα του Μιχαήλ Θ΄.
- 1285** Κατάργηση του Βυζαντινού Ναυτικού από τον Ανδρόνικο Β΄.
- 1296** Οι Σέρβοι κατέλαβαν το Δυρράχιο.
- 1299** Υπογραφή αιώνιας ειρήνης μεταξύ Βενετίας και Γένουας.
- 1300** Ο Γρηγόριος Ακίνδυνος, γεννήθηκε στον Πρίλαπο της αρχαίας Πελαγονίας, το σημερινό Prilep.
- 1302** Ταπεινωτική συνθήκη ειρήνης μεταξύ Βυζαντίου και Βενετίας.
- 1302** Πρόσληψη των μισθοφόρων στρατιωτών της Καταλανικής Εταιρείας.
- 1307** Κατάληψη από τους Βούλγαρους της Μεσημβρίας, Αγκιάλου και της Αγαθούπολης. Συνθήκη ειρήνης και αποδοχή τετελεσμένων από τον Ανδρόνικο Β΄.
- 1308** Αλλαγή στο διοικητικό σύστημα του Δεσποτάτου του Μορέως.

1310 Επιστροφή των Αρσενιτών ή (Αρσενιατών) στο σώμα της Εκκλησίας.

1314- 1317 Ο Ακίνδυνος εγκαταστάθηκε στην Θεσσαλονίκη για σπουδές.

1316 Στέψη ως συναυτοκράτορα του εγγονού του Ανδρόνικου Β΄, μετέπειτα Ανδρόνικου Γ΄.

1320 Κορύφωση της έντασης μεταξύ δύο Ανδρόνικων μετά την εκούσια δολοφονία, του νεαρότερου αδερφού του Ανδρόνικου Γ΄, δεσπότη Μανουήλ.

1320 Θάνατος του Μιχαήλ Θ΄, υιού του Ανδρόνικου Β΄ και διαδόχου, στη Θεσσαλονίκη τη 12^η Οκτωβρίου.

1321 Ο Ανδρόνικος Γ΄ προφασιζόμενος το κυνήγι, εγκαταλείπει την Κωνσταντινούπολη την 20^η Απριλίου.

1321 Προσωρινή συμφωνία επιτεύχθηκε τον Ιούνιο του 1321 στο Ρήγιο, μεταξύ των δύο Ανδρόνικων.

1321- 1322 Στρατεύματα του Ανδρόνικου Β΄, παραβίαζαν την επικράτεια του Ανδρόνικου Γ΄, από τα τέλη του Δεκεμβρίου ως τις αρχές Μαρτίου.

1322 Ανακατάληψη των θρακικών πόλεων από τον Ανδρόνικο Γ΄ τον Απρίλιο, που είχαν περιέλθει μέσω του Συργιάννη και Τούρκων μισθοφόρων στον Ανδρόνικο Β΄.

1322 Οι δύο Ανδρόνικοι συμφώνησαν τον Ιούλιο, εκ νέου ειρήνη στους Επιβάτες.

1324 Ο Ανδρόνικος Β΄, έδωσε συγχώρεση στον στρατηγό Αλέξιο Φιλανθρωπινό, τον απελεύθερωσε και τον αθώωσε, από την κατηγορία της προδοσίας με διαταγή να ηγηθεί της άμυνας των πόλεων της Μικράς Ασίας

1325 Την 2^α Φεβρουαρίου του, ο Ανδρόνικος στέφθηκε επίσημα αυτοκράτωρ από τον παππού του.

1326 Τον Απρίλιο, οι Οθωμανοί του Orhan, ανάγκασαν τους κατοίκους της Προύσας να παραδοθούν, καθιστώντας την πρωτεύουσα του κράτους τους.

1326 Ο Ανδρόνικος Γ', συνάπτει δεύτερο γάμο με την Άννα της Σαβοΐας, μετά την χηρεία του από το θάνατο της Ειρήνης του Brunswick το 1324.

1326 Ο Ανδρόνικος Β', απαγόρευσε την είσοδο του Ανδρόκου Γ' στην πόλη και διέταξε τον πατριάρχη Ησαΐα να μη μνημονεύεται πλέον ο νέος αυτοκράτορας στις εκκλησίες.

1326- 1331 Αυτή την περίοδο, ο Ακίνδυνος μετέβαινε στη Βέροια, όπου παρέδιδε μαθήματα σε γόνους επιφανών οικογενειών της πόλης.

1328 Οριστική επικράτηση του Ανδρόνικου Γ', ο Ανδρόνικος Β' παρέδωσε το βασιλικό σκήπτρο αποχώρησε σε μοναστήρι με το όνομα Αντώνιος, όπου έμεινε ως το θάνατό του το 1332.

1328 Τον Αύγουστο ο Ανδρόνικος Γ' παρέταξε τον στρατό του, οργανωμένο απέναντι στον βουλγαρικό στρατό του Μιχαήλ Asen Šišman, ο οποίος τελικά δεν πολέμησε τους Βυζαντινούς, αλλά αναγκάστηκε το 1330 να υπογράψει συνθήκη ειρήνης.

1329 Ήττα του Καντακουζηνού και του Ανδρόνικου Γ' από τους Οθωμανούς, έξω από τα τείχη της Φιλοκρήνης. Η κατάρρευση της βυζαντινής αντίστασης στη Βιθυνία ήταν γοργή και ολική μετά το 1329. Η Νίκαια παραδόθηκε στον Orhan το 1331 και η Νικομήδεια το 1337.

1331 Ο Παλαμάς μετά τις επιδρομές των Σέρβων στην ευρύτερη περιοχή της Βέροιας, αναχώρησε για το Άγιον Όρος και συγκεκριμένα στη σκήτη του Αγίου Σάββα.

1331- 1333 Ο Γρηγόριος Ακίνδυνος επισκεπτόταν συχνά τον Παλαμά και εξέφρασε την επιθυμία να καρεί μοναχός, παρά τις προσπάθειες όμως του Παλαμά και του Καλλίστου, δε πραγματοποιήθηκε.

1332 Η προσάρτηση της Θεσσαλίας ξανά στην αυτοκρατορία, μετά το θάνατο του *επιτρόπου* της Θεσσαλίας Στέφανου Γαβριηλόπουλου, από τον *επίτροπο* Θεσσαλονίκης ύπαρχο Μιχαήλ Μονομάχο, ο οποίος μετά από μια ισχυρή επίθεση κατέλαβε την Θεσσαλία.

1332 Ο Ανδρόνικος Γ΄ ασθένησε και με ρητή εντολή του, την ευθύνη του κράτους ανέλαβε ο *μέγας Δομέστικος* Ιωάννης Καντακουζηνός.

1332 Συνωμοσία του Συργιάννη του Φιλανθρωπινού, προσεταιρίζεται τον νέο κράλη Stefan Uroš IV Dušan και του ζητήσε τη συνεργασία του για την πραγματοποίηση των φιλοδοξιών του. Πρότεινε την εκχώρηση του μακεδονικού χώρου στους Σέρβους, σε αντάλλαγμα την ανάρρηση του ίδιου του Συργιάννη στον αυτοκρατορικό θρόνο του Βυζαντίου.

1332 Η προέλαση του σερβικού στρατού καθώς και οι καταλήψεις πόλεων και φρουριών, ανάγκασαν τον Ανδρόνικο να συλλάβει σχέδιο δολοφονίας του Συργιάννη, το σχέδιο του φόνου εξετέλεσε ο *συγκλητικός* Σφραντζής Παλαιολόγος.

1333 Μετά τις αποτυχημένες προσπάθειες του Ακίνδунου να μονάσει στο Άγιον Όρος μετέβη στη Θεσσαλονίκη, όπου ξεκίνησε επικοινωνία με τον Νικηφόρο Γρηγορά μέσω επιστολών.

1334 Τον Αύγουστο του 1344, ο Stefan Uroš IV Dušan και ο Ανδρόνικος Γ΄ συναντήθηκαν στο Γαλκικό ποταμό και σύναψαν συνθήκη ειρήνης και συμμαχία.

1335 Η προσάρτηση της Ηπείρου παρουσίασε μεγαλύτερες δυσκολίες, μετά το θάνατο του *δεσπότη* Ιωάννη Orsini και τις φιλοδοξίες τόσο της χήρας του Άννας, όσο και των ευγενών της περιοχής.

1335 Την άνοιξη ο πάπας Βενέδικτος ΙΒ΄, έστειλε αντιπροσωπία στη Κωνσταντινούπολη με επικεφαλής τον Φραγκίσκο επίσκοπο Χερσώνος και τον Ριχάρδο, επίσκοπο Βοσπόρου. Σκοπός της επίσκεψής τους, ήταν η διαπραγμάτευση για την ένωση των Εκκλησιών. Ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ΄, όρισε ως εκπρόσωπο των Ορθοδόξων τον Βαρλαάμ, ως

γνώστη της Ανατολικής και Δυτικής Θεολογίας, για να υπερασπίσει τις ορθόδοξες θέσεις για το filioque.

1336 Ο Βαρλαάμ στη Θεσσαλονίκη στα τέλη του έτους, πληροφορήθηκε για την ψυχοσωματική μέθοδο της προσευχής των ησυχαστών από αρχάριους μοναχούς. Ο Βαρλαάμ είχε άγνοια της μακραίωνης ησυχαστικής παράδοσης και ως φιλόσοφος δεν αναγνώριζε οποιαδήποτε μετοχή του σώματος στην προσευχή και στη θεία χάρη.

1337 Ο Βαρλαάμ στη συνέχεια πήγε στην Κωνσταντινούπολη στις αρχές του έτους, καταθέτωντας την πρώτη κατηγορία του κατά των μοναχών, αποκαλώντας αυτούς «*όμφαλόψυχους*», στην ενδημούσα σύνοδο και μπροστά στον πατριάρχη Ιωάννη Καλέκα.

1339 Ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ΄, στις αρχές της άνοιξης απέστειλλε σε μυστική αποστολή τον Βαρλαάμ στην Αβινιόν μαζί με τον πατριάρχη Ιωάννη Καλέκα. Όπου μπροστά στον πάπα Βενέδικτο ΙΒ΄, παρουσίασε ένα σχέδιο ενωτικό, βασισμένο στο δογματικό σχετικισμό, το οποίο δεν έγινε αποδεκτό από τον πάπα.

1339- 1340 Ο Ακίνδυνος, αποστέλλει τέσσερις επιστολές στον Βαρλαάμ, σε μικρό χρονικό διάστημα. Στην πρώτη επιστολή του προς τον Βαρλαάμ, συνιστά μετριοπάθεια και του ζητά να σταματήσει τις κακολογίες προς τους μοναχούς.

1340 Ο Βαρλαάμ τον Οκτώβριο του, παρουσιάστηκε μπροστά στην σύνοδο και κατέθεσε το βιβλίο του με τίτλο «*Κατά Μασσαλιανών*», στο οποίο προσάπτει κατηγορίες κατά των μοναχών και του Παλαμά, ζητώντας σύγκληση συνόδου.

1340 Ο Ακίνδυνος, δε διστάζει να κατηγορήσει τους Βαρλαάμ και Παλαμά, για την ταραχή που προκαλούν στους κόλπους της ηγεσίας.

1340 Ο Παλαμάς την ίδια περίοδο, στα τέλη του επισκέφθηκε το Άγιον Όρος, για να ενισχύσει τον αγώνα του κατά του Βαρλαάμ, όπου συνέταξε τον «*Άγιορειτικόν τόμον υπέρ των ιερῶς ἡσυχάζόντων*», ένα κείμενο με δογματικό χαρακτήρα, που χωρίς να κατονομάζει τον Βαρλαάμ καταδικάζει τις ιδέες του.

1340 Ο πατριάρχης προσκαλεί τους αντιδίκους Βαρλαάμ και Παλαμά, να παρουσιασθούν στην σύνοδο.

1341 Ο Ακίνδυνος, στις αρχές της άνοιξης του 1341, αποστέλλει συνημμένη την πρόσκληση του πατριάρχη με επιστολή του προς τον Παλαμά.

1341 Η έναρξη της συνοδικής διαδικασίας, όπως μας πληροφορεί ο Γρηγοράς και το *Βραχύ Χρονικό* του 1341, ορίζεται τη Κυριακή 10 Ιουνίου.

1341 Ο Ακίνδυνος, οργάνωσε την υπεράσπιση του Παλαμά στη σύνοδο του Ιουνίου, έχοντας συμβάλει ουσιαστικά στη νίκη των μοναχών.

1341 Ο Ανδρόνικος πέθανε ην 15^η Ιουνίου, μετά από σύντομη ασθένεια χωρίς να ορίσει διάδοχο. Η απρονοησία του Ανδρόνικου Γ' έφερε το κράτος, σε επικίνδυνο καθεστώς ακυβερνησίας και σε μια πολιτική κρίση που εξελίχθηκε σε εμφύλιο. Ο μεγαλύτερος υιός του Ιωάννης αν και ανήλικος δεν είχε στεφθεί αυτοκράτορας και ως εκ τούτου δημιουργήθηκε σοβαρό πολιτικό πρόβλημα.

1341 Ο Ακίνδυνος, θεώρησε ότι ο Παλαμάς αθέτησε την συμφωνία που έκανε μαζί του πριν τη σύνοδο του Ιουνίου, δηλαδή να μη θιγεί η δογματική διαφορά που τους χώριζε, της διάκρισης ουσίας και ενέργειας στο Θεό. Ο Ακίνδυνος είχε μάλιστα το θάρρος να διαφωνήσει μαζί του μετά τη σύνοδο του Ιουνίου και το μεσοδιάστημα πριν τη σύνοδο Ιουλίου-Αυγούστου 1341 και την οριστική ρήξη μεταξύ τους.

1341 Ο Ακίνδυνος στο μεσοδιάστημα του Ιουνίου- Ιουλίου, συναντήθηκε στη μονή του πατριάρχη Αθανασίου Α' στον Ξηρόλοφο με ησυχαστές πατέρες, φάνηκε προσωρινά να υποχωρεί από τις θέσεις του. Ο Ακίνδυνος παρέδωσε ένα ιδιόχειρο γράμμα που διαβεβαίωνε τους πατέρες ότι συμφωνούσε με τις θεολογικές τους απόψεις.

1341 Ο Ιωάννης Καντακουζηνός θεωρούσε αυτονόητο ότι θα συνέχιζε να ασκεί τα καθήκοντα του, όπως και επί Ανδρόνικου Γ' και ότι τον βάραινε ευθύνη για την διοίκηση και επιτροπή των εσωτερικών και εξωτερικών ζητημάτων της αυτοκρατορίας. Ο πατριάρχης Ιωάννης ΙΔ' Καλέκας, συντασσόμενος με τον Αλέξιο Απόκαυκο κατέβαλλε

κάθε προσπάθεια για να απομακρυνθεί ο Ιωάννης Καντακουζηνός από την ηγεσία της αυτοκρατορίας.

1341 Στο Τόμο του 1341 η καταδίκη του Ακίνδυνου και των ομοφρόνων του, ως ομόδοξους με τον αιρετικό Βαρλαάμ δεν αναφέρεται επώνυμα, παρά μόνο η καταδίκη του Βαρλαάμ.

1341 Τον Σεπτέμβριο, η απουσία του Καντακουζηνού από την πόλη για να αντιμετωπίσει τους Σέρβους, άφησε ελεύθερο το πεδίο για την ολοκλήρωση της συνωμοσίας και του σφετερισμού της εξουσίας από τους παράγοντες της εξουσίας. Ο πατριάρχης εγκαταστάθηκε στα ανάκτορα συμπεριφερόμενος σαν αυτοκράτορας, διόρισε τον Απόκαυκο *διοικητή* και *επίτροπο* Κωνσταντινουπόλεως.

1341 Ο Παλαμάς, αρνήθηκε να ταχθεί με την πλευρά του Καλέκα τον Οκτώβριο, η μη σύμπραξη του αποτέλεσε τη βασικότερη αιτία να πέσει στη δυσμένεια του πατριάρχη.

1341 Την 26^η Οκτωβρίου εκδηλώθηκε η αντίδραση του Καντακουζηνού στους αντιπάλους του, αυτοανακηρύχθηκε αυτοκράτορας ως Ιωάννης ΣΤ΄ στο Διδυμότειχο. Η στέψη του Καντακούζηνου συμβολίζει, την επίσημη έναρξη του εμφυλίου πολέμου κατά τον Γρηγορά.

1341 Η Άννα της Σαβοΐας και οι συνεργάτες της, προέβησαν στη στέψη του ανήλικου Ιωάννη Ε΄ την 19^η Νοεμβρίου σε αυτοκράτορα, με την συγκατάθεση της συγκλήτου.

1341 Ο Παλαμάς κλείστηκε στα τέλη του έτους, στην παλιά μονή του Αγίου Μιχαήλ στο Σωσθένιο εκεί ολοκλήρωσε τη συγγραφή της *Άπολογίας* του, που αποτελείται από τρία βιβλία, «*Περί ενώσεως καί διακρίσεως, Περί θείων ενεργειών, Περί Θείας καί Θεοποιοῦ μεθέξεως*».

1342 Ο Ακίνδυνος στις αρχές του έτους, παίρνει την προφορική άδεια του πατριάρχη να αναλάβει την πολεμική προς τον Παλαμά.

1342 Η διογκούμενη δυσαρέσκεια των λαϊκών τάξεων έναντι των ευγενών που υποστήριζαν τον Καντακουζηνό, έφερε τη στάση των Ζηλωτών στη Θεσσαλονίκη.

1342 Ο πατριάρχης ενημερώθηκε για το περιεχόμενο του συγγράμματος του Παλαμά και την 10^η Μαρτίου έστειλε αντιπροσωπεία στον Παλαμά όπου του ζητούσε να προσχωρήσει στην πολιτική παράταξη του, με αντάλλαγμα τη σιωπή του Ακίνδунου, γιατί υπήρχαν υπόνοιες ότι στήριζε τον Καντακουζηνό.

1342 Διαπραγματεύσεις μεταξύ Stefan Uroš και Καντακουζηνού, ο σέρβος ηγεμόνας, συμφώνησε με τον Καντακουζηνό με αντάλλαγμα, όλες τις βυζαντινές πόλεις δυτικά της Χριστούπολης (Καβάλας) ή έστω δυτικά της Θεσσαλονίκης. Οι όροι δεν έγιναν αποδεκτοί από τον Καντακουζηνό, η συμμαχία επισφραγίστηκε με την έγγραφη διατύπωση των όρων της συνθήκης.

1342 Ο Ακίνδунος αναφέρεται σε δύο συνοδικές συνάξεις του έτους, η πρώτη συγκροτείται γύρω στον Ιούνιο και η δεύτερη τον Σεπτέμβριο.

1342 Οι Θεσσαλοί ηγεμόνες αναγνωρίζουν ως επικυρίαρχο τους τον Καντακουζηνό, ο οποίος ονομάζει τον εξάδελφο του Ιωάννη Άγγελο, *έπίτροπον* Θεσσαλίας.

1342 Ήδη από τον Αύγουστο του παραχωρήθηκαν περιορισμένος αριθμός μονών στον Ακίνδунο, από τον Ακίνδунο για να τις ελέγχει. Ο ακριβής αριθμός των μονών που του παραχωρήθηκαν, δε μας είναι γνωστός.

1342 Ο Παλαμάς συλλαμβάνεται και κλείνεται στη μονή Ακαταλήπτου, ενώ ο πατριάρχης δίνει άδεια για την σύνταξη συγγραμμάτων και επιτρέπει στον Ακίνδунο να συγγράφει ελεύθερα.

1342- 1343 Ο Ακίνδунος αποστέλλει συνοδευτική επιστολή στον πατριάρχη, μαζί με το σύγγραμμά του *«Διάλεξις τοῦ κακοδόξου Παλαμά μετὰ Ὁρθοδόξου»*, το οποίο έγραψε με εντολή του ίδιου προς ανατροπή του έργου του Παλαμά, *«Διάλεξις Ὁρθοδόξου μετὰ Βαρλααμίτου κατά μέρος ἀνασκευάζουσα τήν Βαρλααμίτιδα πλάνην»*.

1343 Ο Παλαμάς καταφεύγει με λίγους μοναχούς στο ναό της Αγίας Σοφίας και ζητά άσυλο και τη σύγκληση συνόδου. Ο χρόνος που παρέμεινε ήταν δυο μήνες ,από την 11^η

Φεβρουαρίου έως την 11^η Απριλίου του 1343, όπου και φυλακίζεται στις αυτοκρατορικές φυλακές για πολιτικούς λόγους.

1343 Η συμμαχία Καντακουζηνού και Stefan Uroš δεν είχε μεγάλη διάρκεια, καθώς ο κράλης θεώρησε ως παράβαση της συμφωνίας, την κατάληψη της Βέροιας από τον Ιωάννη Καντακουζηνό σε συνεννόηση με τους ευγενείς της πόλης.

1343 Την ίδια περίοδο ο Ακίνδυνος, εξέδωσε και επτά γραμματείες κατά του Παλαμά, από τις οποίες έχουν διασωθεί και εκδοθεί από τον J. Nadal Cañellas το 1995, τέσσερις με τους ακόλουθους τίτλους: «*Ἄλλος λόγος ἀντιρρητικός, κατά τῶν αὐτῶν ἀθέων δογμάτων τῶν αὐτῶν*», «*Ἄλλος λόγος ἀντιρρητικός, κατά τῶν αὐτῶν πολυθέων δογμάτων*», «*Ἄλλος ἀντιρρητικός, κατά τῆς αὐτῆς δυσσεβεστάτης πλάνης*», «*Ἄλλος ἀντιρρητικός, κατά τῶν αὐτῶν κακίστων δογμάτων*». Ο Παλαμάς θα απαντήσει με επτά, «*Ἀντιρρητικούς λόγους*» στον Ακίνδυνο μέσα από την φυλακή, με τη βοήθεια του μοναχού Δωροθέου στα τέλη της άνοιξης.

1343 Ο Ιωάννης Καντακουζηνός ενισχύθηκε από τον Εμίρη του Αϊδινίου Umur, όταν αισθάνθηκε ότι παγιδεύοταν από τον μέχρι πρότινος συμμάχου του Σέρβους και τις δυνάμεις της Άννας της Σαβοΐας. Ο Umur πήγε να βοηθήσει την άμυνα του Διδυμοτείχου. Αυτή ήταν η πρώτη ευρεία παρέμβαση των Τούρκων στον εμφύλιο πόλεμο.

1343 Η Άννα της Σαβοΐας, έστειλε το καλοκαίρι του έναν από τους Σαβοΐους ιππότες της στην Ανίγνον με επιστολές, δηλώνοντας την υποταγή της στην Άγια Έδρα και τον πάπα Κλήμη ΣΤ΄. Την ίδια στιγμή ζήτησε στρατιωτική βοήθεια από τη Δύση, πρώτα από τη Γένουα και έπειτα από τη Βενετία.

1343 Τον Αύγουστο του η Άννα κατέφυγε σε ένα απεγνωσμένο μέτρο, την κατάθεση των αυτοκρατορικών κοσμημάτων σε βενετικό ενεχυροδανειστήριο έναντι 30.000 δουκάτων, ξοδεύοντας κάθε ίχνος αυτοκρατορικού χρυσού που υπήρχε διαθέσιμο.

1344 Ο Αλέξιος Απόκαυκος, αποφάσισε να φυλακίσει τους αντιπολιτευόμενους αριστοκράτες, ο φόβος και η καχυποψία όμως που είχε προς το δήμο και τους υπόλοιπους ευγενείς τον ανάγκασαν να περιφρουρείται.

1344 Η αιτία της σύγκλησης της συνόδου την 4^η Νοεμβρίου, είναι η δίκη του μητροπολίτη Μονεμβασίας Ισιδώρου, γιατί θεωρήθηκε ακόμα ριζοσπαστικότερος του Παλαμά και καταδικάστηκε γι' αυτό. Κεντρικό θέμα της συνόδου ήταν η πρόταση του πατριάρχη για χειροτονία του Ακινδύνου και η αποκήρυξη του Παλαμά.

1345 Φθάνουν στη Θράκη τουρκικά στρατεύματα των Οθωμανών του Orhan, με την βοήθεια αυτών ο Ιωάννης Καντακουζηνός κυκλώνει την Κωνσταντινούπολη και προτείνει κατάπαυση του πολέμου, ζητώντας αποκατάσταση των φίλων του, απορρίπτονται όλες οι προτάσεις του.

1345 Κατάληψη των Σερρών από τους Σέρβους.

1345 Την 11^η Ιουνίου ο Απόκαυκος, επισκέφθηκε μια ειδική φυλακή που προετοίμαζε στην Κωνσταντινούπολη για τους αντιπολιτευόμενους, σε κάποια στιγμή εισήρθε μόνος του και αφύλακτος στην αυλή της φυλακής, στην οποία ήδη υπήρχαν κάποιοι φυλακισμένοι αριστοκράτες οι οποίοι βρήκαν την ευκαιρία και τον δολοφόνησαν.

1346 Αναγόρευση του Stefan Uroš σε βασιλέα και αυτοκράτορα στα Σκόπια, ήταν η αρχή της ολοκληρωτικής κυριαρχίας των Σέρβων στα βυζαντινά μακεδονικά εδάφη. Η αυτοκράτειρα Άννα τους πρώτους μήνες του 1346, άρχισε να επαναεξετάζει την πολιτική και εκκλησιαστική της στάση, βλέποντας και την χαμηλή επιρροή που ασκούσε ο πατριάρχης Ιωάννης Καλέκας στη κοινωνία της Κωνσταντινούπολης. Η αυτοκράτειρα Άννα αναζητώντας τη λύση, ανάμεσα στις αντιπαρατιθέμενες παρατάξεις των ησυχαστών και αντιησυχαστών, ζήτησε να πληροφορηθεί μέσω γραπτών κειμένων.

1346 Η αμφισβήτηση προς το πρόσωπο του πατριάρχη, εκδηλώνεται στην Αδριανούπολη την 21^η Μαΐου, σε «*σύνοδο*» που προεδρεύει ο πατριάρχης Ιεροσολύμων Λάζαρος.

1346 Η άρνηση της Άννας να τον δεχθεί στην Κωνσταντινούπολη, οδήγησε τον Ιωάννη Καντακουζηνό στην απόφαση να στεφθεί από τον πατριάρχη Ιεροσολύμων Λάζαρο στην Αδριανούπολη, «*βασιλεύς καί αυτοκράτωρ Ρωμαίων*» την 21^η Μαΐου.

1347 Τη νύχτα της 2^{ας} Φεβρουαρίου του ο Ιωάννης Καντακουζηνός με τη βοήθεια συνομοτών εντός της πόλης, μπήκε στην Κωνσταντινούπολη μέσω ενός ρήγματος που υπήρχε κοντά στη Χρυσή Πύλη.

1347 Η σύνοδος πραγματοποιήθηκε «έν τῷ θεοφρουρήτῳ παλατίῳ», συγκλήθηκε μια μέρα πριν την είσοδο του Καντακουζηνού στη Κωνσταντινούπολη, που πραγματοποιήθηκε στις 3^η Φεβρουαρίου.

1347 Την 8^η Φεβρουαρίου κατέληξαν σε μια συμφωνία ειρήνης, οι όροι της προέβλεπαν ότι ο Ιωάννης Καντακουζηνός και ο νεαρός Ιωάννης Παλαιολόγος, θα βασιλεύουν μαζί ως συναυτοκράτορες.

1347 Ο Ισίδωρος Βουχεράς καταλαμβάνει τον πατριαρχικό θρόνο.

1347 Την 13^η Μαΐου έλαβε χώρα μια νέα τελετή στέψης, ο Ιωάννης Καντακουζηνός στέφθηκε αυτοκράτορας στο ναό της Παναγίας των Βλαχερνών από τον νέο πατριάρχη Ισίδωρο Α΄ Βουχερά, που είχε αντικαταστήσει νωρίτερα τον Ιωάννη Καλέκα.

1347 Την 21^η Μαΐου του έδωσε ως σύζυγο στον νεαρό αυτοκράτορα Ιωάννη την κόρη του Ελένη.

1347 Ξέσπασε στην Κωνσταντινούπολη επιδημία πανούκλας που οδήγησε στο θάνατο, κατά ορισμένες εκδοχές έως και τα 1/2 του πληθυσμού της Βασιλεύουσας.

1347 Θάνατος Ιωάννη Καλέκα την 29^η Δεκεμβρίου, αρνούμενος την πρόταση αμνηστίας του Καντακουζηνού.

1348 Ο Ακίνδυνος πεθαίνει εξόριστος, μεταξύ Μαΐου και τέλους του καλοκαιριού, λόγω επιδείνωση της υγείας του από την επιδημία πανούκλας, ξεχασμένος από τους παλιούς του φίλους.

1349 Το κίνημα των Ζηλωτών κυριάρχησε στη Θεσσαλονίκη μέχρι το φθινόπωρο, ο Καντακουζηνός αφίχθη στη Θεσσαλονίκη συνοδευόμενος από τον νεαρό Ιωάννη Ε΄ και

εξορισμένους ευγενείς και αξιωματούχους. Ανέτρεψε και τυπικά τους Ζηλωτές, επαναφέροντας την πόλη στην αυτοκρατορική «*νομιμοφροσύνη*».

1350 Στα τέλη του έτους, ο Ιωάννης Καντακουζηνός κατόρθωσε να ανακαταλάβει από τους Σέρβους, τις περισσότερες σημαντικές μακεδονικές πόλεις.

1351 Σύνοδος που καταδικάζει τον Νικηφόρο και μετά θάνατον τον Ακίνδυνο και τον Βαρλαάμ ως αιρετικούς και τους αναθεματίζει.

1354 Τη νύχτα μεταξύ 1ης και 2ας Μαρτίου, ισχυρός σεισμός προκάλεσε μεγάλες ζημιές στη Καλλίπολη την οποία, οι Οθωμανοί αμέσως κατέλαβαν και έσπειραν τον τρόμο μεταξύ των Βυζαντινών που ήταν εγκατεστημένοι στην περιοχή της Θράκης.

1354 Ο Ιωάννης Ε', με την υποστήριξη των Γενουατών και στηριζόμενος στην συνεχόμενη φθίνουσα δημοτικότητα του Καντακουζηνού, κατάφερε να εισέλθει στην πρωτεύουσα τον Νοέμβριο του με κάθε μυστικότητα. Η είδηση διαδόθηκε ταχύτατα και ο λαός της Κωνσταντινούπολης εξέφρασε τα φιλικά του αισθήματα προς τον Ιωάννη Ε'.

1354 Οι εμφύλιες συγκρούσεις έληξαν οριστικά μόνο όταν ο Ιωάννης Καντακουζηνός παραιτήθηκε από το θρόνο.

1355 Ο Καντακουζηνός εκάρη μοναχός με το όνομα Ιωάσαφ- Χριστόδουλος, εγκαταβιώνει στη μονή των Μαγγάνων στην Κωνσταντινούπολη μέχρι το θάνατό του το 1383, αφήνοντας μόνο ηγέτη το νεαρό Ιωάννη Ε' Παλαιολόγο.

ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΠΟΡΤΡΑΙΤΑ

Αθανάσιος Α΄ (1230- 1310), διετέλεσε πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως κατά τα έτη 1289-1293 και 1304-1310. Καταγόταν από την Ανδρούσα της Μεσσηνίας (ενώ υπάρχει και μια εκδοχή ότι καταγόταν από την Αδριανούπολη της Ανατολικής Θράκης). Επί Ιωάννη Βέκκου διώχτηκε για την σταθερά ανθενωτική του στάση και θεωρήθηκε από τους συγχρόνους του ως Ομολογητής.

Επιλέχθηκε από τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β' Παλαιολόγο ως πατριάρχης και εξελέγη στις 14 Οκτωβρίου 1289. Διακρινόταν για την ασκητικότητά του, την αυστηρότητα του ήθους και των αντιλήψεών του, καθώς και για την αντίθεσή του στην Ένωση με την Καθολική Εκκλησία.

Προσπάθησε να επιβάλει αυστηρούς κανόνες στους μοναχούς, οι οποίοι περιφέρονταν ανά τις επαρχίες αντί να εγκαταβιούν στις μονές τους, αλλά και σε επισκόπους, οι οποίοι διέμεναν στην Κωνσταντινούπολη αντί να βρίσκονται στις επαρχίες τους. Τα μέτρα αυτά του δημιούργησαν πολλούς εχθρούς, οι οποίοι κατόρθωσαν να τον εξωθήσουν σε παραίτηση δύο φορές, το 1293 και το 1310.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: A. M. Talbot, *The Correspondence of Athanasius I Patriarch of Constantinople*, Washington 1975, σσ. 24- 34, 45- 54. – PLP 415. – W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz, «Αθανάσιος Α΄», *Tusculum*, σ. 344. – J. Lawrence- Boojamra, *Church Reform in the late Byzantine Empire, A study for the Patriarchate of Athanasios of Constantinople*, [Ανάλεκτα Βλατάδων 35], Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1982, σσ. 16- 45, 68- 82. – J. M. Hussey, *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*, Oxford 1990, σ. 249- 252. – D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 164- 170. – Μ. Πατεδάκη, «Η διαμάχη του πατριάρχη Αθανασίου Α΄ (1289- 129 και 1303- 1309) με τον κλήρο της Αγίας Σοφίας (1306- 1307), μέσα από ένδεκα επιστολές», *Ελληνικά* 56 τεύχ. 2 (2006), σ. 279- 319.

Ακίνδυνος Γρηγόριος γεννήθηκε στον Πρίλαπο της αρχαίας Πελαγονίας, το σημερινό Prilep, γύρω στα 1300. Σύμφωνα με σποραδικές πληροφορίες γίνεται γνωστό, ότι ο Ακίνδυνος ήταν βουλγαρικής καταγωγής, από οικογένεια κτηνοτρόφων. Μετά την ολοκλήρωση των βασικών του σπουδών στην γενέτειρά του, εγκαταστάθηκε στην Θεσσαλονίκη περίπου το 1314-1317, όπου ήταν σημαντικό εκπαιδευτικό κέντρο της αυτοκρατορίας. Κατά την παραμονή του στη Θεσσαλονίκη συνδέθηκε με τον Βαρλαάμ τον Καλαβρό και το Γρηγόριο Παλαμά.

Λίγο πριν από την έναρξη της Ησυχαστικής έριδας επιχείρησε να εγκαταβιώσει στη Μεγίστη Λαύρα, στο Άγιο Όρος, με τη μεσολάβηση του Γρηγορίου Παλαμά, χωρίς όμως να γίνει δεκτός από τους άλλους μοναχούς. Το ίδιο αποτέλεσμα είχαν και οι προσπάθειές του αργότερα να μονάσει στις μονές Φιλοθέου, Ιβήρων και Σιμωνόπετρας, με τη μεσολάβηση αυτή τη φορά του Καλλίστου, του μετέπειτα πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως (1350-1353 και 1355-1363), για να επιστρέψει τελικά άπρακτος στη Θεσσαλονίκη.

Όταν ξέσπασε η σύγκρουση Παλαμά-Βαρλαάμ ο ίδιος, ο κοινός φίλος και των δύο προσπάθησε ανεπιτυχώς να συμβιβάσει τα πράγματα, βρισκόμενος εγγύτερα προς τον Βαρλαάμ όσον αφορά το θέμα της διακρίσεως θείας ουσίας και ενεργειών, αλλά υποστηρίζοντας από την άλλη την ησυχαστική μέθοδο προσευχής. Ο ρόλος του μέχρι τη σύνοδο της 10^{ης} Ιουνίου 1341 ήταν συμβιβαστικός, επιδιώκοντας την ειρηνική επίλυση της διαφοράς. Μετά όμως την καταδίκη των ιδεών του Βαρλαάμ και τη φυγή του τελευταίου στη Δύση, ο Ακίνδυνος, ο οποίος κατά τη διάρκεια της Συνόδου είχε διαφωνήσει ανοιχτά με τον Παλαμά στο θέμα της διάκρισης ενεργειών και ουσίας, αρνήθηκε να υπογράψει το Συνοδικό Τόμο, αναλαμβάνοντας στην ουσία τον αγώνα κατά του Παλαμά και των ιδεών του.

Η κατάσταση επέβαλλε τη σύγκληση νέας συνόδου, δύο μόλις μήνες μετά την πρώτη, για την οριστική διευθέτηση του ζητήματος. Έτσι, *«αὔθις δὲ στάσεως κατὰ τὴν ἐκκλησίαν ἀναφουμένης, ἐν δεινῷ τιθέμενος ὁ πατριάρχης, εἰ διὰ τὴν τινῶν φιλονεικίαν νοσοίη καὶ ταραπτοίτο τὰ τῆς ἐκκλησίας, σύνοδον καὶ αὔθις δευτέραν συναθροίζει κατὰ τὸν αὐτὸν τῆς θεοῦ Σοφίας νεῶν... ἐπεὶ ὁ Ἀκίνδυνος ἐφαίνετο τὰ ἴσα Βαρλαάμ καὶ λέγων καὶ φρονῶν, ψῆφος μὲν ἐξενήνεκται κοινῇ ἐπισκόπων τε καὶ τῶν συγκλητικῶν κατὰ Ἀκινδύνου καὶ τῶν αὐτῶ φρονούντων ἴσως»*. Τελικά η σύνοδος υπό την προεδρία του αυτοκράτορα Ιωάννη Καντακουζηνού, παρά την αντίθεση του πατριάρχη Ιωάννη Καλέκα, επιδοκίμασε για άλλη μια φορά τον Παλαμά καταδίκασε προσωπικά πλέον τον Βαρλαάμ και υποχρέωσε τον Ακίνδυνο να υπογράψει την απόφαση, απειλώντας τον με αφορισμό σε αντίθετη περίπτωση.

Μετά τη σύνοδο του 1344, ο Πατριάρχης προώθησε πολλούς οπαδούς του Ακινδύνου σε επισκοπικές έδρες και κατόρθωσε να χειροτονήσει τον ίδιο πρεσβύτερο. Όμως την παραμονή της επικράτησης του Καντακουζηνού και της εισόδου του στη Κωνσταντινούπολη, η αυτοκράτειρα Άννα σε μια προσπάθεια να κερδίσει τους ησυχαστές στη μάχη της εναντίον του, συγκάλεσε νέα σύνοδο με την οποία καταδίκασε και καθαίρεσε τους Καλέκα- Ακίνδυνο, οι οποίοι εξορίστηκαν. Μετά την οριστική του ήττα ο Ακίνδυνος

εγκατέλειψε την Πόλη, για να πεθάνει τελικά λίγο αργότερα στην εξορία σε τόπο που μας είναι άγνωστος από τις πηγές. Η οριστική καταδίκη του από την Εκκλησία ήλθε στα 1351, όταν με νέα σύνοδο αφορίσθηκε μαζί με τον Βαρλαάμ. Λίγο αργότερα το 1352 η καταδίκη του εισήχθη στους αναθεματισμούς του Συνοδικού της Ορθοδοξίας.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: Γρ. Ακίνδυνος, «Κατά τῶν αἱρέσεων τοῦ Παλαμᾶ Ἰάμβου», *PG 150*, στήλ. 814- 860. – Γρ. Ακίνδυνος, «Περὶ οὐσία καὶ ἐνεργείας», *PG 151*, στήλ. 1189- 1242. – Γρ. Ακίνδυνος, «Λόγος πρὸς τὸν μακαριώτατον πατριάρχην κϋρ Ἰωάννην καὶ τὴν περὶ αὐτὸν σύνοδον διεξιῶν ὅπως ἡ τοῦ Παλαμᾶ καὶ Βαρλαάμ φιλονεικία τὴν ἀρχὴν συνέστη», ed. Th. Uspenskij, *Sinodik v nedelju Pravoslavija*, Odessa 1893, σ. 85- 94. – R. J. Loenertz, «Gregorii Acindyni epistulae selectae IX», *EEBS 27* (1957), σ. 89-109. – R. J. Loenertz, «Dix-huit lettres de Grégoire Acindyne analysées et datées», *OCP 23* (1957), σ. 114-44. – Β. Δεντάκης, «Γρηγόριος Ακίνδυνος», *ΘHE 1* (1962), σ. 1207- 1208. – *PLP 495*. – Β. Φανουργάκης, «Ἄγνωστα ἀντιπαλαμικά συγγράμματα τοῦ Γρηγορίου Ακινδύνου», *Κληρονομία 4* (1972), Θεσσαλονίκη, σ. 295- 299. – Κ. Βαρζός, «Ακίνδυνος Γρηγόριος», *ΜΓΕΥ 5* (1978), σ. 62. – Ευ. Μαλάμογλου, «Ακίνδυνος Γρηγόριος», *ΕΠΛΒΙΠ 1*, σ. 182- 183. – Γρηγόριος Ακίνδυνος, «Λόγος πρὸς Ἱερόθεον μοναχόν», εκδ. Κ. Πιτσάκης, Γρηγορίου Ακινδύνου ἀνέκδοτη πραγματεία περὶ (Κωνσταντίνου;) Ἀρμενόπουλου», *EKEIEA 19* (1972), σ. 111-216. – J. Nadal- Cañellas, «La critique par Akindynos de l' herméneutique patristique de Palamas», *Istina 19* (1974), σ. 297-328. – J. Nadal- Cañellas, «La rédaction première de la Troisième lettre de Palamas à Akindynos», *OCP 40* (1974), σ. 233-85. – Α. Βασιλικοπούλου - Ιωαννίδου, «Ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ τοῦ Γρηγορίου Ακινδύνου πρὸς τὸν μητροπολίτην Κορίνθου Ὑάκινθον, Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν», Αθήνα 1976, σ. 91- 97. – Α. Karpozilos, «Seventeen Letters of Gregorios Akindynos (Cod. Mon. gr. 223)», *OCA 204* (1977), σ. 65- 117. – Α. Constantinides- Hero, «Some notes on the letters of Gregory Akindynos», *DOP* (1982), σ. 221- 226. – W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz, «Γρηγόριος Ακίνδυνος», *Tusculum*, σ. 48. - *Letters of Gregory Akindynos*, εκδ. Α. Constantinides- Hero, (Corpus Fontium Historiae Byzantinae 21), Washington 1983, σ. 6- 340. – Α. M. Talbot, A. Constantinides- Hero, «Akindynos Gregory», *ODB 1*, σ. 45- 46. – *Gregorii Acindyni refutations duae operis Gregorii Palamae cui titulus Dialogus inter Orthodoxum et Barlaamitam*, ed. J. Nadal- Cañellas, (Corpus Christianorum. Series Graeca 31), Louvain 1995, σ. 10- 366. – J. Nadal- Cañellas, *La resistance d' Akindynos à Grégoire Palamas. Enquête historique, avec traduction et commentaire de quatre traités édités récemment*. I-II, (Spicilegium Sacrum Lovaniense. Études et documents 50-51), Louvain 2003, σ. 7- 300.

Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος (25Μαρτίου 1259 – 13 Φεβρουαρίου 1332) ήταν Βυζαντινός αυτοκράτορας (1282-1328), μεγαλύτερος υιός και διάδοχος του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄

Παλαιολόγου. Η αδυναμία του Ανδρόνικου να αναστρέψει την καταστροφική πορεία του κράτους, η πείνα, η φορολογία, η ερήμωση της Θράκης και της Ελλαδικής χερσονήσου, αλλά και η ανενόχλητη προέλαση των Οθωμανών στη Μικρά Ασία, τον κατέστησαν εξαιρετικά αντιδημοφιλή.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: Γ. Κόλιας, «Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος», *ΘΗΕ* 2 (1962), σ. 711- 716. – G. Weiss, «Andronikos II Palaiologos», *LM* 1 (1978), σ. 613- 614. – *PLP* 21436 – A. M. Talbot, Andronikos II Palaiologos, *ODB* 1, σ. 94- 95. – P. Zhanoronkov, «Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος», *ΕΠΛΒΠΠ* 2, σ. 183- 184. – Κοντογιαννοπούλου Α., *Η εσωτερική πολιτική του Ανδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου (1282-1328). Διοίκηση - Οικονομία*, [Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 36], Θεσσαλονίκη 2004. – Δ. Κασαπίδης, «Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος», *ΛΒΠ*², σ. 45- 46.

Ανδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος (25 Μαρτίου 1297 – 15 Ιουνίου 1341) ήταν Βυζαντινός αυτοκράτορας από το 1328 έως το 1341, διεκδικητής του θρόνου από το 1321. Ο πατέρας του διάδοχος και συναυτοκράτορας Μιχαήλ Θ΄ είχε πεθάνει ήδη από το 1320, ο Ανδρόνικος Γ΄ κατέλαβε την εξουσία με πραξικόπημα κατά του παππού του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου. Ο Ανδρόνικος Β΄, κατηγορώντας τον εγγονό του για ανάμειξη στο θάνατο του αδελφού του Μανουήλ, τον είχε αποκηρύξει παλαιότερα.

Όμως ο δραστήριος Ανδρόνικος Γ΄ κατάφερε να συγκεντρώσει πολιτικούς και στρατιωτικούς συμπαραστάτες και τελικά να εκτοπίσει τον παππού του από την εξουσία το 1328, στέλνοντάς τον έγκλειστο σε μοναστήρι μέχρι το θάνατό του. Ο εμφύλιος πόλεμος που ακολούθησε και διήρκεσε με διαλείμματα από το 1321 ως το 1328, εξάντλησε την αυτοκρατορία. Βασικό στοιχείο ισχύος της διακυβέρνησής του, ήταν η παρουσία στο πλευρό του στενού φίλου του, ικανότατου στρατηγού και Μεγάλου Δομέστικου Ιωάννη Καντακουζηνού, που συνέβαλλε δραστικά στις επιτυχίες του Ανδρόνικου. Παρά τις κοινές τους προσπάθειες όμως, η κατάσταση σταθερής παρακμής και αποδυνάμωσης συνεχίζονταν σταθερά. Ο Ανδρόνικος Γ' αρρώστησε και πέθανε ξαφνικά τον Ιούνιο του 1341, χωρίς να έχει ορίσει διάδοχο.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 283- 284. – U. Bosch, *Andronikos III Palaiologos. Versuch einer Darstellung der byzantinischen Geschichte in dem Jahren 1321- 1341*, Amsterdam 1965, σ. 32- 64. – Γ. Κόλιας, «Ανδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος», *ΘΗΕ* 2 (1962), σ. 716- 717. – A. Weiss, «Andronikos III Palaiologos», *LM* 1, σ. 614. – *PLP* 21437. – A. M. Talbot, «Andronikos III Palaiologos», *ODB* 1, σσ. 1, 95. – R. Radić, «Ανδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος», *ΕΠΛΒΠΠ* 2, σ. 184- 186.

Απόκαυκος Αλέξιος (ca. τέλη 13^{ου} αιώνα- 1345), κορυφαίο πολιτικό και υψηλόβαθμο στρατιωτικό στέλεχος, μέγας Δούκας κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Ανδρόνικου Γ'. Μετά το θάνατο του Ανδρόνικου προσχώρησε στη παράταξη της αυτοκράτειρας Άννας και του πατριάρχη Ιωάννη ΙΔ' Καλέκα, κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου με τον Ιωάννη Καντακουζηνό. Ο Αλέξιος παρόλο που όφειλε την πολιτική και στρατιωτική ανέλιξη στο Καντακουζηνό, αποτέλεσε έναν από τους μεγαλύτερους πολέμιους του. Δολοφονήθηκε από οπαδούς του Καντακουζηνού, κατά την επίσκεψη του σε φυλακή.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: Κ. Βαρζός, «Αλέξιος Απόκαυκος», *ΜΓΕΥ* 5, σ. 460- 461. – S. Eyice, «Alexis Apokauque et l' église byzantine de Sélymbria (Silivri)», *Byzantion* 37 (1967), σ. 77- 104. – O. Feld, «Noch einmalls Alexios Apocaukos und die byzant. Kirche von Selebria (Silivri)», *Byzantion* 37 (1967), σ. 55- 65. – G. Weiss, «Alexios Apocaukos», *LM* I, σ. 757- 758. – L.J. Maksimovič, «Aleksije Apokavk I društvena kretnja u Carigradu», *ZRVI* 18 (1978), σ. 165- 188. – *PLP* 1180. – Β. Γεωργιάδου, «Και προδότης σαφής καθιστάμενος. Σχετικά με την κοινωνική προέλευση και απήχηση του μεγάλου δουκός Αλεξίου Απόκαυκου (1281/2-1345)», στα *Πρακτικά Γ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο*, Θεσσαλονίκη, 1989, σ. 75-85. – A. M. Talbot, «Alexios Apocaukos», *ODB* 1, σ. 134- 135. – S. Mergiali, *L' enseignement*, σ. 55- 60. – Ν. Νικολούδης- Α. Σαββίδης, «Απόκαυκος», *ΕΠΛΒΙΠ* 3, σ. 115-116.

Αρσένιος Αυτωρειανός, Ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Αρσένιος (κατά κόσμον *Γεώργιος*) ο Αυτωρειανός, διετέλεσε πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως μεταξύ των ετών 1254- 1260 και 1261- 1267. Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1200 και πέθανε στις 30 Σεπτεμβρίου του 1373. Ο Μιχαήλ ο Η', τον εξόρισε στην Προικόνησο, μετά την άρνηση του να τον χειροτονήσει αυτοκράτορα. Η εξορία του δημοφιλούς πατριάρχη Αρσενίου είχε συνέπειες στην Εκκλησία, καθώς πολλοί αντέδρασαν στην απομάκρυνσή του και προκάλεσαν το Σχίσμα των Αρσενιτών ή Αρσενιατών. Ο Ανδρόνικος Β', κράτησε διαλλακτική στάση απέναντί τους μέχρι το 1310 και την οριστική αποκατάστασή τους στους κόλπους της Εκκλησίας.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: V. Laurent, «Les grandes crises religieuses à Byzance: La fin du schisme arsénite», *BSHAcRoum* 26 (1945), σ. 225- 313. – Χ. Πατρινέλης, «Αρσενίτες», *ΘΗΕ* 3 (1963), σ. 236- 237. – G. M. Weiss, «Arseniten», *LM* I (1980), σ. 1053- 1054. – Π. Ροδάκης, «Αρσενίτες», *ΜΓΕΥ* 11 (1980), σ. 12. – Α- Μ. Talbot, «Arsenites», *ODB* 1, σ. 188. – Α. Κοντογιαννοπούλου, «Το σχίσμα των Αρσενιατών (1265- 1310). Συμβολή στη μελέτη της πορείας και της φύσης του κινήματος», *Βυζαντικά* 18 (1998), σ. 177- 235. 203- 229. – Π. Γουναρίδης, *Το*

κίνημα των Αρσενιατών (1261- 1310). Ιδεολογικές διαμάχες την εποχή των πρώτων Παλαιολόγων, Αθήνα 1999, σσ. 19-35, 62- 112.

Βλάσταρης Ματθαίος, υπήρξε μοναχός της Μονής του κυρ- Ισαάκ της Θεσσαλονίκης, ο J. Meyendorff και ο Γ. Θεοχαρίδης, ταυτίζουν τον ιερομόναχο Ματθαίο με τον Ματθαίο Βλάσταρη. Γεννήθηκε στις αρχές της δεκαετίας 1280 και πέθανε τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1350. Υπήρξε φίλος των Ησυχαστών αλλά διατηρούσε φιλικές σχέσεις και με τον Ακίνδυνο, ήταν αντιρρητικός θεολόγος, ποιητής και υμνογράφος της Εκκλησίας. Το σπουδαιότερο έργο του, το συνέταξε στη μονή του κυρ Ισαάκ το 1335 φέροντας τον τίτλο, «*Σύνταγμα κατά στοιχείων τῶν ἐμπεριειλημένων ἀπασῶν ὑποθέσεων τοῖς ἱεροῖς καί θείοις κανόσι, πονηθέν τε ἅμα καί συντεθέν τῷ ἐν ἱερομονάχοις ἐλαχίστῳ Ματθαίῳ*». Το «*Σύνταγμα*» αποτελεί μια αλφαβητικά καταταγμένη εγκυκλοπαίδεια του εκκλησιαστικού κυρίως δικαίου.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 124. – Γ. Ι. Θεοχαρίδης, «Ο Ματθαίος Βλάσταρις καί ἡ μονή τοῦ κῦρ- Ἰσαάκ ἐν Θεσσαλονίκη», *Byzantion* 40 (1970), σ. 442, υπ. 1. – PLP 2808. – Π. Πάσχου, «Ο Ματθαίος Βλάσταρης καί οἱ Πατέρες τῶν ἐπτά Οἰκουμενικῶν Συνόδων», ἐν *ΚΒ' Δημήτρια, Χριστιανική Θεσσαλονίκη, Παλαιολόγειος ἐποχή*, (29-31 Ὀκτωβρίου 1987), Θεσσαλονίκη 1989, σ. 113- 121. – Π. Ροδόπουλου, «Τό Σύνταγμα τοῦ Ματθαίου Βλάσταρη καί ἡ ἐπίδρασή του στό σλαβικό κόσμο», ἐν *ΚΒ' Δημήτρια, Χριστιανική Θεσσαλονίκη, Παλαιολόγειος ἐποχή*, (29-31 Ὀκτωβρίου 1987), Θεσσαλονίκη 1989, σ. 230- 231. – Σπ. Τρωϊάνου, *Οι Πηγές του Βυζαντινού Δικαίου*, Αθήνα- Κομοτηνή, 1999², σ. 297.

Γρηγοράς Νικηφόρος (1295–1360) ήταν Βυζαντινός ιστορικός, πολυγραφότατος συγγραφέας, λόγιος, θεολόγος, ρήτορας, μαθηματικός και αστρονόμος, πολέμιος των θρησκευτικών αντιλήψεων του Μεσαίωνα. Γεννήθηκε στην Ηράκλεια Ποντική, αλλά μετέβη νωρίς στην Κωνσταντινούπολη, όπου η φήμη του για τα γράμματα έλκυσε την προσοχή του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β΄ που τον διόρισε «χαρτοφύλακα» (διευθυντή των αρχείων).

Το 1324 ο Γρηγοράς προτείνει τη μεταρρύθμιση του ημερολογίου, κάτι που ο Ανδρόνικος αρνήθηκε να πραγματοποιήσει από φόβο λαϊκών αντιδράσεων. Οι αλλαγές υιοθετήθηκαν σχεδόν απaráλλακτες και επιβλήθηκαν 254 χρόνια αργότερα από τον Πάπα Γρηγόριο ΙΓ΄. Το σημαντικότερο συγγραφικό έργο του Γρηγορά ήταν η «*Ρωμαϊκή*

Ιστορία» σε 37 βιβλία, που αφορούσε στα χρόνια μεταξύ 1204-1359 και που αποτελεί συνέχεια και συμπλήρωμα της ιστορίας που συνέγραψε ο Γεώργιος Παχυμέρης. Η *Ρωμαϊκή Ιστορία* συμπληρώνει, το έργο του Ιωάννη ΣΤ΄ Καντακουζηνού και συνεπώς, ο αναγνώστης καλό θα ήταν να διαβάσει τους δύο παράλληλα.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: Niceph. Gregoras, *Byzantina Historia Graece et Latine*, εκδ. L. Schopen, II, Bonn 1829-1855, σ. 16- 274. – Nicephoros Gregoras, *Essai sur Nicéphore Grégoras*, εκδ. R. Guiland, Paris 1926, σ. 6- 322. – I. Ševčenko, «Some autographs of Nicephore Gregoras», *ZVRI* 8.2 (1964), σ. 435-450. – H.-V. Beyer, «Nikephoros Gregoras als Theologe und sein erstes Auftreten gegen die Hesychasten», *JÖB* 20 (1971), σ. 171- 188. – Nikeph. Gregoras, *Rhomäischte Geschichte*, εκδ. J. L. van Dieten, Stuttgart 1973- 1988, σ. 11- 340. – Nikeph. Gregoras, *Antirrhethika I. Einleitung, Textausgabe, Übersetzung und Anmerkungen*, εκδ. H.-V. Beyer, (Wiener Byzantinistische Studien 12), Wien 1976, σσ. 10- 17, 32- 65. – *PLP* 4443. – *Nicephori Gregorae Epistulae*, εκδ. P. L. Leone, Matino 1982-1983, σ. 10- 22. 49- 65 – J. Mogenet, A. Tihon, R. Royez, A. Berg, *Nicéphore Grégoras - Calcul de l'éclipse de soleil du 16 Juillet 1330*, [*Corpus des astronomes byzantins* I], Gleben 1983, σσ. 24- 32, 43- 48, 62- 67. – A. M. Talbot, «Nikephoros Gregoras», *ODB* 2, σ. 874- 875. – T. Akkaya, *Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğlisi)'nin tarihi gelişimi ve eski eserleri (Herakleia Pontike, Geschichte und historische Denkmäler)*, Istanbul 1994, σ. 34- 45. – P. Zhavoronkov, A. Σαββίδης, «Νικηφόρος Γρηγοράς», *ΕΠΛΒΙΠ* 6, σ. 43- 45. – Η. Παρασκευοπούλου, *Τα αγιολογικά έργα του Νικηφόρου Γρηγορά*, Διδακτορική Διατριβή που εκπονήθηκε στο Τμήμα Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 21- 185. – W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz «Νικηφόρος Γρηγοράς», *Tusculum*, σ. 134- 135. – S. Mergiali, *L' enseignement*, σσ. 54, 57- 60, 73- 83. – Δ. Μόσχος, *Πλατωνισμός ή Χριστιανισμός; Οι φιλοσοφικές προϋποθέσεις του Αντιησυχασμού του Νικηφόρου Γρηγορά (1293-1361)*, Αθήνα 1998, σσ. 14-20, 41- 67.

Ισίδωρος Α΄ Βουχεράς Γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη περίπου το 1300, όπου σπούδασε και εκάρη μοναχός. Αργότερα μετέβη στο Άγιο Όρος. Εκεί μαθήτευσε κοντά στο Γρηγόριο το Σιναΐτη, ο οποίος είχε εισαγάγει τον Ησυχασμό στο Άγιον Όρος και συνδέθηκε φιλικά με το Γρηγόριο Παλαμά. Ο Ισίδωρος συνέστησε αδελφότητα, από την αδελφότητα αυτή έμαθε ο Βαρλαάμ ο Καλαβρός τα σχετικά με την τεχνική, της μεθόδου της ησυχαστικής προσευχής και άρχισε την πολεμική του, προς τους μοναχούς. Το 1341 εξελέγη Μητροπολίτης Μονεμβασίας, αλλά λόγω εμφύλιας διαμάχης δεν μπόρεσε να ενθρονιστεί και επαύθη μετά από τρία χρόνια για πολιτικούς λόγους. Στις 17 Μαΐου 1347 εξελέγη Οικουμενικός Πατριάρχης, Η ποιμαντορία αποδείχθηκε βραχύβια για τον Ισίδωρο, γιατί απεβίωσε τον Σεπτέμβριο του 1350.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: *Acta et Diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, τ. 1- 2, ed. Miklosich F.– Müller I., Vindobonae, 1862. – Τ. Γριτσόπουλος, «Ίσίδωρος Α΄, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως», *ΘΗΕ* 6 (1965), σ. 1017. – Π. Χρήστου, «Ίσίδωρος Α΄ Βουχεράς, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, *Τό Αγιολόγιον τῆς Θεσσαλονίκης*», τ. Α΄, Κέντρου Ἀγιολογικῶν Μελετῶν Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 1996, σσ. 326-327. – S. Mergiali, *L' enseignement*, σ. 115.

Ιωάννης ΙΔ΄ Καλέκας (ἢ Καλέτας) διετέλεσε Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως από το 1334 ως το 1347. Είχε χρηματίσει κυβερνήτης της Κωνσταντινούπολης δύο φορές, ενώ ο Ανδρόνικος Γ΄ βρισκόταν σε εκστρατείες. Αναμείχθηκε στις δυναστικές έριδες, συντασσόμενος στην παράταξη της βασιλομήτορος Άννας. Τον Σεπτέμβριο του 1341 αυτοανακηρύχθηκε αντιβασιλέας και ηγήθηκε βίαιας επίθεσης εναντίον της οικογένειας και των υποστηρικτών του Καντακουζηνού.

Στην ησυχαστική διαμάχη, συντάσσεται με τους πολέμιους του Γρηγορίου Παλαμά και των ησυχαστών, η στάση του αυτή ερμηνεύθηκε εντός των πλαισίων της δυναστικής διαμάχης. Εντούτοις, ἡ θέση αυτή του Ιωάννη Καλέκα είχε θεολογικό υπόβαθρο, και έτσι αφού ο πατριάρχης υποστήριξε τον αντιησυχαστή Γρηγόριο Ακίνδυνο, αφετέρου ευνόησε τις διώξεις του Γρηγορίου Παλαμά και των ησυχαστών. Μία σύνοδος που συνεκλήθη τον Ιούνιο του 1341 υπό την προεδρία του Ανδρόνικου Γ΄, καθώς και μία άλλη που συνεκλήθη δύο μήνες αργότερα υπό την προεδρία του Καντακουζηνού, επιδοκίμασαν τον Παλαμά και τους ησυχαστές.

Το 1344 ο Πατριάρχης Ιωάννης συνεκάλεσε άλλη Σύνοδο, η οποία κατήγγειλε τον Παλαμά ως αιρετικό και διέταξε την φυλάκισή του. Όταν, το 1347, επικράτησε ο υποστηρικτής των ησυχαστών Ιωάννης Στ΄ Καντακουζηνός, συνεκλήθη σύνοδος που καθαίρεσε τον πατριάρχη Ιωάννη, ο οποίος εξορίστηκε στο Διδυμότειχο, όπου και πέθανε στις 29 Δεκεμβρίου 1347.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: P. Joannou, «Joannes XIV. Kalekas Patriarch von Konstantinopel, unedierte Rede zur Krönung Joannes V.», *OCP* 27 (1961), σ. 38- 45. – *PLP* 10288. – A. M. Talbot, «John XIV Kalekas», *ODB* 2, σ. 1055- 1056. – W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz, «Ιωάννης Καλέκας», *Tusculum*, σ. 250- 251.

Ιωάννης ΣΤ΄ Καντακουζηνός, (1292 - 15 Ιουνίου 1383) γόνος αριστοκρατικής οικογένειας, υπήρξε ένας από τους πιο έμπιστους και αφοσιωμένους συνεργάτες του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Γ΄ Παλαιολόγου. Όταν τον Ιούνιο του 1341 πέθανε ο Ανδρόνικος Γ΄, χωρίς να έχει ορίσει διάδοχο, ο Ιωάννης Καντακουζηνός ανέλαβε ανεπισήμως την αντιβασιλεία με την πρόθεση να διαφυλάξει τα δικαιώματα του ανήλικου Ιωάννη Ε΄, υιού του Ανδρόνικου.

Η απρονοησία του Ανδρόνικου Γ' να ορίσει διάδοχο, έφερε το κράτος σε ένα καθεστώς ακυβερνησίας. Ο ανήλικος γιος του Ιωάννης Ε', δεν είχε στεφθεί συναυτοκράτορας και έτσι δημιουργήθηκε πολιτικό πρόβλημα, το οποίο έσπευσαν να εκμεταλλευτούν διάφοροι παράγοντες της εξουσίας, όπως η αυτοκράτειρα και χήρα του Ανδρόνικου Άννα της Σαβοΐας, ο φιλόδοξος πατριάρχης Ιωάννης Καλέκας και ο στρατηγός Αλέξιος Απόκαυκος. Εγγυητής της ομαλότητας αυτοπροσδιοριζόταν ο Ιωάννης Καντακουζηνός, ο οποίος είχε σταθεί στο πλευρό του αυτοκράτορα μέχρι το τέλος και ο οποίος αρχικά προσπάθησε να εξασφαλίσει τα δικαιώματα του νεαρού Ιωάννη, στο τέλος όμως βρέθηκε αντιμέτωπος μαζί του.

Ο Δεύτερος Εμφύλιος των Βυζαντινών ξεκινά το 1341 και στη διάρκειά του οι αντίπαλες πλευρές αναγκάστηκαν να συνάψουν συμμαχίες με εχθρούς του Βυζαντίου, όπως το Στέφανο Δουσάν της Σερβίας ο οποίος άλλαξε στρατόπεδα κατά τα ίδια συμφέροντα, αλλά ακόμα και τους ίδιους τους Τούρκους, τους οποίους έφεραν ως επιδιαιτητές οι ίδιοι οι Βυζαντινοί στην καθαρά εσωτερική αυτή υπόθεση.

Παράλληλα, ξόδεψαν κάθε ίχνος χρυσού που υπήρχε διαθέσιμο, με χαρακτηριστικό δείγμα την κατάθεση των αυτοκρατορικών κοσμημάτων σε βενετικό ενεχυροδανειστήριο από την Άννα της Σαβοΐας, έναντι ευτελούς ποσού. Η διαμάχη τελείωσε το 1347, με πρώτο αυτοκράτορα τον ανήλικο Ιωάννη Ε' Παλαιολόγο και συναυτοκράτορα τον Ιωάννη ΣΤ΄ Καντακουζηνό. Οι εμφύλιες συγκρούσεις όμως, έληξαν οριστικά μόνο όταν ο δεύτερος παραιτήθηκε από το θρόνο το 1354, και εκάρη μοναχός με το όνομα Ιωάσαφ, αφήνοντας μόνο ηγέτη το νεαρό Παλαιολόγο.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: D. Nicol, *The byzantine family of Kantakouzenos, ca 1100–1460: a genealogical and prosopographical study*, Washington D.C. 1968, σσ. 35-44, 56- 88. – G. Weiss, *Joannes Kantakuzenos- Aristokrat, Staatsmann, Kaiser und Mönch in der Gesellschaftsentwicklung von Byzanz im 14. Jahrhundert*, Wiesbaden 1969, σσ. 32- 41, 78- 84, 98- 115. – *PLP* 10973. – A. Kazhdan, «L' Historie de Cantacuzène en tant qu' oeuvre littéraire», *Byzantion* 50 (1980), σ. 279- 335. – W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz, «Ιωάννης Καντακουζηνός», *Tusculum*, σ. 344. – J. Gill, «John VI Cantacuzenos and the Turks», *Βυζαντινά*

13/1, 1985. – A.M. Talbot, «John V Kantakouzenos», *ODB* 2, σ. 1050- 1051. – D. Nicol, *Καντακουζηνός*, σσ. 45- 63, 71- 88.

Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος (18 Ιουνίου 1332 – 16 Φεβρουαρίου 1391) ήταν αυτοκράτορας, ο οποίος κυβέρνησε από το 1341 μέχρι το θάνατό του το 1391, ουσιαστικά όμως είχε τη διοίκηση μόνο μετά το 1354, κατόπιν της παραίτησεως του συναυτοκράτορά του Ιωάννη ΣΤ΄ Καντακουζηνού. Επίσης, απείχε της εξουσίας κατά τη διάρκεια πραξικοπήματος από το υιό του και συναυτοκράτορα Ανδρόνικο Δ΄ Παλαιολόγο, μεταξύ του 1376 και του 1379.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: Π. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄ Παλαιολόγος. Βασιλεία και Αλληλομαχία*. [Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 50], Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 22- 34. – Π. Κατσώνη, *Μια επταετία κρίσιμων γεγονότων. Το Βυζάντιο στα έτη 1366-1373 (Η διαμάχη Ανδρόνικου και Ιωάννη Ε΄ των Παλαιολόγων)*, [Βυζαντινά κείμενα και Μελέται 33], Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 35- 60, 80- 86. – D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, 294. – A.M. Talbot, A. Cutler, John V Palaiologos, *ODB* 2, σ. 1050. – F. Tinnefeld, Kaiser Ioannes V Palaiologos und der Gouverneur von Phokaia 1356- 1358, *RSBS* 1 (1981), σ. 259- 271.

Καλαβρός Βαρλαάμ (1290- 1350) ήταν ελληνικής καταγωγής από τη Σεμιναρία της Καλαβρίας, θεολόγος και φιλόσοφος, το 1326 ξεκίνησε ένα προσκύνημα προς την Ελλάδα. Έγινε δεκτός με ενθουσιασμό στην Κωνσταντινούπολη από τον Ανδρόνικο Β΄ και αργότερα εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη όπου ιδιώτευσε ως καθηγητής σε σχολή που άνοιξε με πλήθος μαθητών. Το 1333 επιλέχθηκε εκπρόσωπος της Ορθόδοξης εκκλησίας για διαπραγματεύσεις με τους Λατίνους που ως σκοπό τους είχαν την ένωση των εκκλησιών.

Κατηγόρησε τους μοναχούς ως ομφαλοσκόπους και ήρθε σε αντιπαράθεση με τον Γρηγόριο Παλαμά, ο οποίος ανέλαβε την υπεράσπιση τους. Μετά την δικαίωση των Ησυχαστών το 1341, επέστρεψε απογοητευμένος όπου έλαβε από τον πάπα τον τίτλο του επισκόπου Ιέρακος.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: Βαρλαάμ Καλαβρού, «Κατά Λατίνων», *PG* 151, σ. 1255- 1280. – Barlaam Calabro *Epistole Greche: primordi episodici e dottrinari delle lotte esicaste*, εκδ. G. Schirò (Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neogreci. Testi I), Palermo 1954, σσ. 26-45, 85- 112. –G. Schirò, *Ο Βαρλαάμ και η φιλοσοφία εις τήν Θεσσαλονίκην τόν δέκατον τέταρτον αιώνα*, [Εταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν 32], Θεσσαλονίκη 1959, σσ. 19- 34, 46- 48, 76- 82. – Π.

Χρήστου, «Βαρλαάμ», *ΘΗΕ* 3 (1963), σ. 624–627. – Barlaam Calabro, *Epistole a Palamas*, εκδ. A. Fyrigos, Roma 1975, σ. 23- 43. *PLP* 2284. – P. Leone, «Barlaam in Occidente», *Studi in onore di Mario Marti*, Lecce 1981, σ. 427- 446. – W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz, «Βαρλαάμ Καλαβρός», *Tusculum*, σ. 91. – P. E. Sinkewicz, «The Doctrine of the Knowledge of God in the Early Writings of Barlaam the Calabrian», *MedSt* 44 (1982), σ. 181- 242. – A. Fyrigos, «Barlaam Calabro tra l' aristotelismo scolastico e il neoplatonismo bizantino», *Il Veltro* 27 (1983), σ. 185- 224. – A. M. Talbot, «Barlaam of Calabria», *ODB* 1, σ. 257. – S. Mergiali, *L' enseignement*, σσ. 73- 78, 84- 89. – Ν. Νικολούδης, «Βαρλαάμ ο Καλαβρός», *ΕΠΛΒΙΠ* 4, σ. 212- 213.

Κάλλιστος Ξανθόπουλος, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1350- 1353) και (1355- 1363), μοναχός στο Άγιον Όρος και συνοδός του Γρηγορίου Παλαμά. Εκθρονίστηκε την πρώτη φορά γιατί αρνήθηκε να στέψει αυτοκράτορα τον γιο του Ιωάννη Καντακουζηνού, Ματθαίο, φανατικός υποστηρικτής του Παλαμισμού.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: Καλλίστου Α΄, *Όμιλία εις τήν πρώτην Κυριακήν τῶν νηστειῶν*: Πατμ. 366, f. 412^r– 418^v, εκδ. Ι. Σακελλίωνος, [Πατμιακή Βιβλιοθήκη 1], Ἀθήνησιν, 1890, σ. 167. – Kallistos, *Homily on Sunday of Orthodoxy*, παράθ. στο J. Meyendorff, *Introduction*, σ. 61, υπ. 88. – Δ. Γόνης, *Τό συγγραφικόν ἔργον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Καλλίστου Α΄*, Ἀθήναι, 1980, σσ. 14- 24, 34-65. – W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz, «Κάλλιστος Ξανθόπουλος Α΄», *Tusculum*, σ. 277. – Κ. Παΐδας, *Ψευδοπροφήτες, μάγοι και αιρετικοί στο Βυζάντιο κατά τον 14ο αιώνα. Επτά ανέκδοτες ομιλίες του πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Καλλίστου Α΄*, (εισαγωγή, editio princeps, μετάφραση, σχόλια), Ἀθήνα 2011, σσ. 12- 34, 52- 68, 111- 134. – *Οι κατά Γρηγορά ομιλίες του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Καλλίστου Α΄*, [Βυζαντινή Φιλοσοφία και Θεολογία, 1], (Εισαγωγή, κριτική έκδοση) Κ. Παΐδας, Ἀθήνα 2013, σσ. 20- 45, 67- 83.

Καλόθετος Ιωσήφ, ήταν απόγονος της βυζαντινής οικογένειας των Καλοθέτων, οι οποίοι κατάγονταν από τη Μ. Ασία. Υπήρξε μοναχός της μονής Εσφιγμένου στο Άγιο Όρος και συμπαραστάθηκε στον Γρηγόριο Παλαμά κατά την διάρκεια των Ησυχαστικών Έριδων. Έγραψε εννέα αντιρρητικούς λόγους που αναιρούν τις θεολογικές θέσεις του Γρηγορίου Ακινδύνου και των Βαρλααμιτών, του Μιχαήλ Γαβρά, του Νικηφόρου Γρηγορά, ενώ ο όγδοος επιπλήττει με δριμύτητα τον πατριάρχη Ιωάννη Καλέκα. Είναι συντάκτης επτά επιστολών και τριών αγιολογικών έργων.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: Ν. Φορόπουλου, Ίωσήφ Καλόθετος, *ΘΗΕ* 7 (1966), σ. 116. – Ίωσήφ Καλόθετος, *Συγγράμματα*, εκδ. Δ. Τσάμης, [Σειρά Θεσσαλονικείς Βυζαντινοί Συγγραφείς 1], Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Θεσσαλονίκη, 1980, σ. 41.

Κυρτός Μάρκος κατάγοταν από τις Κλαζομενές της μικράς Ασίας, αρχικά μετέβη στη Θεσσαλονίκη, όπου εκάρη μοναχός και στη συνέχεια εντάχθηκε στη μοναστική αδελφότητα της Μεγίστης Λαύρας. Ο Μάρκος Κυρτός μαζί με τον μετέπειτα πατριάρχη Κάλλιστο επί 28 χρόνια έμειναν μαζί και μετά την γνωριμία τους με τον Γρηγόριο Σιναΐτη τον ακολούθησαν και έγιναν υποτακτικοί του. Ο Μάρκος Κυρτός δεν ακολούθησε το δάσκαλό του στα Παρόρια και εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη εκδιώχθηκε αργότερα από την Θεσσαλονίκη, ως Ησυχαστής και λίγο έλειψε να τον σκοτώσουν οι Ζηλωτές, γι' αυτό και βρέθηκε αργότερα στη νήσο Χίο: «*οὗτος τοίνυν ο Μᾶρκος μόλις διαφύγων τὰς Θεσσαλονικέων χεῖρας, ἐπεὶ καὶ περὶ τό θεῖον καί το βασιλείον κράτος δυσσεβῆς ὢν ἐν αὐτοῖς ἐφάνη καὶ ἄπιστος..*».

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: *PLP* 3355. –Α. Constantinides – Hero, *Επιστολή* 37, 32- 34, σ. 130- 132. – Α. Παναγιώτου, *Ἐπιστολῆ Μάρκου Μοναχοῦ πρὸς τόν Πατριάρχη Ἰωάννη Καλέκα, Ἡσυχαστικά Α΄*, [Βυζαντινή Γραμματεία 6] Ἀθήνα, 2006, σ. 41- 76. – Α. Δεληκάρη, *Ἅγιος Γρηγόριος ο Σιναΐτης*, σ. 312- 330.

Κωνσταντίνος Αρμενόπουλος (1320-1383) Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη (1320-1383). Ο πατέρας του είχε το αξίωμα του «κουροπαλάτη» και η μητέρα του προερχόταν από την ισχυρή οικογένεια ευγενών, των Μουζαλώνων και ήταν εξαδέλφη του αυτοκράτορα Ἰωάννη Καντακουζηνού. Σε νεαρή ηλικία διορίστηκε στην Κωνσταντινούπολη «ἀντεκέσσωρ», δηλαδή νομοδιδάσκαλος και μετά από δύο χρόνια, το 1350, κατέλαβε το αξίωμα του «κριτή τοῦ δρόμου» και «νομοφύλαξ» στη Θεσσαλονίκη. Στη θέση αυτή διατηρήθηκε και επί Ἰωάννη Ε΄ Παλαιολόγου παράλληλα απέκτησε και τη θέση του πατέρα του, ως «κουροπαλάτης». Στη Θεσσαλονίκη έζησε κι εργάστηκε ως «*νομοφύλαξ καὶ κριτῆς τῆς θεοσώστου πόλεως Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ βασιλικοῦ σεκρέτου*». Ο Αρμενόπουλος επιχειρεί το 1345 με το έργο του, «*Πρόχειρον Νόμων ἢ Ἐξάβιβλος*» να ανανεώσει το νομικό βυζαντινό πνεύμα με τη συλλογή νομικών διατάξεων και κανόνων. Ο κώδικας *Ottobonianus* 440, αποτελεί το αρχαιότερο χειρόγραφο που παραδίδει το κείμενο της «*Ἐξάβιβλου*», «*Ἐτελειώθη Κωνσταντίνος Αρμενόπουλος τό παρόν βιβλίον μηνί*

Ἰανουαρίῳ, ἰνδικτιῶνος ιγ', ἔτους ἀπό κτίσεως κόσμου ζωνγ' (6853 = 1344 / 1345)». Ἔργο του Ἀρμενόπουλου, «Λόγον εἰς τὴν προεόρτιον ἑορτὴν τοῦ μεγάλου Δημητρίου τοῦ Μυροβλύτου», ο ὁποῖος παρέχει πληροφορίες για τις γιορτές των Δημητρίων που τελούνταν το 14^ο αἰῶνα στη Θεσσαλονίκη προς τιμὴν του Ἁγίου Δημητρίου.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: Τ. Γριτσόπουλου, «Ἀρμενόπουλος Κωνσταντῖνος», *ΘΗΕ* 3 (1963), σ. 197. – Κ. Βαβούσκου, Τὸ ἐμπράγματο δίκαιο εἰς τὴν Ἑξάβιβλο τοῦ Ἀρμενόπουλου, *ΚΒ' Δημήτρια, Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη, Παλαιολόγειος ἐποχὴ, (29-31 Ὀκτωβρίου 1987)*, Κέντρον Ἱστορίας Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 230- 249. – Σπ. Τρωϊανου, *Ἡ θέση του Νομικοῦ-Δικαστῆ στη Βυζαντινὴ κοινωνία*, Ἀθῆνα 1993, σ. 48. – Ἰ. Πηλίδη, *Τίτλοι Ὀφφίκια καὶ Ἀξιώματα ἐν τῇ Βυζαντινῇ Ἀυτοκρατορίᾳ καὶ τῇ Χριστιανικῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*, Ἀθῆνα 1985, σ. 264. – Ἀρμενόπουλου Κωνσταντῖνου, *Πρόχειρον Νόμων ἢ Ἑξάβιβλος*, ἐπιμ. Κ. Πιτσάκη, [Βυζαντινά καὶ Νεοελληνικά Κείμενα 1], Ἀθῆνα 1971.

Μάγιστρος Θωμᾶς (1275- 1347) διακεκριμένος λόγιος, δάσκαλος καὶ συγγραφέας, γεννημένος στη Θεσσαλονίκη. Δίδαξε σημαντικὲς προσωπικότητες ὅπως ο Φιλόθεος Κόκκινος, ο Δημήτριος Τρικλίνιος καὶ ο Γρηγόριος Ἀκίνδυνος. Σχολιαστὴς των ἔργων του Ἀριστοφάνη, Αἰσχύλου, Σοφοκλή, Ευριπίδη καὶ στις ἐπιστολές του Συνέσιου. Ο λόγος περὶ των καθηκόντων του αυτοκράτορα «*Περὶ βασιλείας*» καὶ ο λόγος περὶ των καθηκόντων των υπηκόων «*Περὶ πολιτείας*» ἐπηρέασαν τὴν πολιτικὴ σκέψη τῆς ἐποχῆς του.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: *Θωμᾶ τοῦ Μάγιστρον κατ' ἀλφάβητον ὀνομάτων ἀττικῶν ἐκλογαῖ*, ἐκδ. L. Jacobitz, Leipzig, 1833. – Θωμᾶς Μάγιστρος, «Ἐπιστολές», PG 145, σ. 404- 445. – Π. Χρήστου, Νηπτικά, *ΘΜ* 3 (1971), σ. 134. – W. Buchwald, Armin Hohlweg, O. Prinz, «Μάγιστρος Θωμᾶς», *Tusculum*, σ. 225- 226. Γλ. Χατζούλη, *Ζηλωτές καὶ Ησυχασμός*, σ. 364. – S. Mergiali, *L' enseignement*, σ. 54- 55. – Στ. Σκαλιστή, *Θωμᾶς Μάγιστρος, ὁ βίος καὶ τὸ ἔργο τοῦ*, Θεσσαλονίκη, 1984, σσ. 11-17, 65-90. – Κ. Λολίτσας, *Ἡ πολιτικὴ φιλοσοφία τῆς παιδείας στὴν τελευταία βυζαντινὴ ἀναγέννηση τοῦ ΙΔ' αἰῶνα καὶ ο Θωμᾶς Μάγιστρος*, Θεσσαλονίκη, 2006. – Α. Θωμαΐδου, *Ὁ Γρηγόριος Ἀκίνδυνος*, σ. 4.

Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος, (1223 – 11 Δεκεμβρίου 1282) ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας των Παλαιολόγων καὶ τελευταίος τῆς Βυζαντινῆς Ἀυτοκρατορίας. Στέφθηκε αυτοκράτορας το 1259 στο Νυμφαῖον (παραγκωνίζοντας τὸν ἀνήλικο Ἰωάννη Δ' Λάσκαρη τοῦ ὁποῖου ἦταν κηδεμόνας), καὶ βασιλεύσε μέχρι τὸ θάνατό του το 1282.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: C. Chapman, *Michel Paléologue, restaurateur de l'Empire Byzantin*, Paris 1936, σσ. 82- 99, 106- 112. – D. J. Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus and the West*, Cambridge- Massachusetts, 1959. – W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz, «Μιχαήλ Παλαιολόγος», *Tusculum*, σ. 344. – A. M. Talbot, «Michael VII Palaiologos», *ODB* 2, σ. 1367. – Γ. Μ. Δημητριάδης, «Παλαιολόγων δυναστεία», *ABIT*², σ. 318- 322.

Παλαμάς Γρηγόριος (1296 - 14 Νοεμβρίου 1359) ήταν φιλόσοφος, λόγιος και κληρικός. Ο Γρηγόριος Παλαμάς υπήρξε μοναχός και αργότερα Αρχιεπίσκοπος της Θεσσαλονίκης και είναι γνωστός ως ο διαπρεπέστατος θεολόγος του Ησυχασμού. Το 1335 με τους αποδεικτικούς λόγους του «*Περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*», ήλθε σε σύγκρουση με τον Βαρλαάμ τον Καλαβρό, ο οποίος δίδασκε πως ο άνθρωπος δεν μπορεί να γνωρίσει το Θεό, και δε μπορεί να ενωθεί μαζί Του. Κατά τα λεγόμενα του Βαρλαάμ, ο Θεός είναι «κλειστός στον εαυτό του» και δεν μπορεί να ενωθεί με τους ανθρώπους.

Επομένως οι ησυχαστές, οι μοναχοί εκείνοι που έλεγαν ότι μπορεί ο άνθρωπος, αν έχει καθαρή καρδιά και αν συγκεντρωθεί στην «καρδιακή προσευχή», το «*Κύριε Ιησού Χριστέ, Υιέ Θεού, ελέησόν με*», να ενωθεί με το Θεό να φωτισθεί και να δει το Άκτιστο φως. Η θέαση του ακτίστου φωτός, ανεξάρτητα της μόρφωσής του, κατά τον Βαρλαάμ δεν ήταν Ορθόδοξοι αλλά χαρακτηρίζονταν ως «μεσσαλιανοί» και «ομφαλόψυχοι». Μετά από αυτές τις τοποθετήσεις του Βαρλαάμ, ο Παλαμάς εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη από όπου και άρχισε τον αγώνα «*ὐπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων*», δηλαδή αυτών που ασκούσαν τον ησυχασμό, συγγράφοντας μάλιστα και τους ομώνυμους λόγους του.

Το ζητούμενο της πάλης αυτής, ήταν κυρίως το μεθεκτικόν ή αμέθεκτον της θείας ουσίας. Ο Γρηγόριος, οπλισμένος με ευρεία πολυμάθεια και ισχυρή κριτική για θέματα των αγίων Γραφών, διέκρινε μεταξύ θείας ουσίας αμεθέκτου και θείας ενεργείας μεθεκτής. Η υποστήριξη των θέσεων του, συμφωνούσε με το πνεύμα των Πατέρων και η Εκκλησία επικύρωσε την ερμηνεία του με τέσσερις συνόδους. Αργότερα ο πατριάρχης Ισίδωρος, τον εξέλεξε αρχικά επίσκοπο Θεσσαλονίκης. Λόγω όμως των τότε ζητημάτων, αποχώρησε πρόσκαιρα στη Λήμνο. Αλλά κατόπιν ανέλαβε τα καθήκοντα του. Πέθανε το 1360 και τιμήθηκε σχεδόν αμέσως σαν Άγιος. Ο πατριάρχης Φιλόθεος, έγραψε το 1376 εγκωμιαστικό λόγο στο Γρηγόριο Παλαμά, μαζί και ακολουθία και όρισε την εκκλησιαστική μνήμη του τη Β' Κυριακή της Μ. Τεσσαρακοστής.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: V. Losky, «La théologie de l' lumière chez qint Grégoire de Thessalonique», *Dieu Vivant* 1 (1945), σ. 93- 118. – J. Meyendorff, *Introduction à l' étude de*

Grégoire Palamas, Paris 1959, σ. 75- 120 – C. Journet, «Palamisme et Thomisme», *Revue Thomiste* 60 (1960), σ. 429- 452. – G. Florovsky, «Saint Gregory Palamas and the Tradition of the Fathers», *Sobornost* 4 (1961), σ. 165- 176. – Γρ. Παλαμάς, *Συγγράμματα*, τ. Α΄, *Λόγοι Απόδεικτικοί, Άντεπιγραφαί, Έπιστολαί πρὸς Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδονον, Ὑπὲρ Ἡσυχάζόντων*, εκδ. Β. Bobrinsky, Π. Παπαευαγγέλου, J. Meyendorff, Π. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 8- 320. – Gregory Palamas, *The concept of theosis in Saint Gregory Palamas; with critical text of the Contra Akindynum*, I- II, εκδ. L.Contos Los Angeles 1963. – J. Meyendorff, *A study of Gregory Palamas*, transl. by G. Lawrence, New York, 1974², σ. 49- 103. – J. Meyendorff, *Le tome synodal de 1347, Recueil des Travaux de l' Institut d' Etudes Byzantines, Mélanges G., Ostrogorsky* 8, Belgrade 1963, σ. 209-227 (ανατυπώθηκε στο Byzantine Hesychasm, Variorum Reprints, London 1974, VII). –Ι. Καρμίρης, «Γρηγόριος ὁ Παλαμάς», *ΘΗΕ* 4 (1964), σ. 775- 796. – Παλαμάς Γρηγόριος, *Συγγράμματα*, τ. Β΄, *Διάλεξις ὀρθοδόξου μετὰ Βαρλααμίτου, Πραγματεῖαι καὶ ἐπιστολαί γραφεῖσαι κατὰ τὰ ἔτη 1340-1346*, (πρόλ. Π. Χρήστου), εκδ. Γ. Μαντζαρίδης, Θεσσαλονίκη 1966, σ. 15- 287. Παλαμάς Γρηγόριος, *Συγγράμματα*, τ. Γ΄, *Ἀντιρρητικοὶ πρὸς Ἀκίνδονον*, (πρόλ. Π. Χρήστου), εκδ. Λ. Κοντογιάννης, Β. Φανουργάκης, Θεσσαλονίκη 1970, 8- 190. – J. Meyendorff, *Trinitarian Theology East and West: Saint Thomas Aquinas- Gregorios Palamas*, Brooklyn Massashusets 1977, σ. 23- 58. – W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz, «Γρηγόριος Παλαμάς», *Tusculum*, σ. 391- 392. – Ε. Θ. Τσολάκης, «*Ἀνώνυμος λόγος για τον Γρηγόριο Παλαμά (;)*», Μνήμη Λίνου Πολίτη, Φιλολογικό μνημόσυνο και επιστημονική συνάντηση, Επιστημονική Συνάντηση Τομέα Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών Σπουδών, Τμήματος Φιλολογίας ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 109-115. – Papadakis, «Palamas Gregorios», *ODB* 3, σ. 1560. –Α. Papadakis, «Palamism», *ODB* 3, σ. 1560-1561. – A. M. Petzolt, «Palamas», *LM* I (1993), σ. 1629- 1630. – Α. Σαββίδης, «Γρηγόριος ο Παλαμάς», *ΕΠΛΒΙΠ* 6, σ. 59- 61. – A. Rigo, *Gregorio Palamas e oltre: studi e documenti sulle controversie teologiche del XIV secolo bizantino*, Fondazione Giorgio Cini, (Orientalia Venetiana 16), Istituto Venezia e l'oriente, Firenze 2004. – S. Mergiali, *L' enseignement*, σ. 84- 89.

Συναδηνός Θεόδωρος Κομνηνός Δούκας Παλαιολόγος (1277 – 1346), στρατηγός στα χρόνια των αυτοκρατόρων Ανδρόνικου Β΄ και Ανδρόνικου Γ΄. Διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στις τότε εμφύλιες διαμάχες. Πρωτοστάτωρ, γόνος της οικογένειας των Συναδινών από τα Σύναδα της Φρυγίας.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: *PLP* 27120. – Lj. Maksimović, «Poslednje godine protostratora Teodora Sinadina», *ZVRI* 10 (1967), σ. 177-185. – C. Hannick, G. Schmalzbauer, «Die Synadenoi», *JÖB* 25 (1976), σ. 125- 161. – A. Kazhdan, «Senadenos», *ODB* 3, σ. 1990.

Φιλανθρωπινός Παλαιολόγος Συργιάννης (1290- 1334) ανώτατος στρατιωτικός αξιωματούχος, Ο Συργιάννης είχε αριστοκρατική καταγωγή, συγγένευε με την αυτοκρατορική οικογένεια από την πλευρά της μητέρας του και είχε υπηρετήσει σε ηλικία 25 ετών ως επαρχιακός διοικητής στην περιοχή της Αλβανίας. Πολύ γρήγορα άρχισε να προσοικειώνεται Αλβανούς, σαν μέσο χρησιμοποίησε τα έσοδα από την επαχθή φορολογία που επέβαλε στους αγρότες της επαρχίας του.

Παραβίαζε συστηματικά τη συνθήκη ειρήνης με τους Σέρβους και τους Ηπειρώτες, έχοντας αποσχιστικές τάσεις στην περιφέρεια που διοικούσε. Αποτέλεσμα των ενεργειών του, ήταν η παύση και η ανάκληση του στην Κωνσταντινούπολη όπου φυλακίστηκε το 1320. Με την παρέμβαση της μητέρας του Συργιάνη, Ευγενίας Παλαιολογίνας, ο Ανδρόνικος Β΄ του χορήγησε χάρη και απαίτησε γραπτούς όρκους. Πιστός μόνο στον εαυτό του και τις δικές του φιλοδοξίες, μεταπήδησε αρκετές φορές πλευρές και κατέληξε να κατακτήσει μεγάλο μέρος της Μακεδονίας προς όφελος του Σέρβου ηγεμόνα Στέφανο Δουσάν πριν δολοφονηθεί από τους Βυζαντινούς.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: Νικηφ. Γρηγοράς, *Ιστορία* I, σ. 297- 302. – PLP 27167. – A. M. Talbot, «Syrgiannes», *ODB* 3, σ. 1997. –M. C. Bartusis, *The Late Byzantine Army*, σ. 26. –D. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σσ. 247- 253, 267- 268, 281- 283.

Χούμναινα Ειρήνη- Ευλογία (1291- 1355) κόρη του Νικηφόρου Χούμνου και χήρα του δεσπότη Ιωάννη Παλαιολόγου, υιού του Ανδρόνικου Β΄. Χήρεψε στα 16 της και αμέσως εκάρη μοναχή, μοιράζοντας την περιουσία της στους φτωχούς και αναστηλώντας τη Μονή των Φιλάνθρωπου Σωτήρος, όπου και ήταν ηγουμένη. Απέκτησε μεγάλη και πλούσια βιβλιοθήκη, ευρύτατη μόρφωση ως μαθήτρια του Θεόληπτου Φιλαδελφείας.

Βιβλιογραφία Πηγών- Βοηθημάτων: J. Vepreaux, «Notes prosopographiques sur la famille Choumnos», *Byzantinistlavica* 20 (1959), σ. 260-261. – A. Constanntinides- Hero, «Irene- Eulogia Choumnaina Palaiogina. Abbess of the Convent of Philanthropos Soter in Constantinople», *Byz F* 9 (1985), σ. 119-147., Irene- Eulogia Choumnaina, *Letters, A Woman Quest for Spiritual Guidance. The Correspondance of Princess Irene Eulogia Choumnaina Palaiologina*, εκδ. A.Constanntinides- Hero, Brookline- Massachusetts, 1986, σ. 24- 54.S. Mergiali, *L' enseignement*, σ. 103- 105. J. Nadal- Cañellas, *La resistance d'Akindynos à Grégoire Palamas*, σ. 28- 32.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

- AHR** The American Historical Review, (American Historical Association),
Oxford 1895 κ.ε.
- BSHAcRoum** *Académie Roumaine*, (Bulletin de la section historique), București 1879-
1948.
- Byzantion** *Byzantion*, (Revue international des etudes byzantines) Bruxelles 1924
κ.ε.
- ByzF** *Byzantinische Forschungen*, (Internationale Zeitschrift für Byzantinistik),
Amsterdam 1966 κ.ε.
- Der Islam** *Der Islam Journal of the History and Culture of the Middle East*,
Hamburg 1910 κ.ε.
- DHGE** *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, Paris 1914 κ.ε.
- DMA** *Dictionary of Middle Ages A.D. 500- 1500*, v. 13, New York 1982-
1989.
- DOP** *Dumbarton Oaks Papers*, Washington D. C. 1941 κ.ε.
- EHB** *The Economic History of Byzantium from the Seventh through Fifteenth
Century*, εκδ. A. Laiou, v.1-3, (Dumbarton Oaks Research Library and
Collection), Washington D. C. 2002.
- EI²** *Encyclopaedia of Islam². A Dictionary of the Geography. Ethnography
and Biography of the Muhammadan Peoples*, Leiden- London
1960 κ.ε.

- Glas** *Glas*, (Srpske Akademije Nauka), Beograd 1887 κ.ε.
- GSU FIF** *Godišnik na Sofijskija universitet: Filozofsko- istoričeski fakultet*, Sofia 1908- 1950.
- Il Veltro** *Il Veltro*, (Rivista Della Civiltà Italiana), Roma 1957 κ.ε.
- Istina** *Istina*, «Vers L' Unité des Chrétiens d'Orient d' Occident», Paris 1954 κ.ε.
- Istoričeski pregled** *Istoričeski pregled*, «Naučno-teoretično spisanje na Instituta za Istorija pri Bălgarskata Akademija na Naukite», Sofija 1946 κ.ε.
- JHS** *The Journal of Hellenic Studies*, London 1921 κ.ε.
- JOAS** *Journal of Oriental African Studies*, Athens 1989 κ.ε.
- JÖB** *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, Graz- Wien- Köln 1969 κ.ε.
- JTS** *Journal of Theological Studies*, Oxford 1899 κ.ε.
- LM** *Lexikon des Mittelalters*, 9 vol., München- Zürich 1977- 1999.
- MedSt** *Medieval Studies Mémoires del' Académie de Savoie*⁴, Chambéry 1891 κ.ε.,
- OCA** *Orientalia Christiana Analecta*, Roma 1935 κ.ε.
- OCP** *Orientalia Christiana Periodica*, Roma 1935 κ.ε.
- ODB** *Oxford Dictionary of Byzantium*, 3 vol., Oxford, New York 1991.
- OstkSt** *Ostkirchliche Studien*, (Universität Wien), 1952 κ.ε.
- PG** J. P. Migne, *Patrologiae cursus completus*, Series graeca, 161 vol., Paris,

1857- 1866, ανατ. Brepols, Turnhout 1981.

- PLP** E. Trapp εκδ., H.-V. Beyeret et alii, *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, 12 fasc., Wien 1976- 1996.
- REB** *Revue des Etudes Byzantines*, Paris 1947 κ.ε.
- Revue Thomiste** *Revue Thomiste*, Toulouse 1893 κ.ε.
- RHSEE** *Revue historique du sud- est europeén*, (Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale), Bucharest 1924 κ.ε.
- RN** *Revue nomismatique*, Paris 1836- 1986.
- ROC** *Revue de l' Orient chrétien*. v. 31, Paris 1896- 1946.
- RSBS** *Riviesta di Studi Bizantini e Slavi*, Bologna 1981 κ.ε.
- Sobornost**⁴ *Sobornost incorporating Eastern Churches Review*, Oxford 1928 κ.ε.
- Speculum** *Speculum A Journal of Medieval Studies*, (Cambridge University Press on behalf of the Medieval Academy of America) 1926 κ.ε.
- TM** *Travaux et mémoires*, v. 13, Paris 1965- 2000.
- Tusculum** Tusculum- Λεξικόν Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων της Αρχαιότητας και του Μεσαίωνα. Μετάφραση Αθανάσιος Αλεξ. Φούρλας, επιμέλεια Αναστάσιος Χρ. Λώλος, τ. 1, Αθήνα 1993.
- ZRVI** *Zbornik radova Byzantološkog Instituta*, Belgrad, 1948 κ.ε.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

- Βυζαντιακά** *Βυζαντιακά*, (Ελληνική Ιστορική Εταιρεία), Θεσσαλονίκη 1981 κ.ε.
- Βυζαντινά** *Βυζαντινά*, (Επιστημονικόν Όργανον Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), Θεσσαλονίκη 1969 κ.ε.
- Βυζαντινά Σύμμεικτα** *Βυζαντινά Σύμμεικτα*, (Ίνστιτούτο Ἱστορικών Ἐρευνῶν, Τομέας Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Ἐθνικό Ἰδρυμα Ἐρευνῶν), Ἀθήναι 1966 κ.ε.
- Β Μ** *Βυζαντιναί Μελέται*, (Διεθνῆς ἐπιστημονική ἐπετηρίς Βυζαντινῆς καί Μεταβυζαντινῆς ἐρεύνης), Ἀθήναι 1988 κ.ε.
- ΔΧΑΕ** *Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας*, Ἀθήναι 1892 κ.ε.
- Ε.Ε.Β.Σ** *Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, Ἀθήναι 1924 κ.ε.
- ΕΕΕ** *Εκπαιδευτική Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 1- 31, Ἀθήνα 1999.
- ΕΕΘΣΠΑ** *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, Ἀθήναι 1924 κ.ε.
- ΕΚΕΕΚ** *Ἐπετηρίς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου*, Λευκωσία 1971 κ.ε.
- ΕΚΕΙΕΔ** *Ἐπετηρίς Κέντρου Ἐρεύνης Ἱστορίας Ἑλληνικοῦ Δικαίου*, Ἀθήναι 1924 κ.ε.
- Ελληνικά** *Ἑλληνικά*, (Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν), Θεσσαλονίκη 1941 κ.ε.
- ΕΠΑΒΠΠ** *Ἐγκυκλοπαιδικό Προσωπογραφικό Λεξικό Βυζαντινῆς Ἱστορίας καί Πολιτισμοῦ*, Ἀθήνα 1996 κ.ε.

- ΘΗΕ** *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τ 12., Αθήναι 1962-1968.
- ΙΕΕ** *Ίστορία Έλληνικού Έθνους* (Εκδοτικής Αθηνών), Αθήναι 1974 κ.ε.
- ΛΒΠ²** *Λεξικό της Βυζαντινής Πελοποννήσου*, Αθήνα, 2010².
- Μακεδονικά** *Μακεδονικά*, (Εταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν), Θεσσαλονίκη 1940 κ.ε.
- ΜΓΕΥ** *Μεγάλη Γενική Έγκυκλοπαίδεια «Υδρία»*, Αθήνα 1978 κ.ε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(Σημ.: συμπεριλαμβάνονται οι πρωτότυπες πηγές [συγγραφείς- συλλογές] και τα βοηθήματα)

Πηγές- Ελληνόγλωσσες Ελληνικές Εκδόσεις

- Άκίνδυνος
«Λόγος πρὸς Ἱερόθεον»
Άκίνδυνος Γρ., «Λόγος πρὸς Ἱερόθεον μοναχόν,
Γρηγορίου Ἀκινδύνου ἀνέκδοτη πραγματεία
περὶ (Κωνσταντίνου;) Ἀρμενόπουλου», εκδ.
Κ. Πιτσάκης, *ΕΚΕΙΕΔ* 19 (1972), σ. 111-216.
- Αλιβιζάτος
Οἱ ἱεροὶ κανόνες
Αλιβιζάτος Α.Σ., *Οἱ ἱεροὶ κανόνες καὶ οἱ ἐκκλη-
σιαστικοὶ νόμοι*, ἐν Ἀθήναις 1949².
- Ἀρμενόπουλος
Πρόχειρον Νόμων
Ἀρμενόπουλος Κ., *Πρόχειρον Νόμων ἢ Ἐξάβι-
βλος*, ἐπιμ. Κ. Πιτσάκης, [*Βυζαντινά καὶ Νέο-
ελληνικά Κείμενα 1*], Ἀθήνα 1971.
- Δισύπατος,
Λόγος κατὰ Βαρλαάμ
Δαβίδ Δισύπατος, *Λόγος κατὰ Βαρλαάμ καὶ
Ἀκινδύνου πρὸς Νικόλαον Καβάσιλαν*, εκδ.
Δ. Τσάμης, [*Βυζαντινά κείμενα καὶ μελέται
10*], Θεσσαλονίκη 1976².
- Θουκυδίδη
Ἱστορία
Θουκυδίδη *Ἱστορία*, ἐκδ.- σχόλια Α. Γεωργο-
παπαδάκος, Θεσσαλονίκη 1985.
- Καλλίστου Α΄
Οἱ κατὰ Γρηγορά
Οἱ κατὰ Γρηγορά ομιλίαι τοῦ πατριάρχου
Κωνσταντινουπόλεως Καλλίστου Α΄,
(Εἰσαγωγή, κριτικὴ ἐκδοσις Κ. Παΐδας),
[*Βυζαντινὴ Φιλοσοφία καὶ Θεολογία 1*],
Ἀθήνα 2013.

- Καλόθετος
Συγγράμματα, *Ἰωσήφ Καλόθετου Συγγράμματα*, εκδ. Δ. Τσάμης, [Σειρά Θεσσαλονικεῖς Βυζαντινοὶ Συγγραφεῖς 1], Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Θεσσαλονίκη 1980.
- Καρμίρης
Τὰ Δογματικά καὶ Συμβολικά Καρμίρης Ἰ., *Τὰ Δογματικά καὶ Συμβολικά Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τ. Ι, Ἀθῆναι 1960².
- Κοτζάμπαση
Τρεῖς ἀνώνυμες ἐπιστολές Κοτζάμπαση Σ., «Τρεῖς ἀνώνυμες ἐπιστολές τοῦ Πατριακοῦ κώδικα 377», *Ἑλληνικά* 40 (1989), σ. 103- 112.
- Λαμπάκης
«Ἐπιστολή» Λαμπάκης Σ. Κ., «Ἐπιστολή τοῦ ἐπὶ τῶν ἀναμνήσεων Λογαρᾶ πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον Γ' ἀφορῶσα εἰς τὴν καταδίκην τῶν καθολικῶν κριτῶν», *ΕΕΒΣ* 42 (1976), σ. 397-407.
- Ὁμήρου
Ἰλιάδα Ὁμήρου *Ἰλιάδα*, μετ. Ν. Καζαντζάκης, Ι. Θ. Κακριδῆς, Ἀθήνα 1955.
- Παΐδας
Ἐπτὰ ἀνέκδοτες Παΐδας Κ. (εἰσαγωγή, editio princeps, μετάφραση, ομιλίες σχόλια), *Ψευδοπροφῆτες, μάγοι καὶ αἱρετικοὶ στοΒυζάντιο κατά τον 14ο αἰώνα. Ἐπτὰ ἀνέκδοτες ομιλίες τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Καλλίστου Α'*, Ἀθήνα 2011.
- Παλαμάς
Παλαμάς Γρ., *Συγγράμματα*, τ. Γ', *Ἀντιρρητικοὶ*

- Συγγράμματα, τ. Γ΄ *πρὸς Ἀκίνδυνον*, (πρόλ. Π. Χρήστου), εκδ. Λ. Κοντογιάννης, Β. Φανουργάκης, Θεσσαλονίκη 1970.
- Παλαμάς
Συγγράμματα, τ. Β΄ Παλαμάς Γρ., *Συγγράμματα, τ. Β΄, Διάλεξις ὀρθοδόξου μετὰ Βαρλααμίτου, Πραγματεῖαι καὶ ἐπιστολαὶ γραφείσαι κατὰ τὰ ἔτη 1340- 1346*, (πρόλ. Π. Χρήστου), εκδ. Γ. Μαντζαρίδης, Θεσσαλονίκη 1966.
- Παλαμάς
Συγγράμματα, τ. Α΄ Παλαμάς Γρ., *Συγγράμματα, τ. Α΄, Λόγοι Ἀποδεικτικοί, Ἄντεπιγραφαί, Ἐπιστολαὶ πρὸς Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνον, Ὑπὲρ Ἑσχαζόντων*, εκδ. Β. Bobrinsky, Π. Παπαευαγγέλου, J. Meyendorff, Π. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1962.
- Παναγιώτου
Ἑσχαστικά Α΄ Παναγιώτου Α. (εκδ.), *Ἑσχαστικά Α΄*, [Βυζαντινὴ Γραμματεία 6], Αθήνα 2006.
- Ράλλης, Ποτλῆς
Σύνταγμα τῶν θείων Ράλλης Γ. Α., Ποτλῆς Μ., *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν Οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων πατέρων κανόνων*, τ. 1- 6, Αθήνησιν 1852- 1859.
- Σαββάτος
«Ἀρσενίου» Σαββάτος Χρυσόστομος Μητροπολίτης, «Ἀρσενίου τοῦ Στουδίτου ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Γρηγόριο Παλαμά», *Ἑλληνικά* 52 τευχ. 10 (2002), σ. 69- 77.
- Τρωϊάνου
Οἱ Πηγές Τρωϊάνου Σπ., *Οἱ Πηγές τοῦ Βυζαντινοῦ Δικαίου*, Αθήνα-Κομοτηνὴ 19992.
- Τσολάκης
«Ἀνώνυμος λόγος» Τσολάκης Ε. Θ., «Ἀνώνυμος λόγος γιὰ τὸν Γρηγόριο Παλαμά (:), Μνήμη Λίνου Πολίτη,

Φιλολογικό μνημόσυνο και επιστημονική συνάντηση», *Επιστημονική Συνάντηση Τομέα Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών Σπουδών, Τμήματος Φιλολογίας ΑΠΘ*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 109-115.

Πηγές- Ελληνόγλωσσες Ξένες Εκδόσεις

- Άκινδυνος
«Ίαμβου»
Άκινδυνος Γρηγόριος, «Κατά τῶν αἱρέσεων τοῦ Παλαμᾶ Ἰαμβου», *PG 150*, στ. 814- 860.
- Άκίνδυνος
«Λόγος»
Άκίνδυνος Γρηγόριος, «Λόγος πρὸς τὸν μακαριώτατον πατριάρχην κῦρ Ἰωάννην καὶ τὴν περὶ αὐτὸν σύνοδον διεξιῶν ὅπως ἡ τοῦ Παλαμᾶ καὶ Βαρλαάμ φιλονεικία τὴν ἀρχὴν συνέστη», εκδ. Th. Uspenskij, *Sinodik v nedelju Pravoslavnija*, Odessa 1893.
- Άκινδυνος
«Περὶ οὐσίας»
Άκινδυνος Γρηγόριος, «Περὶ οὐσίας καὶ ἐνεργείας», *PG 151*, στ. 1189- 1242.
- Acta et Diplomata*
Acta et Diplomata graeca medii aevi sacra et profana, τ. 1- 2, Διαθήκη τοῦ αὐτοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κύρ Ἰσιδώρου, εκδ. Miklosich F.– Müller I., Vindobonae 1862.
- Actes de Lavra*, τ. III
Actes de Lavra, τ. III, εκδ. A. Guillou, P. Lemerle, D. Papachryssanthou, N. Svoronos, [Archives de l'Athos 10], Paris 1978.
- Actes de Lavra*, τ. IV
Actes de Lavra, IV, εκδ. A. Guillou, P. Lemerle, D. Papachryssanthou, N. Svoronos, [Archives de l'Athos 13], Paris 1982.
- Actes d' Iviron*, τ. IV.
Actes d' Iviron τ. IV. De 1328 au début du XVIIe siècle. εκδ. dipl. par I. Lefort, N. Oikonomidès, D. Papachryssanthou V. Kravari, avec la collaboration d' H. Métrévéli [Archives de l'Athos 19], Paris 1995.

- Actes du Protaton* *Actes du Protaton*, εκδ. D. Papachrysanthou, [Archive de l' Athos 7), Paris 1975.
- Acindyni* *Gregorii Acindyni refutations duae operis Gregorii*
Dialogus inter *Palamae cui titus Dialogus inter Orthodoxum et*
Barlaamitam, ed. J. Nadal- Cañellas, (Corpus Christianorum. Series Graeca 31), Louvain, 1995.
- Akindynos* *La resistance d'Akindynos à Grégoire Palamas Enquête*
La resistance *historique, avec traduction et commentaire de quatre*
traités édités récemment. I-II, εκδ. J. Nadal- Cañellas, (Spicilegium Sacrum Lovaniense. Études et documents 50-51), Louvain 2003.
- Akindynos* *Letters of Gregory Akindynos*, εκδ. A. Constantinides-
Letters Hero, (Corpus Fontium Historiae Byzantinae 21),
Washington 1983.
- Allatius* *Allatius L., De Ecclesiae occidentalis atque orientalis*
De Ecclesiae *perpetua consensione libri tres*, Coloniae Agrippinae,
1648.
- Athanasius I Patriarch* *The Correspondence of Athanasius I Patriarch of*
The Correspondence *Constantinople*, εκδ. A. M. Talbot, Washington 1975.
- Barlaam* *Barlaam Calabro Epistole Greche: primordi episodici*
Epistole Greche *e dottrinari delle lotte esicaste*, εκδ. G. Schirò, (Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neogreci. Testi I), Palermo 1954.
- Barlaam* *Barlaam Calabro, Epistole a Palamas*, εκδ. A. Fyrigos,
Epistole Roma 1975.

- Byzantinischen Kleinchroniken* *Die byzantinischen Kleinchroniken*, τ. 1- 3, [Corpus Fontium Historiae Byzantinae, Series Vindobonensis, τ. 12, 1- 3], εκδ. Schreiner P., Wien 1975, 1977, 1979.
- Γρηγοράς
Ιστορία Gregoras Nicephoros, *Byzantina Historia Graece et Latine*, ed. L. Schopen, II, Bonn, 1829-1855.
- Γρηγοράς
«Φλωρέντιος» Γρηγοράς Νικηφ., «Φλωρέντιος ή περί σοφίας», εκδ. A. Jahn, *Archiv für Filologie u. Pädagogik, Supplementband =Neue Jahrbücher für Philologie u. Pädagogik*, Leipzig 1844.
- Choumnaina Irene- Eulogia
Letters Choumnaina Irene- Eulogia, *Letters, A Woman Quest for Spiritual Guidance. The Correspondance of Princess Irene Eulogia Choumnaina Palaiologina*, A. Constanntinides- Hero, Brookline, Massachusetts 1986.
- Darrouzès
Le register synodal Darrouzès J., *Le register synodal du Patriarcat byzantin au XIVe siècle. Étude paléographique et diplomathique*, [Archives de l' Orient chrétien 12], Paris 1970.
- Darrouzès
Regestes Darrouzès J., *Le regestes des Actes Patriarcat de Constantinople*, τ. I: *Les Actes des Patriarches, fasc. V: Les Regestes de 1310 à 1376*, Paris 1977.
- Gregoras
Antirrhetika Gregoras Nikephoros, *Antirrhetika I. (Einleitung, Textausgabe, Übersetzung und Anmerkungen)*, εκδ. H.-V. Beyer, (Wiener Byzantinistische Studien 12), Wien 1976

- Gregorae Epistulae* *Nicephori Gregorae Epistulae*, εκδ. P. L. Leone, Matino 1982-1983.
- Grégoras Essai* *Grégoras Nicéphore, Essai sur Nicéphore Grégoras* εκδ. R. Guiland, Paris 1926.
- Gregoras Rhomäischte* *Nikephoros Gregoras, Rhomäischte Geschichte*, εκδ. J. L. van Dieten, Stuttgart 1973- 1988.
- Hunger «Urkuden und Memoiren» Hunger H., «Urkuden und Memoiren text: Der Crysoboullus, Logos der Johannes Kantakuzenos für Johannes Angelos», *JÖB* 27 (1978), σ. 107- 125.
- Μάγιστρος «Ἐπιστολές» Θωμάς Μάγιστρος, «Ἐπιστολές», *PG* 145, σ. 404-445.
- Μάγιστρος Ἀπτικῶν ἐκλογαῖ, *Θωμᾶ τοῦ Μάγιστρου κατ' ἀλφάβητον ὀνομάτων ἀπτικῶν ἐκλογαῖ*, εκδ. L. Jacobitz, Leipzig 1833.
- Καλέκας «Ἐξήγησις» Καλέκας Ἰωάννης, «Ἐξήγησις του Τόμου», *PG* 150, στήλ. 249- 255.
- Καντακουζηνός *Ἱστορία* *Cantacuzeni Ioannis Ex imperatoris Historiarum Libri IV, I-III*, ed. L. Schopen, Bonnae 1828- 1832.
- Καρποζίλος «Seventeen Letters» Karpozilos A., «Seventeen Letters of Gregorios Akindynos (Cod. Mon. gr. 223)», *OCA*204 (1977), σ. 65-117.
- Κόκκινος «Λόγος ἐγκωμιαστικός» Κόκκινος Φιλόθεος, «Λόγος ἐγκωμιαστικός εἰς τόν ἐν Ἁγίοις Πατέρα ἡμῶν Γρηγόριον ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης τόν Παλαμᾶν, ἐν ᾧ καί τινων ἀπό μέρους ἱστορία θαυμάτων αὐτοῦ», *PG* 151, σ. 551- 653.

- Loenertz
«Dix-huit lettres»
Loenertz R. J., «Dix-huit lettres de Grégoire Acindyne analysées et datées, *OCP* 23 (1957), σ. 114- 44.
- Loenertz
«Gregorii Acindyni»
Loenertz R. J., «Gregorii Acindyni epistulae selectae IX», *EEBΣ* 27 (1957), σ. 89-109.
- Meyendorff
«Le tome synodal»
Meyendorff J., «Le tome synodal de 1347», *Recueil des Travaux de l' Institut d' Etudes Byzantines, Mélanges G., Ostrogorsky*, 8, Belgrade 1963, σ. 209-27.
- Παχυμέρης
Χρονικόν τοῦ πρωτεκδίκου
Παχυμέρης Γεώργιος, *Χρονικόν τοῦ πρωτεκδίκου και δικαιοφύλακος (Georges Pachymérès, Relations historiques I-IV)*, εκδ. A. Failer- V. Laurent (CFHB XXIV/1-2) Paris 1984.
- Palamas*
Theosis
The concept of theosis in Saint Gregory Palamas; with critical text of the Contra Akindynum, I- II, εκδ. L.Contos, Los Angeles 1963.
- Ps.- Kodinos
Traité
Ps.- Kodinos, *Traité des Offices*, ed. J. Verpeaux, Paris, 1966.
- Zygabenus
Bogomilis
Zygabenus Euthymius, *Narratio de Bogomilis*, εκδ. Gieseler, Göttingen 1842.

Πηγές- Ξενόγλωσσες

Acta Urbani

Acta Urbani IV, Clementis IV, Gregorii X (1261-1276), εκδ. L.Täutu, Fontes (Catholic Church. Pontificia Commissio ad Redigendum Codicem Iuris Canonici Orientalis 3), v. 5, t. 1, Vatican 1953.

Muntaner
Cronicle

Muntaner R., *Cronicle*, eng. transl. L. Goodenough, [Catalan Series 1], Cambridge- Ontario 2000.

Rubió i Lluch
Diplomatari

Rubió i Lluch A. (εκδ.), *Diplomatari de l' Orient Català 1301- 1409*, Barcelona 1947.

Ελληνόγλωσσα Βοηθήματα (Μονογραφίες, Άρθρα, Λήμματα)

- Αγγελόπουλος
«Ο οικουμενικός»
Αγγελόπουλος Α., «Ο οικουμενικός πατριάρχης ως κύριος επίσκοπος της μοναστικής πολιτείας του Αγίου Όρους κατά το χρυσόβουλλο Ανδρονίκου Β΄ του 1312», *Το Άγιον Όρος. Χθες-σήμερα-αύριο. Διεθνές Συμπόσιο Θεσσαλονίκη 1993* (Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών. Μακεδονική Βιβλιοθήκη 84), Θεσσαλονίκη 1996, σ. 13- 22.
- Αδαμαντίου
Η βυζαντινή
Αδαμαντίου Α., *Η βυζαντινή Θεσσαλονίκη: ιστορία, κοινωνικός βίος, τέχνη*, Αθήνα 1914.
- Αρνάκης
Οθωμανοί
Αρνάκης Γ.Γ., *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, Αθήνα 1947.
- Βακαλόπουλος
«Η Μονωδία»
Βακαλόπουλος Α., «Η Μονωδία επί τοῖς ἐν Θεσσαλονίκη πεσοῦσι (1346) του Δημητρίου Κυδώνη και τα ιστορικά στοιχεία της για την ψυχολογία των επαναστατημένων μαζών στη στάση του 1342 κ.ε.», *Θεσσαλονίκη* 4 (1994), σ. 79-99.
- Βαλλιάνος
Βυζαντινός
Βαλλιάνος Π., *Βυζαντινός και Δυτικός Κόσμος*, τ. Β΄, Αναγέννηση και Ουμανισμός, Πάτρα 2000.
- Βρυώνης
Η παρακμή
Βρυώνης Σπ., *Η παρακμή του μεσαιωνικού ελληνισμού στη Μικρά Ασία και η διαδικασία εξισλαμισμού (11^{ος}-15^{ος} αιώνες)*, Μετάφραση στα ελληνικά Κ. Γαλαριώτου, Αθήνα 1996.
- Γεωργιάδου
«Η παρουσία»
Γεωργιάδου Β., «Η παρουσία και το κίνημα του πιγκέρνη Αλεξίου Φιλανθρωπινού στη Μικρά Ασία (1293-1295). Ένα παράδειγμα αποκλίσεων στις

- ιστορικές εκτιμήσεις του Παχυμέρη και του Γρηγορά», *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 10 (1996), σ. 143-162.
- Γεωργιάδου
«Και προδότης»
- Γεωργιάδου Β., «Και προδότης σαφής καθιστάμενος. Σχετικά με την κοινωνική προέλευση και απήχηση του μεγάλου δουκός Αλεξίου Απόκαυκου (1281/2-1345)», στα *Πρακτικά Ι΄ Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 75-85.
- Γιαννακοπούλου
«Άγιος Γρηγόριος»
- Γιαννακοπούλου Β., «Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμᾶς ὁ θεολόγος τῆς νοερᾶς προσευχῆς καὶ τοῦ ἀκτίστου Φωτός», *Ἑλληνορθόδοξος βυζαντινὸς πολιτισμὸς* 2/1 (2000), σ. 37-42.
- Γλύκατζη- Αρβελέρ
Βυζάντιο
- Γλύκατζη- Αρβελέρ Ε., *Γιατί το Βυζάντιο*, Αθήνα 2009.
- Γόνης
Τό συγγραφικόν
- Γόνης Δ., *Τό συγγραφικόν ἔργον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Καλλίστου Α΄*, Ἀθήναι 1980.
- Γουναρίδης
Το κίνημα
- Γουναρίδης Π., *Το κίνημα των Αρσενιατών(1261-1310). Ιδεολογικές διαμάχες την εποχή των πρώτων Παλαιολόγων*, Αθήνα 1999.
- Δεληκάρη
Γρηγόριος ο Σιναΐτης
- Δεληκάρη Α., *Άγιος Γρηγόριος ο Σιναΐτης: η δράση και η συμβολή του στη διάδοση του Ησυχασμού στα Βαλκάνια. Η σλαβική μετάφραση του βίου του κατά το αρχαιότερο χειρόγραφο. [Ελληνισμός και ο Κόσμος των Σλάβων 6]*, Θεσσαλονίκη 2004.
- Δεντάκης
«Επτά συμβολικά»
- Δεντάκης Β., «Επτά συμβολικά κείμενα περί ήσυχασμού», *ΕΕΘΣΠΑ* 22 (1975), σ. 719- 740.

- Δοανίδου
Το πριγκιπάτο
- Δοανίδου Σ., *Το πριγκιπάτο της Αχαΐας*, Αθήνα 1991.
- Ευαγγελάτου- Νοταρά
Σεισμοί στο Βυζάντιο
- Ευαγγελάτου- Νοταρά Φλ., *Σεισμοί στο Βυζάντιο, από τον 13ο μέχρι και τον 15ο αιώνα: ιστορική εξέταση*, Αθήνα 1993.
- Ζαχαρόπουλος
Η εκκλησία
- Ζαχαρόπουλος Ν., *Η εκκλησία στην Ελλάδα κατά την Φραγκοκρατία*, Θεσσαλονίκη 1984.
- Ηλιόπουλος
«Το Δουκάτο των Αθηνών»
- Ηλιόπουλος Κ., «Το Δουκάτο των Αθηνών υπό τους Καταλανούς και Φλωρεντιανούς 1311-1456», *Ελληνορθόδοξος Βυζαντινός Πολιτισμός* 7/2 (2005), σ. 31-36.
- Hammond
Φίλιππος
- Hammond N. G. L., *Φίλιππος ο Μακεδών*, Θεσσαλονίκη 1997.
- Hunger
Η λόγια κοσμική
- Hunger H., *Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών: Μαθηματικά και αστρονομία, φυσικές επιστήμες, ιατρική, πολεμική τέχνη, νομική φιλολογία, μουσική μετάφραση*, Μετάφραση στα ελληνικά από τους Λ. Μπενάκης, Ι. Αναστασίου, Γ. Μακρής, τ. Γ', Αθήνα 1994.
- Θεοχαρίδης
«Ο Ματθαίος Βλάσταρις»
- Θεοχαρίδης Γ.Ι., «Ο Ματθαίος Βλάσταρις καί ἡ μονή τοῦ κῦρ- Ἰσαάκ ἐν Θεσσαλονίκη», *Byzantion* 40 (1970), σ. 437- 459.
- Θεοχαρίδης
«Οἱ ἰδρυταί»
- Θεοχαρίδης Γ.Ι., «Οἱ ἰδρυταί τῆς ἐν Θεσσαλονίκη μονῆς τῶν Βλατάδων», ἐν *Πανηγυρικός Τόμος ἐορτασμοῦ τῆς ἐξακοσιοστῆς ἐπετείου τοῦ θανάτου τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Ἀρχιεπισκόπου*

Θεσσαλονίκης (1359-1959), Θεσσαλονίκη 1960.

- Θεοχαρίδης
«Οι Τζαμπλάκωνες» Θεοχαρίδης Γ.Ι., «Οι Τζαμπλάκωνες», *Μακεδονικά* 5 (1961-1963), σ. 125- 189.
- Θωμαΐδου Α.,
Ο Γρηγόριος Ακίνδυνος Θωμαΐδου Α., *Ο Γρηγόριος Ακίνδυνος μέσα από τις επιστολές του*, [Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή Εργασία που υποβλήθηκε στο Τμήμα Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης], Θεσσαλονίκη 2012.
- Καλλιγιάς
Μελέται Καλλιγιάς Π., *Μελέται βυζαντινής ιστορίας: Λασκαρίδαι – Παλαιολόγοι, από της πρώτης (1204) μέχρι της τελευταίας αλώσεως (1453)*, προλογικά Α. Γ.Κ. Σαββίδης, Αθήνα 1997.
- Καλτσογιάννη, Κοτσάμπαση
Η Θεσσαλονίκη Καλτσογιάννη Ε., Κοτσάμπαση Σ., *Η Θεσσαλονίκη στη βυζαντινή λογοτεχνία, ρητορικά και αγιολογικά Κείμενα*. Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, [Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 32], Θεσσαλονίκη 2002.
- Καραγιαννόπουλος
Κράτος Καραγιαννόπουλος Ι., *Το Βυζαντινό Κράτος*, τ. Β΄, Αθήνα 1988.
- Καρπόζηλος
«Η ησυχαστική έριδα» Καρπόζηλος Α., «Η ησυχαστική έριδα και η Κύπρος», *ΕΚΕΕΚ* 11 (1981- 1982), σ. 491-498.
- Κατσαρός Τρ. Ιερομόναχος,
Δοσίθεος Β΄ Κατσαρός Τρ. Ιερομόναχος, *Ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Δοσίθεος Β΄ Νοταράς*, Αθήνα 1997.
- Κατσαροπούλου
Κατσαροπούλου Μ., *Ένα πρόβλημα της ελληνικής*

- Η σερβική επέκταση* μεσαιωνικής ιστορίας. *Η σερβική επέκταση στη δυτική κεντρική Ελλάδα στα μέσα του ΙΔ΄ αιώνα*, Θεσσαλονίκη 1989.
- Κατσώνη
Ανδρόνικος Δ΄ Κατσώνη Π., *Ανδρόνικος Δ΄ Παλαιολόγος. Βασιλεία και Αλληλομαχία*. Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών [Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 50], Θεσσαλονίκη 2008.
- Κατσώνη
«Η κοινωνική» Κατσώνη Π., «Η κοινωνική διαστρωμάτωση της Θεσσαλονίκης στα χρόνια του κινηματος των Ζηλωτών», *ΚΔ΄ Διεθνές Συνέδριο Μονής Βλατάδων*, υπό έκδοση, Θεσσαλονίκη 2010.
- Κατσώνη
Μια επταετία Κατσώνη Π., *Μια επταετία κρίσιμων γεγονότων. Το Βυζάντιο στα έτη 1366-1373 (Η διαμάχη Ανδρονίκου και Ιωάννη Ε΄ των Παλαιολόγων)*, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, [Βυζαντινά κείμενα και Μελέται 33], Θεσσαλονίκη 2002.
- Κατσώνη
«Ο χρόνος έναρξης» Κατσώνη Π., «Ο χρόνος έναρξης της βυζαντινής υποτέλειας στους Οθωμανούς Τούρκους», *Βυζαντιακά* 14 (1994), σ. 457- 481.
- Κοντογιαννοπούλου
Η εσωτερική πολιτική Κοντογιαννοπούλου Α., *Η εσωτερική πολιτική του Ανδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου (1282-1328). Διοίκηση Οικονομία*, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, [Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 36], Θεσσαλονίκη 2004.
- Κοντογιαννοπούλου
«Το σχίσμα» Κοντογιαννοπούλου Α., «Το σχίσμα των Αρσενιατών (1265- 1310). Συμβολή στη μελέτη της πορείας και της φύσης του κινήματος», *Βυζαντιακά* 18(1998), σ. 177- 235.

- Κορδάτος
Ιστορία
- Κορδάτος Γ., *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, τ. ΙΙ, Αθήναι 1959-1960.
- Κορδάτος
Ἡ Κομμοῦνα
- Κορδάτος Γ., *Ἡ Κομμοῦνα τῆς Θεσσαλονίκης, 1342–1349*, Αθήναι 1928.
- Κορδώσης
«Ἡ κατάκτηση»
- Κορδώσης Μ., «Ἡ κατάκτηση τῆς Νοτίου Ἑλλάδος ἀπὸ τοὺς Φράγκους», *ΙστΓεωγρ* 1 (1986), σ. 53-194.
- Κουμπής
«Ἡ ἡσυχαστικὴ ἐρίδα»
- Κουμπής Μ., «Ἡ ἡσυχαστικὴ ἐρίδα καὶ ἡ εμπλοκὴ τῆς στὶς πολιτικὲς ἐξελίξεις στὴ διάρκεια τοῦ δευτέρου εμφυλίου πολέμου (1341- 1347)», *Βυζαντινά* 19 (1998), σ. 235-281.
- Κουμπής
Ὁ εμφύλιος πόλεμος
- Κουμπής Μ., *Ὁ ανταγωνισμὸς γιὰ τὴν ἐξουσία καὶ ὁ εμφύλιος πόλεμος (1341-1347)*, Διδακτορικὴ Διατριβὴ που ἐκπονήθηκε στὸ Τμῆμα Ἱστορίας καὶ Αρχαιολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2001.
- Κουτσούρης
Σύνοδοι καὶ θεολογία
- Κουτσούρης Δ. *Σύνοδοι καὶ θεολογία γιὰ τὸν ἡσυχασμὸ, Ἡ συνοδικὴ διαδικασία μὲ ἀφορμὴ τὶς ἡσυχαστικὲς ἐρίδες*. Διδακτορικὴ Διατριβὴ που ἐκπονήθηκε στὸ Τμῆμα Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Αθηνῶν, Αθήνα 1997.
- Κουρούσης
«Ὁ ἀκτουάριος Ἰωάννης»
- Κουρούσης Στ. Ι., «Ὁ ἀκτουάριος Ἰωάννης ὁ Ζαχαρίας (1275- 1330) πρόδρομος κακοδοξίων Βαρλαάμ τοῦ Καλαβροῦ (1290- 1348)», *Αθηνά* 80 (1985- 1989), σ. 385- 406.

- Κύρρης
Η πρώτη φάσις
- Κύρρης Κ., *Το Βυζάντιο κατά τον 14 αι., Α΄, Η πρώτη φάσις του εμφυλίου πολέμου και η πρώτη συνδιαλλαγή των δυο Ανδρονίκων. Εσωτερικά και εξωτερικά προβλήματα*, Λευκωσία 1982.
- Κύρρης
«Η Κύπρος»
- Κύρρης Κ., «Η Κύπρος καὶ τὸ ἡσυχαστικὸν ζήτημα κατὰ τὸν XIV αἰῶνα», *Κυπριακαὶ Σπουδαὶ* 26 (1962), σ. 21-31.
- Κωτσιόπουλος
«Οι Ζηλωταί»
- Κωτσιόπουλος Κ., «Οι Ζηλωταί της Θεσσαλονίκης και η λαϊκή τους βάση», *Βυζαντινά* 18 (1995-1996), σ. 277- 284.
- Κωτσιόπουλος
Το κίνημα
- Κωτσιόπουλος Κ., *Το κίνημα των Ζηλωτῶν στη Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη 1997.
- Μαντζαριδης
Παλαμικά
- Μαντζαριδης Γ., *Παλαμικά*, Θεσσαλονίκη 1973.
- Μανιάτη- Κοκκίνη
Ο Βυζαντινός θεσμός
- Μανιάτη- Κοκκίνη Τρ., *Ο Βυζαντινός θεσμός της Πρόνοιας. Συμβολή στη μελέτη του χαρακτήρα του*. [Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή που υποβλήθηκε στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΑΠΘ], Θεσσαλονίκη 1990.
- Λαΐου
«Στο Βυζάντιο»
- Λαΐου Α., «Στο Βυζάντιο των Παλαιολόγων: Οικονομικά και Πολιτιστικά φαινόμενα», *9ο Συμπόσιο Βυζαντινής και μεταβυζαντινής αρχαιολογίας*, Αθήνα 1989.
- Λασκαράτος
«Το θανατηφόρο νόσημα»
- Λασκαράτος Ι., «Το θανατηφόρο νόσημα του Ανδρονίκου Γ΄ Παλαιολόγου 1328- 1341», *ΒΜ* 6 (1995), σ. 525- 555.

- Μαλτέζου
Ό θεσμός
- Μαλτέζου Χ., *Ό θεσμός τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Βενετού Βαΐλου (1268-1453)*, Αθήναι 1970.
- Μαυρομάτης
Οί πρώτοι Παλαιολόγοι
- Μαυρομάτης Λ., *Οί πρώτοι Παλαιολόγοι, Προβλήματα πολιτικής, πρακτικής καὶ ἰδεολογίας*, Αθήνα 1960.
- Μαυροπούλου- Τσιούμη
Βυζαντινή Θεσσαλονίκη
- Μαυροπούλου- Τσιούμη Χ., *Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη 1993.
- Μόσχος
Πλατωνισμός
- Μόσχος Δ., *Πλατωνισμός ἢ Χριστιανισμός; Οι φιλοσοφικές προϋποθέσεις του Αντιησυχασμού του Νικηφόρου Γρηγορά (1293-1361)*, Αθήνα 1998.
- Meyendorff, Παπαδάκης
Η Χριστιανική Ανατολή
- Meyendorff J., Παπαδάκης Α., *Η Χριστιανική Ανατολή και η άνοδος του Παπισμού. Η Έκ κλησία από το 1071 ως τό1453.*, Μετάφραση στα ελληνικά από τον Στ. Ευθυμιάδη, Αθήνα 2003.
- Meyendorff
Γρηγόριος Παλαμάς
- Meyendorff J., *Ο άγιος Γρηγόριος Παλαμάς και η ορθόδοξη μυστική παράδοση*, Αθήνα 1989².
- Moncada
Εκστρατεία
- Moncada de Fr., *Εκστρατεία των Καταλανών Αραγωνέζων κατά Τούρκων και Ελλήνων*, Μετάφραση στα ελληνικά Ι. Ιατρίδη, Αθήνα 1984.
- Nicol
Βενετία
- Nicol D., *Βυζάντιο και Βενετία. Μελέτη των διπλωματικών και πολιτιστικών σχέσεων*,

Μετάφραση στα ελληνικά Χρ.- Αντ.
Μουτσοπούλου, Αθήνα 2004.

Nicol
Καντακουζηνός

Nicol D., *Ιωάννης Καντακουζηνός. Ο απρό-
θυμος αυτοκράτορας: Αυτοκράτορας του
Βυζαντίου και Μοναχός ca. 1295-1383*,
Μετάφραση στα ελληνικά από την Κ.
Χαλμούκου, Αθήνα 2008.

Nicol
Οι Βυζαντινές δεσποσύνες

Nicol D., *Οι Βυζαντινές δεσποσύνες, Δέκα
πορträίτα 1250-1500*, Μετάφραση στα
ελληνικά από τον Στ. Κομνηνό, Αθήνα 2004.

Nicol
Τελευταίοι αιώνες

Nicol D., *Οι τελευταίοι αιώνες του Βυζαντίου
1261- 1453*, Μετάφραση στα ελληνικά από
τον Στ. Κομνηνό, Αθήνα 2001².

Nicol
Δεσποτάτο

Nicol D., *Το Δεσποτάτο της Ηπείρου 1267- 1479*,
Μετάφραση στα ελληνικά από την Ελληνική
ευρωεκδοτική, Αθήνα 1991.

Nicol
Τέλος

Nicol D., *Το τέλος της βυζαντινής αυτοκρατορίας*,
Μετάφραση στα ελληνικά Μ. Μπλέτας, Αθήνα
1997.

Οικονομίδης
«Η Αναγέννηση»

Οικονομίδης Ν., «Η Αναγέννηση και το Βυζά-
ντιο, *Βυζάντιο και Ευρώπη*», *Α' Διεθνής
Βυζαντινολογική Συνάντηση*, Δελφοί 1985.

Ostrogorsky
Ιστορία

Ostrogorsky G., *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*,
τ. Β' - Γ', Μετάφραση στα ελληνικά από τον Στ.
Ευθυμιάδη, Αθήνα 1979.

- Παπαγιαννόπουλου
Ιστορία
- Παπαγιαννόπουλου Α., *Ιστορία τῆς Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1982.
- Παπαδημητρίου- Δούκας
Αγιορείτικοι Θεσμοί
- Παπαδημητρίου- Δούκας Ν. Ι., *Αγιορείτικοι Θεσμοί (843- 1912/ 1913)*, (Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte: Athener Reihe), Αθήνα 2002.
- Παπαζώτος
«Ὁ Ἰγνάτιος Καλόθετος»
- Παπαζώτος Θ., «Ὁ Ἰγνάτιος Καλόθετος, ἰδρυτῆς τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Βλασίου στῆ Μέγιστη Λαύρα», *Μακεδονικά* 19 (1979), σ. 426-429.
- Παπαζώτος
«Το Isa Karisi Mescidi στην Κωνσταντινούπολη»
- Παπαζώτος Θ., «Το Isa Karisi Mescidi στην Κωνσταντινούπολη», μονή του πατριάρχου Αθανασίου, *Δελτίον ΧΑΕ* 18 (1995), Περίοδος Δ', σ. 39- 48.
- Παπαμιχαήλ
Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς
- Παπαμιχαήλ Γρ., *Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς*, Πετρούπολις 1911.
- Παρασκευοπούλου
Τα αγιολογικά έργα
- Παρασκευοπούλου Η., *Τα αγιολογικά έργα του Νικηφόρου Γρηγορά*, Διδακτορική Διατριβή που εκπονήθηκε στο Τμήμα Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολῆς του Α.Π.Θ, Θεσσαλονίκη 2008.
- Πασπάτης
Βυζαντιναί μελέται
- Πασπάτης Ἄ., *Βυζαντιναί μελέται*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1877.
- Πάσχου
«Ὁ Ματθαῖος Βλάσταρης καί οἱ Πατέρες τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων», ἐν *ΚΒ' Δημήτρια, Χριστιανική Θεσσαλονίκη*,

Παλαιολόγειος εποχή, (29-31 Οκτωβρίου 1987), Κέντρον Ιστορίας Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1989.

Πατεδάκης
«Η διαμάχη»

Πατεδάκης Μ., «Η διαμάχη του πατριάρχη Αθανασίου Α΄ (1289- 1293. 1303- 1309) με τον κλήρο της Αγίας Σοφίας (1306- 1307)», μέσα από ένδεκα επιστολές. *Ελληνικά* 56 τευχ. 2 (2006), σ. 279- 319.

Πηλίδη
Τίτλοι

Πηλίδη Ι., *Τίτλοι Όφφίκια και Άξιώματα έν τή Βυζαντινή Αύτοκρατορία και τή Χριστιανική Όρθοδοξω Έκκλησία*, Άθήναι 1985.

Runciman
Βυζαντινή Θεοκρατία

Runciman St., *Η Βυζαντινή Θεοκρατία*, Μετάφραση στα ελληνικά Ιωσ. Ρηλίδης, Αθήνα 1991.

Runciman
Βυζαντινή Αναγέννηση

Runciman St., *Η Τελευταία Βυζαντινή Αναγέννηση*, Μετάφραση στα ελληνικά Λ. Καμπερίδης, Αθήνα 1991.

Ροδόπουλος
«Τό Σύνταγμα»

Ροδόπουλος Π., «Τό Σύνταγμα τοϋ Ματθαίου Βλάσταρη και ή επίδρασή του στό σλαβικό κόσμο, έν ΚΒ΄ Δημήτρια, Χριστιανική Θεσσαλονίκη, Παλαιολόγειος εποχή, (29-31 Οκτωβρίου 1987), Κέντρον Ιστορίας Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1989.

Ρωμανίδης
«Έκκλησιαστικά Σύνοδοι»

Ρωμανίδης Ι., «Έκκλησιαστικά Σύνοδοι και Πολιτισμός», *Θεολογία* 66 (1995), σ. 646- 680.

Σαββίδης
Μελετήματα άρθρων

Σαββίδης Α. Γ.Κ., *Μελετήματα βυζαντινης, μεσαιωνικής και ισλαμικής ιστορίας. Ανατύπωση 1984- 1994, Θεσσαλονίκη- Φάρσαλα 1997.*

- Σαββίδης
Βυζαντινοτουρκικά
- Σαββίδης Α. Γ.Κ., *Βυζαντινοτουρκικά μελετήματα. (ανατύπωση άρθρων 1981- 1990)*, Αθήνα 1991.
- Σαββίδης
Βυζαντινά
- Σαββίδης Α. Γ.Κ., *Βυζαντινά-τουρκικά-μεσαιωνικά (ανατύπωση άρθρων 1995- 2000)*, Θεσσαλονίκη 2002.
- Σαββίδης
Δοκίμια
- Σαββίδης Α. Γ.Κ., *Δοκίμια οθωμανικής ιστορίας*, Αθήνα 2007³.
- Σαββίδης
«Οι Σέρβοι»
- Σαββίδης Α. Γ.Κ., «Οι Σέρβοι Νεμανίδες και το Βυζάντιο. Επισκόπηση σχέσεων διακοσίων χρόνων», *Νέα Εστία* 136, (Χριστούγεννα 1994, *Αφιέρωμα στους λαούς της Χερσονήσου του Αίμου*), σ. 214-220.
- Σαββίδης
Η ιστορία
- Σαββίδης Α. Γ.Κ., *Η ιστορία του Βυζαντίου. Η ύστερη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και ο μεσαιωνικός ελληνισμός 1025-1453*, τ. Γ', Αθήνα 2006².
- Σαββίδης
Η ίδρυση
- Σαββίδης Α. Γ.Κ., *Η ίδρυση της Μογγολικής Αυτοκρατορίας: ο Τζένγκις Χαν, οι επίγονοί του και ο κόσμος της Ανατολής, 1206-1294 μ.Χ.*, Αθήνα 2009².
- Σαββίδης
Μεγάλων Κομνηνών
- Σαββίδης Α. Γ.Κ., *Ιστορία της αυτοκρατορίας των Μεγάλων Κομνηνών της Τραπεζούντας (1204-1461)*, Θεσσαλονίκη 2009².
- Σαββίδης
Οι Αλανοί
- Σαββίδης Α. Γ.Κ., *Οι Αλανοί του Καυκάσου και οι μεταναστεύσεις τους την ύστερη αρχαιότητα και τον μεσαίωνα*, Αθήνα 2003.

- Σαββίδης
Οι Τούρκοι
- Σαββίδης Α. Γ.Κ., *Οι Τούρκοι και το Βυζάντιο, Α΄: Προ-οθωμανικά φύλα στην Ασία και στα Βαλκάνια*, Αθήνα 2006².
- Σανσαρίδου- Hendrickx
Εθνικισμός
- Σανσαρίδου- Hendrickx Θ., *Εθνικισμός και εθνική συνείδηση στον Μεσαίωνα με βάση το Χρονικό του Μορέως. Σχέσεις των Ελλήνων με Φράγκους, Τούρκους και άλλους λαούς στην φραγκοβυζαντινή κοινωνία του 13^{ου} και 14^{ου} αιώνα*, Θεσσαλονίκη 2007.
- Σκαλιστή
Θωμάς Μάγιστρος
- Σκαλιστή Στ., *Θωμάς Μάγιστρος, ό βίος καί τό έργο τοῦ*, Θεσσαλονίκη 1984.
- Σούλης
«Η πρώτη περίοδος»
- Σούλης Γ., «Η πρώτη περίοδος τής σερβοκρατίας εν Θεσσαλία», *Ε.Ε.Β.Σ* 20 (1950), σ. 56- 67.
- Schiro
Ό Βαρλαάμ
- Schiro G., *Ό Βαρλαάμ καί ή φιλοσοφία είς τήν Θεσσαλονίκην τόν δέκατον τέταρτον αιώνα*, [Έταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν 32], Θεσσαλονίκη 1959.
- Tafrali
Η Θεσσαλονίκη
- Tafrali O., *Η Θεσσαλονίκη από τις απαρχές έως τον 14ο αιώνα*, Μετάφραση στα ελληνικά και επιμέλεια Αγγ. Νικολοπούλου, Α. Σαββίδης, Αθήνα 1994.
- Τάντσης
Το Υπερώο
- Τάντσης Αν., *Το Υπερώο στη Βυζαντινή Ναοδομία*, Διδακτορική Διατριβή που εκπονήθηκε στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2008.

- Τατάκης
Μελέτες
Τατάκης Β., *Μελέτες ιστορίας της φιλοσοφίας*,
Αθήνα 1980.
- Τζαμαλής
Τα νομίσματα
Τζαμαλής Α., *Τα νομίσματα της Φραγκοκρατίας
στην Ελλάδα, 1204-1566*, Αθήνα 1981.
- Τριαντάρη- Μαρά
Η πολιτική σκέψη
Τριαντάρη- Μαρά Σ., *Η πολιτική σκέψη στη
Θεσσαλονίκη τον 14ο αιώνα. Θωμά Μαγίστρου
τοίς Θεσσαλονικεύσι περί ομονοίας. Προσέγγιση
στη συμβολή της πολιτικής φιλοσοφίας στους
νεότερους χρόνους*, Θεσσαλονίκη 2002.
- Τσολάκης
«Ο Γεώργιος Λαπίθης»
Τσολάκης Ε. Θ., «Ο Γεώργιος Λαπίθης και
ή ήσυχαστική έριδα», *Έλληνικά* 18 (1964),
σ. 84-96.
- Τρωϊάνου
Η θέση του Νομικού
Τρωϊάνου Σπ., *Η θέση του Νομικού-
Δικαστή στη Βυζαντινή κοινωνία*,
Αθήνα 1993.
- Φανουργάκης
«Άγνωστα αντιπαλαμικά»
Φανουργάκης Β., «Άγνωστα αντιπαλαμικά
συγγράμματα τοῦ Γρηγορίου Ἀκινδύνου»,
Κληρονομία 4 (1972), σ. 295- 299.
- Φειδάς
Έκκλησιαστική Ιστορία
Φειδάς Βλ., *Έκκλησιαστική Ιστορία, τ. Α'-
Β'*, Αθήνα 2002- 2004.
- Χατζησταύρου
Αί περί τῶν ήσυχαστῶν
Χατζησταύρου Θεμ., *Αί περί τῶν ήσυχαστῶν τῆς ιδ'
έκατοεντηρίδος και τῆς διδασκαλίας αὐτῶν
ἔριδες*, Leipzig 1905.
- Χατζούλη
Χατζούλη Γλ. Μιχ., *Ζηλωτές και Ησυχασμός*,

- Ζηλωτές [Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή Εργασία που υποβλήθηκε στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης], Θεσσαλονίκη 1987.
- Χριστοφιλοπούλου *Έκλογή και αναγόρευσις* Χριστοφιλοπούλου Α., *Έκλογή και αναγόρευσις καί στέψις τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος*, [Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 22], Ἀθῆναι 1956.
- Χριστοφορίδης *Οἱ ησυχαστικὲς ἐριδες* Χριστοφορίδης Β., *Οἱ ησυχαστικὲς ἐριδες κατὰ τον ΙΔ΄ αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη 2005.
- Χρήστου «Δωρόθεος Βλατῆς» Χρήστου Π., «Δωρόθεος Βλατῆς ὁμολογητῆς», *Τό Ἀγιολόγιον τῆς Θεσσαλονίκης*, τ. Α΄, Κέντρου Ἀγιολογικῶν Μελετῶν Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 237-238.
- Χρήστου *Θεολογικά* Χρήστου Π., *Θεολογικά μελετήματα, νηπτικά καί ἡσυχαστικά*, Θεσσαλονίκη 1977.

Ξερόγλωσσα Βοηθήματα (Μονογραφίες, Άρθρα, Λήμματα)

- Akin
Aydin oğullari Akin H., *Aydin oğullari tarihi hakkında bir araştırma*, Ankara, 1968².
- Akkaya
Herakleia Akkaya T., *Herakleia Pontike (Karadeniz Pontike Ereğlisi)'nin tarihi gelişimi ve eski eserleri (Herakleia Pontike, Geschichte und historische Denkmäler)*, Istanbul 1994.
- Alfred
Contemporary Sources Alfred J. A., *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, Leiden 2000.
- Allouche
Mamluk Allouche A., *Mamluk Economics: A Study Economics and Translation of Al-Maqrizi's Ighathat*, Salt Lake City 1994.
- Alpatov, Brunov
«Une nouvelle» Alpatov M, Brunov N., «Une nouvelle église de l'époque des Paléologues à Constantinople», *EO* 24 (1925), σ. 14-25.
- Angelov
Bogomilstvoto Angelov D., *Bogomilstvoto*, Stara Zagora 1995.
- Argenti
The occupation of Chios Argenti Ph., *The occupation of Chios by the Genoese and their Administration of the Island, 1346- 1566*, τ. 3, Cambridge 1958.
- Atwood
The Encyclopedia Atwood C., *The Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*. Facts on File τ. I, New York 2004.
- Balard
La Romanie Balard M., *La Romanie génoise: XIIIe- XVe siècles*, London 1989.

- Balard
«Les Grecs»
Balard M., «Les Grecs de Chio sous la domination Génoise au XIVe siècle», *ByzF* 5 (1977), σ. 5- 15.
- Barisić
«Mihajlo Monomah»
Barisić F., «Mihajlo Monomah, eparh I veliki kontosvl», *ZRVI* 11 (1968), σ. 215- 234.
- Barthold
Histoire
Barthold W., *Histoire des Turcs d'Asie Centrale*, Paris 1945.
- Bartusis
The Late Byzantine
Bartusis M. C., *The Late Byzantine Army, Arms and Society, 1204-1453*, Philadelphia 1992.
- Bauve
Hesychasm
Bauve La M. H., *Hesychasm, Word- Weaving and Slavic Hagiography. The Literary School of Patriarch Euthymius*, München 1992.
- Beck
Geschichte der Orthodoxen
Beck H.- G., *Geschichte der Orthodoxen Kirche im Byzantinischen Reich*, Göttingen 1980.
- Beron, Božilov
Familijata
Beron P., Božilov I., *Familijata na Asenevci (1186–1460)*, Sofija 1994.²
- Bertelè
Il palazzo
Bertelè T., *Il palazzo degli ambasciatori di Venezia a Costantinopoli e le sue antiche memorie* (Bologna 1932, ανατ. Padova 2005), σ. 22- 68.

- Bertelè
«I gioielli»
Bertelè T., «I gioielli della corona bizantina dati in pegno alla repubblica veneta nel sec. XIV e Mastino della Scala», *Studi in onore di Amintore Fanfani, II: Medioevo*, Milan (1962), σ. 90- 117.
- Beyer
«Nikephoros Gregoras»
Beyer H.-V., «Nikephoros Gregoras als Theologe und sein erstes Auftreten gegen die Hesychasten», *JÖB 20* (1971), σ. 171- 188.
- Božic
Nemirno Pomorje
Božic I., *Nemirno Pomorje XV veka*, Beograd 1979.
- Božilov
Bălgarija
Božilov I., *Bălgarija na Asenevci*, Sofija 1985.
- Bon
La Morée Franque
Bon A., *La Morée Franque. Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la Principauté d' Achaie (1205-1430)*, τ. 1-2, Paris 1969².
- Bonner
Jihad
Bonner M., *Jihad in Islamic History: Doctrines and Practice*, Princeton 2006.
- Boojamra
Church Reform
Boojamra J. L., *Church Reform in the late Byzantine Empire, A study for the Patriarchate of Athanasios of Constantinople*, [Ανάλεκτα Βλατάδων 35], Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1982.
- Bosch
Andronikos III
Bosch U., *Andronikos III Palaiologos. Versuch einer Darstellung der byzantinischen Geschichte in dem Jahren 1321- 1341*, Amsterdam 1965.

- Bosworth
The New Islamic   Bosworth C. E., *The New Islamic Dynasties: A Chronological and Genealogical Manual*. Edinburgh 2004.
- Bréhier
Les institutions   Bréhier L., *Les institutions de l' empire byzantine. Le monde byzantin. Le monde byzantine* τ.1, Paris 1948.
- Browning
«Kommunata»   Browning R., «Kommunata na Zilotie v Solunu 1342- 1349», *Istoričeski Pergled* 6 (1950), σ. 509- 526.
- Burmov
«Istorija na Bălgarija»   Burmov A., «Istorija na Bălgarija prez vremeto na Šišmanovci», *GSU FIF* 43.1 (1946- 1947), σ. 1- 58.
- Candal
«Escrito de Palamas»   Candal M., «Escrito de Palamas desconocido Confesion de fe' refutada por Acinduno», *OCP* 29 (1963), σ. 357- 440.
- Candal
«La confesion»   Candal M., «La confesion antipalamică Gregorio Akindyno», *OCP* 25 (1959), σ. 215- 264.
- Candal
«Origen ideologico»   Candal M., «Origen ideologico del palamismo en un documento de David Disypato», *OCP* 15 (1949), σ. 85- 124.
- Cahen
Pre-Ottoman   Cahen C., *Pre-Ottoman Turkey: a general survey of the material and spiritual culture and history 1071-1330*, trans. J. Jones-Williams, New York 1968.

- Chapin- Lane
Venice
- Chapin- Lane Fr., *Venice, a Maritime Republic*,
Baltimore 1973.
- Chapman
Michel Paléologue
- Chapman C., *Michel Paléologue, restaurateur
de l'Empire Byzantin*, Paris 1936.
- Clucas
The Hesychast Controversy
- Clucas L., *The Hesychast Controversy in Byzantium
in the Fourteenth Century: A Consideration of the Basic
Evidence*, [A dissertation submitted in partial satisfaction
of the requirements for the degree of Doctor of Philo-
sophy in History in University of California], Los
Angeles 1975.
- Constanntinides- Hero
«Irene- Eulogia»
- Constanntinides- Hero A., «Irene- Eulogia
Choumnaina Palaiogina. Abbess of the
Convent of Philanthropos Soter in Consta-
ntinople», *Byz F* 9 (1985), σ. 119-147.
- Cook
Understanding Jihad
- Cook D., *Understanding Jihad*, Berkeley-
Los Angeles 2005.
- Čurčić S., Mouriki D
The Twilight Byzantium
- Čurčić S., Mouriki D., *The Twilight of
Aspects of cultural and religious history
in the late Byzantine Empire*, Princeton 1991.
- Darrouzès
Dossier grec
- Darrouzès J., *Dossier grec de l' Union de Lyon
(1373- 1377)*, Paris 1976, Wien 2009.
- Delikari
«Paroria»
- Delikari Ang., «Ein Beitrag zu historisch- geogra-
phischen Fragen auf dem Balkan: Paroria. Neue
Angaben zur Lokalisierung des Klostergebietes von
Gregorios Sinaites», στο: Peter Soustal, *Heilige
Berge und Wüsten, Byzanz und sein Umfeld, Referate
auf dem 21. Internationalen Kongress für Byzanti-*

nistik, London 21- 26 August
2006, Wien 2009, σ. 71- 76.

- Dinič
Srpske zemije Dinič M., *Srpske zemije u srednjem veku*, Beograd 1978.
- Eyice
«Alexis Apokauque» Eyice S., «Alexis Apokauque et l' église byzantine de Sélymbria (Silivri)», *Byzantion* 37 (1967), σ. 77- 104.
- Evergates
The Aristocracy Evergates Th., *The Aristocracy in the County of Champagne, 1100- 1300*, Harrisburg 2007.
- Failler
«Le second mariage» Failler A., «Le second mariage d'Andonic II Palaiologos», *REB* 57 (1999), σ. 225-235.
- Feld
Alexios Apocaucos Feld O., «Noch einmal Alexios Apocaucos und die byzant. Kirche von Selebria (Silivri)», *Byzantion* 37 (1967), σ. 55- 65.
- Ferjančić
Tesalija Ferjančić B., *Tesalija u XII- XIV veku*, Beograd 1990.
- Fine
Late Balkans Fine J. V.A. Jr., *The Late Medieval Balkans*, Ann Arbor 1987.
- Finley
«Corinth» Finley J. H. Jr., «Corinth in the Middle Ages», *Speculum* 7 4 (1932), σ. 477–499.
- Finley, Smith, Duggan
Sicily Finley M., Smith D., Duggan C., *Sicily of History*, London 1986.
- Flemming
Landschaftsgeschichte Flemming B., *Landschaftsgeschichte von Pampylien, Pisidien und Lykien im Spätmittelalter*, Wiesbaden 1964.

- Franchi
I Vespri Siciliani
- Franchi A., *I Vespri Siciliani e le relazioni tra Roma e Bisanzio*, Palermo 1984.
- Fryde
The Early Palaeologan
- Fryde Ed., *The Early Palaeologan Renaissance (1261- 1360)*, Leiden- Bristol- Köln 2000.
- Florovsky
«Saint Gregory»
- Florovsky G., «Saint Gregory Palamas and the Tradition of the Fathers», *Sobornost*⁴ 4 (1961), σ. 165- 176.
- Fyrigos
«Barlaam Calabro»
- Fyrigos A., «Barlaam Calabro tra l' aristotelismo scolastico e il neoplatonismo bizantino», *Il Veltro* 27 (1983), σ. 185- 224.
- Geanakoplos
Michael Palaeologus
- Geanakoplos D. J., *Emperor Michael Palaeologus and the West*, Cambridge- Massachusetts 1959.
- Gibbon
The Decline
- Gibbon E., *The Decline and fall of Roman Empire, II- III: 395- 1081, 1081- 1453*, New York 1923.
- Gibbons
The Foundation
- Gibbons H. A., *The Foundation of the Ottoman Empire, A history of the Osmanlis up to death of Beyazid I, 1300- 1403*, Oxford 1916.
- Gill
Byzantium
- Gill J., *Byzantium and the Papacy 1198- 1400*, New Brunswick- New York, 1979.
- Gillingham
The Angevin.
- Gillingham J., *The Angevin Empire*, London 1984
- Guillou
La civilasion
- Guillou A., *La civilasion byzantine*, Paris 1974.

- Hannick, Schmalzbauer
«Die Synadenoi»
Hannick C., Schmalzbauer G., «Die Synadenoi»,
JÖB 25 (1976), σ. 125- 161.
- Hans, Beyer
«David Disypatos»
Hans B. –Beyer V., «David Disypatos als Theologe
und Vorkämpfer für die Sache des Hesychasmus
(ca 1337- ca 1350)», *JÖB* 24 (1975), σ. 107- 128.
- Hausherr
«Hésychasme et prière»
Hausherr I., «Hésychasme et prière», *OCA* 176
(1966), σ. 1- 306.
- Hausherr
«L' Hésychasme»
Hausherr I., «L' Hésychasme», *OCP* 22 (1956),
σ. 241- 285.
- Hausherr
«La method»
Hausherr I., «La méthode d' oraison des hésychastes»,
OCA 9 (1927), σ. 97- 209.
- Hussey
The orthodox
Hussey M., *The orthodox Church in the Byzantine
Empire*, Oxford 1986.
- Ilieva
Frankish Morea
Ilieva A., *Frankish Morea (1205- 1262). Sociocultural
interaction between the Franks and the local popula-
tion*, Athens 1981.
- Imber
The Ottoman
Imber C., *The Ottoman Empire, 1300- 1481*,
Istanbul 1990.
- Itzkowitz
Ottoman
Itzkowitz N., *Ottoman Empire and Islamic
tradition*, New York 1972.
- Janin
Constantinople
Janin R., *Constantinople byzantine*, Paris 1964.
- Janin
La géographie
Janin R., *La géographie ecclésiastique de
l'Empire byzantin I: Le siège de Constantinople*

*et le Patriarcat Oecumenique iii: Les Églises
et les monastères 2*, Paris 1969.

- Joannou
«Joannes XIV»
Joannou P., «Joannes XIV. Kalekas Patriarch
von Konstantinopel, unedierte Rede zur Krönung
Joannes V.», *OCP* 27 (1961), σ. 38- 45.
- Journet
«Palamisme»
Journet C., «Palamisme et Thomisme», *Revue
Thomiste* 60 (1960), σ. 429- 452.
- Jugie
«Barlaam»
Jugie M., «Barlaam est – il né catholique?
Suivi d’ une note sur la date de sa morte»,
EO 38 (1939), σ. 101- 125.
- Jugie
«Palamite»
Jugie M., «Palamite Controverse», *DTC*
11 (1932), σ. 1777- 1818.
- Kallendorf
«The Historical Petrarch»
Kallendorf Cr. «The Historical Petrarch»,
AHR 101 1(1996), σ. 130-141.
- Kazhdan
«L’ Historie»
Kazhdan A., «L’ Historie de Cantacuzène
en tant qu’ oeuvre littètaire», *Byzantion* 50
(1980), σ. 279- 335.
- Krekić
«Contribution»
Krekić K. B., «Contribution à l’ étude
des Asanes à Byzance», *TM* 5 (1973),
σ. 347- 355.
- Köprülü
The Origins
Köprülü M. F., *The Origins of the Ottoman
Empire*, transl. by G. Leiser, New York, 1992.
- Laiou
Laiou A., *Constantinople and the Latins. The*

- Constantinople* *Foreign Policy of Andronicus II 1282- 1328*,
Cambridge- Massachussets 1972.
- Laiou
«Le débat» Laiou A., «Le débat sur les droits du fisc et les
droits régaliens au début du 14e siècle», *REB* 58
(2000), σ. 97- 122.
- Laiou
Peasant society Laiou A., *Peasant society in the late byzantine
empire*, Princeton 1977.
- Laiou
«The agrarian» Laiou A., «The agrarian Economy, Thirteenth-
Fifteenth Centuries», *EHB* 1 (2002), σ. 311- 375.
- Lammens
«Correspondances» Lammens H., «Correspondances diplomatiques entre
les sultans mamluks d' Egypte et les puissances
Chrétiennes», *ROC* 9 (1904), σ. 151-187.
- Laurent
«Les grandes» Laurent V., «Les grandes crises religieuses à
Byzance: La fin du schisme arsénite», *BSHAcRoum*
26 (1945), σ. 225- 313.
- Laurent
«La chronologie» Laurent V., «La chronologie des patriarches de
Constantinople de la première moitié du xiii^e
siècle 1294- 1350», *REB* 7 (1949), σ. 32- 41.
- Lemerle
L' emirat Lemerle P., *L' emirat d' Aydin, Byzance et l'
Occident*, Paris 1957.
- Léonard
Les Angevins Léonard E. G., *Les Angevins de Naples*,
Paris 1954.
- Lewis
Die Mongolen Lewis B., *Die Mongolen in Iran*, Berlin 1968³.

- Lewis
«The Mongols»
Lewis B., «The Mongols, the Turks and the Muslim policy», *RHS (Fifth Series)* 18 (1968), σ. 49- 68.
- Lippard
The Mongols
Lippard Br., *The Mongols and Byzantium, 1243–1341*, Ph.D. dissertation Department of Uralic and Altaic Studies, Indiana University, Indianapolis 1983.
- Lock
The Franks
Lock P., *The Franks in the Aegean, 1204-1500*, London- New York 1995.
- Loenertz
«La chronique»
Loenertz R., «La chronique brève de 1352. Deuxième partie, de 1324 à 1341», *OCP* 30 (1964), σ. 39-64.
- Lowe
The Catalan
Lowe A., *The Catalan vengeance*, London 1972.
- Maksimovič
«Aleksije Apokavk»
Maksimovič LJ., «Aleksije Apokavk I društvena kretnja u Carigradu», *ZRVI* 18 (1978), σ. 165- 188.
- Maksimovič
«Poslednje godine»
Maksimovič LJ., «Poslednje godine protostratora Teodora Sinadina», *ZVRI* 10 (1967), σ. 177-185.
- Maksimovič
Vizantijka
Maksimovič LJ., *Vizantijka provincijaska uprava u doba Paleologa (The Byzantine provincial administration under the Paleologi)*, Belgrade 1972, engl. translate, Amsterdam 1988.
- Manfroni
Le relazioni
Manfroni C., *Le relazioni fra Genova, l' impero bizantino e i Turchi*, Genoa 1986.
- Martin
Martin J., «Barlaam de Seminara», *DHGE*

- «Barlaam 6 (1932), σ. 817–834.
- Matanov, Mihneva Matanov C., Mihneva R., *Ot Galipoli do Ot Galipoli Lepado, Balkanite, Evropa I osmankogo našestvie, 1354- 1571*, Sofija 1988.
- Mathews Mathews T., *The Byzantine Churches of Istanbul*, Pittsburg 1976.
- Mathews *The Byzantine Churches*
- Mavromatis Mavromatis L., «Peut- on parler d'un Etat «Etat medieval» medieval serbe?», *Byzantion* 47 (1979), σ. 417- 429.
- Mavromatis Mavromatis L., *Storia del pensiero politico. Storia La Civiltà bizantina dal XII al XV secolo*, Bari- Roma 1978.
- Mélikoff- Sayar Mélikoff- Sayar Ir., *Le Destan d' Umur Umur Pacha (Düsturname-i Enveri)*, [Bibliothèque byzantine Études 2], Paris 1954.
- Menache Menache S., *Clement V*, Cambridge 2001.
- Menache *Clement V*
- Mercati Mercati G., *Notizie di Procoro e Teodoro Meliteniota ed altri appunti per la storia della teologia a della letteratura Bizantina del Secolo XIV* [Studi e Testi 56], Vaticano, 1931.
- Mercati *Notizie di Procoro*
- Mergiali Mergiali S., *L' enseignement et les letters pendant l' époque des Paléologues(1261- 1453)*, [Κέντρον Ερεύνης Βυζαντίου 5], Athens 1996.
- Mergiali *L' enseignement*

- Meyendorff
A study Meyendorff J., *A study of Gregory Palamas*,
transl. by G. Lawrence, New York 1974².
- Meyendorff
Byzantine Hesychasm Meyendorff J., *Byzantine Hesychasm:
Historical, Theological and Social
Problems: Collected Studies*, London 1974.
- Meyendorff
Introduction Meyendorff J., *Introduction à l' étude de
Grégoire Palamas*, Paris 1959.
- Meyendorff
L' Hésychasme Meyendorff J., *L' Hésychasme: Problèmes de
sémantique, Mélanges d'histoire des religions
offerts à Henri Charles Puech*, Paris 1974.
- Meyendorff
«Les debuts» Meyendorff J., «Les debuts de la controverse
hésychaste», *Byzantion* 23 (1953), σ. 87- 120.
- Meyendorff
«L'origine» Meyendorff J., «L'origine de la controverse
palamite. La première letter de Palamas à
Akindynos», *Θεολογία* 25 (1953), σ. 602- 613.
- Meyendorff
St. Grégoire Meyendorff J., *St. Grégoire Palamas et la
mystique orthodoxe*, Paris 1976.
- Meyendorff
Trinitarian Meyendorff J., *Trinitarian Theology East
and West: Saint Thomas Aquinas- Gregorios
Palamas*, Brooklyn- Massashusets 1977.
- Meyendorff
Barlaam Meyendorff J., *Un mauvais théologien de l'unité
au quatorzième siècle: Barlaam le Calabrais,
L'église et les églises 1054–1954*, t. 2, Cheve-
togne 1955.

- Meyendorff
«Une letter»
- Meyendorff J., «Une lettre inedited de Gregoire Palamas à Akindynos», *Θεολογία* 26 (1954), σ. 557- 582.
- Mogenet, Tihon, Royez, Berg
Nicéphore Grégoras
- Mogenet J., Tihon A., Royez R., Berg A., *Nicéphore Grégoras - Calcul de l'éclipse de soleil du 16 Juillet 1330*, [Corpus des astronomes byzantins I], Gleben 1983.
- Morgan
Medieval
- Persia* Morgan D., *Medieval Persia 1040- 1797*, London- New York 1988.
- Morgan
The Mongols
- Morgan D., *The Mongols*, Oxford 1986.
- Muratore
«Una principessa»
- Muratore D., «Una principessa sabauda sul trono di Bizansio. Giovanna di Savoia imperatrice Anna Palaeologina», *Mémoires del' Académie de Savoie*⁴ 11 (1909), σ. 221- 475.
- Nadal- Cañellas
«La redaction»
- Nadal Cañellas J., «La redaction première de la troisième lettre de Palamas à Akindynos», *OCP* 40 (1974), σ. 233- 285.
- Nadal- Cañellas
«La critique»
- Nadal- Cañellas J. «La critique par Akindynos de l' herméneutique patristique de Palamas», *Istina* 19 (1974), σ. 297- 328.
- Nicol, Bendall
«Anna of Savoy»
- Nicol D., Bendall S., «Anna of Savoy in Thessalonica: The Numismatic Evidence», *RN* 19 (1977), σ. 87- 102.

- Nicol
Ecclesiastical History Nicol D., *Byzantium. Its Ecclesiastical History and Relations with the Western World*, London 1973.
- Nicol
Byzantine Family Nicol D., *The Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenus), ca 1100–1460: a genealogical and prosopographical study*, Washington 1968.
- Nicolle, Mc Bride
Armies Nicolle D., Mc Bride A., *Armies of the Muslim Conquest*, [Osprey Men at Arms Series 255], Oxford 2000.
- Nicolle, Hook
Ottoman Nicolle D., Hook A., *Ottoman Fortifications 1300-1710*, Oxford 2010.
- Nicolle, Mc Bride
The Mamluks Nicolle D., Mc Bride A., *The Mamluks 1250-1517*, [Osprey Men at Arms Series 259], Oxford 1998².
- Norwich
Venice Norwich J. J., *A History of Venice*, New York 1982.
- Obolensky
The Bogomils in Balkan Obolensky D., *The Bogomils: A Study Neo-Manichaeism*, Cambridge 1948, New York 1978².
- Ostrogorsky
Serpska Ostrogorsky G., *Serpska oblast posle Dušanove smrti*, Beograd 1965.
- Otügen
Isa Kapi Otügen Y., *Isa Kapi Mescidi und Medresesi in Istanbul*, Bonn 1974.
- Papasov
Papassov K., *Christen oder Ketzer - die Bogomilen*,

- Bogomilen* Stuttgart 1983.
- Peters
Jihad Peters R., *Jihad in Mediaeval and Modern Islam*,
Leiden 1977.
- Petit
Charles Petit J., *Charles de Valois*, Paris 1900.
- Pirivatrić
«Entering of Stefan Pirivatrić S., «Entering of Stefan Dušan into the
Empire», *ZRVI* 44 (2007), σ. 381- 409.
- Pitcher
An Historical Pitcher D. E., *An Historical Geography of the Ottoman
Empire from Earliest Times to the End of the Sixteenth
Century*, Leiden 1972.
- Podskalsky
«Hesychasmus» Podskalsky G., «Zur Gestalt und Geschichte
des Hesychasmus», *Ost St* 16 (1967), σ. 15- 32.
- Polemis
«Arsenius of Tyrus» Polemis I. D., «Arsenius of Tyrus and his tome
against the palamites», *JÖB* 43 (1993), σ. 241- 282.
- Preiss
Mongols Preiss R. A., *Mongols and Mamluks: The
Mamluk- Īlkhānid War, 1260-1281*, New York 1995.
- Radonič
«O despot J. Oliveru» Radonič J., «O despot J. Oliveru I njegovoj ženi
Ani Mariji», *Glas* 94 (1918), σ. 88- 97.
- Rigo
Gregorio Palamas Rigo A., *Gregorio Palamas e oltre: studi e documenti
sulle controversie teologiche del XIV secolo bizantino*,
Fondazione Giorgio Cini, [Orientalia Venetiana16],
Istituto Venezia e l'oriente, Firenze 2004.
- Roberg
Roberg B., *Die Union zwischen der griechischen*

- Die Union zwischen* und der lateinischen Kirche auf dem II. Konzil von
Lyon (1274), Bonn 1964.
- Roux *Empire Mongol* Roux J.-P., *Histoire de l'Empire Mongol*, Paris 1993.
- Runciman *History of the Crusades* Runciman St., *Even A History of the Crusades*,
τ. III: *The Kingdom of Acre and the Later
Crusades*, Cambridge 1951.
- Runciman *The Medieval Manichee* Runciman St., *The Medieval Manichee: A Study
of the Christian Dualist Heresy*, Cambridge 1947.
- Runciman *The Great Church* Runciman St., *The Great Church in Captivity*,
Cambridge 1968.
- Runciman *The Sicilian Vespers* Runciman St., *The Sicilian Vespers: A History
of the Mediterranean World in the Later Thirteenth
Century*, London 1958.
- Sauvaget «Notes» Sauvaget J., «Notes sur la colonie génoise
de Péra», *Syria* 15 (1934), σ. 252- 275.
- Savvides «Acropolites and Gregoras» Savvides A., «Acropolites and Gregoras on
the Byzantine- Seljuk confrontation at Antioch
on the Maeander, A.D.1211», *JOAS* 8 (1996),
σ. 73- 82.
- Savvides «Splintered medieval» Savvides A., «Splintered medieval Hellenism: the
semi-autonomous state of Thessaly (A.D.1213/1222
to 1454/1470) and its place in history», *Byzantion*
68.2 (1998), σ. 406-418.
- Schreiner Schreiner P., «Byzanz und die in der 2. Hälfte

- «Byzanz» DES 14 Jahrhunderts», *der Islam* 56 (1979), σ. 296-304.
- Setton
Crusades Setton K. M., (general editor), *A History of the Crusades: Volume III — The Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Madison 1975.
- Setton
Catalan Setton K. M., *Catalan Domination of Athens 1311–1380*, London 1975².
- Setton
The Papacy Setton K. M., *The Papacy and the Levant, 1204-1571*, τ. 1- 2, Philadelphia 1976- 1978.
- Sharenkoff
A Study Sharenkoff V., *A Study of Manicheism in Bulgaria*, New York 1927.
- Shaw
Empire of Ghazis Shaw S.J., *History of the Empire and Modern Turkey. τ 1: Empire of Ghazis*, Cambridge 1976.
- Sinkewicz
«A New Interpretation» Sinkewicz R. E., «A New Interpretation for the First Episode in the Controversy Between Barlaam the Calabrian and Gregory Palamas», *JTS* 31 (1980), σ. 489-500.
- Sinkewicz
«The Doctrine» Sinkewicz R. E., «The Doctrine of the Knowledge of God in the Early Writings of Barlaam the Calabrian», *MedSt* 44 (1982), σ. 181- 242.
- Schmid
Die diplomatischen Schmid P., *Die diplomatischen Beziehungen zwischen Konstantinopel und Kairo Beginn des 14 Jahrhunderts*, Munich 1960².

- Soulis
The Serbs Soulis G. Ch., *The Serbs and Byzantium during the reign of Emperor Stephen Dušan (1331–1355) and his successors*, Washington 1995.
- Sternion
«Bulletin» Sternion D., «Bulletin sur le Palamisme», *REB* 39 (1972), σ. 231- 241.
- Sugar
Southeastern Europe Sugar P. F., *Southeastern Europe Under Ottoman Rule, 1354-1804*, Washington D.C. 1996.
- Sümer
Anadolu Sümer F., *Anadolu`da Moğollar, Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 1, Ankara 1969.
- Sümer
Doğu Sümer F., *Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990.
- Ševčenko
«Some autographs» Ševčenko I., «Some autographs of Nicephore Gregoras», *ZVRI* 8.2 (1964), σ. 435-450.
- Tinnefeld
«Kaiser Ioannes» Tinnefeld F., «Kaiser Ioannes V. Palaiologos und der Gouverneur von Phokaia 1356- 1358», *RSBS* 1 (1981), σ. 259- 271.
- Tolun- Denker
Balıkesir Tolun- Denker B., *Balıkesir Ovasında Yerleşme ve İktisadi Faaliyetler*, Istanbul, 1970.
- Tozer
«The Franks» Tozer H. F., «The Franks in the Peloponnese», *JHS* 4(1883), σ. 165–236.
- Trapp
«Asanen in Byzanz» Trapp E., «Beiträge zur Genealogie der Asanen in Byzanz», *JÖB* 25 (1976), σ. 163- 167.
- Treadgold
Treadgold W., *A History of the Byzantine State*

- A History and Society*, Palo Alto- California 1997.
- Uspenskij
Istorija Athona Uspenskij Ph., *Istorija Athona*, τ. I-III, Sankt-Petersburg 1877- 1892.
- Uzunçarçili
Karasi Uzunçarçili I.H., *Karasi vilâeti tahriçes*, Istanbul 1925.
- Uzunçarçili
Kütahya Uzunçarçili I.H., *Kütahya tahriçes*, Istanbul 1932.
- Varlik
Germiyan Varlik M. C., *Germiyan oğullari tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974.
- Vepreaux
«Notes prosopographiques» Vepreaux J., «Notes prosopographiques sur la famille Choumnos», *Byzantinislavica* 20 (1959), σ. 250-268.
- Vryonis
Studies on Byzantium Vryonis Sp., *Studies on Byzantium, Seljuks and Ottomans*, Malibu 1981.
- Weiss
Joannes Kantakuzenos Weiss G., *Joannes Kantakuzenos- Aristokrat, Staatsmann, Kaiser und Mönch in der Gesellschaftsentwicklung von Byzanz im 14. Jahrhundert*, Wiesbaden 1969.
- Werner
«Johannes Kantakuzenos» Werner E., «Johannes Kantakuzenos, Umur Pasa und Orhan», *BSI* 26 (1956), σ. 2-14.
- Wittek
Mentesche Wittek P., *Das Fürstentum Mentesche*, Istanbul 1934.

- Wolf
Bogomilorum Wolf J. C., *Historia Bogomilorum*, Wittenberg 1712.
- Wolter, Holstein
Lyon I Wolter H., Holstein H., *Lyon I et Lyon II*, Paris 1966.
- Zachariadou
Trade and Crusade Zachariadou E. A., *Trade and Crusade, Venetian Crete and the emirates of Menteshé and Aydin (1300- 1416)*, Venice 1983.
- Zakythinos
Crise monétaire Zakythinos D., *Crise monétaire et crise économique a Byzance du XIIIe au XV siècle*, Athènes 1948.
- Zakythinos
Le despotat grec Zakythinos D., *Le despotat grec de Morée franque, Histoire politique*, τ. 1- 2, Paris 1932.